

KUTATÁSI JELENTÉSEK

94

Murinkó Livia

ELSŐ ELKÖLTÖZÉS A SZÜLŐI HÁZBÓL MAGYARORSZÁGON

A szülői ház elhagyásának időzítése,
párkapcsolati környezete és családi háttér
szerinti különbségei

KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL
NÉPESÉGTUDOMÁNYI KUTATÓINTÉZETÉNEK
KUTATÁSI JELENTÉSEI

94.

KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL
NÉPESSÉGTUDOMÁNYI KUTATÓINTÉZET

Igazgató:

Spéder Zsolt

© *Murinkó Livia*

Technikai szerkesztő:

Kardulesz Ferencé
Várnainé Anek Ágnes

KSH Népeségtudományi Kutató Intézet
Budapest
Buday László u. 1-3.
1024

nki@demografia.hu
www.demografia.hu

ISSN 0236-736-X
ISBN 978-963-9597-26-6

Első elköltözés a szülői házból Magyarországon

A szülői ház elhagyásának időzítése, párkapcsolati környezete
és családi háttér szerinti különbségei

Murinkó Livia

Budapest
2013/1

Tartalom

Előszó.....	7
1. Bevezetés.....	9
1.1. Problémafelvetés	9
1.2. A dolgozat célja és felépítése	10
1.3. Elméleti és empirikus relevancia.....	10
2. Elméleti megfontolások	15
2.1. A szülői ház elhagyásának fogalma és típusai	15
2.2. Makrostrukturális megközelítések	17
2.3. A második demográfiai átmenet elmélete	18
2.4. Az életút kutatás	20
2.4.1. <i>Konvergencia vagy divergencia?</i>	21
2.4.2. <i>Intézményesült standard életút vagy individualizált destandardizáció?</i> ..	23
2.5. A felnőtté válás átalakuló folyamata	25
2.6. A szülői erőforrások intergenerációs átadása.....	26
2.7. A szülőktől való elköltözésre ható további tényezőkre vonatkozó empirikus eredmények	30
3. Az elköltözés jellemzői és kontextusa Magyarországon.....	33
3.1. Nemzetközi kitekintés	33
3.2. Háztartásformálódás: házasságkötés, élettársi kapcsolatok, gyermekvállalás	38
3.3. Az oktatási rendszer és a munkaerőpiac átstrukturálódása	39
3.4. Az önálló lakáshoz jutás lehetőségei.....	40
3.5. A belföldi vándorlás jellemzői	42
3.6. Az elköltözés a vélemények tükrében	44
3.7. Az elköltözési magatartással kapcsolatos kutatási eredmények	45
4. Kutatási kérdések és hipotézisek.....	49
4.1. A partnerrel és az egyedül történő elköltözések időzítése	49
4.2. A szülői erőforrások szerepe	50
4.3. A gyermekkori család összetételének hatása	52
5. Adatok és módszerek.....	53
5.1. Az <i>Életünk fordulópontjai</i> követéses panelvizsgálat és a felhasznált adatok jellemzői.....	53
5.2. A szülői házból való első elköltözés mérése	56
5.3. Az elemzés módszerei és menete	59

6. A szülői házból való első elköltözés időzítése: leíró eredmények	63
6.1. Az időzítés nemek közötti különbségei	63
6.2. Az elköltözési magatartás időbeli változásai	65
6.3. Az elköltözés viszonya más életeseményekhez	72
6.4. Részösszegzés	77
7. Az elköltözés párkapcsolati környezete: partnerrel vagy egyedül.....	79
7.1. Adatok és módszerek	79
7.2. Leíró eredmények.....	90
7.3. A regresszióelemzés eredményei	98
7.3.1. A családi háttér hatása.....	100
7.3.2. Az életesemények hatása	105
7.3.3. Egyéb hatások	110
7.3.4. A modellek értékelése	111
7.4. Részösszegzés	114
8. A szülői házban párkapcsolatot kezdők	117
8.1. Adatok és módszerek	117
8.2. Leíró eredmények.....	119
8.3. A regresszióelemzések eredményei	126
8.3.1. Kik kezdenek párkapcsolatot a szülői házban?	127
8.3.2. Mikor költöznek el a szülői házban párkapcsolatot kezdők?	129
8.4. Részösszegzés	133
9. Összegzés és következtetések	135
9.1. A dolgozat főbb megállapításai	135
9.2. A további kutatás lehetséges irányai	139
10. Függelék	141
10.1. Módszertani függelék: az eseménytörténeti elemzés	141
10.1.1. Alapfogalmak	141
10.1.2. Nem parametrikus módszerek	143
10.1.3. Parametrikus módszerek: a piecewise exponential modell.....	144
10.2. Táblázatok	147
Irodalom.....	151

Előszó

Sokan és sokféle módon hozzájárultak ahhoz, hogy ez a dolgozat elkészülhetett. Először is hálás vagyok azon szervezeteknek, amelyek támogatása lehetővé tette, hogy részt vegyek hazai és nemzetközi konferenciákon, műhelyvitákon és képzéseken: a Budapesti Corvinus Egyetem Szociológia Doktori Iskolája, a KSH Népeségtudományi Kutatóintézete, az Országos Tudományos Kutatási Alapprogramok (76648. és 49066. sz. kutatások), a European Science Foundation és a Max Planck Institute for Demographic Research (International Max Planck Research School for Demography). Köszönettel tartozom minden magyarországi és külföldi kutatónak, akik az említett események résztvevőiként véleményükkel, kérdéseikkel és tanácsaikkal segítették a munkámat.

Témavezetőm, Utasi Ágnes még egyetemistaként bevezetett az empirikus szociológiai kutatás izgalmas világába, és inspiráló beszélgetéseink formálták a készülő dolgozatot. A Budapesti Corvinus Egyetemen hasznos tanácsokkal láttak el a dolgozat korábbi bírálói, Husz Ildikó, Vaskovics László, valamint Lengyel György, a kollégáim közül pedig Spéder Zsolt, S. Molnár Edit és Kapitány Balázs. Michaela Kreyenfeldtől és Bartus Tamástól sokat tanultam a Statáról és az eseménytörténeti elemzésről. Sokat jelentett Szalma Ivett és Papp Gábor támogató barátsága. És végül, de nem utolsósorban köszönöm a családom támogatását, akik egy pillanatra sem kételkedtek benne, hogy előbb (vagy inkább) utóbb el fog készülni ez a dolgozat.

A szöveg a Budapesti Corvinus Egyetem Szociológia Doktori Iskolája számára készített doktori értekezés átdolgozott változata.

1. Bevezetés

1.1. Problémafelvetés

A felnőtté válás kutatásának hagyományos szociológiai megközelítése szerint a felnőtté válás az életút során bizonyos szerepekből való kilépés és más szerepekbe való belépés révén határozható meg (Hogan–Astone 1986; George 1993). A felnőtté válás ebből a nézőpontból azt jelenti, hogy a tanulmányok befejezése és a munkaerő-piacra való belépés révén a függő helyzetű diákból anyagi és társadalmi értelemben független munkavállaló; tartós partnerkapcsolat kialakítása és/vagy házasságkötés révén az egyedülállóból élettárs vagy házastárs; gyermekvállalás révén pedig a gyermektelenből szülő válik (Modell et al. 1976). Ezen életesemények időzítése napjainkra jelentősen kitolódott, a jelentőségük megváltozott, és egyre többen a harmincas éveikre sem válnak a hagyományos megközelítés szerint minden szempontból önálló felnőttekké (Arnett 2000; Vaskovics 2000; Domokos 2010).

A felnőtté válással és a családformalódással kapcsolatos változások ellenére a kibocsátó családról való fizikai leválás és az önálló háztartás kialakítása továbbra is fontos életesemény a fiatal felnőttkor „demográfiaiilag sűrű” (Rindfuss 1991, 496) időszakában. A szülői házból való elköltözés nem csupán földrajzi értelemben vett eltávolodást, lakhelyváltoztatást jelent. Az önálló életvitel kialakítása fontos lépés a felnőtt szerepek átvételében is. A fejlett világban a legtöbb fiatal számára fontos célként jelenik meg a szülői házból való elköltözés, az önállósodás, e cél megvalósítása azonban (részben) a társadalmanként és társadalmi csoportonként eltérő feltételrendszerek miatt eltérően alakul.

A fiatalok többféle céllal és eltérő körülmények között hagyhatják el a szülői házat. Az elköltözés és a párkapcsolati életút gyakran összekapcsolódik egymással, és az elköltözés egyben egy partnerrel – élet- vagy házastárssal – való összeköltözést is jelent. Ezen kívül az elköltözés háttérében állhat tanulás vagy munkavállalás, motiválhatja az önállóság, a függetlenség iránti vágy, vagy a konfliktusokkal terhelt szülői kapcsolat is (Mulder et al. 2002).

Dolgozatomban a szülői házból történő első elköltözés eseményét a partnerkapcsolati életút kontextusában vizsgálom. A szülői házból való elköltözés jellemzői, változásai és az arra ható tényezők elemzése során megkülönböztetem egymástól a partnerrel és az egyedül elköltözőket. Kiemelt figyelmet fordítok a nemek közötti különbségekre, az időbeli változásokra, valamint a gyermekkori családi háttér és a szülői erőforrások szerepére.

1.2. A dolgozat célja és felépítése

A dolgozat legfőbb célja, hogy jobban megismerjük, mikor és kivel hagyták el a magyarországi fiatal felnőttek az elmúlt évtizedekben a szülői házat, illetve milyen különbségek figyelhetők meg elköltözési magatartásukban a kibocsátó család összetétele és erőforrásai mentén. Kiemelt figyelmet fordítok a vizsgált életesemény, a szülői házból való elköltözés részletes leírására. Az elemzésen végigvonul a nők és férfiak közötti különbségek, az időbeli változások, az elköltözés és a párkapcsolati események közötti kapcsolat, valamint a szülői háttér szerepének vizsgálata.

Az adatelemzéshez az *Életünk fordulópontjai* követéses panelvizsgálat harmadik hullámának (2008/2009) adatai használatom, amely retrospektív információkat tartalmaz az életút fontos eseményeinek időzítéséről, köztük a szülői ház elhagyásáról. Az elköltözés időzítésének és bizonyos csoportok (például nők és férfiak, történeti időszakok vagy iskolai végzettség) közötti eltéréseinek vizsgálatához az eseménytörténeti elemzés módszerét alkalmazom. Megkülönböztetem egymástól az elköltözés két versengő kockázatát: ha a szülői ház elhagyása párkapcsolat keretében és ha attól függetlenül történt. Végül eseménytörténeti regressziós modellek segítségével vizsgálom, hogyan hat a szülői ház partnerrel és partner nélkül történő elhagyására a kibocsátó család szerkezete, a szülők erőforrásai, valamint mikor költöznek el azok, akik első párkapcsolati együttélésüket még a szülői házban kezdték.

A dolgozat felépítése a következő. A szülői házból való elköltözés konceptualizálása után az elméleti megközelítéseket – makrostrukturális megközelítések, életút kutatás, második demográfiai átmenet és az erőforrások intergenerációs átadása – ismertetem, majd a legfontosabb vonatkozó hazai és nemzetközi empirikus kutatási eredményeket mutatom be. Ezután a hipotézisek és a módszertani tudnivalók következnek. Az adatelemzés során először részletesen elemzem a szülői házból való elköltözés időzítését, a nem és az iskolai végzettség szerinti különbségeket, az időbeli változásokat, valamint az elköltözés más fontos életeseményekhez való viszonyát. Az elemzés második része a partnerrel és az egyedül elköltözőket, harmadik része pedig a szülői házban párkapcsolatot kezdőket vizsgálja meg előbb leíró elemzés, majd eseménytörténeti regressziós modellek segítségével. A dolgozatot a következtetések zárják.

1.3. Elméleti és empirikus relevancia

A szülői házból való elköltözés jellemzőinek tanulmányozása révén új információkhoz juthatunk a fiatal felnőttek helyzetéről, az életútjuk alakulását befolyásoló tényezőkről és azokról a nehézségekről, amelyekkel önállóvá válásuk során szembesülnek. A feltárt összefüggések túlmutatnak a fiatal felnőttkor életszakaszán. Segítségükkel a társadalom egészére, valamint az egyének későbbi életútjára vonatkozóan is levonhatók következtetések.

Az önálló háztartás kialakításának jellemzői társadalmi szinten összefüggnek a népesség háztartás- és családszerkezetével (például az egyszemélyes és a többgenerációs háztartások részarányával), a fiatalok önállósodásának és felnőtté válásának folyamatával. A szülői házból való elköltözés szoros kölcsönhatásban áll a tartós párkapcsolatok kialakításának, a házasságkötésnek és a gyermekvállalásnak a lehetőségeivel is. Ezek a folyamatok kölcsönösen hatnak egymásra, és tükrözik a társadalom értékrendjét, attitűdjeit és normáit. Az oktatási rendszer és a gazdasági lehetőségek (például a munkaerő-piaci folyamatok vagy a lakáshelyzet) változásai pedig jelentősen befolyásolják a fiatal felnőtt életszakaszt és az életút egészét.

Az egyéni szintű következmények mind a korai, mint a késői elköltözés esetén jelentkeznek. Az önálló háztartás kialakításának nehézségei hozzájárulhatnak a társadalmi hátrányok átörökítéséhez, kumulálódásához, és önálló negatív hatásuk is lehet a későbbi életpályára. Az életút során kitolódó elköltözés konfliktushelyzetet teremthet a szülői házban. Késleltetheti a tartós együttélésen alapuló partnerkapcsolat kialakítását és a gyermekvállalást, ha a fiatalok az önálló háztartás kialakítása során nehézségekbe ütköznek (Mulder 2006; Mandič 2007). A korai elköltözés – ha nem a továbbtanulással áll összefüggésben – megszakítja a tanulási karriert, nehezíti a szülői erőforrásokhoz való hozzáférést, károsan hathat az iskolai és munkaerő-piaci pályafutásra, késleltetheti egy stabil párkapcsolat kialakítását, megnehezítheti az önálló otthon és a családalapításhoz szükséges anyagi alap megteremtését. A fiatalok halálozási kockázatát is növeli, ha 18 évesen vagy korábban elhagyják a szülői házat, és partner nélkül élnek (Goldscheider–Goldscheider 1999; Mitchell et al. 1989; Mitchell 1994; Remes–Martikainen 2012).

Magyarországon több évtizedes múltat tekint vissza a felnőtté válás folyamatának, a fiatal felnőttek életkörülményeinek, munkába állásának, lakáshelyzetének és családalapításának vizsgálata. Bár született néhány, az elköltözés időzítésében bekövetkező változásokat vizsgáló elemzés (például Bognár 2007), az elköltözési magatartás jellemzőit és bizonyos társadalmi csoportok szerinti különbségeit mindeddig részletesen nem elemezték. Nem különböztették meg az elköltözés két altípusát, a partnerrel és az egyedül történő elköltözést sem. Ezért tartom szükségesnek részletesen megvizsgálni, mi jellemzi hazánkban az önálló háztartás kialakítását, és milyen változások zajlottak le az elmúlt évtizedekben.

A szülői házból való elköltözés kiterjedt nemzetközi szociológiai és demográfiai szakirodalommal rendelkezik, amelyhez érdemben hozzájárulhat a dolgozat. Bizonyos speciális jelenségek (például a skandináv korai vagy a mediterrán késői elköltözési minta) már felkeltették a szélesebb tudományos közvélemény érdeklődését. Ám a lakáshelyzet kényszerei és a partnerkapcsolatban élő felnőtt gyermekek és szüleik együttélése olyan, speciálisan Magyarországra és más Kelet-Közép-Európai társadalmakra jellemző jelenségek, amelyekre érdemes újra és újra felhívni a figyelmet. Bár a fiatalok többsége húszas éveire elsajátította az önálló életvezetéshez szükséges készségeket és ismereteket, vágyik az önálló otthonra, nem elhanyagolható részük az anyagi kényszerek miatt a tervét nem, vagy csak később, kompromisszumok árán tudja megvalósítani. Ez a feszültségekkel teli helyzet fontos kutatási témát jelent,

mert alapvetően meghatározhatja a családalapítási döntéseiket, és hatással lehet a fiatalok későbbi életútjára is.

Az elvégzett elemzés aktualitását a magyarországi családok és fiatal felnőttek életének jelentős átalakulása adja. A felnőtté válást jelző fontos életesemények – a tanulmányok befejezése, a munkába állás, a szülői ház elhagyása, az első párkapcsolat és a gyermekvállalás – az elmúlt néhány évtizedben a magyarországi fiatalok nagy részének életében jelentősen kitolódtak. Egyre többen nem vagy a korábban jellemző mintázattól eltérő sorrendben és más körülmények között élik át őket, és megnőtt a választásokat övező bizonytalanság (Bukodi–Róbert 2005; Laki 2006; Spéder–Kapitány 2007). Ezáltal megváltozott az az élethelyzet és döntési környezet, amellyel a szülői házat elhagyni tervezők szembesülnek.

A változások egyik következménye, hogy a fiatalok hosszabb ideig veszik igénybe a szülők segítségét, így életútjuk későbbi alakulása még inkább függ a szülői erőforrásoktól és az azokhoz való hozzáféréstől (Mulder et al. 2002; Hardie–Stanik 2012; Settersten 2012). A tanulásban, a munka világában vagy a családi életben bekövetkező törések esetén előfordulhat, hogy a fiatal felnőtt anyagi, lakhatási vagy egyéb szempontból ismét a szüleire lesz utalva (Wallace–Kovatcheva 1998; Liefbroer 1999; Shanahan 2000; Vaskovics 2000; Furstenberg et al. 2003, 2004; Somlai 2007).

A házasságkötések visszaszorulása, az élettársi kapcsolatok terjedése és a növekvő válási arányszám következtében megváltozott az a családi környezet is, amelyben a gyermekek felnőnek (Spéder–Kamarás 2008). Élete egy hosszabb vagy rövidebb időszakában egyre több gyermek kénytelen megtapasztalni, milyen nem kétszülős családban élni (Andersson 2002). Magyarországon a 2000-es években minden negyedik gyermek élt 15 éves koráig valamennyi ideig egyszülős családban, és minden tízedik gyermek tapasztalta meg egy nevelőszülő jelenlétét (Spéder–Murinkó 2012). A válásokat pedig gyakran újabb házasságkötés vagy egyéb párkapcsolat követi, amely a családi együttélés újabb formáit hozza létre (Földházi 2006).

A szülők válása vagy különköltözése rövid és hosszú távú következményekkel jár. Az egyszülős családok szegénységi kockázata gyakran magasabb, mint a kétszülősöké, gyakoribb, hogy a felnövekvő gyermekek kiesnek az iskolarendszerekből, később maguk is elválnak, fiatal korban vállalnak gyermeket vagy valamilyen deviáns viselkedés figyelhető meg náluk (McLanahan–Sandefur 1994; Kamarás 1997; Amato 2000; Carlson–Corcoran 2001). Ha egy új partner, esetleg mostoha- és féltestvérek lépnek be a családba, a megváltozott szerepekhez minden érintettnek alkalmazkodnia kell. Az anyagi körülmények ilyenkor gyakran javulnak, ám gyakoribbá válhatnak a konfliktusok, és a nevelőszülőt is tartalmazó családokban felnövő gyermekek általában az egyszülős családokhoz hasonló nehézségekkel szembesülnek (McLanahan–Sandefur 1994; Morrison–Ritualo 2000). A gyermekkori család összetételének hatását vizsgálva számos kutatás jutott arra a következtetésre, hogy a két vér szerinti szülővel nevelkedett gyermekekhez képest korábban hagyják el a szülői házat azok, akiket az édesanyjuk vagy az édesapjuk egyedül vagy egy nevelőszülővel nevelt (Mitchell et al. 1989).

A családszerkezet és az elköltözési magatartás közötti kapcsolat vizsgálata a döntően Észak-Amerikára fókuszáló korábbi kutatásokat követően (például Mitchell et al. 1989; Aquilino 1991a, 1991b; Mitchell 1994) az ezredforduló utáni európai demográfiai és család-szociológiai kutatásban új lendületet kapott (például Bernhardt et al. 2005; Ongaro–Mazzuco 2009; Blaauboer–Mulder 2010; Mencarini et al. 2012). A megújult érdeklődést a demográfiai magatartás és a családok életének jelentős, folyamatos átalakulása, valamint az időbeli és/vagy térbeli összehasonlításra alkalmas survey adatbázisok megjelenése táplálta. A jelen elemzés ehhez a kutatási irányhoz kíván csatlakozni.

A családi háttér hatására vonatkozó eredmények – a tudományos ismeretek bővítésén túl – más módon is hasznosulhatnak. Ahhoz, hogy az önálló háztartás kialakítását segítő állami intézkedések hatékonyságát és szükségességét meg tudjuk ítélni, minél több és mélyebb ismeretre van szükségünk az elköltözési magatartást meghatározó tényezőkről. A jóléti állam egyik feladata, hogy minden állampolgára számára méltányos életkörülményeket biztosítson. Ebbe az is beletartozik, hogy az önálló életvitel kialakításának lehetősége ne (vagy a lehető legkevésbé) függjön a kibocsátó család jövedelmi és anyagi körülményeitől (Anxo et al. 2010). A dolgozat a családi háttér hatásának elemzésével kívánja feltárni ezt az összefüggést.

2. Elméleti megfontolások

Az elméleti megfontolásokat áttekintő fejezetben először a szülői házból való elköltözés fogalmi meghatározását és típusait ismertetem. Ezután összefoglalom a felnőtté válással és a szülői házból való elköltözéssel kapcsolatos, a dolgozatban használt főbb elméleti megközelítéseket: a makrostrukturális megközelítéseket, a második demográfiai átmenet elméletét, az életútkutatást, továbbá a társadalmi tőke és a szülői erőforrások átadásával kapcsolatos megfontolásokat. Kitérek a felnőtté válás átalakuló folyamatát elméleti keretbe helyező megközelítésekre is, amelyek a strukturális és az értékrendbeli változásokat egyaránt figyelembe veszik. Végül összefoglalom azokat az empirikus eredményeket, amelyek az elköltözésre ható tényezőkre vonatkoznak.

2.1. A szülői ház elhagyásának fogalma és típusai

Az elméleti megközelítések és az empirikus tapasztalatok összegzése előtt érdemes tisztázni, mit értünk a szülői házból való elköltözés alatt. A fogalom konceptualizálása korántsem egyszerű, mivel a szülői ház elhagyása nem minden esetben egyik napról a másikra bekövetkező esemény, hanem többdimenziós, visszafordítható folyamat. Gyakran csupán az első elköltözést vizsgálják, de fontos tudni, hogy a fiatalok egy része ezután még visszatér a szülői házba (DaVanzo–Goldscheider 1990).

A szakirodalom a szülői házból való elköltözés két alapvető típusát különbözteti meg (Buck–Scott 1993). Az első, amikor a költözés révén egy új magánháztartás jön létre – gyakran ebben az értelemben használják a „leaving home” kifejezést. Az új háztartás kialakítása egyben házassági vagy élettársi együttélés létesítését is jelentheti, de egyedül vagy barátokkal, lakótársakkal is élhet a szülőktől különköltöző. Megkülönböztethetünk altípusokat aszerint is, hogy az elköltözés saját lakásba, a partner lakásába, esetleg bérleménybe történik. Az elköltözés második fő típusában a különköltöző valamilyen intézménybe, jellemzően kollégiumba, esetleg munkásszállásra, nővérszállóba vagy laktanyába megy. Ilyenkor az elköltözés mozgatója a továbbtanulás vagy a katonai szolgálat. A kutatók egy része ezt csupán a szülői háztól való ideiglenes fizikai-földrajzi eltávolodásnak („living away”) tekinti, nem valódi elköltözésnek, mert a fiatal nem válik teljesen autonómmá, és kapcsolata gyakran sok szempontból szoros marad a szülői házzal. Kikerül ugyan a szoros, mindennapi szülői felügyelet alól, de azt egy más típusú, intézményi kontroll váltja fel.

A szülői háztartás nézőpontját alkalmazó kutatások az időlegesen távol levő, részben autonóm fiatal családtagokat nem tartják a háztartás részének, vagy az együtt- és a különélést egy dichotóm helyzetnek tekintik. Ezzel szemben a szülői ház elhagyását a gyermekek szem-

pontjából vizsgálók egy sokdimenziós, folytonos skálaként értelmezik az elszakadást, és elemzés tárgyává teszik, hogy mennyiben tekinthetők függetlennek a szülőktől külön élő fiatalok (White 1994). A fogalmat a partnerkapcsolatokkal foglalkozó kutatásokból kölcsönözve, a szülő és gyermeke közötti kapcsolatra vonatkoztatva is megjelent a LAT (living apart together, „látogató kapcsolat”) kifejezés. A LAT fiatal sok időt tölt a szülői házon kívül, de nem költözött el teljesen, csak részben független (Billari et al. 2008).

A szülői ház elhagyásának eltérő típusait aszerint is megkülönböztethetjük, hogy miért költözik el otthonról a fiatal. Lehetséges, hogy a továbbtanulás vagy a munkavállalás teszi szükségessé. Az elköltözés összekapcsolódhat egy párkapcsolat szorosabbra fonódásával, amikor a felek az összeköltözés mellett döntenek. Az is lehetséges, hogy valaki egyéb élet-eseményeitől függetlenül úgy érzi, elérkezett az idő, hogy önállóan éljen – akár az önállóság és a szabadság mint vonzó tényezők, akár a kibocsátó család jellemzői, konfliktusai mint taszító tényezők miatt.

Egyes szerzők szerint az első elköltözés és az első együttélésen alapuló párkapcsolat kialakítása közötti hagyományosan erős kapcsolat fokozatosan gyengül. Egyre több fiatal nem azért költözik el otthonról, hogy összeköltözzön a partnerével vagy a házastársával, hanem hogy tanulmányokat folytasson, munkát vállaljon vagy hogy önállóan, a szüleitől függetlenül éljen. Egy részük hosszabb-rövidebb ideig partner nélkül, egyedül él a szüleitől külön (Mulder et al. 2002). Ez a jelenség a skandináv országokban és az USA-ban a legszembetűnőbb. Például 1970-ig az Egyesült Államokban a többség házasságkötés révén alapított önálló háztartást, azóta viszont az vált általánossá, hogy a (még) házasságban nem élő fiatal felnőttek önállóan élnek (Kobrin 1976). A kutatók egy része a szülői házból való elköltözés és a párkapcsolat-formálódás függetlenedését a tradicionális családi értékek háttérbe szorulása és az individualizáció következményének tekinti (Buck–Scott 1993). Mások azt hangsúlyozzák, hogy a családalapítás, a gyermekvállalás halasztása miatt a felnőtt státus elérésében megnőtt az anyagi függetlenség, a munka és a szülőktől való elköltözés szerepe (Corijn–Klijzing 2001).

Bár az elköltözés és a párkapcsolati életút egyre inkább elszakad egymástól, nem szokatlan a szülők és már partnerkapcsolatban élő felnőtt gyermekeik együttélése sem. A jelenség okaiként a magas lakhatási költségeket, a megfizethető bérlakások hiányát, bizonyos környelmi szempontokat, a szülői erőforrásokhoz való jobb hozzáférést vagy a kölcsönös érzelmi támogatást szokták kiemelni (Aquilino 1990; 1991a). Ám a szülők számára is ugyanilyen előnyös lehet a felnőtt gyermekkel való együttélés: társaságot jelenthet (főként) az egyedülálló, elvált vagy megözvegyült szülőnek (gyakrabban az édesanyának), megkönnyítheti a háztartási teendők ellátását, segíthet a beteg szülő ápolásában.

Az empirikus tapasztalatok szerint elsősorban a férfiakra jellemző, hogy 30 éves koruk fölött is a „Mama Hotelben” (Herms-Bohnhoff 1993), a szüleikkel élnek, különösen akkor, ha nincs házas- vagy élettársuk. Az európai országokban eltérő okai lehetnek a szülői házban maradásnak: a lakáshoz jutás nehézségei, a tanulás és a lakásszerzés állami támogatásának

hiánya, a felsőoktatási intézmények földrajzi eloszlása, a szülők és a fiatalok önállóvá válással kapcsolatos attitűdjei (Corijn–Klijzing 2001).

2.2. Makrostrukturális megközelítések

Billari (2004) a felnőtté válásban mutatkozó országok közötti különbségek elemzéséhez a lehetséges makroszintű magyarázó tényezők következő csoportosítását javasolja. Megkülönbözteti egymástól a lassan és a gyorsan változó, valamint a gazdasághoz és a kultúrához köthető tényezőket. A történetileg stabil, lassan változó gazdasági jellemzőkhöz a különböző intézményi konfigurációkat sorolja (például a jóléti állam), a változékonyabb gazdasági jellemzők közé az egyes társadalom- és gazdaságpolitikai (például munkaerő- vagy lakáspiaci) intézkedések tartoznak. A felnőtté válás folyamatára hatással vannak az adott társadalomban mélyen gyökerező, lassan módosuló kulturális jellemzők (például a generációk közötti kapcsolatokhoz és a családi kötelekhez kötődő normatív elvárások és ideálok), de ugyanúgy hat rá a viszonylag gyorsabb dinamikával bíró értékrend is.

A szülői ház elhagyására vonatkozó makrostrukturális megközelítések az országok közötti különbségek és a történeti változások magyarázata során a gazdasági, társadalmi és demográfiai struktúrákhoz nyúlnak vissza (White 1994). Az önálló háztartás megteremtése függ a gazdasági lehetőségek szerkezetétől. Például a poszt-indusztriális gazdaság kialakulása, a szolgáltató szektor megerősödése megnövelte a fiatalok számára rendelkezésre álló belépő szintű, alacsony képzettséget és kevés gyakorlatot igénylő pozíciók körét, ugyanakkor azonban a teljes munkaidőben foglalkoztatottak elérhető bére csökkent. Ezek a változások megnövelték az esélyt, hogy a fiatalok szüleiktől független, önálló életvitelt alakítsanak ki, ám az általuk elérhető életszínvonal alacsonyabb lett.

Az életút menetének meghatározásában Mayer különös jelentőséget tulajdonít az állam szerepének (Mayer–Müller 1986; Mayer–Schoepflin 1989). A kötelező katonai szolgálat szabályozása, az oktatási rendszer, az adózás, a jóléti és a lakástámogatási politika, a család-támogatási rendszer implicit és explicit módon is bizonyos elvárásokat fogalmaz meg azzal kapcsolatban, hogyan időzítsék a fiatalok az önállósodás eseményeit. A jóléti államok bizonyos típusai inkább támogatják, mások inkább ellenőrzik azt, hogy családjuktól független háztartást alakítsanak ki. Van, ahol a családot, másutt inkább az államot teszik felelőssé az eltartottak ellátásáért.

Az önálló otthon kialakításának esélyeit erősen strukturálják a lakáshoz jutás lehetőségei, a lakáspiac jellemzői. A piaci, állami vagy önkormányzati bérlakásszektor aránya, a lakhatási költségek, a lakásmobilitás mértéke, a laksűrűség, a lakáshitelezés és az állami lakáspolitikai jellemzői egyaránt hatással vannak arra, hogy az életpályájuk elején álló, jelentős anyagi javakat önállóan még nem felhalmozó fiatal felnőttek hozzá tudnak-e jutni az önálló életvitel egyik alapfeltételéhez, a saját lakáshoz (Mulder–Wagner 1998). Ezt gyakran egy viszonylag

hosszú megtakarítási időszak előzi meg, amelynek tartamát jelentősen befolyásolja a szülők által nyújtott támogatás mértéke.

A demográfiai tényezők is lényegesek, mert – a termékenység, a halálozás, a házasság és a migráció révén – meghatározzák egy-egy kohorsz nagyságát és a fiatalok rendelkezésére álló rokon kör méretét. A nagy lélekszámú kohorszokba tartozók a bölcsődétől és az óvodától kezdve az egyetemi felvételiig és az álláskeresésben is nagyobb konkurenciára számíthatnak a véges számú lehetőségek és pozíciók világában. Ezekkel a nehézségekkel a kisebb lélekszámú kohorszok tagjainak nem kell szembesülniük (Easterlin 1978).

A kelet-közép-európai államokban, köztük Magyarországon 1989–1990 után – a politikai rendszerváltások és a gazdaság mélyreható átalakulása következtében – a felnőtté válás küszöbén álló fiataloknak egy gyökeresen megváltozott gazdasági és társadalmi környezettel kellett szembesülniük (Macura et al. 2000). A gazdasági válság, az anyagi és foglalkoztatási bizonytalanság demográfiai következményekkel is járt: a változások hozzájárultak ahhoz, hogy radikálisan lecsökkent a termékenység, kitolódott a szülővé válás életkora, megnőtt a házasságon kívüli születések aránya, csökkent a házassági kedv és népszerűvé váltak az élettársi kapcsolatok. A gazdasági visszaesés, a munkanélküliség, a stabil foglalkoztatottság hiánya, a fiatalok és a szüleik anyagi bizonytalansága az önálló háztartás kialakításának időzítésére is hatással voltak, késleltetve az anyagi függetlenség megteremtését és az önálló háztartás kialakítását (Beck–Beck-Gernsheim 2002).

2.3. A második demográfiai átmenet elmélete

A második demográfiai átmenet elmélete átvezet minket a makroszintű tényezők egy másik csoportjába, amely a gazdasági változások helyett az értékek átalakulását hangsúlyozza. A 1960-as évek közepétől a fejlett országokban jelentkező demográfiai változások elterjedt – bár nem mindenki által egyformán elfogadott¹ – értelmezési kerete a második demográfiai átmenet koncepciója. Az elmélet szerint a családdal, a párkapcsolatokkal és a termékenységgel kapcsolatos viselkedés átalakulása mögött alapvetően értékrendbeli változások állnak.²

A változások lényege, hogy a helyi és a vallási közösségek által közvetített hagyományos értékrend meggyengült, és helyét az önmegvalósítás, az önkiteljesítés értékei vették át. A hangsúly a családról az egyénre helyeződött. Felértékelődött a kapcsolatok minősége, megnöttek a partnerrel szembeni elvárások, ezért a párkapcsolatok bomlékonyabbá váltak. Az értékváltozások következtében az egyének a kisebb elköteleződéssel járó együttélési formákat

¹ Az elméletet ért kritikák összefoglalásához lásd például Melegh és Őri (2003).

² Bár a strukturális tényezők (például a nők iskolázottságának és munkaerő-piaci részvételének növekedése) szerepét sem zárják ki teljesen, azokat a változások előfeltételének tekintik.

részesítik előnyben: a házassággal szemben az élettársi vagy a látogató kapcsolatot preferálják, és halasztják a gyermekvállalást (Lesthaeghe 1995, 2010; Lesthaeghe–Moors 2000; van de Kaa 1987).

A második demográfiai átmenet elméletéből az a feltevés következik, hogy a szülői házból való elköltözés egyre korábban megy végbe, és kevesen lesznek, akik nem hoznak létre a szülőktől független háztartást. A fiatalok az önállóság mielőbbi megteremtésére törek-szenek és függetlenedni szeretnének szülőktől. Így kikerülhetnek a szülői felügyelet alól, és szabadon dönthetnek arról, hogy milyen életformát folytatnak. Az elköltözés visszafordítható döntés, nem jár a gyermekvállaláshoz hasonló mértékű, végleges elköteleződéssel, ezért az, aki elhagyja a szülői házat, viszonylag kis kockázatot vállal. A párkapcsolati együttélés, a családalapítás halogatása következtében pedig – az elmélet alapján – az életútba egy olyan időszak ékelődik be, amikor a fiatal már a szüleitől külön, egyedül vagy barátokkal, lakótársakkal él, de még nincs élet- vagy házastársa. Az elköltözés és az első párkapcsolati együtt-élés időben egyre inkább elválik egymástól (Billari–Liefbroer 2010).

Az elmélet szerint a magánélet és az önmegvalósítás felértékelődése nemcsak a felnőtt gyermekek, hanem a szüleik preferenciáira is hatással van. A szülők jelentős része várakozás-sal tekint az „üres fészek” életszakaszra, amikor általában még jó egészségi állapotban, a munkapiaci pályafutásuk csúcsán élvezhetik a több szabadidőt és a kevesebb felelősséget, és a párkapcsolatuk is új szakaszba léphet (Goldscheider 2000).

A második demográfiai átmenet leglátványosabb jellegzetességei összefüggenek a szülői ház elhagyásának és az önálló háztartás kialakításának mintázataiban megfigyelhető destandardizálódással és a viselkedés sokszínűségével (Lesthaeghe–Moors 2000). A destandardizálódás arra utal, hogy felbomlott a fiatal felnőttkorban jellemző átmenetek ha-gyományos sorrendje. Például gyakorivá váltak a házasság előtti együttélések, a partner nél-küli háztartások, a fiatal tanulmányai befejezése és a tartós munkavállalás kezdete előtt is el-hagyhatja a szülői házat. Ezeket a jelenségeket elősegíthetik a jóléti állam által az önálló-sodó fiatal felnőtteknek nyújtott különféle támogatások, amelyek nem függnék az illető családi állapotától (nemcsak házaspárok jogosultak rájuk). Ebben az irányban hat az oktatási idő meghosszabbodása, különösen a nők iskolázottsági szintjének emelkedése, valamint az alter-natív életstílusok iránti nagyobb tolerancia is. Az instabil családi háttér és a kibocsátó családra is jellemző értékváltozások szintén siettetik az elköltözést.

A második demográfiai átmenet érvényességével kapcsolatban Lesthaeghe és Moors (2000) elismerik, hogy az egyes országokban megfigyelt demográfiai viselkedések jelentősen eltérnek egymástól, sokkal inkább, mint azt az értékrendbeli és strukturális különbségek alap-ján várhatnánk. A heterogenitás mögött az egyes országokban társadalmi rétegenként eltérő terjedési mechanizmusokat, eltérő szociálpolitikai intézkedéseket, a gazdasági traumákra adott eltérő reakciókat, valamint ország- vagy régióspecifikus kulturális jellemzőket sejtik.

2.4. Az életút kutatás

A szülői házból való elköltözés időzítését magyarázni kívánó elméleti megközelítések gyakori kiindulópontja az életút kutatás (White 1994).³ Az 'életút' mint fogalom „a szerepeknek arra az életkor alapján meghatározott, társadalmilag beágyazott sorozatára utal, amely egymáshoz kapcsolja az élet szakaszait. Mint paradigma, az életút egy olyan gazdag keretrendszer, egymással kölcsönösen összefüggő előfeltevések, fogalmak és módszerek összessége, amelyek segítségével tanulmányozhatók ezek az életkor alapján meghatározott, társadalmilag beágyazott szerepek” (Mortimer–Shanahan 2004: xi).

Az életút-paradigma szerint a demográfiai, társadalmi és kulturális tényezők együttesen hatnak a családi viszonyokra. A megközelítés azokat a változásokat állítja előtérbe, amelyek az életút-átmenetek során az egyének családon és háztartáson belüli helyzetében és szerepeiben bekövetkeznek. Ezek a változások nem csupán önmagukban érdekesek, hanem abból a szempontból is, hogy miként formálódnak az adott társadalmi, gazdasági és kulturális térben és történeti időben, hogyan hatnak rájuk más személyek, és hogyan hat másokra a változás. A korábbi életesemények, tapasztalatok hosszú távú hatást gyakorolhatnak a későbbi életútra. A család tagjainak életútja szoros kapcsolatban áll egymással, a változást átélő személy életére mások is hatással vannak és ő is hat rájuk (Elder et al. 2004; MacMillan–Copher 2005; Tóth 1990).

Az életút kutatás mint paradigma abban lehet a segítségünkre, hogy egyrészt a szülői ház elhagyásának eseményét elhelyezi egy változó társadalmi, gazdasági és kulturális közegben. Másrészt figyelembe veszi az eseményt átélő (vagy épp nem átélő) személy aktuális élethelyzetének egyéb jellemzőit, korábbi életútját, valamint közvetlen környezetét, a családi közeget. Az életút kutatást használó kutató arra kíváncsi, hogyan hatnak mindezen tényezők arra, hogy ki mikor és kivel hozza létre első önálló háztartását.

Az életút kutatás – a szociológiai megközelítésekhez hasonlóan – gyakran bizonyos kulcsesemények és szerepátmenetek segítségével vizsgálja a felnőtté válást. Ezen kulcsesemények közé tartozik a szülői ház elhagyása, a tanulmányok befejezése és a tartós munkavállalás, a tartós párkapcsolat kialakítása és a gyermekvállalás (Modell et al. 1976; George 1993).

Az életút fontos átmeneteihez sajátos átmeneti rítusok is kapcsolódhatnak (Gennep 2007 [1908]). Az átmeneti rítusoknak három fő fázisa van: az elválasztó rítusok kivezetik az egyént a korábbi állapotból, amit elhagyni készül, majd egy átmeneti állapot után következnek a befogadó rítusok, amelyek az új állapotba vezetnek át. Az átmeneti rítusok szerepe az, hogy előre meghatározott menetrendjük és kiszámíthatóságuk révén megkönnyítik a változást, az egyén és a társadalom számára is segítik az új szerephez való alkalmazkodást, és megerősí-

³ Az életút kutatás elmélettörténetének összefoglalását nyújtja Marshall és Mueller (2003).

tik a közösség értékrendszerét. Bár már nincs egyetlen ilyen egyértelmű, egyszeri, nagy jelentőségű átmenet, amely átvezet a felnőttkorba, a felnőtté váláshoz napjainkban is kapcsolódnak átmeneti rítusok, amelyek az egyén és a közösség számára is jelzik, hogy a fiatal egy lépéssel közelebb került a felnőttiséghez (Hogan–Astone 1986). Például az iskolai pályafutás egyes lépcsőfokain a szalagavató, a ballagás és az érettségi, felsőfokú továbbtanulás esetén a gólyabál. Bizonyos szakmákba avatással és eskütétellel vezetik be az újonnan érkezőket, például a fegyveres testületeknél. Rítusok kísérik a fontos családi eseményeket is: keresztelő, esküvő, temetési szertartás, de ilyen esemény lehet a 18. születésnap vagy a jogosítvány megszerzése is.

2.4.1. Konvergencia vagy divergencia?

A fent ismertetett elméleti megközelítésekkel kapcsolatban két lényeges kérdést érdemes áttekinteni. Az egyik a konvergencia vagy divergencia problémája, amely különböző társadalmak és az egyes társadalmakon belül különböző csoportok összehasonlítása során merülhet fel. A másik a standardizálódás vagy destandardizálódás kérdése, amely az életutak időbeli módosulásának jellemzéséhez nyújt fogalmi keretet (Settersten 2003).

A demográfiai változás nagy elméleti egyirányú folyamatként kezelik az átalakulást, és az országok közötti különbségeket azzal magyarázzák, hogy egy univerzális társadalmi, demográfiai és gazdasági fejlődési folyamatban az egyes államok különböző fejlettségi szintet értek el (Billari–Wilson 2001). Más elméletek a divergenciát és az intézményi útfüggőség szerepét hangsúlyozzák (Mayer 2001), és a sokféleség kialakulásának magyarázatát a kulturális örökség kiinduló feltételeinek eltéréseiben keresik (Reher 1998; Micheli 2000).

A két makroszociológia nézőpont közötti ellentmondást Mayer (2001) így foglalja össze: „Egyrészt széles körű megegyezés van a tekintetben, hogy a hetvenes évek közepe óta minden fejlett társadalom hasonló társadalmi-gazdasági változásokon megy keresztül. Ilyen változás volt a termelés visszaesése és az információs technológia által kiváltott gazdasági átalakulás, a munkanélküliség és az alacsony bérek növekvő kockázata, a termékenység visszaesése, valamint a növekvő női munkavállalás és a társadalmak elöregedése miatt átformálódó családi szerepek. Másrészt hasonlóan széles körben elterjedt az a meggyőződés, hogy a fejlett társadalmak élesen és stabilan különböznek egymástól, például az oktatási és képzési intézményeik, a munkaerőpiacaik szerkezete, az állam, a foglalkoztatók és a munkások közötti kapcsolataik, valamint egy speciális terület tekintetében, nevezetesen az oktatás, a munka és a család területein megfigyelhető életút-mintázatokban” (Mayer 2001: 2.).

Mayer (2001) az egyes országok eltérő intézményi konfigurációi alapján négy életút-rezsimet azonosított: liberális piacgazdaságok (például az Egyesült Királyság, USA), kontinentális konzervatív jóléti társadalmak (például Németország), skandináv szociáldemokrata jóléti államok (például Svédország) és familisztikus dél-európai országok (például Olaszország). Blossfeld (2000) a posztzocialista államokkal egészítette ki a felsorolást. Mayer és

Blossfeld az országoként eltérő intézmények életútra gyakorolt hatását hangsúlyozták, és a következő megoldást javasolták a globális társadalmi változás és a nemzeti útfüggőségek paradoxonára: a globalizáció kihívásai és kényszerei alapvetően minden fejlett társadalomban azonosak, a történetileg beágyazott intézményi eltérések azonban nagyon is különböző eredményekre vezetnek az egyes országokban. Mayer (2001) országok közötti növekvő divergenciára, az egyes országokon belül pedig növekvő heterogenitásra és egyenlőtlenségekre számít az életút-mintázatok tekintetében. Következésképpen, ha a korai felnőttkor demográfiáját megszeretnénk érteni, az oktatás, a lakhatás és a munkaerőpiac intézményeinek nemzeti konfigurációit is figyelembe kell vennünk (Billari–Wilson 2001).

Reher (1998) arra mutatott rá, hogy a Dél-Európára jellemző 'erős' kötelékek és az északnyugat-európai 'gyenge' kötelékek közötti tartós különbség évszázadok óta fennáll a családrendszerben. Ez messzemenő következményekkel jár a társadalmi kohézióra, a szolidaritásra, a polgári részvételre és általában az életút egészére nézve, s ezzel hozzájárul az országok közötti különbségek fennmaradásához. Micheli (2000) hasonlóan vélekedik: a különböző, regionális gyökerű családi és rokonsági mintázatok, valamint a jelen folyamatai kölcsönösen hatnak egymásra a demográfiai viselkedés különböző mintázatainak létrejötté során.

Míg a kulturális örökség modellje és az intézményes kényszerek megközelítése azt sugallja, hogy sem országos, sem egyéni szinten nem várható konvergencia, az individualizáció általános elméletének védelmezői szerint egyre hasonlóbba válik a társadalmak demográfiai viselkedése, és növekednek az országokon belüli különbségek. A standardizált életút a növekvő individualizáció hatására eltűnik (lásd a következő alfejezetet). Ezeket a változásokat a demográfiai irodalomban rendszerint a második demográfiai átmenet koncepciója segítségével írják le (Lesthaeghe 1983; van de Kaa 1987; Lesthaeghe–Moors 2000). Az elmélet szerint minden európai országban individualizálódnak az életút-átmenetek, ami növeli a társadalmon belüli különbségeket és csökkenti az országok közötti különbözőséget. Más szavakkal „a diverzitás irányába mutató konvergencia” (Billari 2001: 7) játszódik le. Az országok között érzékelhető eltérések elsősorban annak tudhatók be, hogy ugyanannak az átalakulásnak különböző szakaszaiban vannak. Az átalakulás élén a skandináv országok járnak, míg a dél-európai államokat általában lemaradóknak tekintik (Lesthaeghe–Moors 2000).

A felnőtté válás európai trendjeit elemezve (elköltözés a szülői házból, első tartós partnerkapcsolat kialakítása, házasságkötés és szülővé válás) a Billari és Wilson szerzőpáros (2001) sem az individualizációs hipotézist, sem a második demográfiai átmenet elméletét nem tudta alátámasztani. Frissebb adatokon végzett elemzések sem jutnak egyértelmű következtetésre. Billari és Liefbroer (2010) szerint a felnőtté válásnak egy új, késői, halasztó és összetett mintázata van kialakulóban. A felnőtté válásban megfigyelhető változások Európa legnagyobb részében azonos irányúak, de (egyelőre) nem konvergálnak. A legjellemzőbb eltérés, hogy – a kontinens keleti felét kivéve (és ide sorolták Magyarországot is) – az első tartós párkapcsolat létesítése előtt elköltöző nők aránya kohorszról kohorszra nőtt. Buchmann és Kriesi (2011) viszont a felnőtté válással kapcsolatos nagyszámú kutatási eredmény áttekintése után

arra a következtetésre jutott, hogy a viselkedésben megfigyelhető sokszínűség nem csökken, a különbségek tartósan fennmaradnak.

2.4.2. Intézményesült standard életút vagy individualizált destandardizáció?

Az életutak történelmi változásáról több leírás is rendelkezésünkre áll (ezek összefoglalását adja Mayer 2001). Nyugati országokban megfigyelt trendek alapján különböző életút-rezsimeket különböztetnek meg: tradicionális/preindusztriális, korai-, késő- és posztindusztriális típus, standardizált fordí és destandardizált posztfordí életút. Ezek közül itt csak az időbeliségük miatt számunkra releváns két utolsót ismertetjük.

Az indusztriális, fordí életút (kb. 1955–1973 között) különálló életszakaszokkal írható le: iskoláztatás, képzés, munkavállalás és nyugdíjba vonulás. A munkaszerződések stabilak voltak, és a férfiak számíthattak rá, hogy hosszú ideig ugyanazt a foglalkozást űzhetik ugyanannál a cégnél. A családfenntartó szerepet a férfiak foglalták el, míg a nők háziasszonyok voltak. A társadalombiztosítás kivédte vagy tompította a munkanélküliség, a betegség, a rokkantság és az öregkor negatív hatásait. Az életút szempontjából a „normál munka-életút” volt jellemző, amely folyamatos, teljes munkaidejű alkalmazást és hosszú távú kinevezést jelentett a férfi lakosság nagy részének. Az egykeresős családmódel terjedt el, ennek megfelelően a legtöbb nő legfeljebb korlátozottan kapcsolódott be a fizetett munka világába. A nők „normál családi életútját” korai és szinte teljes körű házasságkötés és gyermekvállalás jellemezte. Szubjektív szempontból az anyagi fejlődés, a felhalmozás, a gazdaság és a család világában adott szerepeknek való megfelelés volt jellemző. Az ipari tömegtermelés körülményei között a munkásosztály stabil foglalkoztatása, magas bérei, valamint a jóléti állam növekvő szerepe következtében egy standard, lineáris és homogén életút jött létre.

Kohli (2007) szerint az indusztriális életút több szempontból is különbözött az azt megelőzőktől. Az életút mint társadalmi intézmény egyre fontosabbá, az alapvető strukturális jellemzők egyikévé vált. Az élet idő szerinti rendeződésének alapvető ismérve az életkor lett, amelynek következménye a kronológiailag standardizált „normál életút” kialakulása. Ezek a változások egy általánosabb folyamat, az individualizálódás részét képezték, amelyben az egyének megszabadultak a státusz, a lokalitás és a kibocsátó család kötelekeitől, és a társadalmi élet alapegységévé váltak. Az elmélet szerint az életút mint intézmény biztosította azokat a szabályokat, amelyek szerint az egyének az életüket élik. Ezek a szabályok informális normák és meggyőződések, illetve formalizált jogi normák vagy szervezeti rendszerek (például oktatás vagy társadalombiztosítás) formáit is ölthették. Mindez egy magától értetődő referenciakeretet, kiszámíthatóságot, folytonosságot hozott létre.

Az állam növekvő érdeklődést tanúsított az életút szabályozása és standardizálása iránt (Mayer–Müller 1986; Mayer–Schoepflin 1989). Az állam különböző törvények, szabályozások és az életkor alapján meghatározott normák révén (az abortuszra, gyermekgondozási intézmé-

nyekre, tankötelezettségre, a munkavállalás életkorára, nyugdíjkorhatárra stb. vonatkozó jogszabályok) az életkor szerinti strukturálódás minden szakaszára hatást gyakorolt (Kertzer 1989).

Az intézményesült életút azonban nem a modernizáció végpontja, hanem egy meglehetősen sajátos történeti időszak, (Nyugat-Európában és Észak-Amerikában) az 1960-as évek terméke volt. Az utóbbi időben az életkori destandardizáció és az individualizáció aláásta a standard életutat, megkérdőjelezte annak jelenbeli létezését (Kohli 2007). Az életkori destandardizáció arra utal, hogy a standard életút szakaszai, eseményei és azok meghatározott sorrendje a népesség egyre kisebb részére jellemzők vagy egyre eltérőbb életkorokban történnek meg és egyre különbözőbb időtartamokat ölelnek fel (Brückner–Mayer 2004).

A posztfordi, posztindusztriális életút-rezsim (nagyjából 1973 után) növekvő destandardizációt és töréseket hozott az egyének élete során, a társadalomban pedig növekvő differenciálódást és heterogenitást. Számos életút-átmenet elhalasztódott, meghosszabbodott, az életkori variancia megnőtt, az események univerzalitása csökkent, a sorrendjük fellazult. Az emberek több időt töltenek tanulással és képzéssel, többször is visszatérnek az iskolapadba (élethosszig tartó tanulás). A munkaerőpiacra való belépés késleltetett és bizonytalan, csakúgy, mint az első munkaszerződések. A foglalkoztatást gyakran megszakítják munkanélküli vagy tanulási-képzési időszakok. A cégek és foglalkozások között gyakori a mobilitás. Mivel az emberek jobban ki vannak téve az őket alkalmazó cégek gazdasági sikereinek és kudarcai-nak, fokozódott a munkával kapcsolatos életpályák heterogenitása. A munkaerőpiacra való késleltetett belépés, a (gyakran kényszerű) korai nyugdíjba vonulás és a növekvő élettartam következményeként meghosszabbodott a nyugdíjas és megrövidült a dolgozó életszakasz. A házasságkötés ideje kitolódott, nem mindenki köt házasságot, a családi együttélési formák pluralizálódtak, a házasság előtti együttélés a normál életút részévé vált. A termékenység alacsony, a gyermekvállalás kitolódik, a válási arányszámok magasak. Az intézményi konfiguráció, amely a korábbi életút ilyen „szétzilálódásához” hozzájárult, az oktatási expanzióval, a nők egyenjogúsító mozgalmaival, értékváltozásokkal, individualizációval és hedonizmussal, gyenge szakszervezetekkel, deindusztrializációval, strukturális munkanélküliséggel, globalizációval, alacsony termékenységgel és a népesség elöregedésével jellemezhető.

Jelenleg általánosan elfogadott megállapítás, hogy az életutak rugalmasabbá, individualizáltabbá, kevésbé kiszámíthatóvá, változékonyabbá, szabálytalanabbá váltak, és kevésbé határozza meg őket egy csoporthoz vagy társadalomhoz való tartozás. Az élet hagyományos tagozódását – oktatás, munka, visszavonulás – egyes szerzők szerint felváltotta egy destandardizált életút (Brückner–Mayer 2004).

2.5. A felnőtté válás átalakuló folyamata

Az elmúlt évtizedekben a strukturális és az értékrendbeli változások együttes következményeként a felnőtté válás folyamata jelentősen átalakult, és ez a fiatal felnőtt életszakasszal kapcsolat elméleti megközelítésekben is megjelent.

A szülőktől való leválás általában egyre későbbi életkorokra tevődik, és az önállósodás az egyes dimenziókban eltérő életkorokban megy végbe: lehetséges, hogy valaki bizonyos szempontokból már felnőtt, de más szempontokból még nem; az önállóságot nem egyszerre éri el, hanem fokozatosan alakítja ki. A felnőtté válás folyamata részben visszafordítható, mert a döntések (a gyermekvállalás kivételével) nem véglegesek (Wallace–Kovatcheva 1998; Liefbroer 1999; Shanahan 2000; Vaskovics 2000; Furstenberg et al. 2003, 2004; Settersten 2006b; Somlai 2007; Domokos 2010).

A felnőtté válás átalakulásához kulturális változások is hozzájárultak. A fiatal felnőttek viselkedésére kevésbé hatnak a normatív előírások, mint a múltban (Buchmann 1989; Kohli 1986; 2007). A szülői tekintély, az egyház és a közösségek viselkedést befolyásoló szerepe jelentősen csökkent. Az individualizáció általános folyamata – amelynek során az egyének egyre szabadabban dönthetik el, miként élik a saját életüket – megnövelte a fiatal felnőttek döntési autonómiáját. A felnőtté válás kitolódásával és fokozatossá válásával párhuzamosan nem alakult ki egy új normatív, standard életút, hanem megnőtt a változatosság. A fiatal felnőttek egyénileg különbözőképpen időzítik a felnőtté váláshoz vezető eseményeket, és változatos sorrendben élik át őket (Brückner–Mayer 2004; Liefbroer 1999).

A felnőtté válás folyamatának átalakulását több szerző olyan mértékűnek találta, hogy a felnőtt státusba történő elhúzódó átmenetre egy új életszakaszként tekint. Véleményük szerint a kitolódó képzési idő, a munkaerőpiacra való késleltetett belépés, a családalapítás halasztása következtében intézményesült az az életszakasz, amikor az életkora alapján fiatal felnőtt még nem tudja, vagy nem akarja vállalni a felnőtté válással járó szerepeket és kötelezettségeket (Vaskovics 2000; Furstenberg et al. 2004). A serdülőkor és a felnőttkor közé beékelődő átmeneti időszakra – amikor a fiatal felnőttek bár jogilag felnőttnek számítanak, sok szempontból mégsem azok – különböző elnevezések születtek. Például Kenneth Kenniston (1968) és utána sokan mások, így Vaskovics László (2000) *posztadoleszcenciának*, Klein (1990) ifjúságnak (*youth*), Jeffrey Arnett kibontakozó felnőtté válásnak (*emerging adulthood*) (Arnett 2000), Côté (2000) fiatalságnak (*youthhood*), Somlai Péter (2007) *új ifjúságnak* nevezte az átmenetnek ezt az időszakát.

A posztadoleszcens életszakasz, amelyet a hosszabb ideig tartó tanulás és a munkaerőpiacra való belépés nehézségei jellemeznek, nem minden fiatal felnőtt számára egyforma hosszúságú. A kutatási eredmények egy része szerint azok esetében, akiket a szüleik anyagiilag támogatnak, ez az időszak hosszabb, akik azonban hátrányosabb helyzetben vannak, akik már a tanulmányaik alatt kénytelenek pénzkereső tevékenységet folytatni vagy a tanulást fia-

talabb életkorban abbahagyni, hamarabb kilépnek a posztadoleszcens életszakaszából. A kevésbé iskolázottak és az alsó jövedelmi harmadba tartozók körében gyorsabb a felnőtté válás (Furstenberg et al. 2004). Egyes szerzők szerint Magyarországon a kitolódó serdülőkor középosztályosodást, egy új fogyasztói csoport megjelenését jelenti (Gábor 2000). Mások eredményei arra utalnak (Gazsó–Laki 2004; Kapitány 2006), hogy a felnőtté válás folyamatának meghosszabbodása nem a társadalomban felülről lefelé terjedő egyfajta jóléti kiváltság, hanem sokkal inkább kényszer, és a posztadoleszcencia inkább a hátrányos társadalmi körülmények hatására válik tartós állapottá.

2.6. A szülői erőforrások intergenerációs átadása

Az erőforrások generációk közötti átadására vonatkozó elméletek az egyéni cselekvés szintjén segítenek megérteni az elköltözési magatartásban megfigyelhető különbségeket. Főként a családi háttér hatásának értelmezéséhez bizonyulnak hasznosnak.

A szülői erőforrásoknak több típusát különböztethetjük meg: a szülői vagyon és jövedelem a könnyen átadható materiális javak közé tartozik, a szocializáció révén átadható nem materiális javak közé pedig az értékek, a preferenciák és a kulturális tőke sorolható. A materiális javak (például az elvégzett háztartási munka) és a nem materiális erőforrások (például a szülőkkel való kapcsolat, otthoni légkör) másik csoportja nem átadható, azokból a fiatal csak a szülői házban élve részesülhet, így ezek megléte általában késlelteti az elköltözést (De Jong Gierveld et al. 1991).

A szülők – elérhető erőforrásaik függvényében – különböző mértékben tudják támogatni a gyermekek önállósodását, az eltérő értékekkel és normákkal rendelkező szülők pedig a preferenciáiknak megfelelően támogathatják vagy ellenezhetik gyermekek bizonyos döntéseit (De Jong Gierveld et al. 1991). A nemzedékek közötti anyagi jellegű transzferek a családon belül döntően az idősebbektől áramlanak a fiatal felnőttek felé, és a tanulmányok idején jelentős szerepet játszanak a megélhetéshez, később a függetlenedéshez és a családalapításhoz szükséges nagyobb költségek finanszírozásában. Amíg szüleikkel együtt élnek, a fiatal felnőttek mentesülnek a lakbértől, a rezsiköltségektől és gyakran más kiadásoktól is (például az étkezés), a még tanuló gyermek esetében pedig ez egyben az illető humán tőkéjébe történő beruházás is (Medgyesi 2003).

Coleman a társadalmi tőkéről szóló klasszikus tanulmányában (1988) azt hangsúlyozza, hogy a társadalmi tőkéhez való hozzáférés befolyásolhatja a fiatal felnőttek életútját, többek között a szülői ház elhagyásának időzítését. A családban a gyermekek csak akkor tudnak más erőforrásokhoz (például a szülők emberi tőkéjéhez, amely az iskolázottságukban jelenik meg) hozzáférni és azokból profitálni, ha a szülőkkel való kapcsolatuk, vagyis a társadalmi tőkéjük megfelelő. Ha a családon belül alacsony a társadalmi tőke szintje (például mert nincs jelen mindkét vér szerinti szülő, vagy sok testvér él egy fedél alatt), több a konfliktus, a gyer-

mek kevesebb odafigyelésben és szülői ellenőrzésben részesül, így kevésbé fér hozzá a szülő anyagi és nem anyagi erőforrásaihoz. Ez számtalan negatív következménnyel járhat, amelyek egyike a szülői ház korai elhagyása (Mitchell 1994).

Empirikus kutatási eredmények is igazolják, hogy a gyermekkori életkörülmények és családi háttér befolyásolja a felnövekvő fiatalok életútját, önállóvá válásuk folyamatát; közvetlen és közvetett módon hat iskolai pályafutásukra, a munkaerőpiacra történő belépésükre, a saját háztartás kialakítására és a családalapításra. A családi háttér számos különböző tényezőt foglal magában: a gyermekkori család összetételét, a lakáshelyzetet, a szocializáció során elsajátított értékeket és normákat, a szülők különféle erőforrásait, egészségi állapotát, valamint a szülő és a gyermek közötti kapcsolat minőségi és mennyiségi mutatóit. Ezek közül a jelen dolgozatban a családszerkezettel és a szülők iskolai végzettségével foglalkozom részletesen.

A korábbi kutatások egybehangzóan kimutatták, hogy azok a fiatalok, akik nem az édesanyjukkal és az édesapjukkal nőttek fel, korábban költöznek el otthonról, mint két vér szerinti szülő által felnevelt társaik. Különösen magas a korai elköltözés esélye, ha nevelőszülő is megjelent a családban (például Buck–Scott 1993; Goldscheider–Goldscheider 1998; Johnson–Benson 2012; Mencarini et al. 2012).

A nem kétszülős gyermekkori család elköltözést siettető hatása több tényezőre is visszavezethető (McLanahan–Teitler 1999). A leggyakoribb magyarázat szerint a stabil családi háttér hiánya, az alacsonyabb szülői kontroll és támogatás, a sűrűbben előforduló konfliktusok és az érzelmi stressz készíthetik arra a felnőttkor küszöbére érkezőket, hogy a kibocsátó családon kívül keressenek érzelmi biztonságot. A válást követően a gyermek kapcsolata gyakran meglazul az egyik szülővel, aki kevésbé vállal felelősséget gyermeke további nevelésében. Ez a hatás fokozottan érvényesülhet az alacsonyabb kohéziójú, minden érintett részéről nagyobb fokú alkalmazkodást és rugalmasságot igénylő nevelőszülős családokban. A nevelőszülő gyakran nem rendelkezik egy vér szerinti szülő legitimitásával és/vagy kevésbé motivált abban, hogy időt és energiát fektessen a vele egy háztartásban élő gyermek nevelésébe – emiatt aztán rendszerint nem pótolhatja a biológiai szülőt (Amato 2000; McLanahan–Sandefur 1994; Schwartz 2009).

A nem kétszülős családok anyagi erőforrásai gyakran szűkösebbek, ami szintén ösztönözheti a korábbi elköltözést. A szülők ugyanis materiális erőforásaik segítségével hozzájárulhatnak gyermekük önállóvá válásához, a saját otthon megteremtéséhez. A kedvezőtlenebb anyagi helyzetű családok kevesebbet tudnak költeni a gyermekek taníttatására, mint ahogy arra is kevesebb idejük van, hogy segítsenek nekik az iskolai feladatokban vagy ellenőrizzék az előmenetelüket. Az iskolapadban töltött kevesebb idő és a kisebb családi erőforrás felgyorsíthatja a szülői ház elhagyásának folyamatát: a fiatal arra törekszik, hogy mielőbb jobb körülményeket biztosítson magának a családon kívül. Ugyanakkor azonban nagyobb lesz az esélye a munkanélküliségre, és nem vagy kevesebb szülői segítséget kaphat az önállóvá válásban. A jobb módú szülők ezzel szemben általában nagyobb, kényelmesebb, tartós fogyasztási cikkekkel jobban ellátott otthonnal rendelkeznek, házasságuk kisebb valószínűséggel

bomlik fel, és a gyermekeik is később házasodnak. Mindez visszatartó erőt is jelenthet a fiatalok számára: nem biztos, hogy önerőből meg tudnák teremteni maguknak a megszokott magasabb életszínvonalat. Az empirikus eredmények is azt támasztják alá, hogy a szülők bőségebb anyagi erőforrásai rendszerint késleltetik a szülői ház elhagyását: fiatal életkorban csökkentik az elköltözés esélyét, később azonban megnövelik azt (Aassve et al. 2001, 2002a; Avery et al. 1992).

A két nem képviselői nemcsak eltérően időzítik a szülői ház elhagyását, de a lányok és a fiúk viselkedésére a gyermekkori család összetétele is eltérően hat. A nők rendszerint korábban hagyják el a szülői fészket, mint a férfiak, és kevésbé valószínű, hogy életútjuk egy szakaszában visszatérnek oda. Ezt általában a nők alacsonyabb házasságkötési (és első párkapcsolati) életkorával magyarázzák. Más értelmezések szerint a szülői házban maradás költségei és elérhető haszna is eltér nemenként, mivel az otthon maradó nőkre több házimunka hárul és szorosabb szülői felügyelet alatt élnek, mint a férfiak. Ez is magyarázhatja a lánygyermek korábbi és nagyobb arányú elköltözését (Goldscheider–DaVanzo 1985; White 1994).

Az egyszülős családok rendszerint az édesanyából és egy vagy több gyermekéből állnak. Ez a családforma másként hathat a lány- és a fiúgyermekre. A lányok valószínűleg közeli kapcsolatot alakítanak ki az anyával, a fiúk pedig – az apa hiányában – több konfliktust élnek meg vele (Aquilino 1991a). A fiúgyermek számára valószínűleg fontosabb az a felnőtt férfi szerepmódel, amit az apjuk nyújthat. Ezért az egyszülős család (az apa hiánya) feltételezhetően nagyobb hatást gyakorol a fiúkra, mint a lányokra. Ezzel szemben ha egy felnőtt férfi szerepmódel (nevelőapa) jelenik meg a családban, az jótékony hatással lehet a fiúgyermek fejlődésére (Bzostek 2008), a lánygyermek viszont – ha korábban szoros kapcsolatba kerültek ki az édesanyjukkal – ellenállással fogadhatják a „betolakodót”, és feszült, konfliktusokkal terhelt helyzet alakulhat ki (Buck–Scott 1993; Ambert 2005). Egy további lényeges szempont, hogy a lányok gyakrabban válnak erőszak vagy szexuális zaklatás áldozatává a nevelőapjuk vagy az édesanyjuk új partnere részéről, mint a fiúk (Giles-Sims 1997; Tóth 1999).

Egy gyermek fejlődését és életútját számtalan módon, pozitív és negatív irányban egyaránt befolyásolhatja az, ha testvére(k)l nő fel. A testvérek négy jellemzőjét szokták kiemelni: a testvérek száma, a születési sorrend, a korkülönbség és a nemi összetétel (Steelman 1985). A testvérek szocializációra gyakorolt hatásával kapcsolatban két elméleti módel terjedt el. Zajonc és Markus (1975) módelje szerint az elsőszülöttek és a kevés testvérrel rendelkezők iskolai teljesítménye magasabb, mint a sok testvérrel felcseperedő társaiké, mert kedvezőbb intellektuális környezetben nőnek fel. A család átlagos intellektuális szintjét csökkenti az újabb gyermek érkezése és ha több kisgyermek él a háztartásban. A másik megközelítés (Becker 1981; Downey 1995) szerint az egyes gyermekek számára hozzáférhető erőforrások mennyisége csökken, ha több testvérnek kell értük versenyezni. Az erőforrások közé tartozik a társadalmi tőke, a gyermekekkel töltött idő, az iskolával fenntartott szoros kapcsolat, az anyagi erőforrások, a háztartásban hozzáférhető tanulási segédanyagok és így tovább.

A testvérek száma az elköltözési magatartást is befolyásolja. Minél többen élnek egy fedél alatt, annál kisebb fizikai és privát tér áll az egyes családtagok rendelkezésére, ami ösztönözheti a szülői házból való elköltözést. Több testvér esetén azonban több részre oszlanak a szülői erőforrások, így az önálló háztartás megteremtésében egy-egy gyermeknek kisebb segítséget tudnak nyújtani (Gábos–Szívós 2008; Blaauboer–Mulder 2010). A kutatási eredmények szerint az első hatás az erősebb, vagyis akinek több testvére van, az jellemzően fiatalabb életkorban kezd önálló életet, az „egykek” pedig tovább maradnak a szülői házban. Számít a testvérek sorában elfoglalt hely is: késleltetheti az elköltözést (vagy esetleg el sem költözik), ha valaki utolsóként marad a családi fészekben. Az utolsó gyermeket maradásra ösztönözheti, hogy nagyobb lesz az egy főre jutó lakótér és erőforrás, és a függetlenség iránti vágy is kevésbé motiválja, mert azt könnyebben megvalósíthatja a szülői házban is. De nemcsak a gyermek, a szülő számára is előnyös lehet a helyzet: a gyermek érzelmi támaszt nyújthat, anyagilag vagy munkavégzés, ápolás révén segítheti a szüleit.⁴ Ez az összefüggés különösen erős az egyedülálló szülő esetén, akit a gyermek nem szívesen hagyna egyedül (Mencarini et al. 2012).

A gyermekkori család összetétele és az elköltözési magatartás között megfigyelt összefüggés nem feltétlenül jelent ok-okozati kapcsolatot. Egy szelekciós hatás is érvényesülhet (McLanahan–Bumpass 1988; Kiernan 1997; Mencarini et al. 2012). A szülők válásának a gyermek későbbi életútjára gyakorolt negatív hatása részben olyan tényezők következménye, amelyek már a válás előtt is fennálltak (anyagi nehézségek, a szülők közötti konfliktusok stb.), és hatásuk azon párok gyermekeinél is kimutatható, akik nem vagy csak évtizedekkel később váltak el. Főként az iskolai előmenetelre és a munkaerő-piaci helyzetre vonatkozik, hogy a két szülő által felnevelt gyermekek előnyösebb pozíciója nem abból fakad, hogy a szüleik együtt maradtak, hanem már eleve több szempontból jobb volt a helyzetük. A párkapcsolati életút és a családalapítás esetében azonban a szülők válásának közvetlen és közvetett hatásai is kimutathatók (Amato 2000; Kiernan 1997; Mencarini et al. 2012). A szülők válása és a gyermek későbbi életútja közötti összefüggést bizonyos nem megfigyelt családi jellemzők is létrehozhatják. A szülők közötti kapcsolat felbomlását átélő gyermekek bizonyos jellemzőikben és viselkedésükben eltérhetnek társaiktól, másféle szülői szerepmodelleket sajátíthatnak el, ami aztán befolyásolhatja azt is, mikor és milyen módon alapítanak önálló háztartást.

Az erőforrások generációk közötti átadásával függ össze az a megközelítés, amely elsősorban az érintettek döntéseinek szerepét emeli ki a szülői házból való elköltözés – vagy az ott maradás – magyarázatában (Baanders 1996). Alapvető feltevése, hogy a felnőtt gyermekek összevetik a szülői háztartásban és az azon kívül élve elérhető előnyöket és a költségeket, és ezek alapján választják ki a legelőnyösebb megoldást. Nemcsak a gyermekek, hanem a szüleik esetében is alkalmazható ez a megközelítés: ők is mérlegelik a gyermekek távozásával járó elő-

⁴ Valószínűleg ezek az összefüggések a testvérrel nem rendelkező gyermekek esetében is késleltetik az önálló háztartás kialakítását.

nyöket, hátrányokat és költségeket, és véleményükkel, érveikkel hatásosan tudják befolyásolni a fiatalok döntéshozatalát. A döntéshozási folyamat során az érintettek a rövid és a hosszú távú előnyöket és következményeket egyaránt figyelembe veszik (Huinink–Konietzka 2000).

Az önálló otthon kialakítása általában mindenütt olyan igényekkel kapcsolódik össze, mint a visszavonulás, az egyedüllét lehetősége, a magánszféra megteremtése. Ennek megvalósítása a szülőkkel közös háztartásban nehézségekbe ütközhet, a generációk együttélése – a lakáskörülményektől és a családtagok közötti kapcsolattól függően – számos konfliktus forrása lehet. Ezzel szemben a saját lakás vagy ház az önállóság új terepét jelenti, amelynek segítségével a fiatal átformálhatja kapcsolatát a szüleivel, barátaival, partnerével. Megnövekedett személyes autonómiája, rugalmasabban, kisebb szülői kontroll mellett alakíthatja életét (Gaiser 1999; Huinink–Konietzka 2000). De az otthon maradásnak is megvannak a maga előnyei: általában jobb lakáskörülményeket, magasabb életszínvonalat és a szülői erőforrásokhoz való (fokozott) hozzáférést jelent, ami lehetővé teszi, hogy a fiatal más célokra fordítsa bevételeit. Ez különösen akkor térül meg számára, ha a lakáshoz jutás és a lakásfenntartás költségei magasak.

Korlátozott alkalmazhatósága miatt a döntésemlelettel szemben számos érvet szoktak felhozni (White 1994). Először is, a szülői házból való elköltözés egy normál fejlődési és szocializációs folyamat része, és a legfontosabb prediktora az életkor. Ez nagyban korlátozza a költség-haszon kalkulációk érvényességét. A megközelítés túlzott individualizmussal is vádolható, vagyis nem veszi figyelembe, hogy a döntéshozatal során a fiatalok céljai más célokkal – leggyakrabban a szülőkével – ütközhetnek, így a döntés gyakran egy alkufolyamat eredménye. Továbbá ha a döntési szituáció túl összetett, bonyolult vagy a kimenetel bizonytalan, nehezen megjósolható, akkor az opciók hosszadalmas mérlegelése helyett könnyebb a társadalmilag elfogadott viselkedési normákhoz igazodni.

2.7. A szülőktől való elköltözésre ható további tényezőkre vonatkozó empirikus eredmények

A szülői ház elhagyásának időzítésére és körülményeire számos tényező hatással van. Ilyen például egyéni szinten a fiatal (és családja) anyagi és lakáshelyzete, iskolai, munkaerő-piaci és párkapcsolati életútja, a kibocsátó családon belüli viszonyok, társadalmi szinten pedig a lakás-, a munkaerőpiac és az oktatási rendszer jellemzői, a jóléti állam működése, valamint a társadalmi normák és elvárások (Mulder 2009). A gyermekkori családi háttérrel és a szülői erőforrásokkal kapcsolatos kutatási eredményeket az előző alfejezet ismertette.

A jövedelem és az osztályhelyzet hatását vizsgáló kutatások általában abból a téziséből indulnak ki, hogy a magánélet, az elköltözés lehetősége és a függetlenség olyan értékek, amelyeket mindenki nagyra becsül, és amelyek megvalósítása elsősorban a rendelkezésre álló anyagi erőforrások függvénye. Ezt támasztják alá az empirikus eredmények is: kevésbé valószínű, hogy a magasabb jövedelemmel rendelkező fiatalok a szüleikkel élnének vagy vissza-

térnének a szülői házba, mint kedvezőtlenebb anyagi helyzetű társaik, mert ilyenkor a szülői erőforrások szerepe leértékelődik. Ez az összefüggés az életkorral emelkedik. A magasabb egyéni jövedelem növeli a házasságkötési valószínűséget is, amely szintén nagyobb esélyt ad az elköltözésre (Aassve et al. 2002b; White 1994).

A vallásosság tradicionális és családközpontú beállítódásnak tekinthető, amely az erősebb családi kapcsolatokban is kifejeződik. Korábbi eredmények azt mutatják, hogy a vallásos fiatalok tovább maradnak a szülői házban, és ha elköltöznek, elsősorban partnerkapcsolat alapítási célból teszik ezt (Blaauboer–Mulder 2010).

A családalapítással kapcsolatos események szintén fontosak lehetnek az elköltözési döntés meghozatalában. Egy párkapcsolat kialakítása és a házasságkötés elősegíti a szülőktől való elköltözést. Ha a fiatal pár gyermeket vállal, a helyhiány miatt dönthet az elköltözés mellett, ám a gyermekgondozásban, gyermeknevelésben nyújtott szülői segítség növelheti a maradás előnyeit és visszatartó erőt jelenthet. A legtöbb kutatási eredmény mégis azt mutatja, hogy a gyermekszületés elősegíti az elköltözést (Aassve et al. 2010).

A partner nélküli elköltözés fiatalabb életkorra koncentrálódik, amikor a tanulási célú mobilitás vagy a munkába állás történik. Bár a nők összességében korábban hagyják el a szülői házat, a partnerkapcsolati életúttól független elköltözés időzítése a két nem esetében nem tér el (Blaauboer–Mulder 2010).

A nappali tagozatos diák státusz és a munkaerőpiacra való késleltetett belépés rendszerint nemcsak a gyermekvállalással, hanem a szülőktől független, önálló háztartás kialakításával sem egyeztethető össze, mert az anyagi önállóság bizonyos szintjét is feltételezi (Blossfeld et al. 2005). A felsőfokú tanulmányok kezdete azonban elősegítheti a szülői ház elhagyását, ha a hallgató egy másik településen kezdi meg a tanulmányait (Mulder–Clark 2002; Holdsworth 2009).

A munkaerőpiacra való belépés után megtapasztalt bizonytalan foglalkoztatási formák – részmunkaidő, határozott idejű szerződés – vagy a tanulmányok lezárását követő munkanélküliségi tapasztalat csökkenti a szülői házból való elköltözés és a családalapítás esélyét. A férfiak esetében erősebb ez a hatás, mint a nőknél (Wolbers 2007).

A szülői házból való elköltözés szorosan összekapcsolódik az első saját lakás megszerzésével, a lakáshoz jutás lehetőségei és a lakáspiac működése alapvetően meghatározzák azt, hogy egy fiatal mikor tud önálló háztartást kialakítani. A magántulajdonban levő lakások magas aránya, a nehezen hozzáférhető jelzáloghitelek, a magas ingatlanárak és az olcsó bérlások hiánya a fiatalok számára megnehezítik az önálló háztartás kialakítását, indirekt módon pedig késleltetik a tartós együttélésen alapuló partnerkapcsolat létrejöttét és a gyermekvállalást, és negatívan hatnak a termékenységre (Mulder 2006; Mulder–Billari 2006; Mandič 2007).

3. Az elköltözés jellemzői és kontextusa Magyarországon

Az elméleti megfontolások ismertetése után ez a fejezet azt tekinti át, hogyan alakultak Magyarországon a szülői házból való elköltözéssel összefüggő társadalmi és gazdasági folyamatok: a párkapcsolatok, az oktatási rendszer, a munkaerőpiac, a lakáshoz jutás jellegzetességei és az elköltözéssel kapcsolatos vélemények. Ezután az elköltözési magatartás jellemzőit ismertetem korábbi empirikus elemzések alapján.

A szülői házból való elköltözés folyamatának hazai jellegzetességeit nemzetközi összehasonlításban is érdemes megvizsgálni. Ezt a csak Magyarországra fókuszáló elemző tanulmányok kis száma is szükségessé teszi, másrészt így szemléletesebben mutathatók be a hazai jellegzetességek.

3.1. Nemzetközi kitekintés

A szülői házból való elköltözés és az új háztartások kialakításának nemzetközi összehasonlítását egy kis történeti visszatekintéssel kezdem. Hajnal nagy hatású elméletében (1965, 1982) megkülönböztette egymástól a házasodás és a családformálódás keleti és nyugati mintáját. A Szentpétervárt Trieszttel összekötő képzeletbeli vonaltól keletre (főként a nők esetében) korai és univerzális házasságkötés volt jellemző, és gyakran előfordult a kiterjesztett családi együttélés. A házasságkötés után az új pár rendszerint valamelyik fél, általában a férj szüleinél élt, új háztartás a háztartásfő halálával vagy szétválással jött létre. A vonaltól nyugatra neolokális családok,⁵ viszonylag késői és nem univerzális házasodás volt jellemző. Azok legtöbbször, akik nem kötöttek házasságot, ugyancsak elköltözött a szülői házból. Laslett (1983, idézi: Husz 2002) Hajnal elméletét továbbfejlesztve Európa négy régióját különböztette meg, és az északnyugati és a keleti mintán kívül két átmeneti típust (középnugat és Mediterránium) különített el.

Hajnal modelljének számtalan bírálója akadt, és a családformák elterjedtségére vonatkozó kutatási eredmények is vegyesek (lásd például Husz Ildikó [2002] és Faragó Tamás [2001] összefoglalását). Magyarországra vonatkozóan megállapítható, hogy a szülőkből és házas gyermekeikből álló nagycsalád nem volt általánosan elterjedt, bár megfigyelhetők voltak területi különbségek és időbeli változások. Az ország falusi településein a házasodás viszonylag korai és általános volt, és legtöbbször nem vagy nem azonnal járt önálló háztartás kialakításával, a férfiak házasságkötési és háztartásfővé válási kora jelentősen eltért. Ez azon-

⁵ A megházasodott pár mindkét fél szüleitől külön, saját háztartásban él.

ban a városi lakosságra már a 18. században sem volt jellemző, és jelentősek voltak a regionális különbségek (Faragó 2000; 2001).

A többgenerációs együttélés, a tradicionális „nagy család” a 19. századi Magyarországon sem volt igazán elterjedt, de a családi ciklus egy bizonyos szakaszában gyakori lehetett. A kiterjesztett család vagy több családmag együttélése a 20. század során ritkábbá vált, és a funkciója is megváltozott. Legtipikusabb eset a szülő(k) és megházasodott gyermekük együttélése volt. Ebben az általában átmeneti kényszerhelyzetben a fiatal pár kvázi nukleáris családként funkcionál, a fizikai és az anyagi elkülönülésre törekszik. A felnőtt, házas gyermek(ek) és a szülő(k) együttélését a második világháború után már nem (elsősorban) a termelési folyamat, a család mint gazdálkodó egység szükségletei hívták életre, hanem a lakáshiány következtében alakult ki, és valószínűleg a társadalmi normák is támogatták (H. Sas 1978; Tomka 2000).

Az ezredforduló utáni Európa háztartásszerkezetének összehasonlító vizsgálata (Iacovou–Skew 2011) nem talált egy Hajnal-vonalhoz hasonló törésvonalat. Az országok inkább egy kontinuum mentén helyezhetők el. Ez a kontinuum a kisméretű háztartásokkal, a korai elköltözéssel és a kiterjesztett családok szinte teljes hiányával jellemezhető, és Észak-Európától a köztes helyzetű nyugati országokon keresztül a nagyobb háztartásokkal, a későbbi elköltözéssel és a viszonylag gyakori többgenerációs együttéléssel leírható keleti államokig tart. Bulgária, Románia, Szlovákia, Lengyelország és Szlovénia a déli minta „szélsőséges” eseteinek tekinthető, ahol alig találhatók egyedül élők vagy gyermeküket egyedül nevelők, és a háztartások mérete itt a legnagyobb. Magyarország és Csehország inkább a déli és északi modell között elhelyezkedő nyugati országokra hasonlít. A szerzők egyedül a balti országokat nem tudták a kontinuum mentén elhelyezni.

Európában napjainkban a háztartásszerkezet és a szülői házból való elköltözés gyakorlata egyaránt jelentős különbségeket mutat. Ennek okai az eltérő munkaerő-piaci struktúrákban, a jóléti rezsimekben, a lakáspiac működésében és a különféle kulturális normákban gyökereznek (Rusconi 2004). A megfelelő számú munkalehetőség elősegítheti az elköltözést, a magas munkanélkültség inkább a maradás mellett szól. Szintén elősegíti az elköltözést, ha a felsőoktatás befogadóképessége nagy, és a képzett fiatalok elköltözési hajlandósága is magasabb. Az elköltözésre vonatkozó norma, a szülői ház elhagyásának elvárt életkora ugyancsak hat az időzítésre: a jelentősen a normatív életkor előtti vagy a sokkal későbbi elköltözés negatív következményekkel jár – annál inkább, minél erősebb a norma (Aassve et al. 2002b). Az elköltözés időzítésében mutatható eltérő mintázatok mögött különböző jóléti modellek és családi szerepek állnak (Reher 1998; Iacovou 2010; Rusconi 2004). Dél-Európában a rászoruló és eltartott polgárok ellátása a kiterjesztett család feladata, az állam csak reziduális szerepet tölt be. A skandináv országokban a családi kötelezettségek nagy részét az állam vállalja magára, Nyugat-Európában pedig a szubszidiaritás elve szerint a nukleáris család feladata, hogy tagjairól gondoskodjon.

Az elemzések általában a mediterrán vagy dél-európai, az észak-európai, a brit és esetenként a kelet-európai elköltözési modellt különböztetik meg (Billari et al. 2001; Billari–Liefbroer 2010; Breen–Buchmann 2002; Cavalli–Galland 2003; Mayer 2001; Saraceno–Olganero 2004; Reher 1998; Spéder 2005) (lásd 1. ábra).

Az észak-európai modell esetében a fiatalok viszonylag korán elhagyják a szülői házat, az elköltözési viselkedés meglehetősen homogén, a társadalmi különbségek kicsik. A szülői házból való elköltözést egy átmeneti, egyedül vagy változó partnerekkel töltött szakasz követi, a fiatalok általában nem alapítanak rövid időn belül saját családot. A skandináv országokban létezik egy erős társadalmi elvárás, amely szerint a felnőtteknek viszonylag fiatalon el kell hagyniuk a szülői házat. Azt az életkort, amikor valóban elköltöznek, alacsony variancia jellemzi, és gyakran a családalapítástól függetlenül zajlik le (Aassve et al. 2010).

A dél-európai modellt a tanulmányi idő meghosszabbodása, az elsődleges munkaerőpiacra való belépés nehézsége, az egyedül vagy élettársként együtt élő fiatalok alacsony aránya és viszonylag heterogén életutak jellemzik. A mediterrán országokban sok fiatal addig halasztja az elköltözést, amíg házasságot nem köt, a szülői házon belül azonban viszonylagos függetlenséget élveznek.

A brit modellre a munkaerőpiacra való korai belépés, korai elköltözés és az együttesen alapuló partnerkapcsolat jellemző, a gyermekvállalás azonban kitolódik. A kontinentális Nyugat-Európa az északi modell jellegzetességeit viseli magán, de a skandináv országoknál egy-két évvel későbbi elköltözés és kevésbé homogén életutak jellemzik.

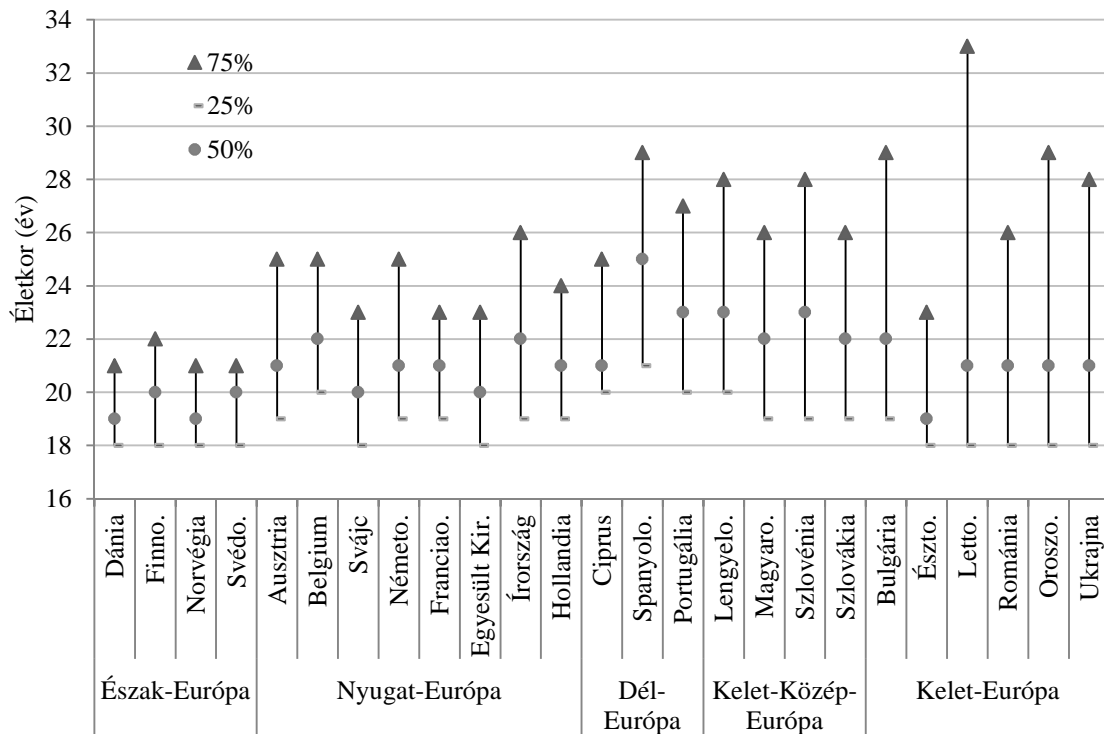
Kérdés, hol lehet elhelyezni ebben a tipológiában a kelet-közép-európai országokat. A legtöbb szerző szerint a rendszerváltások előtt a térség országai a déli mintához álltak a legközelebb a még viszonylag késői életkorban (30–35 évesen) is a szülői házban élők magas aránya, a viselkedés heterogenitása, a gyermekvállalás kitolódása és a stabil munkahely megszerzésének nehézségei miatt. Mindkét régióban viszonylag ritka, hogy a fiatalok tanulmányaik befejezése előtt elköltözzenek és hogy az elköltözés után egyedülállóként éljenek.

Az 1., 2. és 3. ábra azt mutatja, hogy az elköltözés időzítése Kelet-Közép-Európában valóban hasonlít a dél-európai mintához, de közeledik a nyugat-európai elköltözési magatartáshoz is. Kelet-Közép- és Dél-Európában a legmagasabb az az életkor, amikor a nők negyede (első kvartilis), illetve a fele (medián) már a szüleitől külön él. Mindkét országcsoportban az 1960 és 1989 közötti időszakban volt viszonylag legalacsonyabb az elköltözés medián életkora, de még így is ezekben a régiókban hagyták el a fiatalok a legkésőbb a szülői házat. Az utóbbi évtizedekben Európa minden részén jellemző, hogy az elköltözés életkora kitolódott. A legjelentősebb változás Kelet-Európában ment végbe, ahol a 2000-es évekre már ugyanolyan későn költöznek el a fiatalok a szülői házból, mint Dél-Európában.

Az is látható, hogy az összefoglaló „kelet” kategória használata túlzott leegyszerűsítés lenne, mert jelentős különbségek vannak Kelet- és Kelet-Közép-Európa között. Kelet-Európában az elköltözési magatartás sokkal heterogénebb, mint Kelet-Közép-Európában – még az 1980-as években is Kelet-Európában volt a legmagasabb az interkvartilis terjedelem

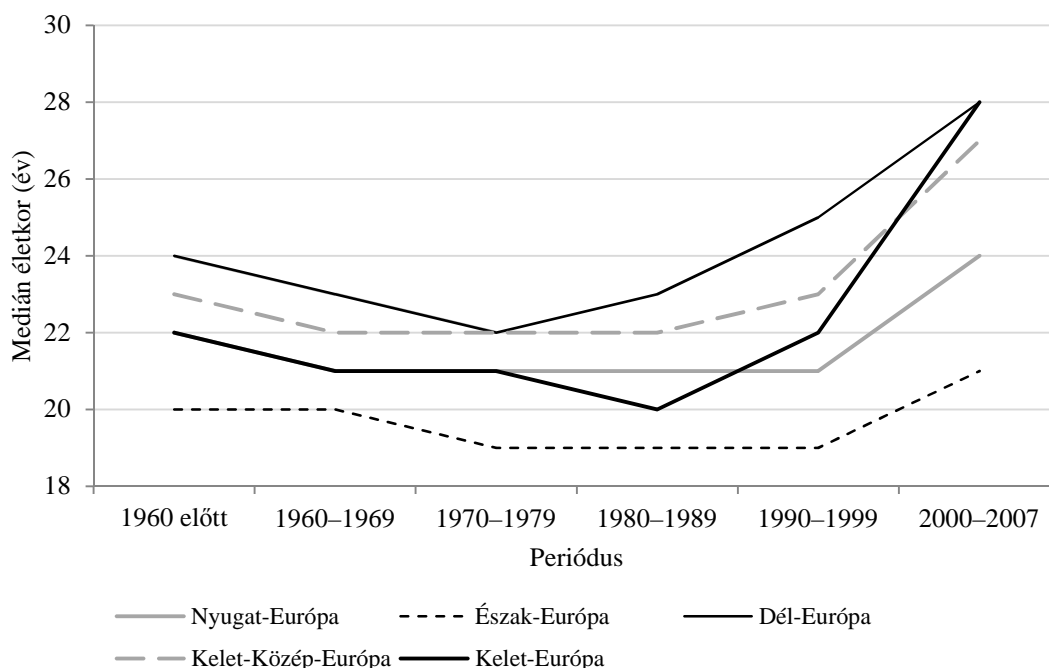
(a harmadik és az első kvartilis életkorának különbsége). Kelet-Európában vannak a legtöbben, akik korán elköltöznek a szülői házból, és azok is, akik viszonylag későn teszik ezt meg. A 2000-es évekre a heterogenitás mértékében Kelet-Közép- és Dél-Európa is „felzárkózott” Kelet-Európa mellé, míg Nyugat- és Észak-Európában az elköltözési magatartás egyre homogénebbé vált az évtizedek során.

1. ábra: A szülői házból való első elköltözés kvartilisértékei Európában 16–35 éves kor között

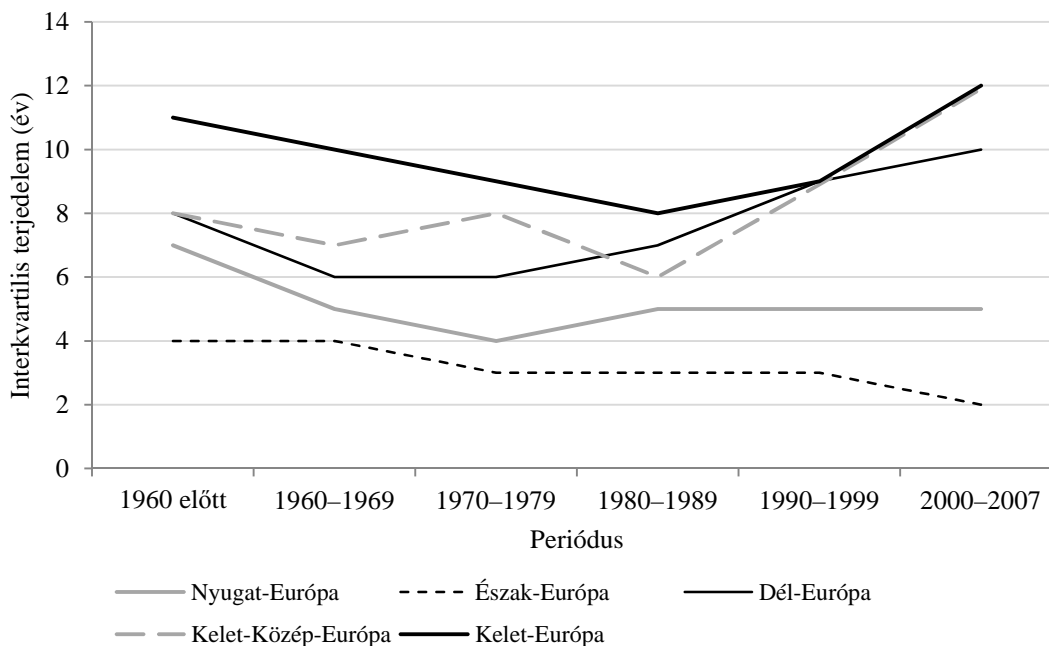
Megjegyzések: Forrás: saját számítások, European Social Survey 3. hullám (2006/2007); 1930 és 1979 között született válaszadók (n = 30 700), 16 és 35 éves kor közötti elköltözések; a túlélési függvény Kaplan-Meier becslésének eredményei. A számítási módszer leírása a Függelékben található.

2. ábra: A szülői házból való első elköltözés medián életkora Európa különböző régióiban periódusonként

Megjegyzések: Forrás: saját számítások, European Social Survey harmadik hullám (2006/2007); 1930 és 1979 között született válaszadók (n = 30 700), 16 és 35 éves kor közötti elköltözések; a túlélési függvény Kaplan-Meier becslésének eredményei. Az egyes országcsoportokba tartozó országok felsorolását az 1. ábra tartalmazza. A számítási módszer leírása a Függelékben található.

3. ábra: A szülői házból való első elköltözés életkorának interkvartilis terjedelme Európa különböző régióiban periódusonként

Megjegyzések: Forrás: saját számítások, European Social Survey harmadik hullám (2006/2007); 1930 és 1979 között született válaszadók (n = 30 700), 16 és 35 éves kor közötti elköltözések; a túlélési függvény Kaplan-Meier becslésének eredményei. Az egyes országcsoportokba tartozó országok felsorolását az 1. ábra tartalmazza. A számítási módszer leírása a Függelékben található.

A hasonlóságok mellett azonban van egy lényeges eltérés a déli és a kelet-közép-európai országok között. A dél-európai államokban a házasságkötés és az elköltözés közötti kapcsolat szorosabb, a fiatalok gyakran a házasságkötéssel egy időben vagy a házasságkötés után nagyon rövid idő elteltével hagyják el először a szülői házat. Ezzel szemben a volt szocialista államokban nem ritka, hogy a szülőkkel élő fiatal felnőttnek már van együtt élő partnere, esetleg gyermeke is. Ezen országok sajátos jellemzője, hogy a fiatalok viszonylag gyakran élnek több családmagból álló vagy kiterjesztett háztartásban, a partnerrel való együttélésüket az egyik fél szüleinek háztartásában kezdik meg (1. táblázat). Mivel ez a helyzet számos konfliktus forrása lehet, valószínűsíthető, hogy a fiatalok külső kényszerítő körülmények hatására választják ezt az életformát (Spéder 2005). Az egyik fő ok feltehetően a lakáspiac állapota: a kérdéses országokban a lakások döntő hányada magántulajdonban van (Magyarországon 91%), kevés a bérlakás, az önkormányzati lakásszektor visszaszorult, ezért az önálló lakás megszerzése jelentős tőkefelhalmozást igénylő, hosszú folyamat (Domanski et al. 2006).

1. táblázat: A szülői házból való első elköltözés és az első párkapcsolat közötti kapcsolat Európa különböző régióiban nemenként

	Elköltözni partnerrel		Elköltözni egyedül	Maradni partnerrel	Maradni egyedül	Összesen
	közvetlenül	szülői házban való együttélést követően				
<i>Férfiak</i>						
Nyugat-Európa	36,0	3,0	52,0	4,5	4,5	100,0
Észak-Európa	24,1	1,8	71,6	0,8	1,6	100,0
Dél-Európa	46,2	2,6	35,4	4,8	11,0	100,0
Kelet-Közép-Európa	36,8	9,1	35,7	10,4	8,0	100,0
Kelet-Európa	18,5	9,5	49,8	16,8	5,4	100,0
Összesen	31,3	5,0	51,0	7,4	5,3	100,0
<i>Nők</i>						
Nyugat-Európa	48,7	3,8	42,7	2,9	1,9	100,0
Észak-Európa	30,2	2,1	66,6	0,6	0,4	100,0
Dél-Európa	64,5	3,8	18,5	6,8	6,4	100,0
Kelet-Közép-Európa	51,9	13,1	21,9	9,4	3,8	100,0
Kelet-Európa	37,0	8,8	35,3	15,3	3,6	100,0
Összesen	45,3	6,2	38,6	7,0	2,9	100,0

Megjegyzések: Forrás: saját számítások, European Social Survey harmadik hullám (2006/2007); 1930 és 1979 között született válaszadók (n = 30 700), 16 és 35 éves kor közötti életesemények.

3.2. Háztartásformálódás: házasságkötés, élettársi kapcsolatok, gyermekvállalás

Az elköltözés objektív körülményei, a fiatalok életkezdésének lehetőségei és körülményei az elmúlt évtizedekben jelentősen átalakultak Magyarországon. 1990 óta a felnőtté válás folyamatát jellemző életesemények rendszerint később következnek be, a felnőtt szerepek átvétele időben kitolódott, és megnőtt az életutak változatossága.

Lényeges változások történtek a párkapcsolatok és a családi együttélési formák területén is (Somlai 1999; Somlai–Tóth 2002; Aassve et al. 2006; Spéder–Kamarás 2008). A házasságkötések aránya drámai mértékben visszaesett: 1960-ban élete folyamán szinte minden nő várhatóan legalább egyszer házasságot kötött; 1990-ben ez már csak négyből három nőre, 2000-ben csak minden második nőre, 2010-ben pedig csupán a nők 39%-ára volt igaz. Az első házasságukat kötő nők és férfiak átlagos életkora a rendszerváltás óta számottevően megemelkedett: 2010-ben a nők átlagosan 21–22 helyett 29 évesen, a férfiak 24–25 helyett 31 évesen kötnek először házasságot (Pongrácz 2012).

A házasságok visszaszorulásával párhuzamosan egyre nagyobb teret nyertek az élettársi kapcsolatok. Az 1960-as években az első párkapcsolatokon belül még elenyésző arányt képviseltek az élettársi együttélések. Ez az együttélési forma az 1980-as években kezdett elterjedni: 1985–1989 között már minden harmadik, tíz évvel később pedig háromból két első kapcsolat a törvény által nem szentesített együttélés volt (Spéder–Kapitány 2007).

A házasság visszaszorulása mellé a válások növekvő aránya társult. 1960 és 2000 között 0,18-ról 0,38-ra, mintegy kétszeresére nőtt a teljes válási arányszám, 2010-ben pedig várhatóan a házasságok 46%-a válással végződik (Spéder–Kamarás 2008; Földházi 2012). A válás nemcsak a pár életútja szempontjából, hanem a család felbomlását átélő gyermek szemszögéből is fontos. A válás által érintett családok körülbelül 60%-ában van kiskorú gyermek. A válásokat rendszerint újabb házasságkötés vagy egyéb párkapcsolat követi, amely a családi együttélés újabb formáit hozza létre, különösen ha az új partnernek is vannak korábbi kapcsolatból született gyermekei, vagy az új pár esetleg közös gyermeket vállal.

A házasodáson kívül a gyermekvállalási magatartást is a halasztás jellemzi. A nők 1990-ben első gyermekük megszületésekor átlagosan 23, 2011-ben 30 évesek voltak. A termékenység szintje is visszaesett: 1960-ban 2,02, 1990-ben 1,84, 2010-ben pedig csupán 1,25 volt a teljes termékenységi arányszám, ami világszerte a legalacsonyabbak közé tartozik. Az első gyermek megszületésének kitolódása kövekeztében valószínűleg egyre kevesebben tudják valóra váltani gyermekvállalási terveiket, és ezzel párhuzamosan a tervezett gyermekek száma is csökken. A házasságon kívüli születések aránya 1990 és 2008 között a háromszorosára, 13%-ról 40%-ra nőtt. Ez nagyrészt élettársi kapcsolatban született gyermekeket jelent (Spéder–Kamarás 2008; Kapitány–Spéder 2012).

3.3. Az oktatási rendszer és a munkaerőpiac átstrukturálódása

A rendszerváltás után a gazdasági visszaesés, a munkanélküliség megjelenése és tartóssá válása miatt az iskolai tanulmányaikat befejező fiatalok egy része nehezen, esetleg egyáltalán nem tudott belépni a munkaerőpiacra, a pályakezdésük időben kitolódott. Az 1990-es években megjelent és állandósult az ifjúsági munkanélküliség, legerősebben a 15–19 évesek körében, de a 20–24 évesekre vonatkozó adat is meghaladta az országos átlagot. A munkanélküliség

főleg az alacsony iskolai végzettségűeket sújtotta. Az első állások gyakran bizonytalanok és rosszul fizetettek, a tanulás és a munka közötti átmenet bizonytalanabbá és rugalmasabbá vált. A kialakult helyzetre válaszul a fiatalok megpróbálták az oktatási rendszerben maradni, amit a felsőoktatás expanziója sokak számára lehetővé is tett (Bukodi–Róbert 2005; Laki 2006; Spéder et al. 2010).

Az 1990-es évek töretlen felsőoktatási expanziója következtében a tízezer lakosra jutó hallgatók száma 1990 és 2008 között a négyszeresére nőtt, ezen belül főként a nem nappali tagozatosoké (levelező, távoktatás és esti képzések) emelkedett dinamikusán (Kozma 2010). A várható tanulmányi idő 1990 és 2008 között 13,8-ról 17,8 évre nőtt, vagyis egy iskoláit 7 éves korában elkezdő diák 21 éves kora helyett várhatóan 25 éves korában fejezi be a tanulmányait, amennyiben a jelenlegi beiskolázási arányok a jövőben is fennállnak (OECD 2000, 134; OECD 2010).

3.4. Az önálló lakáshoz jutás lehetőségei

Magyarországon – és a többi kelet-közép-európai országban – a lakásállomány működését a rendszerváltás előtt alapvetően nem piaci mechanizmusok dominálták. A rendszer a bérlakásokat részesítette előnyben, amelyek bérleti díja alacsony volt, és csak hosszú várakozás után lehetett támogatott bérlakáshoz jutni. Ugyanakkor az 1980-as években megjelent a szűk piaci és az egyre bővülő nem piaci magánszektor (Hegedűs et al. 1994; Hegedűs–Tosics 1998). Az időszakot végigkísérte a mennyiségi és minőségi lakáshiány. A lakásépítések nem tudtak lépést tartani az igények növekedésével, amelyet a városokba irányuló migráció és a háztartások növekvő száma táplált (Hoffmann 1981).

A rendszerváltás előtti időszakban a különböző településeken élő fiatalok lakáshoz jutási lehetőségei jelentősen eltértek egymástól (Andics et al. 1984; Hoffmann 1981; Vajda–Zelenay 1984). A kisebb városokban és a falvakban élők nagyobb eséllyel jutottak önálló lakáshoz, mint a budapesti kortársaik. Budapesten volt a legnehezebb a helyzet, a vidéki városok lakásellátottsága kedvezőbb volt. A nagyvárosi fiatalok elsősorban arra számíthattak, hogy hosszabb-rövidebb várakozás után az intézményes lakásellátás csatornáin keresztül jutnak lakáshoz. A kisebb településeken hatékonyan tudták kihasználni a kedvezményes építési hiteleket és az elvégzett munkában megjelenő családi, rokoni segítségnyújtást (kalákamunka). Ennek következtében a községekben élő fiatal párok nagyobb arányban laktak önálló házban, míg városi társaik gyakrabban kényszerültek a szülőkkel vagy albérletben élni. A falvakban élők viszonylagos előnye azóta megszűnt, sőt megfordult: az ezredfordulón a községekben élt együtt a legtöbb fiatal házaspár a szüleivel a hatvanas–hetvenes években épült, viszonylag nagy alapterületű vagy hozzáépítésre, ráépítésre alkalmas családi házakban (Székely 2002).

1981-ben fogalmazta meg Hoffmann Istvánné a következő kijelentést, de a helyzet valószínűleg a rendszerváltás előtti évtizedekben mindvégig hasonló volt: „az a kivétel, ami-

kor a fiatal pár önálló lakásban, másoktól függetlenül kezdheti meg a családi életét Magyarországon. Rendszerint többéves házasság után sikerül a saját lakást megszerezni, és még a gyerekek vagy a gyerekek is többnyire akkor születnek, amikor a házaspár kénytelen másokkal együtt lakni” (Hoffmann 1981, 75–76). A hetvenes és a nyolcvanas évek fordulóján a 20–29 éves családfővel rendelkező háztartások 29%-a nem rendelkezett saját otthonnal: 17%-uk a pár egyik tagjának szüleivel élt együtt, 12% pedig magánúton bérelt lakást. A szülőkkel élő fiatal párok aránya településtípusonként rendkívül eltért: a vidéki városokban 5%, a községekben 22% volt. Ez főleg a párkapcsolatok elején volt jellemző: az egy–három éve házas párok 42%-ának nem volt önálló lakása. A lakáshoz jutás az életútban összekapcsolódott a családalapítással, a családostok viszonylagos előnyt élveztek. Az egyedül élő fiatalok nemcsak a lakásigénylési listáknak kerültek a végére, hanem a társadalmi preferenciarendszer is feltűnően hátrasorolta őket (Hoffmann 1981).

A fiatalok lakáshoz juttatását a lakosság elsősorban az állam kötelességének tekintette, és csak másodsorban az érintett fiatalok feladatának. Ezután jöttek a rangsorban a szülők és a munkahely. A községekben élők fontosabbnak tartották a szülői, családi segítséget, és kevésbé vártak az államtól támogatást, mint a városokban élők. A szülői segítséget épp a fiatal felnőttek szülei, a 40–60 évesek tartották a legfontosabbnak. A szülők és házas gyermekeik együttélését a városiak 70%-a, a falun élők 52%-a utasította el mint a lakáshelyzet megoldásának egyik lehetséges módját (Hoffmann 1981).

A szocialista lakásépítési struktúrának a rendszerváltást követő felbomlásával a kiutalásos rendszer megszűnt, az önkormányzati bérlakásokat privatizálták, a hitelfelvétel nehezebbé vált, és a lakáshoz jutás szinte egyetlen lehetősége a tulajdonszerzés lett (Dóra 1997; Székely 2002). Ezek a változások megnehezítették, hogy a fiatalok a szüleiktől független, önálló háztartást alapítsanak, és több fiatal házaspár kényszerült arra, hogy a szülőkkel éljen. A fiatalok egyre kevésbé számíthattak az intézményes megoldásokra, a családi segítség és az önerő jelentősége még inkább megnőtt. Az állami és a banki szektor a rendszerváltást követően gyakorlatilag kivonult a lakásszektorból, és mintegy tíz év elteltével jelent meg újra. A lakásberuházások 1999 után meredek emelkedésnek indultak (KSH 2005).

Az államilag támogatott lakáshitelek, a vissza nem térítendő támogatások és az egyéb kedvezményes (gyakran nem forintban nyújtott) jelzáloghitelek a 2000-es évek első felében dinamikus terjedtek, megkönnyítve a fiatalok lakásvásárlását. A saját lakás vásárlása ugyanakkor jelentős, évtizedes anyagi terhet is jelentett az érintettek és családjuk számára, és az állami támogatáshoz csak bizonyos feltételekkel lehetett hozzájutni. A jövedelmi és anyagi helyzetben megfigyelhető egyenlőtlenségek növekedése a lakáshoz jutás módjában is jelentkezett (Spéder et al. 2010).

Az ezredfordulón a nagyobb településen élő, magasabb végzettségű szülők gyermekei körében magasabb volt az önálló lakással rendelkezők aránya, mint a kisebb településeken élő, alacsonyabb képzettségű apák gyermekei esetében. A magasabb iskolai végzettségű fiataloknak szintén nagyobb volt az esélyük rá, hogy saját otthonban éljenek (Székely 2002).

Az ezredforduló környékén a szülők jelentős segítséget nyújtottak az első önálló lakás megszerzésében: a fiatalok 68–73%-ának segítettek. A szülői hozzájárulás a nők esetében rendszerint gyakoribb és intenzívebb. A segítségnyújtás négy formája közül – pénzbeli segítség, a munkavégzés, a kapcsolatok mozgósítása, valamint a bútorozás, felszerelés – az idősebb kohorszokban a pénz és a munkavégzés volt a leggyakoribb, a fiatalabbak körében a bútorozás, felszerelés is egyre fontosabbá vált, különösen a nők esetében. A szülők kapcsolataik révén ritkábban, minden ötödik esetben tudták segíteni az első lakás megszerzésében a gyermeküket (Murinkó 2009).

Magyarországon az 1960 és 1984 között születettek majdnem fele vásárolta az első lakását vagy házát, minden ötödik pedig építéssel, bővítéssel jutott első saját otthonához (Murinkó 2009). Szolgálati lakást kevesen kaptak (4–5%), az öröklés (6%) vagy kiutalás (3–4%) is viszonylag ritkán fordult elő. A bérlet 7% számára jelentette az első lakáshoz jutás lehetőségét. 3% számára a szülők átengedték a lakásukat, 8% pedig a partnere révén jutott hozzá. A lakásépítés és -bővítés nagyságrendje jelentősen csökkent, ezzel szemben a bérlet és az öröklés hányada a fiatalabb kohorszokban magasabb lett, és azok aránya is nőtt, akik a családjuk vagy partnerük révén jutottak első saját lakásukhoz.

Lakóhely szerint vizsgálódva azt látjuk, hogy Budapesten felülreprezentált az öröklés, a kiutalás és a partner szerepe (12–13%). A városokban viszonylag gyakori a vásárlás (49–50%), a megyei jogú városokban ezen kívül a bérlet is (13%). A házépítés vagy a meglévő lakás bővítése a községekre jellemző: a falvakban élők 36%-a építéssel, 40%-a vásárlással szerzi meg új otthonát. A legmagasabb iskolai végzettséget és a jelenlegi jövedelmi helyzetet tekintve a legfeljebb általános iskolai végzettséggel rendelkezők és a legalacsonyabb jövedelmi ötödbe tartozók jutottak az átlagot meghaladó mértékben első lakásukhoz építés, bővítés, bérlet és kiutalás révén. Ezzel szemben a legmagasabb jövedelmű ötöd és a diplomások körében a szolgálati lakás, az öröklés, a szülői átadás és a bérlet dominál (Murinkó 2009).

3.5. A belföldi vándorlás jellemzői

Az új háztartások kialakítása, a szülői otthon elhagyása migrációs mozgást eredményezhet. A belföldi vándormozgalom jellemzői tükrözik az ország gazdasági és társadalmi viszonyait, és a fiatalok elköltözési magatartásának egy vetületéről is információt nyújtanak.

Magyarországon az 1950-es évek végén és az 1960-as évek elején az iparosítás, a mezőgazdaság kollektivizálása, a nagy beruházások tömeges vándorlást indítottak el a falvakból a városok irányába. A belső migráció az 1950–60-as évek fordulójától kezdve fokozatosan csökkent, amiben szerepe volt az ipartelepítés decentralizációjának, az életszínvonal lassú kiegyenlítődésének, a második gazdaság terjedésének és a településegysítéseknek. Ezzel egyidejűleg az ingázás és a településen belüli költözések volumene emelkedett. 1988 után a belső mobilitás látványosan visszaesett, és csak az 1990-es évek közepén kezdett újra növe-

kedni (Illés 2003). A lassú növekedést a 2008-as gazdasági válság törte meg. A településen belüli költözések dinamikája is hasonlóan alakult (Bálint 2012).

A felsőoktatási expanzió megnöveli a tanulási célú földrajzi mobilitás lehetőségét, ilyenkor a főiskolával, egyetemmel nem rendelkező településen élő fiatalok egy része a költözést választja. Magyarországon a felsőoktatás kiterjedésének a belföldi migrációra gyakorolt hatására vonatkozó elemzésről nincs tudomásom. Az Egyesült Királyságban és az USA-ban végzett elemzések azt találták, hogy a felsőoktatás merítési bázisának kiszélesedése következtében nem nő, hanem csökken a más városban továbbtanulók aránya. Egy szelekciós mechanizmus érvényesül: a jobb anyagi helyzetű, magasabb iskolai végzettségű szülők gyermekei nagyobb eséllyel tanulnak tovább a lakóhelyüktől távol, a kevésbé forráserekes pedig igyekeznek a lakhelyükön vagy ahhoz közel található intézményt választani (Aassve et al. 2002b; Holdsworth 2009; Mulder–Clark 2002).

A belső vándorlás korszpecifikus gyakorisága nagyfokú hasonlóságot mutat a különböző országok esetében. Ezt ábrázolja a Rogers-görbe (Rogers–Castro 1981). A vándorlás igen intenzív kisgyermekkorban, amikor a gyermekek a szüleikkel együtt költöznek. Az iskoláskort jellemző visszaesés után fiatal felnőtt korban, az egyetemi, főiskolai továbbtanulás, a munkába állás és a családalapítás időszakában ismét gyakoribbá válik a migráció. Az ebből a szempontból eseménytelenebb középkorú időszakot követően még a nyugdíjba vonulás körül nő meg a költözés esélye, majd újra lecsökken.

A vándorlók korösszetétele Magyarországon is követi a Rogers-görbe lefutását, a legmagasabb migrációs potenciál a huszoneveseket jellemzi. Bár az állandó vándorlások száma 1990 óta fokozatosan csökkent a körükben, az ideiglenes vándorlások magas aránya miatt továbbra is a 20–29 évesek költöznek a leggyakrabban (Illés 2003; Sárosi 2004; Bálint 2012).

Az együtt költöző vándorlási egységek vizsgálata azt mutatja, hogy az eltartóval, családfővel együtt költözők aránya az 1960-as évek eleje óta folyamatosan csökkent, 50%-ról 18%-ra esett vissza az állandó vándorlók körében (az adatok 1992-ig állnak rendelkezésre) (Illés 1998). Itt általában gyermekes családokról van szó, így a háttérben a gyermekszám csökkenése vagy a gyermekes családok alacsonyabb költözési intenzitása is állhat. Egyedül költözőnek tekinthetők azok, akik a tanulást vagy a válást jelölték meg a migráció motivációjaként. Általában másokkal együtt költöznek azok, akik munkavállalás, lakásváltoztatás, házasságkötés, családi vagy egyéb okok miatt változtatnak lakhelyet. Az ideiglenes vándorlók és a visszavándorlók között elenyésző az együtt költözők aránya, viszont a településen belüli, rövidebb távú mozgásokra jellemzőbb az együtt költözés.

3.6. Az elköltözés a vélemények tükrében

A felnőtté válást és a szülői ház elhagyását nem csupán objektív szempontból, hanem a közvélekedések oldaláról is meg lehet közelíteni.

A felnőttiséget Magyarországon a legtöbben egyfajta pszichológiai érettséggel, a nagykorúság életkori határának elérésével, valamint a tanulmányok befejezését követően a teljes munkaidős munkavállalással és a szülőktől való anyagi függetlenség megteremtésével kapcsolják össze, és a családalapítást kevésbé tartják fontosnak. A teljes népesség a szülőktől való elköltözést a családalapítás részének, előfeltételének tekinti. Az érintettek, a 18–29 évesek számára a szülőktől való elköltözésnek összetettebb jelentése van: nem csak a családalapítással függ össze, hanem hasonlóan erős kapcsolatban áll az önállóság materiális alapjainak megteremtésével is. Az anyagi függetlenség megteremtése pedig a 30 évnél fiatalabbak számára (egyelőre) inkább csak mint az önállóság egy fontos eleme jelenik meg, és nem függ össze a családalapítás megítélésével (Murinkó 2010a).

Egy 2007-es Eurobarometer-felmérés eredményei (Gallup 2007) szerint a stabil anyagi háttér megteremtésének nehézségei az érintettek véleménye szerint is hátráltatják az önállóodást. A 15–30 éves magyarországi fiatalok 64%-a ebben látja annak legfontosabb okát, hogy a fiatal felnőttek tovább élnek a szüleikkel együtt, mint régebben. Az Európai Unió tagállamaiban a megkérdezetteknek átlagosan csak 44%-a vélekedik ugyanígy. A megfizethető lakhatás hiányát a Magyarországon élők 15%-a tartja a legfontosabb magyarázatnak (az uniós átlag 28%). Csak kevesen gondolják úgy, hogy a fiatalokat az tartja tovább a szülői házban, hogy felelősségvállalás nélkül élvezhetik az otthon kényelmét, hogy anyagilag támogatniuk kell a szüleiket, vagy hogy egyre később kötnek házasságot.

A házasságkötés késleltetésének vagy elmaradásának okai közül a magyarországi lakosság véleménye szerint a materiális indokok, azokon belül is az önálló otthon hiánya a legfontosabb – bár 2000 és 2009 között csökkent azok aránya, akik ezen a véleményen vannak. Lényeges változás ugyanakkor, hogy megnőtt az anyagiakon túlmutató, posztmateriális indokok (például az élettársi együttélés elfogadottsága) jelentősége. A házasságok halasztásában 34% szerint nagyon nagy szerepet játszik, hogy a fiatalok függetlenségre, önállóságra vágyanak, és 27% szerint fontos tényező, hogy kényelmes a szülőkkel élni (S. Molnár 2010). És bár a közvélemény egyre megengedőbb a házasságon kívüli együttélésekkel kapcsolatban, létezik egyfajta közmegegyezés arról is, hány éves korban ideális tartós párkapcsolatot kezdeni (Paksi–Szalma 2009; S. Molnár 2010).

Ami a szülői házban maradók megítélését illeti, európai összehasonlításban igen magas, 30–31 év az az életkor, amikor az emberek Magyarországon már túl öregnek tartanak valakit ahhoz, hogy a szüleivel éljen (Aassve et al. 2002b). A férfiakkal szemben a megengedőbb a közvélemény, egy évvel későbbi életkort határoz meg számukra, mint a nőknek. A férfiakra vonatkozóan 35%, a nőkre vonatkozóan 43% állítja, hogy nincs ilyen életkori határ,

egy nő vagy egy férfi sosem túl idős ahhoz, hogy a szüleivel lakjon. Ez arra utal, hogy Magyarországon az elköltözéssel kapcsolatos életkori norma igen gyenge.

Az elhúzódó kamaszkorral kapcsolatban azonban mégis él egyfajta aggodalom a magyar társadalomban (Tóth 2007). Ezt az aggodalmat egyrészt azok a szülők fogalmazzák meg, akik kénytelenek eltartani munka nélkül levő vagy nagyon alacsony fizetésért dolgozó felnőtt gyermekeiket. Másrészt az elhúzódó családalapítás sokak számára a túlzott individualizmus, a karrierizmus, a hagyományos nemi szerepek felbomlása és az önzés megnyilvánulásaként jelenik meg. Ezeket az aggodalmakat erősíti az is, hogy a huszonévesek szülei még egy eltérő értékrendszerben, más gazdasági körülmények között, eltérő párkapcsolati és gyermekvállalási mintákat látva és követve nőttek fel (Tóth 2007).

3.7. Az elköltözési magatartással kapcsolatos kutatási eredmények

Az eddigi empirikus eredmények arra utalnak, hogy Magyarországon a rendszerváltás előtt a viszonylag korai elköltözés volt a jellemző, ami az 1970 után születettek körében egyre inkább kitolódik, heterogénebbé válik, és csökken azok aránya, akik elhagyják a szülői házat. A nők korábban és nagyobb arányban költöznek el, azonban a halasztás a körükben erőteljesebb, mint a férfiaknál (Székely 2002; Bognár 2007; Murinkó 2009; Spéder et al. 2010; Harcsa–Monostori 2012).

A szülőktől való elköltözés az esetek döntő többségében az iskolai tanulmányok befejezését és az első munkavállalást követően történik meg (bár a szülőkkel élő fiatal felnőttek aránya a tanulók és a nem tanulók körében egyaránt nőtt, tehát az elköltözés kevésbé kötődik a tanulmányok befejezéséhez [Harcsa–Monostori 2012]). Az első gyermek érkezésekor a fiatalok már rendszerint és egyre növekvő mértékben önálló háztartásban élnek. Az elköltözés leggyakrabban a gyerek születése előtti naptári évben történik, amikor a pár már tudhat a terhességről vagy tervezi azt (Murinkó 2009).

Szoros, bár gyengül a kapcsolat az elköltözés és a párkapcsolat-formálódás között. Az első házasságkötés vagy az első élettársi együttélés kezdete az az életeseemény, amely a leggyakrabban egybeesik a szülői ház elhagyásával, de nem ritka, hogy az első párkapcsolat megelőzi az első elköltözést. Az egybeesés fokozatos csökkenésével párhuzamosan az elmúlt két évtizedben fokozatosan nőtt azok aránya, akik csak az elköltözést követően kezdtek párkapcsolatba, de továbbra sem elhanyagolható a szülői házból való elköltözést megelőző partnerkapcsolatok aránya (Murinkó 2009, 2010b).

Az egyedülállóként élő fiatal felnőttek körében csökkent az elváltak és a gyermeküket egyedül nevelők aránya, és a 2000-es években a szülői házból egyedülállóként elköltözők és az élettársi kapcsolatból kilépők alkotják a csoport döntő többségét (Harcsa–Monostori 2012). Ez szintén az elköltözés és a párkapcsolatok, főként az elköltözés és a házasság közötti kapcsolat lazulására utal.

Kamarás és munkatársai (2005) a Magyarországon 1990–1991-ben házasságot kötött, gyermektelen nők és a Nyugat-Németországban 1988-ban első házasságukat kötő, szintén gyermektelen nők életútját nyomon követték nyomon. Eredményeik azt mutatják, hogy Magyarországon az összeköltözés, a házasságkötés és az első gyermek megszületése időben „összecsúszott”, az események közötti időbeli távolság minimális és a sorrendjük is nagyrészt esetleges volt. A mintában a házaspárok mintegy kétötöd része a házasságkötés időpontjában már gyermeket várt (ez a 2000-es évek közepére mintegy 25%-ra csökkent). Magyarországon az első adatfelvétel idején a fiatal házaspárok jelentős része nem rendelkezett önálló lakással vagy házzal: 36%-uk még a szülői háztartásban élt (21% a feleség, 15% a férj szüleinél), 35% saját tulajdonú vagy bérelt otthonban, a fennmaradó 29% pedig átmenetileg másképp oldotta meg a lakhatását (egy nagyszülő ideiglenesen kiürített lakásában, ismerősöknél stb.). Ezzel szemben Németországban a fiatal párok négyötöd része rövidebb ideig a házasságkötés után bérelt lakásban élt. 96%-uk kettesben lakott, olyan lakásban vagy házban, ahol rajtuk kívül más nem élt, és a lakáskörülmények saját értékelésük szerint a többség számára a gyermekvállalást is lehetővé tették. A fiatal német házaspárok több mint kétharmadának lakása három- vagy többszobás volt, ezzel szemben a magyar párok ugyanekkora arányának csak egy saját szoba jutott. A lakáshelyzetben mutatkozó különbség összefügg azzal, hogy a német párok négyötöd része már a házasságkötés előtt együtt élt, és gyakran csak egy hosszabb felkészülési idő elteltével, lakásvizonyaik rendezését követően házasodtak össze, míg Magyarországon gyakoribbak voltak az előzetes együttélés nélkül, rövidebb felkészülési idővel kötött házasságok.

Magyarországon a házasságkötés után kialakuló ideiglenes többgenerációs háztartások az adatok alapján egyértelműen kényszer szülte megoldások voltak (Kamarás et al. 2005: 58–59). A szülőkkel élő fiatal házaspárok többsége önálló lakásra vágyott, két éven belül azonban csak 31% tervezett költözést, ami arra utal, hogy sokan nem láttak reális lehetőséget arra, hogy önálló otthont teremtsenek. 11 évvel a házasságkötés után a párok 13%-a továbbra is a szülőkkel kényszerült élni.

Az „Ifjúság 2000” vizsgálat eredményei (Székely 2002) az önállósodás időbeli kitolódását mutatják az egyének életútjában: míg a nyolcvanas években az első elköltözők átlagos életkora 26,3 év volt, ez a kilencvenes évekre 27,7 évre emelkedett. A szülőktől független háztartás kialakítása az ezredfordulón is elsősorban a házasságkötéshez kapcsolódott, bár csökkenő mértékben, és 19%-ról 29%-ra nőtt azok aránya, akik az önállóvá válást nevezték meg az elköltözés okaként. Viszonylag ritka a munkavállalás miatt történő elköltözés, feltehetően csak akkor játszik szerepet, ha a fiatal más településen vállal munkát.

Bognár (2007) – az *Életünk fordulópontjai* adatfelvétel első, 2001-es hulláma adatainak felhasználásával – a destandardizáció jeleit kereste a magyar fiatalok felnőtté válási folyamatának utóbbi évtizedekben bekövetkezett átalakulásában. Az eredmények alapján az elköltözés időbeli kitolódása csak az 1970 után születettek esetében jelentkezett, és a férfiaknál korábban megindult. Egyre többen vannak, akik csak az önálló háztartás kialakítása után kötnek házasságot. Az első gyermek megszületése, az első lakás megszerzése és a munkába

állás, valamint az első elköltözés közötti kapcsolat erősödött, az iskolai életút pedig egyre gyakrabban már a szülői ház elhagyása előtt lezárult.

A szülői házról történő leválás esélyét növelte a házasságkötés óta eltelt idő, a nappali tanulmányok befejezése és a munkába állás. Szintén szignifikáns, de gyengébb hatással bírt az iskolai végzettség (a legfeljebb általános iskolai és a felsőfokú végzettséggel rendelkezők nagyobb eséllyel hagyják el a szülői házat 18–29 éves koruk között, mint a szakmunkás végzettségűek és az érettségizettek), az együtt nevelkedő testvérek száma és a szülők válása (különösen, ha a gyermek 6–7 éves kora előtt történt).

4. Kutatási kérdések és hipotézisek

Az ismertett elméleti megközelítések és kutatási eredmények alapján három kutatási kérdést fogalmazok meg a szülői házból való elköltözéssel kapcsolatban. Az elemzés a kérdéseknek megfelelően három fő téma körül összpontosul. Az első, leíró jellegű kérdés a szülői házból való elköltözés időzítését vizsgálja, megkülönböztetve egymástól a partnerkapcsolat keretében és a más okból, egyedülállóként elköltözőket. A második téma a szülői erőforrásoknak – a szülők iskolai végzettségének – az elköltözési magatartásra gyakorolt hatása. Végül a harmadik kérdés a gyermekkori család összetételének hatására vonatkozik.

4.1. A partnerrel és az egyedül történő elköltözések időzítése

1. kérdés:

Hogyan változott a szülői házból történő elköltözés időzítése Magyarországon az elmúlt évtizedekben azok körében, akik párkapcsolat keretében, és akik partner nélkül hoztak létre önálló háztartást?

Hipotézisek:

1a: A partnerrel elköltözők egyre később hagyták el a szülői házat.

1b: Az egyedül elköltözők aránya nőtt.

1c: Az egyedül történő elköltözés időzítése nem változott.

A hipotézisek indoklása:

A második demográfiai átmenet elmélete szerint az önállóság és az autonómia felértékelődése, a minőségi kapcsolatok iránti igény és a tartós elköteleződéssel járó döntések halasztása következtében a fiatalok egyre korábban hagyják el a szülői házat, tartós párkapcsolatot viszont egyre később alakítanak ki. Így az önálló háztartást gyakran nem partnerrel hozzák létre, hanem életük egy hosszabb-rövidebb időszakában már nem kibocsátó családjukkal és még nem az élettársukkal, férjükkel vagy feleségükkel élnek.

Nem vitatom, hogy a második demográfiai átmenet elméletében leírt jelenségek Magyarországon is jelen vannak, azonban úgy gondolom, az anyagi kényszerek és a strukturális korlátok következtében az általános értékváltozások hatása kevésbé tud érvényesülni. A rendszerváltást követő kedvezőtlen gazdasági és munkaerő-piaci körülmények, a lakáshelyzet állapota, az oktatási időszak kitolódása és az általános bizonytalanság a második demográfiai

átmenet által leírttal ellentétes irányban hat: az adott körülmények között a szülői ház elhagyásának halasztása a racionális válasz.

A házasságkötés és a családalapítás életkora a nyolcvanas évektől kezdve egyre inkább kitolódott, az iskolai tanulmányok meghosszabbodtak, a munka világába történő belépés és az önálló lakáshoz jutás nehezebbé vált. Mivel a partnerkapcsolati életút és az elköltözés között erős a kapcsolat, az első párkapcsolat jelentős halasztásából logikusan következik, hogy a fiatal tovább marad a szülői házban. A korábbi empirikus eredmények is arra utalnak, hogy Magyarországon a fiatal felnőttek egyre később hagyják el a szülői házat. Az említett tendenciák mindkét nem esetében érvényesülnek, ezért az 1a hipotézist a nőkre és a férfiakra egyaránt érvényesnek tartjuk.

Az 1b hipotézis szerint a partner nélküli elköltözés aránya növekedett. Elképzelhető, hogy emögött tetten érhető az értékváltozások hatása, ám valószínűleg a felsőoktatás rendkívüli mértékű kibővülése a meghatározóbb. A továbbtanulás megnövelheti az elköltözés esélyét a húszas éveik első felében járó azon fiatalok körében, akik másik településre költöznek és/vagy megengedhetik maguknak, hogy a tanulmányaik során önállóan éljenek. Ha az egyedül történő elköltözés mögött valóban elsősorban az egyetemi, főiskolai tanulmányok állnak, akkor nem várható, hogy ez az esemény az életút során kitolódik, mert a (nappali tagozatos) felsőfokú tanulmányok kezdete továbbra is 18–19 éves korra tehető.

4.2. A szülői erőforrások szerepe

2. kérdés:

Hogyan befolyásolják a szülői erőforrások – a szülők iskolázottsága – a szülői ház partnerrel és partner nélkül történő elhagyásának időzítését?

Hipotézisek:

2a: A magasan iskolázott szülők késleltetik a partnerrel történő elköltözést, egy bizonyos életkor fölött pedig elősegítik, hogy a felnőtt gyermek önálló háztartást hozzon létre (akár partnerrel, akár anélkül).

2b: A szülők iskolai végzettsége közvetlen és közvetett módon is (a gyermek saját iskolázottsági szintjén és egyéb életeseeményeinek időzítésén keresztül) hatással van a szülői házból való elköltözés időzítésére.

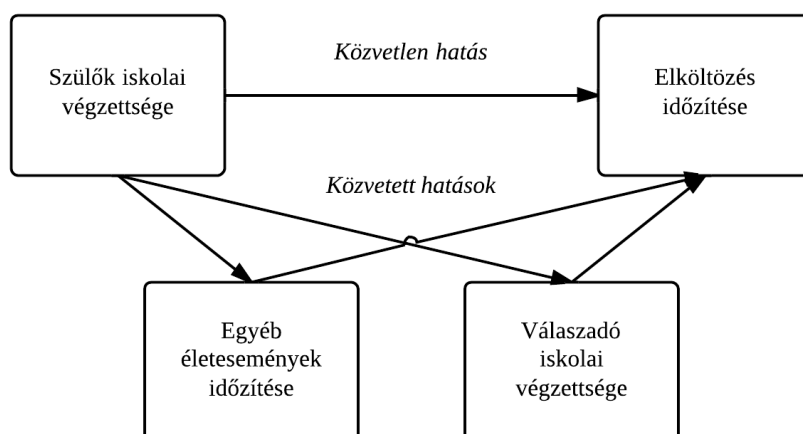
A hipotézisek indoklása:

A képzett szülők kulturális tőkéje magasabb, valószínűleg több materiális erőforrással rendelkeznek és az értékrendszerükben fontosabb helyet foglal el a függetlenség, az autonómia, mint az alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkező szülők esetében. Gyermekük maguk is nagyobb eséllyel tanulnak tovább, és kevésbé valószínű, hogy az átlagnál jóval fiatalabb életkorban kezdenek partnerkapcsolatot vagy születik gyermekük. Az iskolázottabb szülők támogatják a felsőoktatásba való belépéssel kapcsolatos elköltözéseket, ami 18–20 éves kor között elősegíti a képzettebb szülők gyermekeinek egyedül történő elköltözését.

A gyermekek leginkább a kibocsátó családdal élve részesülhetnek a különféle szülői erőforrásokból, a szülők átadhatják nekik ismereteiket, értékeiket, és jóval nagyobb a befolyásuk a gyermekek életére. A magasabban iskolázott szülők erőforrásaikat pedig egy bizonyos életkor fölött arra használhatják, hogy segítsék felnőtt gyermekeik önállósodását, akár a partnerükkel akarnak összeköltözni, akár nem.

Feltételezésem szerint a szülők iskolai végzettsége közvetlen és közvetett módon is hatást gyakorol gyermekeik elköltözési magatartására (4. ábra). A közvetett hatás egyrészt a gyermek (a válaszadó) saját iskolai végzettségén keresztül hat: a képzettebb szülők gyermekeinek nagyobb az esélye, hogy maguk is magasabb iskolai végzettséget szerezzenek, ami késlelteti a szülői ház elhagyását. A másik közvetett hatás szerint a képzettebb szülők gyermekei rendszerint egyéb életeseeményeiket is későbbre időzítik: később kezdenek partnerkapcsolatot, kötnek házasságot, vállalnak gyermeket, és viszonylag hosszú képzési idejük miatt később lépnek be a munkaerőpiacra is.

4. ábra: A szülők iskolai végzettségének és egyéb életeseeményeknek a válaszadó elköltözési magatartására gyakorolt hatása. Sematikus ábra

4.3. A gyermekkori család összetételének hatása

3. kérdés:

Hogyan hat az egyedül és a partnerrel történő elköltözés időzítésére a kibocsátó család szerkezete? Miként időzítik a szülői ház elhagyását a kétszülős, az egyszülős gyermekkori családban, illetve a nevelőszülő mellett felnövő fiatal nők és férfiak? Befolyásolja-e az időzítést a testvérek száma?

Hipotézisek:

3a: Korábban elköltözik a szülői házból az, aki gyermekként egyszülős családban vagy nevelőszülővel élt.

3b: A sok testvér növeli az elköltözés esélyét.

3c: Késlelteti a szülői ház elhagyását, ha a szülő egyedülálló és a válaszdónak nincs testvére.

3d: A nők inkább a nevelőszülős, a férfiak inkább az egyszülős családi háttér esetén hagyják el korábban a szülői házat.

A hipotézisek indoklása:

Fokozza a konfliktushelyzetek kialakulásának esélyét a családban, ha gyermekkorban felbomlott a szülők kapcsolata (válás, özvegyülés) vagy esetleg sosem éltek együtt. A nem kétszülős családok kohéziója alacsonyabb lehet, mint ahol a gyermekeket a két vér szerinti szülő neveli, különösen ha a szülő újraházasodik vagy új kapcsolatot létesít. Ezért a nem kétszülős családban felnőtt fiatalok valószínűleg korábban elhagyják a szülői házat, mint azok, akiket végig mindkét vér szerinti szülő nevelt.

Minél több a testvére valakinek, annál nagyobb a lakósűrűség, ami nehezíti a magán-szféra megteremtését, és annál kevesebb időt és energiát tud a szülő egy-egy gyermekre szánni. Több testvér esetén megoszlik az esetleg gondozásra, támogatásra szoruló szülőkkel kapcsolatos felelősség is. A testvérszám és a családösszetétel hatása várhatóan nem független egymástól. Ha a szülő egyedülálló (ez gyakran az édesanyákat jelenti, mert az özvegyek között sokkal több a nő, mint a férfi, és válás esetén is rendszerint a nőnél maradnak a gyermekek), az késleltetheti a testvérrel nem rendelkező gyermek elköltözését. Ilyenkor a gyermek társaságot és segítséget jelent az egyedülálló szülőnek, nem szeretné őt egyedül hagyni.

A nők érzékenyebben reagálnak a család összetételének megváltozására és a konfliktusokra, és a háztartási munkákból is nagyobb teher hárul rájuk. A nevelőszülő (leggyakrabban nevelőapa) megjelenése veszélyezteti a lánygyermeknek az egyedülálló szülővel kialakított kapcsolatát, a fiúgyermek számára viszont előnyös lehet, hogy megjelenik egy férfi a családban.

5. Adatok és módszerek

A szülői ház partnerrel vagy partner nélkül történő elhagyásának időzítését és családi háttér szerinti különbségeit az *Életünk fordulópontjai* követéses panelvizsgálat adatainak felhasználásával vizsgálom. A fejezet bemutatja az adatbázist, az adatokon végzett lehatárolásokat, a szülői házból való elköltözések mérési módját, valamint áttekinti az elemzés során használt módszereket. Az elköltözés időzítését regressziószámítások segítségével vizsgáló empirikus fejezetek elemzési módszereinek leírása az adott fejezetek elején található. A módszertan részletesebb ismertetését a Függelék tartalmazza.

5.1. Az *Életünk fordulópontjai* követéses panelvizsgálat és a felhasznált adatok jellemzői

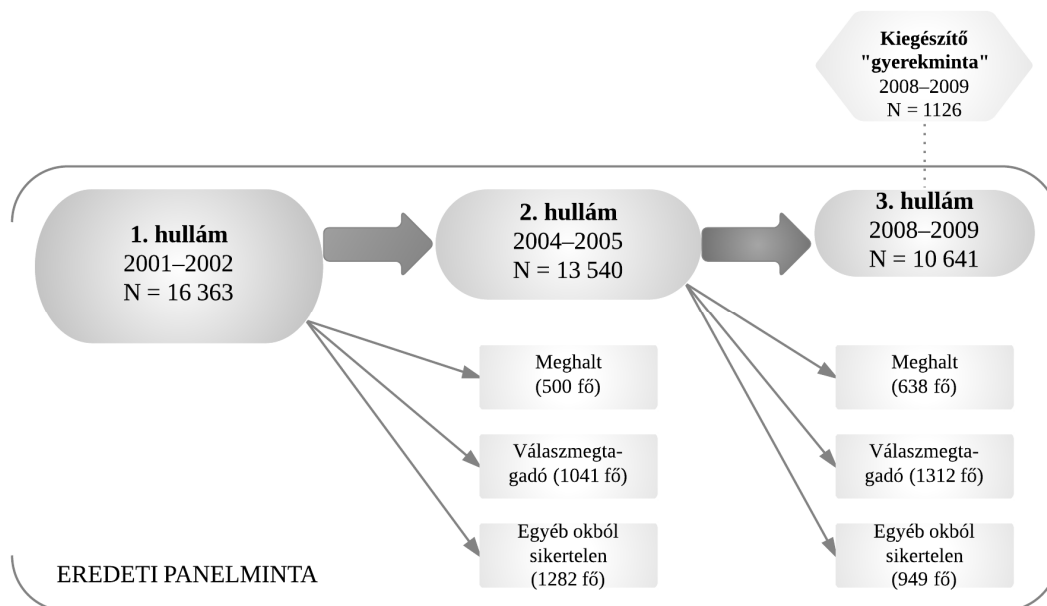
Az elemzések során az *Életünk fordulópontjai* társadalmi-demográfiai panelvizsgálat adatait használom. A kutatást a Központi Statisztikai Hivatal Népeségtudományi Kutatóintézete végezte. A kutatás szervesen kapcsolódik a nemzetközi Generations and Gender Survey adatfelvételhez (Vikat et al. 2007), követi annak módszertani ajánlásait, tematikáját és jelentős részben a kérdőívek is megfeleltethetők egymásnak. A kutatás fókuszában a partnerkapcsolatok, a fertilitás, az öregedés és a családi értékek állnak. Az adatbázis számos életesemény időpontjáról retrospektív adatokat tartalmaz (havi bontásban), és a három hullám segítségével teljes gyermekvállalási, partnerkapcsolati, munkaerő-piaci és iskolatörténet állítható össze a válaszadókról. A kérdőívekben különféle attitűdökkel, értékekkel kapcsolatos kérdések is szerepelnek, és az adatbázis részletes információkat tartalmaz a válaszadók anyagi-jövedelmi helyzetére, foglalkoztatási jellemzőire és egészségi állapotára vonatkozóan is.

A vizsgálat keretében eddig három kérdezési hullámra került sor: 2001 végén és 2002 elején, 2004 végén és 2005 elején, valamint 2008 végén és 2009 elején. A kiinduló minta 16 363 főt tartalmazott, akik iskolai végzettség, kor, nem és lakóhely szerint reprezentálják az 1926 és 1983 között született magyarországi felnőtt népességet (Kapitány 2003). A második hullámra a sikeresen lekérdezett válaszadók száma a halálesetek, válaszmegtagadás és egyéb okok miatt 13 540 főre, a harmadik hullámra 10 641 főre csökkent (lásd: 5. ábra). A lemorzsolódás aránya a nemzetközi ajánlásokhoz viszonyítva elfogadható mértékűnek tekinthető és körültekintő súlyozással korrigálható.

A kutatás kezdetén 18–76 év közötti válaszadók három év múlva, a második adatfelvétel során már 21–79 évesek, újabb négy év múlva pedig 25–83 évesek lettek. A minta „öregedése” miatt szükségessé vált a kutatás kiterjesztése a fiatalabb korosztályokra is. Ennek

érdekében 2008/2009-ben egy külön kérdőívvel megkeresték az eredeti mintába tartozó válaszadók 1984–1988 között született, akkor 20–25 éves gyermekeit, attól függetlenül, hogy azok a szüleikkel vagy önállóan éltek. Közülük 1126 fő válaszolt a kérdésekre. A minta elemszámának változását és a lemorzsolódás okait az 5. ábra foglalja össze.

5. ábra: Az *Életünk fordulópontjai* panelvizsgálat felépítése

Az elemzéshez használt alampintába minden válaszadó bekerült, aki részt vett a harmadik kérdésben vagy a válaszadók fiatal felnőtt gyermekeire vonatkozó vizsgálatban.⁶ Ez 11 767 főt jelent. A lemorzsolódás esetleges szelektivitása (és a keresztmetszeti torzulásokat) súlyozással ellensúlyozható. A közölt adatok mindig súlyozott eredmények. Az egyes elemzésekhez használt alminták esetszámát a 2. táblázat tartalmazza (a 6. és 7. fejezet elemzési módszereinek leírását az adott fejezetek ismertetik).

⁶ Bár az elemzési módszerek lehetővé tennék, hogy az első és a második hullám után a mintából kiesett válaszadókat mint cenzorált eseteket is benn tartsam az elemzéshez használt adatbázisban, ezt a lehetőséget több ok miatt is elvettem. Egyrészt számos, az elemzés szempontjából fontos kérdést csak a harmadik (vagy a második) kérdés során tettek fel (például részletes iskolatörténet). Másrészt az első és a harmadik hullámban némileg eltért az elköltözés időpontjára vonatkozó kérdés, így az első és a második hullám után a mintából kiesett majdnem 6000 válaszadótól származó adat nem lenne összehasonlítható a harmadik hullámban is résztvevők válaszaival (ha viszont a mindenkitől egységesen kért első hullám kérdését használnánk fel, a 2001 és 2008 között elköltözötteknél nem tudnánk megadni az esemény időpontját).

2. táblázat: Az elemzéshez használt alminták elemszáma

<i>Alminta</i>	<i>Elemszám</i>
0. Kiinduló minta: a harmadik kérdezési hullámban választ adók és a kiegészítő „gyerekminta” tagjai (1926 és 1988 között születettek)	11 767
1. Az elköltözés általános leírása (6.1 és 6.2 alfejezetek) (1930 és 1988 között születettek)	10 478
2. Az elköltözés és más életesemények közötti kapcsolat (6.3. alfejezet) (1930 és 1988 között születettek)	9 979
3. Az elköltözés versengő kockázatai, leíró eredmények (7.2 és 8.2 fejezetek) (1930 és 1988 között születettek)	9 607
4. Az elköltözés versengő kockázatai, regresszióelemzések eredményei (7.3 fejezet) (1944 és 1988 között születettek, 1979 utáni események)	6 141
5. Az elköltözés és az első párkapcsolat versengő kockázatai, regresszióelemzések eredményei (8.3 fejezet) (1944 és 1988 között születettek, 1979 utáni események)	5 789
6. A szülői házban párkapcsolatot kezdők, regresszióelemzések eredményei (8.3 fejezet) (1944 és 1988 között születettek, 1979 utáni események)	1 916

Az elemzés kiinduló mintájából – amely a harmadik hullámra a mintában maradt és a kiegészítő „gyerekminta” válaszadóit tartalmazza – bizonyos válaszadókat *ki kellett zárni*. Nem szerepelnek az elemzésben azok, akiről jó eséllyel feltételezhető, hogy az életük első 16 évét – amely valószínűleg jelentős befolyást gyakorol későbbi viselkedésükre – nem Magyarországon vagy nem a szülői háztartásban töltötték.⁷ Kizárom tehát azokat, akik külföldön születtek (198 fő), nem magánháztartásban nőttek fel (30 fő), akik egyik vér szerinti szülőjüket sem ismerték (5 fő), akiknek 16. születésnapja előtt mindkét szülője meghalt (52 fő) vagy 16. születésnapjuk előtt elhagyták a szülői házat (493 fő). Azok sem kerülnek bele az elemzéshez használt alpmintába, akik már elköltöztek a szülői házból, de elköltözésük időpontjáról semmilyen információval nem rendelkezünk (199 fő). A legidősebb, 1930 előtt született válaszadók sem szerepelnek az elemzésben (312 fő). Így az elköltözés általános leíró jellemzéséhez használt minta esetszáma 10 478 fő, közülük 8853 fő költözött el a szülői házból (események száma). A kiegészítő fiatal mintából 1070 fő, az eredeti panel mintából 9408 fő került bele az elemzésbe. Ezáltal az 1930 és 1988 között született, a kérdezéskor 20–79 év közötti népességről jutunk információkhoz.

Az elköltözés és más életesemények kapcsolatát elemző 6.3. alfejezetben további *megszorításokat* alkalmaztam. A párkapcsolatok és az elköltözés közötti összefüggés vizsgálatához használt adatokból töröltem a hiányos párkapcsolat-történettel rendelkezőket (402 fő) és azokat, akik 16 éves koruk előtt már együttélésen alapuló párkapcsolatban éltek (97 fő).

Az elköltözés versengő kockázatainak vizsgálatához kizártam a hiányos oktatástörténettel (7 fő) rendelkezőket, akiknek gyermekkori családi háttérre vonatkozó valamely infor-

⁷ Erre azért van szükség, hogy minimalizáljam a kockázati idő kezdetén a válaszadók között meglévő, a regressziós modellekben nem kontrollált különbségeket.

máció nem áll rendelkezésre (190 fő) és az egyéb adathiányos megfigyeléseket (75 fő). Az elköltözés versengő kockázatainak elemzéséhez így egy 9607 fős minta áll rendelkezésre.

A leíró elemzések során hosszabb távú trendek bemutatására törekszem, ezért az események egy viszonylag hosszú időszakot fognak át. Az 1930 és 1988 között született válaszadók 16–35 éves kor közötti életútját követem nyomon, vagyis a szülői ház elhagyása (vagy más vizsgált esemény) 1946 és 2009 következhetett be. Az elköltözés magyarázó modelljeinél leszűkítettem a mintát: csak az 1944-ben vagy később születettek 1979 utáni életútját vizsgálom (az elemszámokat 2. táblázat tartalmazza). A lehatárolás oka, hogy elsősorban a közelmúlt elköltözési viselkedésére és az utóbbi néhány évtized változásaira vagyok kíváncsi. Az 1980-as évek egyfajta viszonyítási alapként szolgálnak, ezzel az időszakkal összehasonlítva meg lehet becsülni, hogy a fiatal felnőttek önállósodásában milyen változások zajlottak le a rendszerváltás után.

5.2. A szülői házból való első elköltözés mérése

A szülői házból való első elköltözés időpontjára vonatkozó retrospektív kérdést az *Életünk fordulópontjai* panelvizsgálat első és a harmadik adatfelvételi hullámában egyaránt feltették, ám nem azonos formában és részletességgel.

A kutatás alapját képező Generations and Gender Survey kérdőívében a megfelelő kérdések a következők voltak:

Interviewer Check: Does R currently live with at least one parent? See for codes 7 and 8 in the Household Grid.

yes → go to 5.117 no → continue ↓

5.116 In what month and year did you for the first time start living separately from your parents for at least three months?

month |__|__| year |__|__|

Go to Interviewer Check before 6.01

5.117 a. Have you ever lived separately from your parents for at least three months?

1 – yes ↓ 2 – no → go to 5.118

b. In what month and year did that happen for the first time?

month |__|__| year |__|__|

A magyarországi adatfelvétel első hullámában a kérdés így hangzott:

131. Ön mikor költözött el a szülői házból?

— — — év

7777 – mai napig ott él

8888 – nem magánháztartásban nőtt fel (állami gondozott stb.)

9999 – NT

A harmadik kérdezős hullámban feltett kérdések:

820-821.: *Ha a kérdezett nem él együtt egyik szülőjével sem (ld. 804, 813)! Szülővel együtt élők → 822-re!*

820. Ön mikor költözött el a 'szülői házból'?
_ _ _ _ év _ _ hó

822-824.: *Ha a kérdezett együtt él legalább az egyik szülőjével (ld. 804, 813)*

822. Költözött-e külön valamikor legalább három hónapra a szüleitől?
1 – igen
2 – nem → 824-re!

823. Első alkalommal mikor történt meg ez az elköltözés?
_ _ _ _ év _ _ hó

A harmadik hullám kérdésfeltevése arra törekedett, hogy nemzetközileg összehasonlítható legyen, és részletesebb volt, mint az első hullámban. Egyrészt nemcsak az elköltözés évére, hanem a hónapjára is rákérdezett.⁸ Másrészt külön kérdés vonatkozott arra, hogy a szülőkkel egy háztartásban élők korábban különköltöztek-e, és ha igen, mikor.⁹ Ez az első kérdéshez képest jelentősen javított az adatok minőségén.¹⁰

Az elköltözés időpontjára vonatkozó adathiány a harmadik hullámban igen alacsony volt, ami arra utal, hogy a kérdések a válaszadók számára jól értelmezhetők és intuitívak voltak. A szülőkkel együtt élő és a külön élő válaszadók külön kezelése elősegítette, hogy kisebb legyen az adathiány és azokról az elköltözőkről is információhoz jussunk, akik időközben ismét összeköltöztek az egyik vagy mindkét szülővel.

⁸ Ha az elköltözés éve ismert, de a hónap nem (411 eset), a hiányzó hónapot véletlenszerűen pótoltam.

⁹ A „szülői házból” kifejezés azért szerepel a kérdésekben idézőjelek között, mert egyrészt lehetséges, hogy valaki a szó szoros értelmében sosem költözött el a „szülői házból”, hanem meghaltak a szülei, és ő továbbra is ugyanabban a lakásban élt; másrészt a kérdőív „szülői házon” nem feltétlenül azt a lakóhelyet értette, ahol a válaszadó a szüleiével felnőtt, hanem ahol az önálló háztartás kialakítása előtt utoljára együtt éltek. A kérdés tapasztalatai alapján a második kitétel sem a kérdezőknek, sem a válaszadóknak nem okozott gondot, az elsővel kapcsolatban azonban felmerülhettek problémák, annak ellenére, hogy a kérdezők oktatása során erre külön felhívták a figyelmet.

¹⁰ Bizonyos inkonzisztenciák nagyságrendje utal arra, hogy az első hullámhoz viszonyítva a harmadik hullám kérdésfeltevése megbízhatóbb válaszokat eredményezett. Az első hullámban 403 esetben fordult elő, hogy a válaszadó az elköltözésre vonatkozó kérdésnél azt állította, végig a szülői házban élt, és szülei közül legalább az egyik életben volt, de a háztartástábla alapján nem élt sem az apjával, sem az anyjával. Az ilyen esetek száma a harmadik hullámra 50-re csökkent. Az első hullámban ebben az inkonzisztens helyzetű csoportban felülreprezentáltak voltak a 30 év alatti, nem házas válaszadók. Lehetséges, hogy olyan átmeneti élethelyzetben éltek, amikor még egy fedél alatt laktak a szüleikkel, de már nem alkottak velük közös háztartást. Az is lehetséges, hogy nem a fiatal válaszadók költöztek el a „szülői házból”, hanem a szülők, vagy a házban külön lakrészt alakítottak ki a gyermekük számára.

Az inkonzisztens válaszok második csoportját az az 542 fő alkotja, akik az első hullámban adott válaszaik alapján soha nem költöztek el a szülői házból, de nem voltak életben a szülei. Felülreprezentáltak közöttük a 60 éven felüliek és az özvegyasszonyok. (A harmadik hullámban csupán egy válaszadó tartozott ebbe a csoportba.) Itt is szó lehet arról, hogy valójában sosem költöztek el a „szülői házból”, vagy esetleg nem tudták felidézni az elköltözésük dátumát.

A szülői házból való elköltözés időzítésére vonatkozó adat *retrospektív* jellege két szempontból is befolyásolhatja eredményeinket (Scott–Alwin 1998). A válaszadóknak egy múltbeli esemény időpontjára kell visszaemlékezniük több év, esetleg évtized távlatából, miközben a jelen tapasztalatainak szűrőjén keresztül kell számba venniük és értékelniük a múlt eseményeit. Ez utóbbi szempont azért különösen fontos, mert a szülői házból való elköltözés egy hosszabb, fokozatos leválást is jelenthet. Az is lehetséges, hogy valaki többször is visszatér a szülői háztartásba, például amikor iskolai, munkaerő-piaci vagy párkapcsolati életútjában törés következik be. Az életút visszamenőleges megkonstruálása során ezek az ideiglenes elköltözések, részleges önállósági törekvések átértékelődhetnek, időben eltávolodva jelentőségük csökkenhet.

Az adatok retrospektív jellege miatt tehát a rövid ideig tartó, visszaköltözéssel záruló vagy később jelentéktelennek ítélt elköltözésekről kisebb eséllyel szerzünk információt (Buck–Scott 1993). Ez egyfajta torzítást okozhat: a fiatalabb kohorszok tagjai olyan eseményeket is a szülőktől való elköltözésként értékelhetnek, amelyeket az idősebb válaszadók, későbbi életútjuk fényében, nem ítélnek lényegesnek. Így lehetséges, hogy a fiatalabbak esetében az adatok korábbi elköltözési időpontokat jeleznek, mint amelyeket akkor kapnánk, ha ugyanazokat a személyeket életük egy későbbi szakaszában kérdeznénk meg. Következésképpen a legfiatalabb válaszadói csoportban kismértékben alulbecsülhetjük az elköltözés időzítésében bekövetkező halasztást.

A visszaköltözés gyakoriságára vonatkozó kérdés („Ezután visszaköltözött-e hosszabb időre, legalább fél évre a szülői házba?”) szintén segíthet abban, hogy megértsük: hogyan értelmezték a válaszadók a szülői házból való elköltözésre vonatkozó kérdést és milyen hatása van a retrospekciónak. Azok közül, akik valaha elhagyták a szülői házat, a nők 13,2%-a és a férfiak 13,7%-a költözött oda legalább egyszer vissza. Ez az arány az életkor emelkedésével csökken: a húszas éveikben járó válaszadók 31%-a, a harmincasok 17%-a, a 69 évesnél idősebbeknek viszont csak 6%-a számolt be arról, hogy az első elköltözés után visszaköltözött a szülői háztartásba. Legnagyobb arányban azok költöztek vissza, akik 18–20 éves korukban hagyták el először a szülői házat. Minél több idő telt el az első elköltözés óta, annál valószínűbb, hogy a válaszadó nem számolt be visszaköltözésről: a 0–19 évvel korábban elköltözöttek mintegy ötöde tért vissza, a 20–39 évvel korábban elköltözötteknek a tizede, aki pedig még régebben hagyta el a szülői házat, csak az esetek 6%-ában számolt be arról, hogy később visszaköltözött oda.¹¹

A retrospekcióból fakadó kockázatot valamennyire csökkenti, hogy a szülői házból való elköltözésre vonatkozó kérdés a kérdőív utolsó negyedében található. A korábbiakban a válasz-

¹¹ Az elemzésnek azonban nem tárgya a visszaköltözések vizsgálata. Valójában nem is tudjuk szétválasztani, hogy a megfigyelt visszaköltözési mintázatban mennyiben játszik szerepet az, hogy az emlékek idővel elhalványulnak (memória-hatás), hogy a korábbi időszakokban elköltözők körében ritkább volt a visszaköltözés (periódus-hatás), vagy esetleg hogy fiatalabb életkorban gyakoribb a visszaköltözés (életkor-hatás).

adó felidézte partnerkapcsolatait, gyermekvállalási eseményeit, oktatási és munkaerő-piaci történetét. Ezek olyan fontos életesemények, amelyekre az adatközlő jó eséllyel vissza tud emlékezni, és jelentősen megkönnyítik, hogy életútjában elhelyezze az önálló háztartás kialakításának időpontját. A kérdezés során a különböző életesemények mankóul szolgálhattak, amikor a válaszadónak egymással összefüggő múltbeli események időpontjára kellett visszaemlékeznie. Emiatt viszont egyrészt túlbecsülhetjük két esemény kapcsolatát (időbeli együtt járását), másrészt időbeli kapcsolat jöhet létre két olyan esemény között, amelyeket ugyan a valóságban hónapok választottak el egymástól, de céljuk és szándékuk szerint összekapcsolódtak. A két hatás ideális esetben kiegyenlíti egymást (Courgeau–Lelièvre 1992: 95–97).

A kérdésfeltevés további jellegzetessége, hogy a kérdőív nem határozta meg a válaszadó számára, hogy pontosan mit értsen az első elköltözésen, hanem az interjúalanyra bízta, mit tart annak. Ezáltal megkerülte azt a *definíciós nehézséget*, amellyel a háztartások összetételében bekövetkező módosulásokat nyomon követő prospektív vizsgálatok szembesülnek. A nehézséget az jelenti, hogy a szülői házból való elköltözés nem feltétlenül egyik napról a másikra bekövetkező átmenet, hanem egy folyamat is lehet. Nincsenek információink arra vonatkozóan, vajon a szülői háztól való eltávolodás milyen mértéke szükséges ahhoz, hogy valaki azt valóban elköltözésnek tekintse. Az elemzés során azonban részletesen megvizsgálom, hogy az elköltözés jellemzően milyen más életeseményekkel kapcsolódott össze, ami közelebb visz minket annak a megismeréséhez, hogy a szülői házból való elköltözés mely típusai dominálnak.

5.3. Az elemzés módszerei és menete

Az elemzés három fő részből áll. Az első, leíró részben a szülői házból való elköltözés időzítését, a nemek és az egyes időszakok (periódusok) közötti különbségeket vizsgálom (6.1. és 6.2. alfejezetek). Ezután az elköltözés és más fontos életesemények közötti kapcsolatot elemzem, külön hangsúlyt fektetve az elköltözés és az első párkapcsolat közötti viszonyra (6.3. alfejezet). A dolgozat 7. fejezetében megkülönböztetem egymástól az elköltözés két versengő kockázatát, a párkapcsolat létrehozásával összefüggő és az attól független elköltözéseket. A 8. fejezetben pedig külön vizsgálom azokat, akik a szülői házban élve kezdték első élettársi együttélésüket vagy kötöttek házasságot. A csak a 7. és a 8. fejezetre vonatkozó módszertani megfontolásokat az adott fejezetek elején ismertetem. Az elemzés során alkalmazott eseménytörténeti elemzés módszerének részletes leírását a Függelék tartalmazza.

A szülői házból való első elköltözés *kockázati népszerűségét* a 16. születésnapjukon legalább az egyik vér szerinti szülővel együtt élő, Magyarországon született válaszadók alkotják, akik korábban még nem költöztek el a szülői házból. A 16 és 35 éves kor közötti elköltözéseket veszem figyelembe. Ez egy intenzív életszakasznak tekinthető, amelyben számos életesemény sűrűsödik össze. Az első elköltözés intenzitása 35 év fölött igen alacsony, az ilyen ké-

són elköltözők csoportja valószínűleg nagyon szelektív, és nemritkán a szülők halála miatt költöznek el. Cenzorálnak tekintem a megfigyelést, ha a válaszadó a 35. születésnapjáig, illetve az interjú időpontjáig nem hagyta el a szülői házat.

A szülői házból való első *elköltözés időzítésének* vizsgálatát a túlélési függvény Kaplan-Meier becslése segítségével végzem el. A módszer figyelembe veszi a cenzorált eseteket is, vagyis azokat, akiknek az életútját valamilyen ok miatt nem tudjuk 16 és 35 éves koruk között végig nyomon követni (a kérdezés időpontjában 35 évesnél fiatalabbak voltak vagy 35 éves korukra sem történt meg velük a kérdéses esemény).

A túlélési függvény Kaplan-Meier becslésének segítségével egyszerre vizsgálható az időzítés és a megfigyelési időszak végére elköltözöttek aránya (a becslési módszer részletes leírása a Függelékben található). Megadható, hogy a kiinduló népesség (esetünkben a legalább egy szülővel együtt élő 16 éves fiatalok) mekkora része élt át bizonyos életeseeményeket bizonyos életkorokig (16, 18, 20, 22, 25, 28 és 35 éves kor). A túlélési függvények segítségével az időzítés vizsgálható a medián vagy a kvartilis életkorok megadásával is. A medián azt az életkort jelenti, amikor a vizsgált népesség fele átélte az adott eseményt. A kvartilis életkorok azt mutatják meg, mikor tapasztalta meg az eseményt a csoport 25%-a, 50%-a (medián), illetve 75%-a. Az elköltözési viselkedés homogenitását vagy heterogenitását mutatja az interkvartilis terjedelem, vagyis a 75% és a 25% elérési életkorának a különbsége.

Az elköltözési magatartás vizsgálata során kiemelten kezelem a nemek közötti különbségeket és az időbeli változásokat. Minden elemzést külön elvégzek a nőkre és a férfiakra, feltételezve, hogy a két nem esetén más folyamatok játszódnak le.

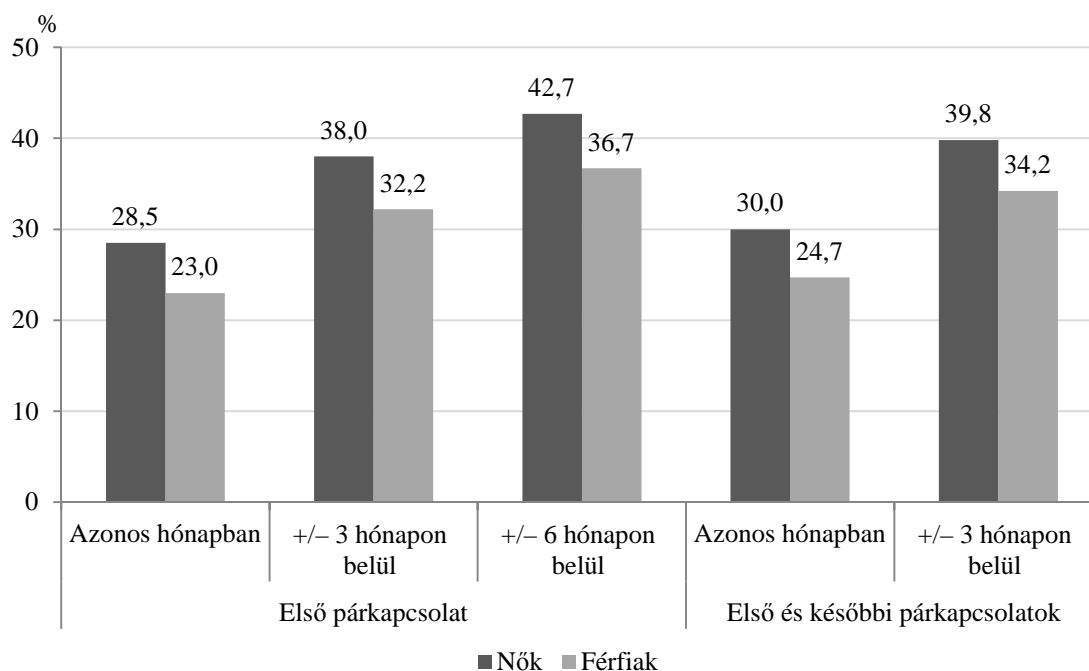
Az elköltözés éve szerint külön csoportokat alakítok ki a periódus-hatás vizsgálata céljából. Az időbeli változásokat így nem különböző születési kohorszok, hanem a különböző időszakok összehasonlításával vizsgáljuk. A döntés mögött az a feltételezés áll, hogy a fiatalok az egymást követő évtizedekben eltérő gazdasági és társadalmi körülmények között kezdtek önálló életet.

A szülői házból való elköltözés és más, a felnőtté válás folyamatában fontos *életeseemények egymáshoz való viszonyát* is megvizsgálom. Az adatbázis részletes házasság-, együttélés-, gyermekvállalás-, iskola- és munkaerőpiac-történeti adatokat tartalmaz. Ezek segítségével meg lehet határozni, hogy a tanulmányok befejezése (a legmagasabb iskolai végzettség megszerzésének időpontja), a rendszeres pénzkereső munka (az első, legalább 3 hónapig tartó munkavállalás) kezdete, az első élettársi együttélés, az első házasságkötés és az első gyermekvállalás (az első élveszületést megelőző teherbe esés, vagyis az első gyermek születése mínusz 9 hónap) megelőzte-e az önálló háztartás kialakítását, egybeesett-e vele, vagy később történt-e meg. Az események egymáshoz viszonyított sorrendjét azon válaszadók esetében lehet meghatározni, akik a vizsgált eseménypár közül legalább az egyiket megtapasztalták a kérdezés idejéig. Amennyiben csak az egyik esemény következett be, akkor úgy tekintjük, hogy a megtörtént esemény időben megelőzte a másikat (amely vagy később, vagy egyáltalán nem fog bekövetkezni).

Fontos kitétel, hogy párkapcsolatban élőknek tekintem mindazokat, akik élettársi kapcsolatban élnek és együtt is élnek a partnerükkel, vagy pedig házasok. (Azt nem vizsgálom, hogy a házasság válaszadók valóban közös háztartásban élnek-e a férjükkel vagy feleségükkel.) Az együttélés nélküli kapcsolatokat („együtt járás”, LAT) nem veszem figyelembe. Az elemzés során nem teszek különbséget házasságok és élettársi kapcsolatok között. Ennek az az oka, hogy egyrészt az élettársi együttélés elterjedtsége a vizsgált időszak során jelentősen átalakult, ezzel együtt a jelentése is megváltozott, másrészt a házasságkötés és az élettársi kapcsolat megkülönböztetése túl bonyolulttá tenné az elemzést. Ezért az elemzés során az első együttélés vagy az első párkapcsolat kifejezéseket szinonimaként használom, és mind a jogilag formalizált házasságot, mind a jogilag nem formalizált, együttélésen alapuló párkapcsolatokat ide sorolom.

Az elköltözés és a párkapcsolat példáján szemléltetem, hogyan lehet meghatározni két esemény egyidejűségét és az egyidejűség különböző definíciói hogyan befolyásolják az eredményeket. A 6. ábra első három oszloppárja esetében az első párkapcsolat (házasság vagy élettársi együttélés) időpontját hasonlítottam a szülői házból való elköltözéshez. A két utolsó oszloppárnál nemcsak az első párkapcsolatot, hanem az összes későbbi együttélést is figyelembe vettem, feltételezve, hogy ha a válaszadó egy korábbi, időközben felbomlott kapcsolata miatt nem költözött el, talán egy későbbi kezdetével egy időben el fog. Az eredmények azt mutatják, hogy ez igen ritka: csupán 1,5–2,2% esetében történt az elköltözés nem az első, hanem a második vagy egy későbbi párkapcsolattal egyszerre.

6. ábra: Az események egyidejűségének különböző definíciói a szülői házból való első elköltözés és az első párkapcsolat példáján (%)

Megjegyzések: Azok körében, akik 35 éves korukig legalább az egyik vizsgált eseményt átélték. Az első párkapcsolat magában foglalja az élettársi együttéléseket és a házasságkötéseket is.

A másik dimenzió, amely az egyidejűség eltérő meghatározásaihoz vezet, a két esemény között eltelt idő. Megadhatjuk a két esemény között eltelt maximális megengedett időtartamot, amikor még egyidejűnek tekintjük őket. A legszigorúbb definíció megköveteli, hogy mindkét életesemény azonos évben és hónapban történjen. Azok körében, akik 35 éves korukig elköltöztek otthonról és összeköltöztek egy partnerrel, minden negyedik személy mindkét eseményhez ugyanazt az évet és hónapot adta meg. Amennyiben akkor is egyidejűnek tekintjük az eseményeket, ha az elköltözéshez képest az első párkapcsolat \pm 3 hónapon belül megkezdődött, 9–10 százalékponttal magasabb értékeket kapunk. Ez a kissé megengedőbb definíció az elköltözés időpontja körül negatív és pozitív irányban is megad egy 3-3 hónapos, vagyis összesen egy fél éves „hibazónát”, amelyen belül megengedi a pontatlan válaszokat.¹² Mivel az eltérő elköltözési és párkapcsolati dátumok esetén a különbség gyakran csak néhány hónap, a definíció további puhítása csak kisebb mértékben növeli az egyidejűség arányát. Ha az első párkapcsolatot és az első elköltözést akkor tekintjük egyidejűnek, ha legfeljebb 6 hónap telt el közöttük, 4,5–4,7 százalékponttal magasabb értékeket kapunk, mint a 3 hónapot alkalmazó definíció esetében.

A továbbiakban az események sorrendjének vizsgálata során akkor tekintek szinkronnak két eseményt, ha három hónapnál nem több köztük az időbeli távolság. Ez a meghatározás néhány hónapos rugalmasságot enged meg a dátumokban.

¹² Az is előfordulhat, hogy a partnerkapcsolat kezdetére vonatkozó adat a pontos és az elköltözés dátuma a pontatlan.

6. A szülői házból való első elköltözés időzítése: leíró eredmények

Úgy vélem, a konkrét kutatási kérdések vizsgálata előtt feltétlenül szükség van a szülői házból való első elköltözés időzítésének részletes leíró elemzésére. Az elemzés első részében megvizsgálom, mikor hagyták el a szülői házat az 1930 és 1988 között született nők és férfiak, hogyan helyezkedik el az életútban az önálló háztartás kialakítása a fiatal felnőttkor más fontos életeseményeihez képest, és az évtizedek során változott-e az elköltözési viselkedés.

6.1. Az időzítés nemek közötti különbségei

A szülői ház elhagyásának medián életkora – az az életkor, amikor már minden második személy elköltözött – az 1945 és 2008 között terjedő időszakban 23,7 év volt (3. táblázat). 20,4 éves korra költözött el minden negyedik (első kvartilis), viszont 27,7 éves korban még négyből egy fő a szülői házban élt (harmadik kvartilis).

3. táblázat: Az elköltözés kvartilis életkorai nemenként (év)

	<i>Első kvartilis (1)</i>	<i>Medián (2)</i>	<i>Harmadik kvartilis (3)</i>	<i>Interkvartilis terjedelem (3-1)</i>
Férfiak	22,17	25,00	29,58	7,42
Nők	19,50	22,00	25,83	6,33
Összesen	20,42	23,67	27,67	7,25

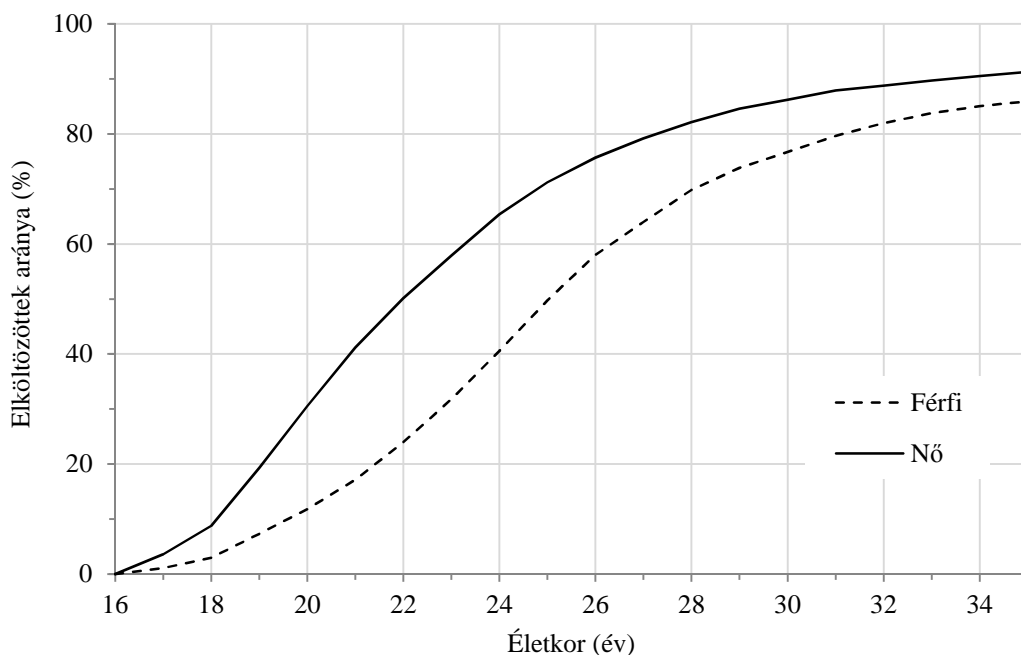
Megjegyzés: A számítás a túlélési függvény Kaplan-Meier becslésén alapul (lásd Függelék).

A férfiak átlagosan 3 évvel később alapítanak önálló háztartást, mint a nők: a nők fele 22 éves korra, a férfiak fele 25 éves korra hagyja el a szülői házat (3. táblázat). Ez a különbség az idő előrehaladtával tovább nő. A férfiak negyede 22,2 éves korára, a nők negyede 19,5 éves korára él a szüleitől külön, 29,6, illetve 25,8 éves korukra pedig már csak négyből hárman laknak a szülőikkel közös háztartásban. A két nem közötti különbség a harmadik kvartilis esetében a legnagyobb, 3,75 év. A férfiak tehát nemcsak később költöznek el a szülői házból, de az elköltözés az életútjuk folyamán jobban ki is tolódik és heterogénebb, mint a nőknél – ezt a férfiaknak a nőkhöz képest több mint egy évvel magasabb interkvartilis terjedelme jelzi.

A szülői házból való elköltözés időzítésében mutatkozó különbséget szemlélteti a 7. ábra. Látható, hogy a férfiak nem csupán később költöznek el, de 35 éves korukig kisebb arányban is hagyják el a szülői házat, mint a nők. A húszas éveik első felében járó nők jóval nagyobb arányban élnek önálló háztartásban, mint az azonos korú férfiak. Például a 22 éves

nők 51%-a, a 22 éves férfiaknak viszont csak 24%-a költözött már el a szülői házból (lásd még a 4. táblázat utolsó oszlopát). A két nem közötti különbség húszas éveik második felében csökken, amikor a férfiak elköltözése intenzívebbé válik. Harmincéves kor fölött már mindkét nem esetében ritkább az elköltözés.

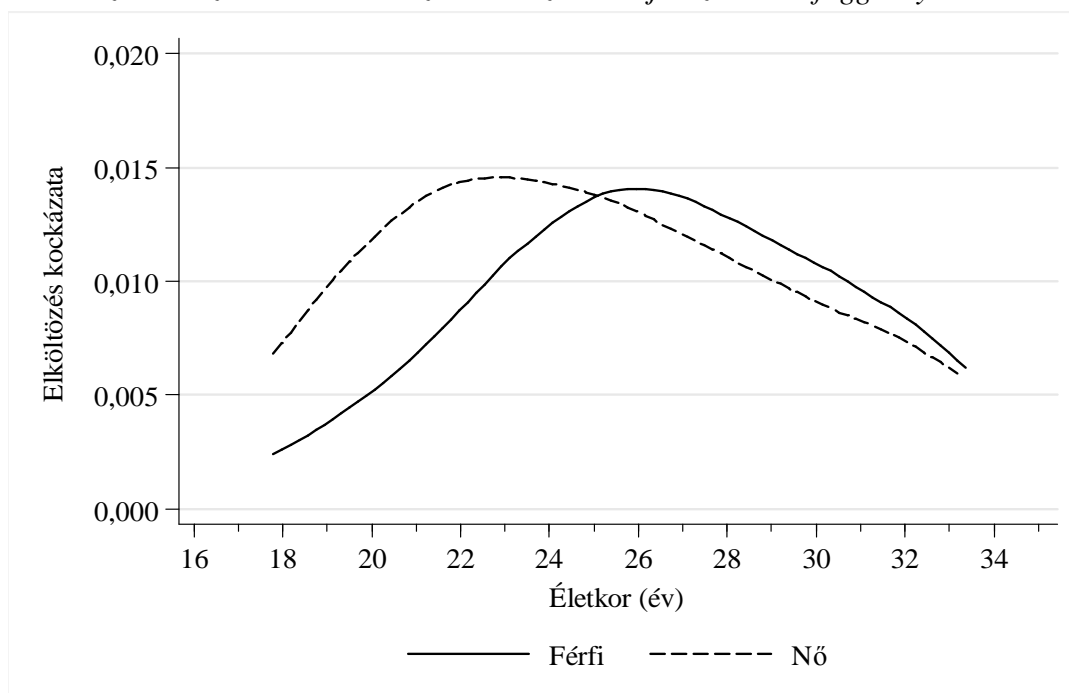
7. ábra: A szülői házból elköltözöttek kumulatív aránya az életkor függvényében nemenként (%)

Megjegyzés: A számítás a túlélési függvény Kaplan-Meier becslésén alapul (lásd Függelék).

Az elköltözés korszpecifikus intenzitása haranggörbe alakú (8. ábra). Az elköltözés kockázati rátája kezdetben az életkor előrehaladtával nő, 22–26 éves korban a legmagasabb, majd ismét csökken. A két nem körében eltérő mintázat figyelhető meg: a tizenéves nőknél az elköltözés kockázata jóval magasabb, mint az azonos korú férfiaknál, és 22–23 éves korban éri el a csúcspontját. A férfiak elköltözési intenzitása húszas éveik elejéig jóval alacsonyabb, mint a nőké, 26 éves kor körül a legmagasabb, majd kevésbé esik vissza, mint a nők körében. 26 éves kor fölött a két nem elköltözési intenzitása már nem tér el jelentősen egymástól.

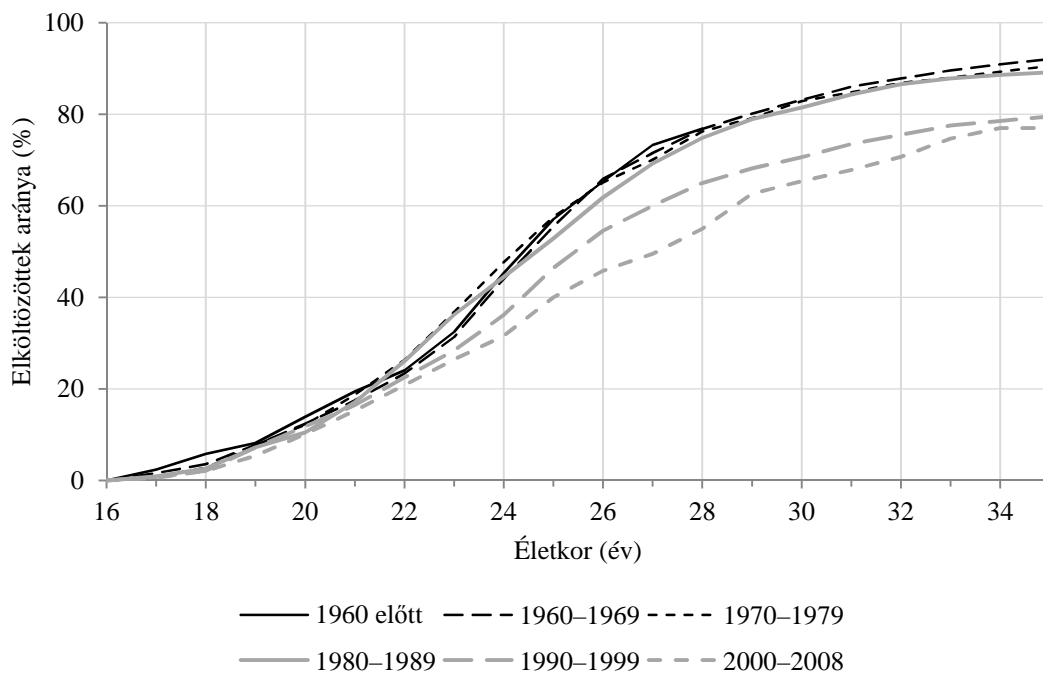
8. ábra: A szülői házból való elköltözés kockázati rátája az életkor függvényében nemenként

6.2. Az elköltözési magatartás időbeli változásai

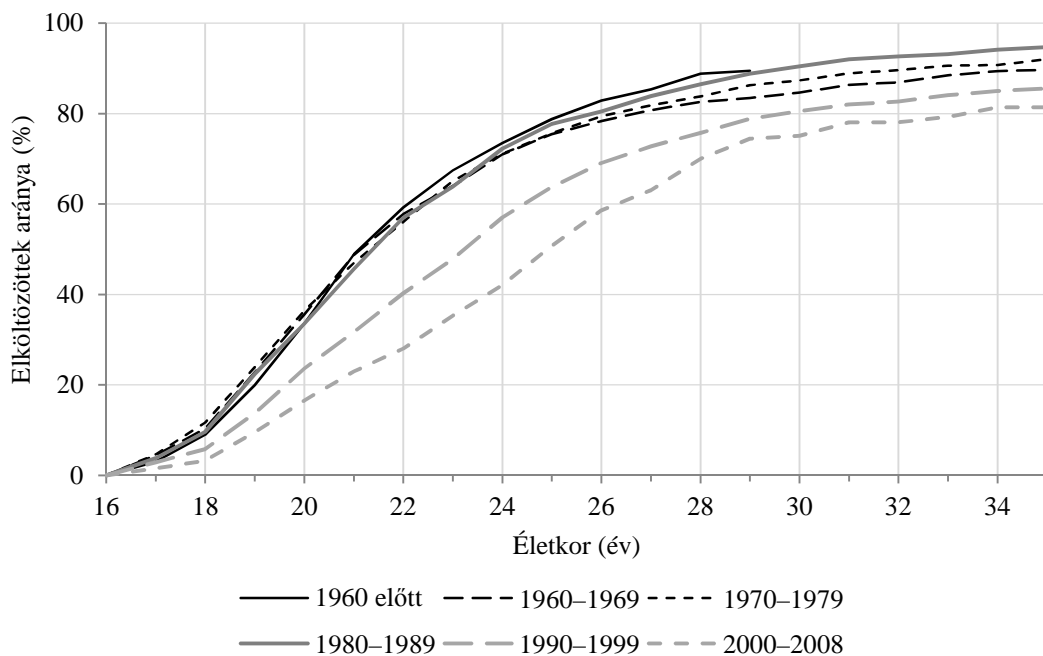
Az elköltözés időzítését periódusonként vizsgálva azt látjuk, hogy a szülői házból való elköltözést a nők és a férfiak egyre későbbre időzítik, és 35 éves korukig egyre kisebb arányban költöznek önálló háztartásba (9. ábra és 10. ábra). A halasztó magatartás az 1990-es évektől kezdve jelent meg és a 2000-es években – bár kisebb mértékben – tovább folytatódott. Az 1990 előtti és 1990 utáni időszak elköltözési magatartása mindkét nem esetében jelentősen eltér a korábbitól: a fiatal felnőttek később és végül kisebb arányban költöznek el a szüleiktől, mint a megelőző évtizedekben. A nők erőteljesebb halasztása elsősorban a húszas éveik első felében történt elköltözéseket vetette vissza, míg a férfiak körében inkább a későbbi elköltözéseknél következett be jelentős csökkenés. Ennek következtében a nők és a férfiak elköltözési szokásai fokozatosan közelítettek egymáshoz, és a 2000-es évek első évtizedében a nők hasonlóan időzítik az elköltözést, mint a férfiak tették az 1970-es években.

9. ábra: A szülői házból elköltözött FÉRFIAK kumulatív aránya az életkor függvényében periódusonként (%)

Megjegyzés: A számítás a túlélési függvény Kaplan-Meier becslésén alapul (lásd Függelék).

10. ábra: A szülői házból elköltözött NŐK kumulatív aránya az életkor függvényében periódusonként (%)

Megjegyzés: A számítás a túlélési függvény Kaplan-Meier becslésén alapul (lásd Függelék).

A 4. táblázat részletesen mutatja az egyes életkorokra elköltözött arányának változását. Az 1980-as években 22 éves korokra a férfiak 26,1%-a, a következő évtizedben 22,5%-a, az ezredforduló után pedig már csak 20,9%-a élt a szülői háztól távol. A 25 éves vagy idősebb férfiak körében az elköltözési hajlandóság csökkenése már az 1980-as években megkezdődött: például 28 éves korára az 1970-es években a férfiak háromnegyed része, az ezredfordulót követően csak alig több mint fele költözött már el a szülői házból. A 35 éves korukig elköltöző férfiak aránya a 90% körüli értékről néhány évtized alatt 77%-ra esett vissza.

A nők körében az adott életkorokra elköltözött aránya 1990 előtt lényegesen nem változott (4. táblázat). Az 1990-es évek a nők esetében is töréspontot jelentettek. Az 1980-as évekhez képest 20 év alatt a felére csökkent a 20–22 éves korokra elköltözött aránya, a 18 évesek körében pedig a megfelelő érték a harmadára esett vissza. A visszaesés 25 éves vagy idősebb korban is jelentős, de kisebb mértékű.

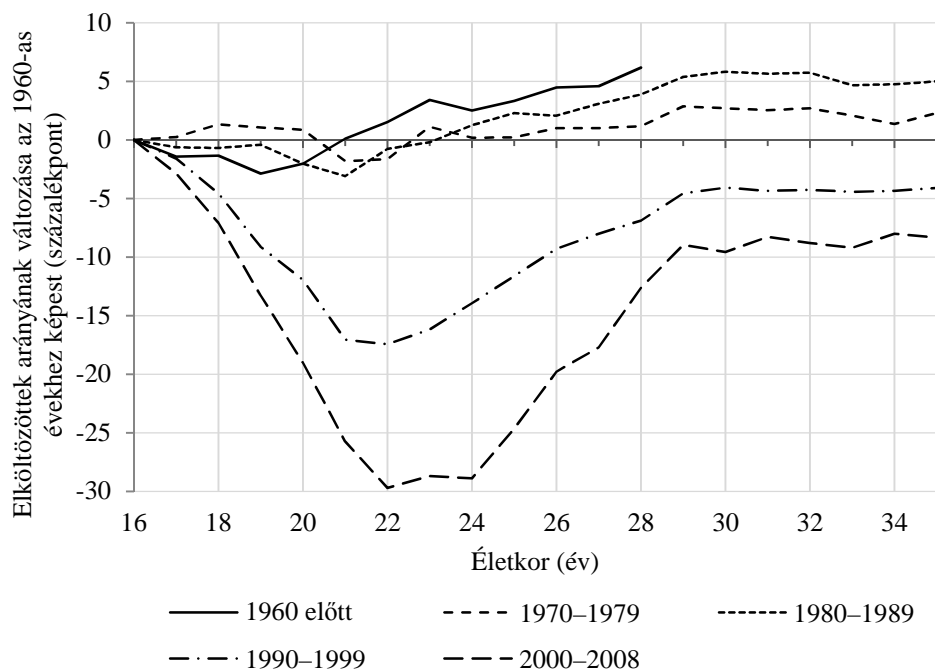
4. táblázat: Az adott életkorokra a szülői házból elköltözött kumulatív aránya nemenként és periódusonként (%)

<i>Férfiak</i>							
<i>Életkor</i>	<i>1960 előtt</i>	<i>1960-1969</i>	<i>1970-1979</i>	<i>1980-1989</i>	<i>1990-1999</i>	<i>2000-2008</i>	<i>Összesen</i>
16	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
18	5,79	3,56	2,77	2,61	2,13	2,10	2,94
20	13,96	12,40	12,19	10,53	11,84	10,16	11,75
22	24,07	23,35	26,35	26,13	22,52	20,88	24,21
25	57,04	55,46	57,54	52,84	46,41	40,02	51,55
28	76,87	76,81	76,25	74,86	64,94	54,97	71,55
35	-	92,07	90,57	89,17	79,50	77,02	86,53
<i>Nők</i>							
<i>Életkor</i>	<i>1960 előtt</i>	<i>1960-1969</i>	<i>1970-1979</i>	<i>1980-1989</i>	<i>1990-1999</i>	<i>2000-2008</i>	<i>Összesen</i>
16	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
18	8,99	10,32	11,65	9,63	5,77	3,25	8,69
20	33,56	35,59	36,47	33,56	23,65	16,58	30,72
22	59,26	57,74	56,09	56,97	40,31	28,05	50,83
25	78,77	75,43	75,66	77,73	63,81	50,77	71,77
28	88,82	82,63	83,82	86,50	75,74	70,00	81,75
35	-	89,71	92,01	94,71	85,60	81,39	90,76

Megjegyzés: A számítás a túlélési függvény Kalpan-Meier becslésén alapul (lásd Függelék).

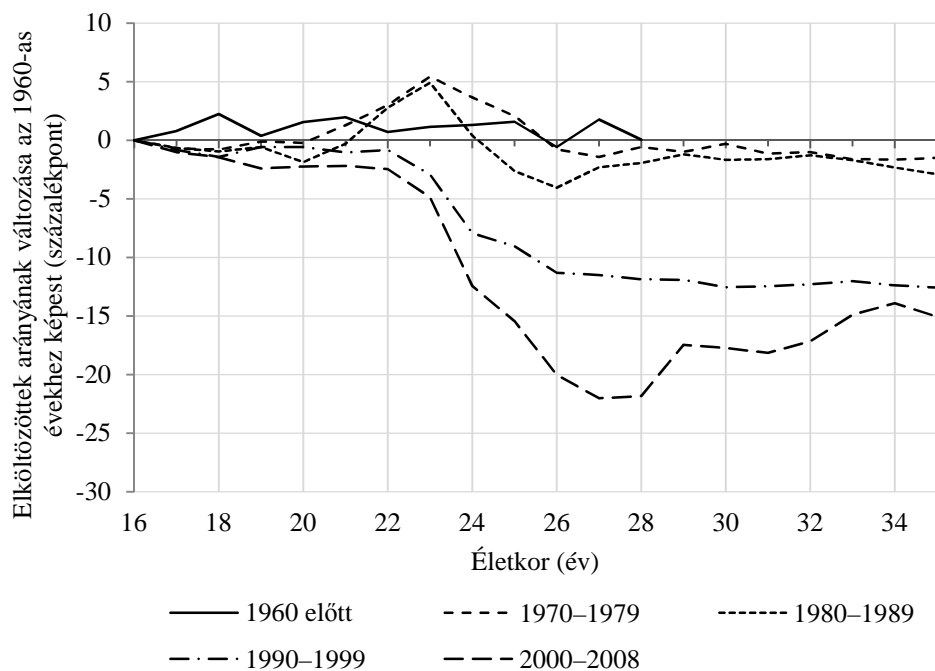
A 11. és a 12. ábra az 1960-as évekhez viszonyítva mutatja be, hogyan változott az adott életkorokra elköltözött nők, illetve férfiak aránya.

11. ábra: Az elköltözöttek arányának változása az 1960–1969 közötti időszakhoz képest az életkor függvényében periódusonként a NŐK körében (százalékpont)

Megjegyzés: A számítás a túlélési függvény Kalpan-Meier becslésén alapul (lásd Függelék).

12. ábra: Az elköltözöttek arányának változása az 1960–1969 közötti időszakhoz képest az életkor függvényében periódusonként a FÉRFIAK körében (százalékpont)

Megjegyzés: A számítás a túlélési függvény Kalpan-Meier becslésén alapul (lásd Függelék).

A nők az 1980-as években költöztek el legnagyobb arányban 35 éves korukig a szülői házból (11. ábra). Az 1960-as és 1980-as évek közötti időszakban csak kismértékben változott elköltözési magatartásuk: néhány százalékponttal nőtt azok aránya, akik 25 éves kor fölött hagyták el a szülői házat. 1990 után azonban drasztikus visszaesés történt, és az ezredforduló utáni időszakra a 22–24 éves nők 30 százalékponttal kisebb arányban költöztek el, mint az 1960-as években tették. A csökkenés 28 éves kor fölött is jelentkezett, de jóval kisebb mértékben. Ez arra utal, hogy a szülői ház elhagyását a húszas évek elején elhalasztó nők egy jelentős része később bepótolta az addig elmaradt elköltözést. A halasztás mellett ugyanakkor az elköltözők aránya is csökkent: az 1980-as évekhez képest két évtizeddel később 13 százalékponttal kevesebben költöztek el 35 éves korukig a szülői házból.¹³

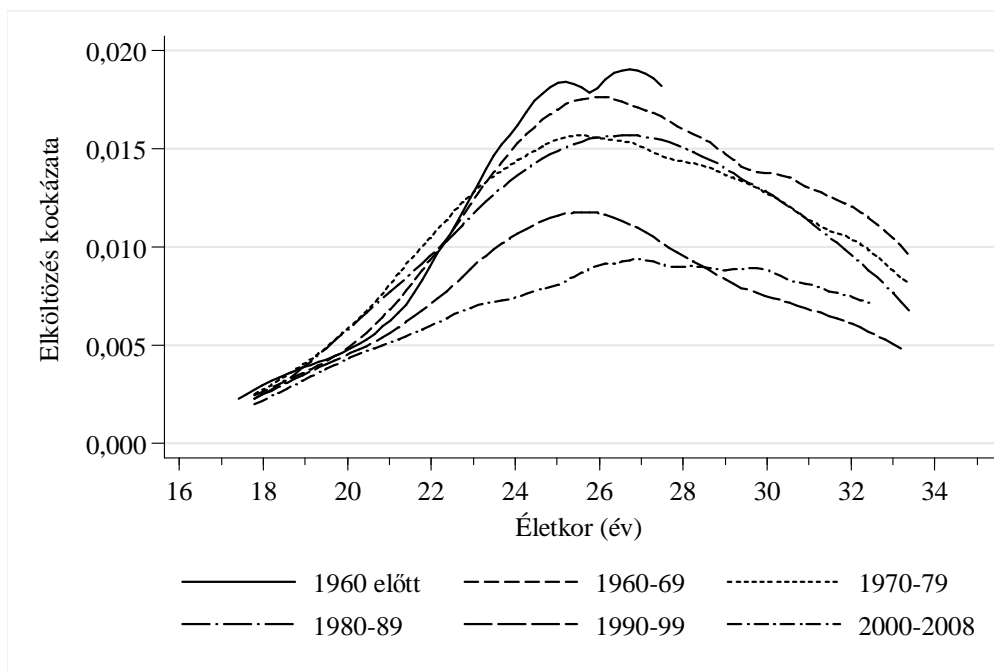
A férfiak elköltözési magatartása az 1980-as évekig számottevően nem változott (12. ábra). Az 1990-es években főként a 24 év fölötti, a 2000-es években pedig a 25–29 éves kor közötti elköltözések aránya csökkent. Az 1990-es években az elhalasztott elköltözéseket nem pótolták be, így 35 éves korukra 10 százalékponttal kevesebben költöztek el, mint 10 évvel korábban tették. A 2000-es években viszont az elköltözés további halasztása nem járt az elköltözötték arányának újabb csökkenésével.

Az elköltözés korszpecifikus kockázati rátáit mutató ábrák (13. ábra és 14. ábra) az elköltözés időzítésén kívül a heterogenitás mértékére is következtetni engednek, vagyis hogy mennyire egységes az önálló háztartást létrehozó fiatal felnőttek viselkedése.¹⁴ A görbék csúcának elhelyezkedése megmutatja azt az életkort, amikor a legtöbb elköltözés esik. Ha ez későbbre toódik, az az elköltözés halasztására utal. A görbék alakja – mennyire csúcsosodnak ki vagy mennyire laposak – a viselkedés egységességét vagy heterogenitását jelzi, vagyis azt, hogy mennyire koncentrálódik egy adott életkor körül a szülői ház elhagyása.

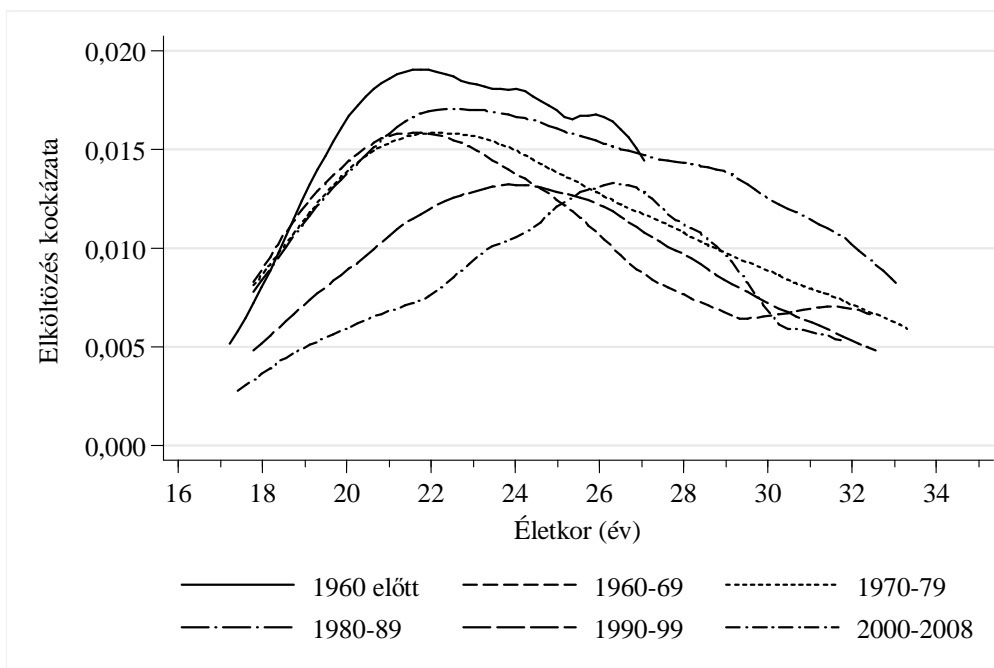
¹³ 30 éves kor fölött már meglehetősen alacsony az elköltözés intenzitása. Emiatt igencsak valószínűtlen, hogy az elemzés felső korhatárát 35-ről 40 évre kiterjesztve azt láthatnánk, hogy a 35 éves korban még a szülői házban élő nők és férfiak néhány éven belül önálló háztartást létesítettek.

¹⁴ Az életkor szempontjából teljesen heterogén elköltözési magatartás esetén az elköltözés korszpecifikus kockázati rátája konstans lenne, a diagram pedig egy vízszintes vonalat rajzolna ki. Teljesen homogén időzítés esetén mindenki ugyanabban az életkorban költözne el, a görbe egyetlen kiugró értéket tartalmazna, a többi életkorban az elköltözési kockázat nulla lenne.

13. ábra: A szülői házból való elköltözés kockázata az életkor függvényében periódusonként, FÉRFIAK

14. ábra: A szülői házból való elköltözés kockázata az életkor függvényében periódusonként, NŐK

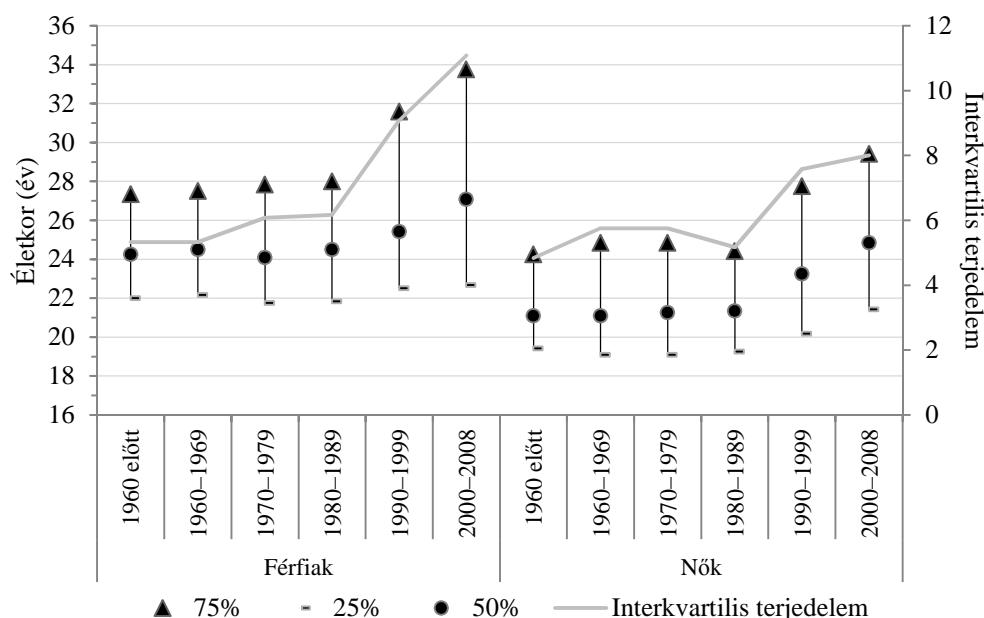

A húszas éveik második felében járó vagy idősebb férfiak elköltözési esélye folyamatosan csökkent, és a legnagyobb változást az 1990-es évek hozták (13. ábra). Az 1970-es és 1980-as évek emelkedése után a fiatalabb életkorban történő elköltözések is jelentősen visszaestek, a görbe alakja egyre inkább „kisimult”. A 2000-es években az elköltözés legintenzívebb időszaka is későbbre tolódott, és a 28 évesen vagy később történő elköltözések kockázata nőtt.

Az elköltözés korszpecifikus kockázata a nőknél nagyobb ingadozásokat mutat, de összességében azt láthatjuk, hogy az 1960-as évekhez képest épp a 20–24 év közötti, legintenzívebb időszakban csökkent az elköltözések intenzitása (14. ábra). Az 1960-as és az 1980-as évek között fokozatosan nőtt a 22 éves vagy idősebb nők elköltözési intenzitása. A rendszerváltást követően minden életkorban jelentős volt a visszaesés, ami a 25 év alatti elköltözések esetében az ezredforduló után tovább folytatódott. 1990-ig a 21–22 éves nők költöztek el a legintenzívebben szüleiktől. Az elköltözési csúcs az 1990-es években 24, a 2000-es években 26 éves korra tolódott ki. A 2000-es évek adatai alapján feltételezhető, hogy a nők körében az elköltözésnek egy új mintázata kezd kialakulni, amelyben a legtöbben 26–27 éves korban hagyják el a szülői házat, 30 év fölött pedig már sokkal kevesebben. A férfiak elköltözési kockázata 26–30 éves kor között a legmagasabb, de a nőkkel ellentétben az elköltözés egyre kevésbé koncentrálódik egy életszakaszra.

Az elköltözés az 15. ábra eredményei alapján is heterogénebbé vált a rendszerváltozás után, főként a férfiak körében. Az interkvartilis terjedelem az 1960-as évek előtti időszak és a 2000-es évek között 5,3-ról 11,1 évre, vagyis több mint a kétszeresére nőtt. Ez elsősorban annak tudható be, hogy 1990 után mind a medián, mind a harmadik kvartilis életkorok emelkedésnek indultak. Az az életkor azonban, amikor már minden negyedik férfi elköltözött a szülői házból, gyakorlatilag végig változatlan maradt. A férfiaknak tehát van egy csoportja, akiknek elköltözési magatartását a többségre jellemző halasztás nem befolyásolta. A nőknél kissé emelkedett az első kvartilis életkora is, ezért összességében az interkvartilis terjedelem kevésbé nőtt (4,8 évről 8 évre), mint a férfiaknál.

15. ábra: A szülői házból való elköltözés kvartilis életkorai nemenként és periódusonként

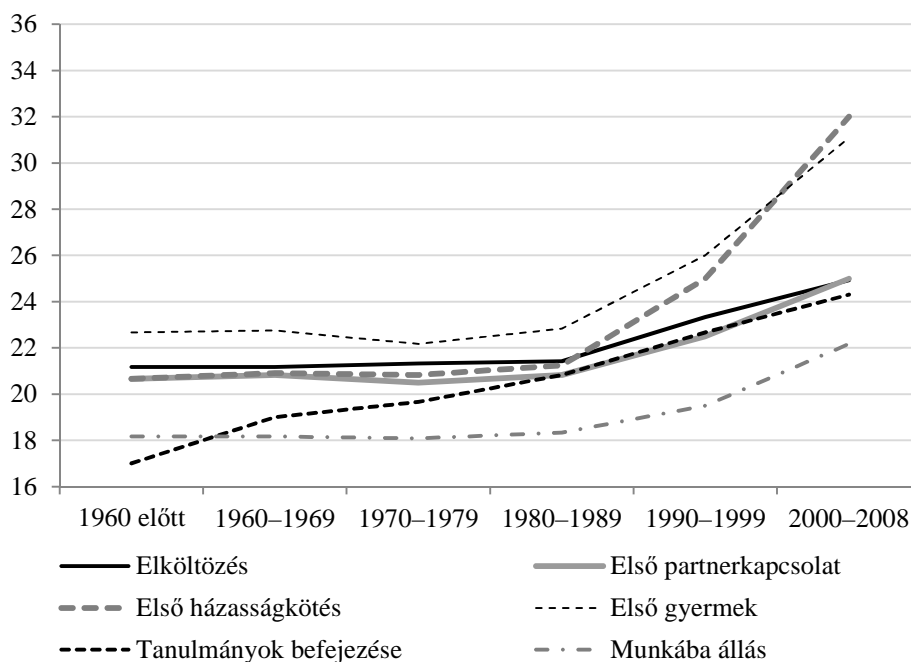
Megjegyzés: A számítás a túlélési függvény Kalpan-Meier becslésén alapul (lásd Függelék).

6.3. Az elköltözés viszonya más életeseményekhez

A szülői házból való elköltözés és más, a felnőtté válással gyakran összekapcsolt kulcsesemények közötti kapcsolat elemzésének első lépéseként megvizsgálom, hogy a nők és a férfiak hogyan időzítették a kérdéses életeseményeket az egymást követő évtizedekben (16. ábra és 17. ábra). A vizsgált események a következők: a legmagasabb iskolai végzettség megszerzése, az első, legalább 3 hónapig tartó munkavállalás, az első párkapcsolati együttélés kezdete, az első házasságkötés, az első gyermekvállalás, valamint a szülői házból való első elköltözés.

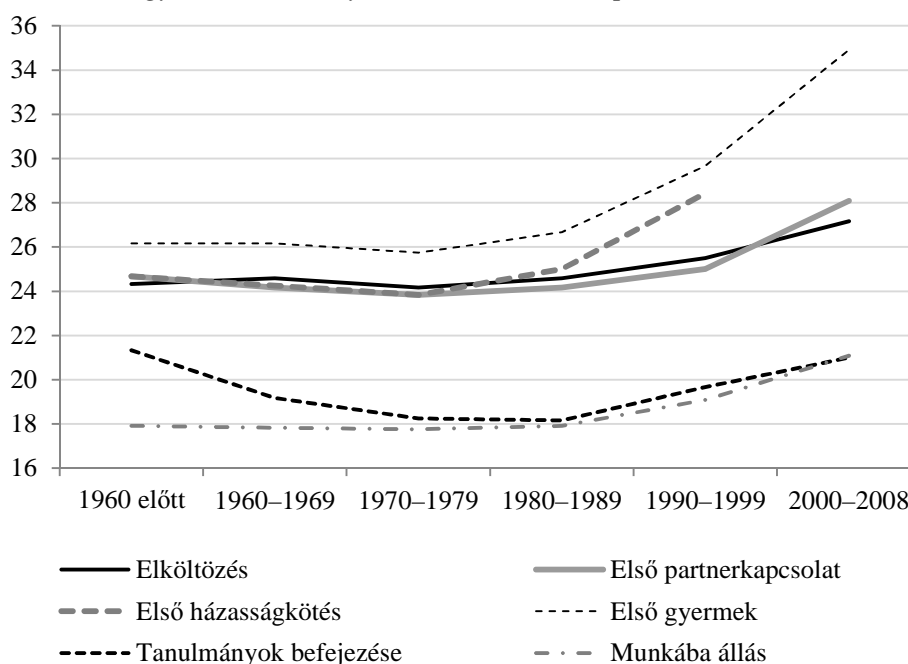
Az események közül az első munkavállalás medián életkora a legalacsonyabb: az 1980-as évekig 18 éves kor körül álltak a nők és férfiak először munkába, ami az elmúlt két évtizedben 21–22 évre tolódott ki (16. és 17. ábra). A tanulmányok befejezésének medián életkora a nőknél fokozatosan emelkedve elérte a 24. évet, a férfiak körében egy csökkenés után az új évezredre 21 évre nőtt. A szülői házból való elköltözés és az első együttélésen alapuló párkapcsolat kialakítása együtt mozgott, és a nőknél 21 évről 25 évre, a férfiaknál 24-ről 27–28 éves korra emelkedett. Az első házasságkötés medián életkora az 1990-es évektől elválik az első párkapcsolat életkorától, és jelentősen későbbre tolódik. A gyermekvállalás medián életkora pedig a nők esetében a kezdeti 22–23 évről 32 éves korra, a férfiaknál 26 évről 34 évre emelkedett.

16. ábra: Az egyes életesemények medián életkora periódusonként, NŐK

Megjegyzések: A számítás a túlélési függvény Kalpan-Meier becslésén alapul (lásd Függelék). Az első párkapcsolat magában foglalja az élettársi együttéléseket és a házasságkötéseket is. Az első gyermekvállalás időpontja az első élve születés –9 hónappal egyenlő.

17. ábra: Az egyes életesemények medián életkora periódusonként, FÉRFIAK

Megjegyzések: A számítás a túlélési függvény Kalpan-Meier becslésén alapul (lásd Függelék). Az első párkapcsolat magában foglalja az élettársi együttéléseket és a házasságkötéseket is. Az első gyermekvállalás időpontja az első élve születés –9 hónappal egyenlő.

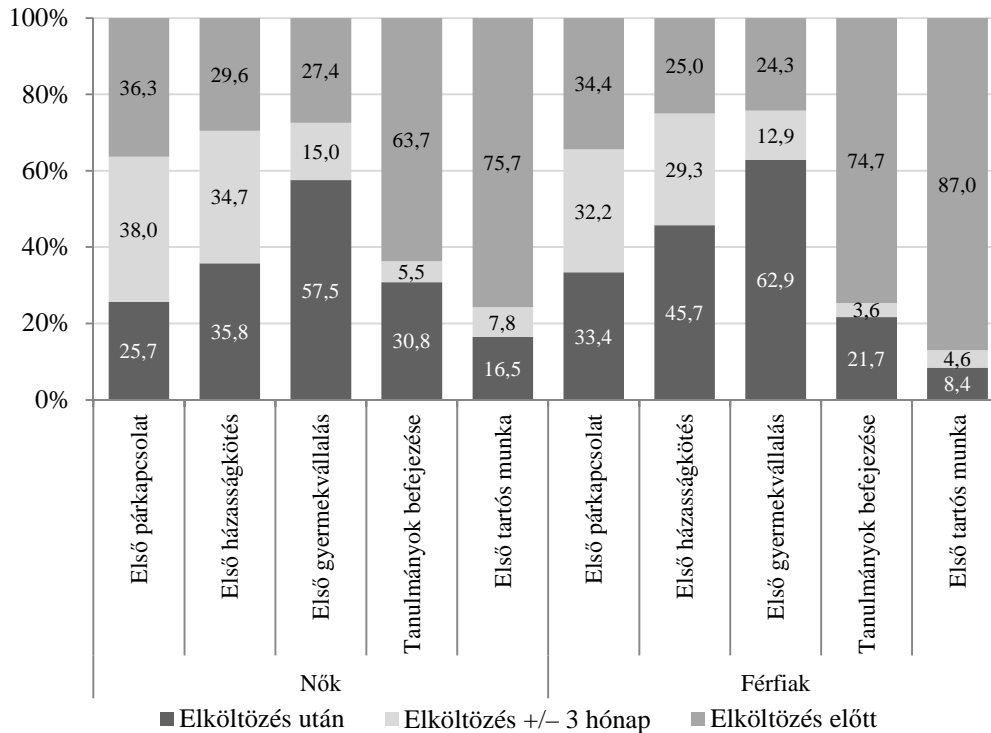
A két nem közötti lényeges különbség, hogy a férfiak átlagosan hamarabb fejezik be tanulmányaikat és hamarabb lépnek be a munkaerőpiacra, mint a nők, az elköltözés és a családalapítás azonban 2–3 évvel később következik be, és az életnek ez a két területe a fontos életesemények időzítését tekintve jól elkülönül egymástól.

Az események egymáshoz való viszonyát a sorrendjük páronkénti vizsgálata révén tudjuk megragadni (18. ábra). Így képet kaphatunk arról, hogy az elköltözés milyen mértékben kapcsolódik össze más eseményekkel vagy mennyire független azoktól.

Az első elköltözéssel a leggyakrabban az első párkapcsolat esik egybe: a nők 38, a férfiak 32%-ára igaz ez (18. ábra). A házasságkötés is nagyjából minden harmadik esetben esik egybe az elköltözéssel. A férfiakra valamivel nagyobb arányban jellemző, hogy csak az elköltözés után költöznek össze a partnerükkel vagy kötnek házasságot, mint a nőkre. Minden harmadik férfi és nő még a szüleivel él, amikor élettársi kapcsolatot kezd. Ez különösen azt figyelembe véve magas arány, hogy a pár egyikének mindenképpen el kell költöznie a szülői házból, hogy a partnerével élhessen. A családalapításhoz kötődő másik két életesemény – a házasságkötés és főként a gyermekvállalás – már ritkábban történik az elköltözést megelőzően vagy azzal nagyjából egy időben. Sőt, az első (élve születéssel végződő) teherbe esés idején a fiatalok többsége már önálló háztartással rendelkezik, és ez az életesemény történik a legnagyobb arányban már a szülői házon kívül. Az anyagi függetlenség megteremtéséhez szükséges tanulmányok befejezése és a munkavállalás a legtöbb esetben megelőzi az elköltözést

(64–87%), ritkán esnek egybe, de nem elhanyagolható azon nők aránya sem (31%), akik csak az önálló háztartás kialakítása után fejezik be a tanulmányaikat.

18. ábra: Az első elköltözés és a többi életeseemény sorrendje nemek szerint (%)

Megjegyzések: Azok körében, akik 35 éves korukig legalább az egyik vizsgált eseményt átélték. Az első párkapcsolat magában foglalja az élettársi együttéléseket és a házasságkötéseket is. Az első gyermekvállalás időpontja az első élve születés –9 hónappal egyenlő. Egyidejűnek tekintünk két eseményt, ha legfeljebb 3 hónap telt el közöttük.

Az első elköltözés és a többi vizsgált életeseemény sorrendje az elmúlt évtizedekben kisebb-nagyobb mértékben módosult (5. táblázat). A legnagyobb átalakulás a rendszerváltás után következett be, de az 1970-es és az 1980-as években is történtek változások.¹⁵

Az első együttélés (élettársi kapcsolat vagy házasság) az 1960-as évekre jellemző 40–43%-kal szemben a 1990-es évekre már csak az esetek 26–30%-ában esett egybe az elköltözéssel, de ez az arány még így is magasabb volt, mint a többi életeseemény esetében. Az egybeesés fokozatos csökkenésével párhuzamosan az elmúlt két évtizedben nőtt azok aránya, akik csak az elköltözést követően kezdtek párkapcsolatba (2000–2008 között ez a nők 39%,-ára

¹⁵ Az adatok azokra vonatkoznak, akik a párban vizsgált események közül legalább az egyiket átélték. Így nem veszik figyelembe, hogy az elmúlt évtizedekben változott (általában nőtt) azok aránya, akik 35 éves korukig nem élték át az adott eseményeket. Például az elköltözés előtt párkapcsolatot kezdők aránya itt az 1990-es évekig nő, majd visszaesik, de ha figyelembe vesszük azokat is, akik 35 éves korukig nem éltek párkapcsolatban és nem is költöztek el, a szülői házból kapcsolatba kezdők arányának a teljes népességhez viszonyított csökkenése már korábban megindult.

és a férfiak 48%-ára volt jellemző). A korábbi 35–40%-ról 28–29%-ra esett vissza, de továbbra sem elhanyagolható a szülői házból való elköltözés előtt kezdődő partnerkapcsolatok aránya.

Az 1960-as évekig az első párkapcsolat kezdete és az első házasságkötés gyakorlatilag ugyanazt az eseményt jelentette, ezért az adatok is szinte teljesen megegyeznek. A két esemény az 1970-es évektől kezdett szétválni, és az 1980-as évektől kezdve egyre inkább jellemzővé vált, hogy a fiatal pár csak a szülőktől való elköltözés után kötött házasságot. Az új évezred első évtizedében ez az arány már 78–80%-os, csak minden tizedik fiatal költözik el a házasságkötéssel egy időben, és ugyanekkora a szülői házból való elköltözés aránya.

Az első gyermekvállalás (az első, élve születéssel végződő teherbe esés) minden vizsgált időszakban rendszerint csak az elköltözés után történt, és a 2000-es évekre ez az arány 79–81%-ra emelkedett. A két esemény egyre ritkábban esik egybe: az 1960-as évekig minden ötödik pár gyermeket várt, amikor elköltöztek, a legutóbbi évekre ez 4%-ra csökkent. Három évtized alatt az elköltözés előtti teherbe esés is a felére, 15–18%-ra esett vissza.

A legtöbben minden vizsgált időszakban a szülői házból való elköltözés előtt befejezték a tanulmányaikat, a két esemény egybeesése pedig végig viszonylag ritka volt. Az 1960-as és az 1980-as évek között a nők mintegy harmada még az elköltözést követően is járt iskolába; ez az arány a 2000-es évekre 25%-ra csökkent. Ennek az lehet az oka, hogy a nők iskolázottsági szintjének emelkedésével egyre hosszabb ideig folytatták tanulmányaikat, elköltözésük azonban kisebb arányban tolódott későbbi életkorokra. A férfiaknál is fokozatos csökkent azok aránya, akik még tanultak, amikor önálló háztartást hoztak létre. Ezzel párhuzamosan kismértékben nőtt a tanulmányaikat az elköltözés előtt befejező férfiak aránya.

A fiatal felnőttek nagy része – a nők 73–80, a férfiak 88–89%-a – csak azután költözött el a szülői házból, hogy belépett a munkaerőpiacra. Ez az arány időben igen stabil, csak a 2000-es években figyelhető meg egy 6–7 százalékpontos csökkenés. Az új évezredben minden ötödik nő az elköltözést követően, és minden tizedik azzal egy időben vállalt először tartós munkát. A férfiak körében a megfelelő adatok alacsonyabbak (13%, illetve 5%), de a vizsgált időszakban még így is a legmagasabbak.

5. táblázat: Az első elköltözés és a többi életesemény sorrendje az adott időszakokban nemek szerint (%)

	Nők					Férfiak								
	1960 előtt	1960–1969	1970–1979	1980–1989	1990–1999	2000–2008	Összesen	1960 előtt	1960–1969	1970–1979	1980–1989	1990–1999	2000–2008	Összesen
Első párkapcsolat elköltözés után egy időben	22,39	21,77	20,83	23,61	30,29	38,93	25,68	40,78	27,49	25,80	27,70	35,35	47,69	33,41
elköltözés előtt	41,71	42,91	40,71	38,61	29,85	32,75	38,00	31,00	39,51	38,74	35,99	25,48	23,71	32,17
Összesen	35,90	35,32	38,46	37,78	39,86	28,32	36,32	28,22	33,01	35,46	36,30	39,18	28,60	34,42
	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
Első házasságkötés elköltözés után egy időben	23,08	23,13	23,31	28,50	47,94	78,38	35,78	41,05	28,80	27,40	34,95	55,00	79,71	45,74
elköltözés előtt	41,61	42,41	40,51	39,03	28,84	10,51	34,66	30,96	39,32	39,51	36,39	23,38	9,67	29,25
Összesen	35,31	34,46	36,18	32,47	23,22	11,10	29,56	27,99	31,89	33,09	28,66	21,62	10,62	25,01
	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
Első gyermek születése (-9 hónap)	54,19	54,66	47,08	53,67	62,90	78,78	57,53	64,94	53,49	54,02	58,56	63,80	80,71	62,85
elköltözés után egy időben	20,47	19,90	17,16	16,67	11,36	3,64	15,04	16,74	19,18	17,63	14,45	10,16	4,16	12,85
elköltözés előtt	25,35	25,44	35,75	29,66	25,74	17,58	27,43	18,33	27,33	28,36	26,99	26,03	15,14	24,30
Összesen	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
Tanulmányok befejezése elköltözés után egy időben	17,41	30,73	35,68	38,62	36,01	24,67	30,79	26,37	28,19	24,25	19,19	19,31	17,56	21,71
elköltözés előtt	1,69	3,84	5,77	7,31	5,67	8,74	5,54	0,74	4,32	3,50	3,72	3,49	4,43	3,62
Összesen	80,90	65,43	58,55	54,08	58,32	66,59	63,67	72,89	67,49	72,25	77,09	77,20	78,01	74,67
	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
Első tartós munka elköltözés után egy időben	22,64	17,16	11,43	13,45	16,33	20,34	16,47	9,38	7,21	6,93	6,45	8,32	13,45	8,43
elköltözés előtt	4,19	4,81	8,91	11,18	7,30	10,85	7,80	2,89	4,64	4,68	5,14	4,17	5,27	4,58
Összesen	73,18	78,03	79,66	75,37	76,38	68,81	75,73	87,73	88,15	88,39	88,42	87,51	81,27	86,98
	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

Megjegyzések: Azok körében, akik 35 éves korukig legalább az egyik vizsgált eseményt átéltek. Egy esemény akkor történt a szülői házból való elköltözéssel egy időben, ha legfeljebb három hónappal előzte meg vagy követte azt. Az első párkapcsolat magában foglalja az életjátszi együttéléseket és a házasságkötéseket is. Az első gyermekvállalás időpontja az első élve születés -9 hónappal egyenlő.

6.4. Részösszegzés

A fejezetben megvizsgáltam, hogy az 1930 és 1988 között született nők és férfiak mikor hagyták el a szülői házat, milyen változások történtek e tekintetben az elmúlt évtizedekben, és hogy a fiatal felnőttkor más fontos életeseményeihez képest hogyan helyezkedik el az életútban az önálló háztartás kialakítása. Az eredmények árnyalják és bizonyos részletekkel gazdagítják is azokat a korábbi kutatási eredményeket, amelyek beszámoltak a férfiak nőkhöz viszonyított későbbi elköltözéséről és a szülői ház elhagyásának a rendszerváltás után bekövetkezett halasztásáról.

Az eredmények szerint a szülői házból való elköltözés medián életkora a férfiak körében 25, a nők esetében 22 év. A férfiak nemcsak hogy később hagyják el a szülői házat, mint a nők, de többen élnek 35 éves koruk után is a szüleikkel, és heterogénabb elköltözési magatartás jellemző rájuk (elköltözésük kevésbé összpontosul egy adott életkor körül, és egy részük viszonylag későn alapít önálló háztartást).

Az elköltözést a fiatal felnőttek az 1990-es években és az ezredforduló után későbbre időzítik, mint a korábbi időszakokban tették. A nőknél főleg a fiatalabb életkorban történő, a férfiaknál a későbbi elköltözések aránya csökken. A nőknél az elhalasztott elköltözések egy részére később sor kerül, de a 35 éves korig elköltözöttek aránya is csökken. A nők és a férfiak elköltözési magatartása az időzítés szempontjából a 2000-es évekre hasonlóbba vált.

Nem egyszerűen halasztásról van szó: 1990 után a viselkedés heterogenitása is megnőtt, főként a férfiak esetében. Alig változott az az életkor, amikor a férfiak negyede elhagyta a szülői házat, az utánuk elköltözők azonban egyre későbbre halasztották ezt, így nőtt a távolság a korán és a későn elköltöző férfiak költözésének időpontja között. A nők esetében szintén nőtt a heterogenitás, de kisebb mértékben, mint a férfiaknál. Bár a későn elköltöző nők hasonló mértékben halasztották az elköltözést, mint a férfiak, a fiatalon elköltöző nők arányának csökkenésével az első kvartilis életkora is emelkedett, így az interkvartilis terjedelem növekedése a nők körében kisebb volt, mint a férfiaknál.

Az 1980-as évek kitüntetett időszakot jelentettek a nők számára abban az értelemben, hogy ekkor hagyták el legnagyobb arányban és legkorábban a szülői házat, valamint ekkor volt a leginkább egységes az elköltözési magatartásuk. A férfiak esetében hasonló jelenséget nem figyelhetünk meg.

A 2000-es évek adatai alapján feltételezhető, hogy a nők körében az elköltözésnek egy új mintázata kezd kialakulni, amelyben a legtöbben 26–27 éves korban hagyják el a szülői házat. A férfiak elköltözési intenzitása 26–30 éves kor között a legmagasabb,

de a nőekkel ellentétben az elköltözés egyre kevésbé koncentrálódik egy adott életszakaszra.

A szülői ház elhagyása a leggyakrabban élettársi vagy házastársi együttélés létesítésével kapcsolódik össze, bár egyre többen csak az önálló háztartás kialakítása után költöznek össze először a partnerükkel. Az első gyermek leggyakrabban és növekvő arányban már az önálló háztartás kialakítása után születik meg. Ezzel szemben a tanulmányok befejezése és a munkába állás időpontjában a fiatalok jellemzően még a szülői házban élnek, az elköltözés és az első munkába állás időzítése ritkán esik egybe. Főként a férfiak körében ritka, hogy valaki a szülői ház elhagyásáig még nem végzett fizető munkát. Ez arra utal, hogy a munkavállalást sokan az önállósodás, az önálló otthon megteremtéséhez és fenntartásához szükséges anyagi alap előfeltételének tekintik.

7. Az elköltözés párkapcsolati környezete: partnerrel vagy egyedül

Az elemzés második részében a szülői házból való elköltözés két típusát – a partnerkapcsolat keretében és a partner nélkül történő elköltözéseket – megkülönböztetve részletesebben elemzem az elköltözési magatartást: az önálló háztartás kialakításának időzítését, a nemek és az iskolai végzettség szerinti különbségeket, valamint az időbeli változásokat. Így választ kaphatunk arra a kérdésre, hogy az előző fejezetben ismertetett összefüggések és változások az elköltözés mindkét típusára érvényesek-e (lásd 1. kutatási kérdés). A fejezet második felében eseménytörténeti regressziós modellek segítségével vizsgálom a gyermekkori családi háttér és a szülői erőforrások a szülői ház elhagyására gyakorolt hatását (lásd 2. és 3. kutatási kérdés).

7.1. Adatok és módszerek

A szülői házból való első elköltözés két típusát, a partnerrel és a partner nélkül történő elköltözést versengő kockázatoknak tekinthetjük. Egy adott személy csak az egyiket élheti át a két versengő kockázat közül: ha elköltözik a szüleitől, akkor vagy párkapcsolat keretében, vagy egyedül teszi azt. Ha valaki az egyik versengő eseményt átélte, kikerül a másik kockázati népszerűségről.

Az elköltözés versengő kockázatainak elemzése során a *kockázati népszerűsége*t a 16. születésnapjukon legalább az egyik vér szerinti szülővel együtt élő, Magyarországon született válaszadók alkotják, akik korábban még nem költöztek el a szülői házból, nem éltek együtt élettárral és nem kötöttek házasságot.¹⁶ A fejezetben található leíró elemzések az 1945-ben vagy később történt elköltözésekre vonatkoznak, a regresszióelemzések pedig a közelmúlt időszakára, az 1980-ban és azután történetekre fókuszálnak.

A fejezetben használt *versengő kockázati változó* kialakítása részletesebb magyarázatot igényel. A kérdőív nem kérdezett rá, milyen célból hagyta el valaki a szülői házat: hogy együtt éljen valakivel, tanuljon, munkát vállaljon, önállóan éljen vagy egyéb célból.¹⁷ Így csak úgy tudjuk megközelítőleg megállapítani, hogy valaki párkapcsolati vagy

¹⁶ A korábbi, leíró elemzéshez képest a párkapcsolatra utaló kitételrel szigorodott a kockázati népszerűség meghatározása.

¹⁷ Kérdés, hogy egyáltalán mennyire lehetne megbízható válaszokat kapni egy ilyen kérdésre. Minden életesemény, így az elköltözés is egy bonyolult döntési folyamat eredménye, több ok és cél ere-

más okokból költözött-e el a szüleitől, hogy a két esemény, az elköltözés és az összeköltözés (vagy a házasságkötés) időben egybeesett-e.¹⁸

Mint arra korábban utaltunk (lásd 5.3. alfejezet), két utat is választhatunk, amikor a szülői házból való elköltözés és a párkapcsolati életút közötti viszonyt vizsgáljuk. A szülői házból való első elköltözés egyszeri esemény, amelyet mindenki legfeljebb egyszer élhet át. A párkapcsolat kezdetét is kezelhetjük egyszeri eseményként, ha csak az első együttélést vagy házasságkötést vesszük figyelembe, és ehhez viszonyítjuk, hogy korábban, később vagy ezzel egy időben történt az első elköltözés. A következő fejezetben (később részletezendő okok miatt) így fogunk eljárni. Ezzel szemben a jelen fejezetben, az elköltözés versengő kockázatainak elemzése során a párkapcsolatokat ismétlődő eseményként kezeljük. Azaz nem csupán az első házasságkötést vagy élettársi együttélést vesszük figyelembe, hanem a későbbieket is. Ennek az oka, hogy az a párkapcsolati környezet érdekel bennünket, amelyben a válaszadó a szülői ház elhagyásakor élt. Ha valaki közvetlenül a szülői házból való elköltözés után összeköltözött a partnerével, az attól függetlenül lényeges, hogy ez az első vagy egy későbbi kapcsolata volt-e.

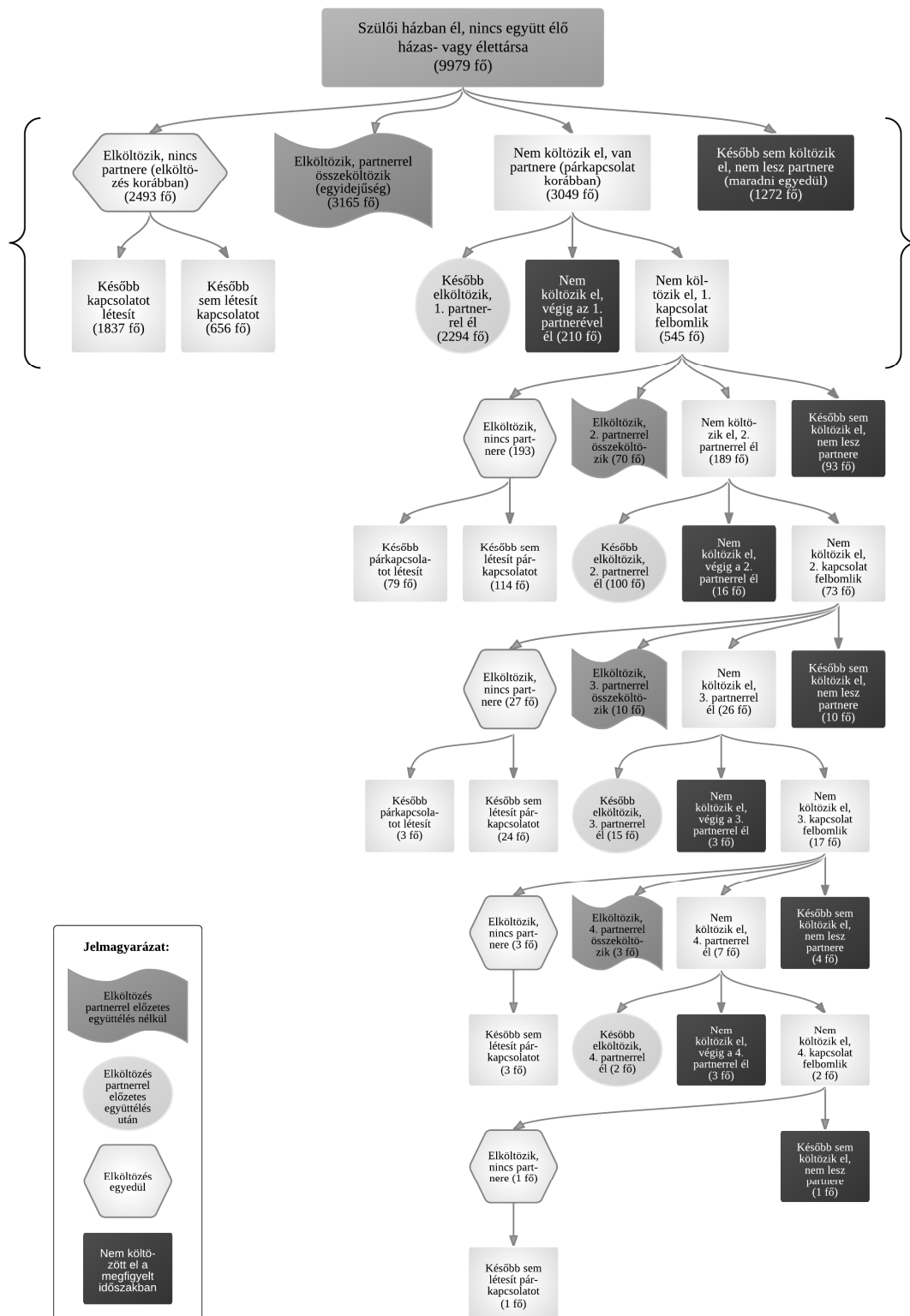
A 19. ábra azt szemlélteti, hogy a 16 éves korukban a szülői házban partner nélkül élő fiatalok milyen párkapcsolati utat jártak be, és mely ponton hagyták el a szülői házat.¹⁹ A nyilak a szülői házból való első elköltözésig, illetve az elköltözést követő első párkapcsolati együttéléssig vezetnek. A szülői háztartásban, partner nélkül élő fiatalok előtt alapvetően négy lehetőség áll: párkapcsolat keretében elköltözni, partner nélkül elköltözni, maradni és partnerrel élni, maradni és partner nélkül élni. Az egyedül elköltözők később párkapcsolatot kezdenek, a szülői házban partnerrel élők pedig vagy később – ugyanazzal a partnerrel – elköltöznek, vagy végig a szülőkkel maradnak, vagy felbomlik a kapcsolatuk, mielőtt elköltözhetnének. Ez utóbbi esetben ismét négy lehetőség van: elköltözni egyedül (és később esetleg összeköltözni egy partnerrel), elköltözni egy újabb partnerrel, maradni a szülői házban és egy újabb partnerrel vagy partner nélkül 35 éves korig (vagy a kérdezés idejéig) a szülői házban élni. A második partnerrel a szülői házban élő életútját tovább lehet követni, egészen addig, amíg végül önálló háztartást nem alapítanak. A többség azonban már az első élettársi együttélés vagy házasságkötés előtt vagy a kapcsolat fennállása alatt elhagyta a szülői házat.

dője, nem racionális vagy survey módszerekkel nem megragadható elemeket is tartalmazhat, és az életút utólagos megkonstruálása során módosulhat.

¹⁸ Az eddigiekhez hasonlóan itt is azt tekintjük párkapcsolatban élőnek, aki együtt él egy élet-társal, vagy aki házas. Két eseményt pedig akkor tekintünk egyidejűnek, ha legfeljebb három hónap telt el közöttük.

¹⁹ Az esetleges visszaköltözések időpontjáról nincs adatunk, ezért azokat az ábra nem tartalmazza.

19. ábra: A 16. születésnapjukon a szülői házban, házas- vagy élettársi kapcsolatban nem élő válaszadók párkapcsolati és elköltözési eseményei 35 éves korukig vagy a kérdezés időpontjáig

A szülői házból való első elköltözés versengő kockázatait tehát a dolgozatban két módon határozzuk meg. Az ebben a fejezetben használt első változó segítségével az elköltözés párkapcsolati környezetét jellemezzük, azaz a szülői házból való elköltözést elhelyezzük az egyén párkapcsolat-történetében. Figyelembe vesszük, hogy a párkapcsolattal összefüggő elköltözések nem csupán az első együttéléssel, hanem a későbbi házasságkötésekkel vagy élettársi együttélésekkel is kapcsolatban állhatnak. Egy válaszadó a versengő kockázatok közül csak egyet élhet át, és a többi esemény szempontjából a megfigyelést cenzorálnak kell tekinteni (Kleinbaum–Klein 2012).

Az elköltözés párkapcsolati környezetének versengő kockázatai a következők:

1. *Elköltözés partnerrel:* partnerkapcsolattal összefüggő elköltözés, amelynek két típusát különböztetjük meg:

1a. Előzetes együttélés nélküli összeköltözés egy partnerrel: a válaszadó nem élt együtt az adott partnerrel a szülői házban, és az elköltözés időpontjában (vagy három hónapon belül) élettársi kapcsolatot kezdtek vagy házasságot kötöttek. Általában ez a kérdezett első együttélése, de az is lehet, hogy a szülői házban élve már volt élet- vagy házastársa, az a kapcsolat azonban korábban felbomlott. (Az előzetes együttélés nélküli, partnerrel történő elköltözéseket a 19. ábrán a zászló alakú középszürke alakzatok jelölik.)

1b. Előzetes együttélés utáni elköltözés a partnerrel: a válaszadó az elköltözést megelőzően már együtt élt élet- vagy házastársával a szülői házban, és az elköltözés után ugyanazzal a partnerrel alapított önálló háztartást. Az előző altípushoz hasonlóan leggyakrabban itt is az első partnerkapcsolat idején alapított önálló háztartást a kérdezett, de néhány esetben egy későbbi párkapcsolat keretében tette ezt. (A szülői házban előzetesen együtt élt párok elköltözését a 19. ábrán a halványszürke körök jelölik.)

2. *Elköltözés egyedül:* a válaszadó az elköltözés időpontjában nem élt élet-tárrsal, nem volt házas, és legfeljebb három hónapon belül nem kezdett párkapcsolatot. Úgy tekintjük, hogy ez a csoport a partnerkapcsolat-formálódástól független tényezők miatt költözött el otthonról. Az „egyedül” elnevezés ellenére lehetséges, hogy ezek a fiatalok nem egyedül éltek, miután leváltak a szülői otthonról, hanem barátokkal, iskolatársakkal, rokonokkal költöztek össze. (Az egyedüli elköltözéseket a 19. ábrán a halványszürke hatszögek jelölik.)

3. *Maradni:* a szülői házban maradók 35 éves korukig (vagy a kérdés időpontjáig, ha az korábban történt) nem költöztek el a szülői házból. A csoport egy része (mintegy 15%-a) ezen időszak alatt rövidebb-hosszabb ideig nem egyedülállóként, hanem a partnerkapcsolatban élt a szüleivel közös háztartásban. (A szülői házban maradókat a 19. ábrán a sötét téglalapok jelölik.)

A szülői házból történő elköltözés versengő kockázatainak elemzése során az elköltözőket alapvetően két csoportra osztjuk: egyedül és partnerrel költözők. Azokat, akik a szülői házban maradva, az első elköltözést megelőzően már élettársi kapcsolatban vagy házasságban éltek, a következő fejezetben fogjuk részletesen megvizsgálni. A partnerrel elköltözők két csoportját, az előzetes együttélés után és az anélkül elköltözőket (a legegyszerűbb megoszlások ismertetését kivéve) most nem különböztetjük meg egymástól.

A szülői házból való első elköltözés időzítésének vizsgálata során *kumulált gyakorisági görbék* segítségével vizsgáljuk a partnerrel vagy partner nélkül történő elköltözés időzítését. A kumulált gyakorisági görbék az okspecifikus kockázatokon alapulnak, és az egyes versengő kockázatok marginális valószínűségét becsülik meg. A módszer figyelembe veszi a cenzorált eseteket is, vagyis azokat, akiknek az életútját nem tudjuk 16 és 35 éves koruk között végig nyomon követni, mert a kérdezés időpontjában 35 évesnél fiatalabbak voltak, vagy 35 éves korukra sem történt meg velük a kérdéses esemény (Goodey et al. 1999; Coviello–Bogges 2004). Az elköltözési magatartás vizsgálata során kiemelten kezeljük a nemek közötti különbségeket és az időbeli változásokat.

Ezután *eseménytörténeti elemzést* végzünk. A maximum likelihood becslést alkalmazó regresszióelemzés függő változói az eseményspecifikus kockázatok (Blossfeld–Rohwer 2002). Külön-külön elemezzük a két versengő kockázatra, a partnerrel és az egyedül történő elköltözésre ható tényezőket. Külön elemezzük a nőket és a férfiakat is, feltételezve, hogy a két nem képviselőinek eltérő viselkedése mögött más-más mechanizmusok húzódnak meg.

A kumulált gyakorisági függvény és a versengő kockázatok modellezésének részletes leírását a Függelék tartalmazza.

A regresszióelemzésbe bevont *független változók* két nagy csoportra oszthatók. Azon változókat, amelyek természetük szerint az egyén élete során változatlanok vagy a vizsgált időszak (16–35 éves kor) előtti állapotról tudósítanak, időben állandó változóknak nevezzük. Jellemzően ebbe a csoportba tartozik a nem, az etnikum, a születési hely, valamint a felnőtt válaszadók esetében a gyermekkori családi háttér és életkörülmények. A dinamikus változók időben változó értékeket vehetnek fel, értékük az egyén élete során nem állandó. Ilyen például a munkaerő-piaci helyzet, a családi állapot vagy a gyermekszám.

A szülői házból való elköltözés versengő kockázatainak eseménytörténeti modelljeibe bevont független változókat a 6. táblázat foglalja össze, az alapeloszlásokat pedig a 88. oldalon található 7. táblázat ismerteti.

A gyermekkori családi háttér jellemzőit öt különböző változóval mértük. A testvérek számának meghatározásakor nem csupán az édestestvéreket vettük figyelembe. A

kérdés így szól: „Végül is Ön hány testvérrel, fél-, illetve mostohatestvérrel nevelkedett együtt önmagát is beleszámítva?” A kérdés lehetőséget teremtett rá, hogy a válaszadó mindenkit számba vegyen, akit a testvérenek tekint, és akivel gyermekkorának legalább egy részét együtt töltötte. A fiatal kiegészítő mintába tartozók számára ezt a kérdést nem tették fel. Az ő esetükben összeszámoltuk a válaszadó szülő vele élő és külön élő vér szerinti, nevelt és örökbe fogadott gyermekeit, és ezt kapcsoltuk az adatbázishoz.

6. táblázat: Az elköltözés versengő kockázatainak regressziós elemzésében használt független változók

	Időben állandó változók		Dinamikus változók
	Változó megnevezése	Vonatkoztatási időpont	
Gyermekkori családi háttér	Hány testvérrel nevelkedett együtt	–	/
	Mindkét vér szerinti szülő nevelte-e	A válaszadó 16 éves koráig	
	Nevelőszülő jelenléte	A válaszadó 16 éves koráig	
	Szülők legmagasabb befejezett iskolai végzettsége	Második kérdezési hullám / a fiatal minta esetén a harmadik kérdezési hullám	
	Településtípus, ahol az édesanyja élt	A válaszadó születésének időpontja	
Fertilitástörténet		Született-e már (vér szerinti) gyermeke (–9 hónap)	
Iskolatörténet	Legmagasabb befejezett iskolai végzettség	Ha már nem tanul	Tanul-e még, és ha igen, milyen szinten
Munkavállalástörténet			Végez-e fizetett munkát vagy nem Sorkatona-e (csak férfiakra)
Egyéb változók	Nem	–	/
	Vallásosság	Első kérdezési hullám / Fiatal minta esetén a harmadik kérdezés	

A gyermekkori család összetételét mérő változók megmutatják, hogy a válaszadót a 16. születésnapjáig végig mindkét vér szerinti szülő nevelte-e, volt-e olyan időszak, amikor csak az egyik vér szerinti szülő nevelte, és az utóbbi esetben a szülő létesített-e újabb élettársi kapcsolatot vagy kötött-e újabb házasságot, azaz volt-e jelen a családban (legalább egy ideig) nevelőszülő.²⁰ Több különböző élethelyzet állhat amögött, ha valakit nem a két biológiai szülő nevelt: nem ismerte az édesapját vagy az édesanyját, az egyik szülő meghalt, a szülők sosem éltek együtt, időközben elváltak vagy kü-

²⁰ Akik nem ismerték a vér szerinti szüleiket, állami gondozásban nőttek fel, a nagyszülők vagy más rokonok nevelték őket, eleve nem kerültek be az elemzéshez használt adatbázisba.

lönköltöztek. Annak az okát, hogy a válaszdó szülei miért nem éltek együtt, külön nem vizsgáljuk. Úgy gondoljuk, a legfontosabb az, hogy az egyik szülő nem volt jelen a gyermek életében, a távollét oka másodlagos. Elemszám-beli problémák miatt arra sem nyílik lehetőség, hogy megkülönböztessük egymástól azokat, akik a két vér szerinti szülő közül csak az anyával és akik csak az apával nőttek fel (elenyésző azok száma, akit az édesapjuk nevelt egyedül).

A szülők erőforrásainak és kulturális tőkéjének mérésére egyetlen változó áll rendelkezésre, a szülők legmagasabb iskolai végzettsége. Csak két értéket különböztünk meg: alacsony végzettségűnek tekintjük az érettségivel nem rendelkező, legfeljebb alapfokú vagy szakmunkás végzettségű szülőket, magas végzettségűnek pedig az érettségizett, szakközépiskolát, gimnáziumot végzett vagy diplomás szülőket.²¹ A két szülő iskolai végzettsége közül a magasabbat vesszük figyelembe.

A születéskori lakóhely településtípusára a következő kérdés vonatkozott: „Hol született Ön? Kérem, azt a települést mondja, ahol az édesanyja élt, amikor Ön született! (Ne a kórház szerinti települést!)” A település jogállását a válaszdó születési évére vonatkoztatva adjuk meg, nem a jelenlegi helyzet alapján soroljuk be.

Nem vonjuk be az elemzésbe a teljes fertilitástörténetet, csak az első gyermek megszületése előtti és utáni időszakot különböztetjük meg. Úgy gondoljuk, a vizsgált téma szempontjából a legfontosabb a gyermektelenségből a szülőségbe való átmenet. Az első születés időpontjából 9 hónapot levonva gyakorlatilag az első élve születéssel végződő teherbe esés időpontját kaptuk meg. A gyermek megszületéséhez időzített elköltözésre már a terhesség során sor kerülhet, tehát ha a születés időpontját vennék figyelembe, az okozat időben megelőzhetné az okot.

Az oktatástörténet változó összetett, dinamikus és időben állandó elemeket is tartalmaz. Egyrészt elkülönítjük egymástól azt az időszakot, amikor a válaszdó még az iskolarendszerű oktatás keretében tanult. A tanulmányok befejezését követően megadjuk a megszerzett legmagasabb végzettséget. A tanulás ideje alatt megkülönböztetjük, hogy milyen szinten folytatja a tanulmányait: alap- vagy középfokon, illetve felsőfokon. Azt feltételezzük, hogy az elköltözés nemcsak a tanulmányok befejezéséhez kapcsolódhat, hanem az egyes szintek közötti továbblépéshez is. Ebből a szempontból legnagyobb jelentősége a felsőfokú tanulmányok megkezdésének lehet.

A munkavállalás-történeti változó megkülönbözteti egymástól a fizetett munkavégzéssel töltött időszakokat (akár alkalmazottként, akár önállóként, segítő családtag-

²¹ Az elemzés során kipróbáltuk, hogy a szülők iskolai végzettségét részletesebb bontásban vonjuk be az elemzésbe. Ez a levont következtetéseken nem változtatott.

ként vagy alkalmi munkavégzés keretében történt), valamint azokat az időszakokat, amikor a válaszadó fő tevékenységét tekintve munkanélküli, diák vagy hallgató, sorkatona vagy egyéb inaktív volt. Az egyéb inaktívak a leggyakrabban anyasági ellátásban részesültek, háztartásbeliek, rokkantnyugdíjasok voltak, vagy egyéb, ismeretlen okból nem dolgoztak. A háztartásbeliek, rokkantnyugdíjasok vagy egyéb inaktívak aránya igen alacsony volt, öregségi nyugdíjas pedig nem fordulhat elő a mintánkban. A tanulással töltött időszakokat az iskolázottságra vonatkozó dinamikus változó már kontrollálja, az anyasági ellátás időszakát a nők esetében a fertilitástörténeti változó is tartalmazza. A férfiak körében figyelembe vesszük a sorkatonai szolgálatban töltött időszakokat is.²²

A gyermekszületés, az oktatástörténet és az aktivitástörténet dinamikus változóinak kialakítása során az események időpontjából kivonunk egy hónapot annak érdekében, hogy a feltételezett okozat időben megelőzze az okot, vagyis a szülői ház elhagyását.

Egyetlen szubjektív változót vontunk be az elemzésbe: a vallásosságot. A kérdés így szólt: „Saját magát a következő kijelentések közül melyikkel tudná legjobban jellemezni? Vallásos vagyok, az egyház tanításait követem; vallásos vagyok a magam módján; nem tudom megmondani, hogy vallásos vagyok-e; nem vagyok vallásos.” Adat csak az első kérdezés idejéből áll rendelkezésre (illetve a kiegészítő fiatal minta esetében a harmadik kérdezés idejéből). A vallásosság az egyén életútja során természetesen változhat, de retrospektív módon nem kérdezhető, ezért döntöttünk – a változó korlátait elismerve – a felhasználása mellett.

Az időtényezőt mérő életkort és periódust is dinamikus változókként szükséges bevonni, mert az értékük az idő előrehaladtával folyamatosan növekszik. Az időbeli változások elemzéséhez létrehozott periódus változó az 1980-as éveket, az 1990 éveket és a 2000–2008 közötti időszakot különíti el.

Az elköltözés az életkor alapján erősen differenciált. Korábbi elemzési tapasztalatok és bizonyos életesemények 16–25 éves kor közötti koncentrálódása miatt a 16–18, 18–20, 20–22, 22–25, 25–28 és 28–35 éves korcsoportokat különböztettük meg. A módszer megadott időszakokon belül állandónak tekinti az elköltözés kockázatát.

A regresszióelemzésbe bevont független változók ismertetésének végén érdemes megemlíteni, hogy számtalan olyan változó van, amelyek a vonatkozó irodalom szerint hatnak az elköltözés időzítésére, de nem tudjuk őket az elemzésünkben szerepeltetni. Ennek az az oka, hogy természetük szerint dinamikus változókról van szó, amelyek igen változékonyak, azonban vagy retrospektív módon nem kérdezhető, vagy a kérdőívben

²² A kötelező sorkatonai szolgálatot 2004 novemberétől függesztették fel.

való szerepeltetésük meghaladta volna az *Életünk fordulópontjai* kutatás kereteit. Ilyen változó a válaszadó és a szüleinek jövedelmi, vagyoni és lakáshelyzete; a lakóhely; a család összetételének változásai; az együtt és külön élő fiatalabb és idősebb testvérek száma; a jelenlegi és a korábbi partnerek jellemzői iskolázottság, munkaerő-piaci helyzet, jövedelem és különféle szubjektív tényezők szempontjából; a válaszadó és a szülők egészségi állapota; valamint a válaszadó és a szülők közötti kapcsolat minőségi és mennyiségi mutatói.

A regresszióelemzést külön-külön elvégezzük az egyedül elköltözőkre, a partnerrel elköltözőkre, a nőkre és a férfiakra. Mind a négy esetben két-két *külön modellt* alakítunk ki. Az A modell az időben állandó magyarázó változókat (valamint két alapvető dinamikus változót, az életkort és a periódust), a B modell az időben állandó és dinamikus magyarázó változókat egyaránt tartalmazza. Az A és B modellt azért különböztetjük meg, mert könnyen elképzelhető, hogy az életesemények nem függetlenek egymástól és az időben állandó tényezőktől. Az A modellben szereplő, a gyermekkori családi háttérre vonatkozó változók közvetlen és közvetett módon is – például a válaszadó saját iskolai végzettségén vagy párkapcsolati életútján keresztül – hatást gyakorolhatnak az elköltözési magatartásra. Ezen hatások elkülönítését szolgálja, hogy a dinamikus változókat csak egy második lépésben vonjuk be az elemzésbe.

7. táblázat: Az eseménytörténeti regressziós modellekbe bevont magyarázó változók jellemzői

	Elköltözés partnerrel				Elköltözés egyedül							
	Nők		Férfiak		Nők		Férfiak					
	Személy- hónapok száma	Esemé- nyek száma	Személy- hónapok száma	Esemé- nyek száma	Személy- hónapok száma	Esemé- nyek száma	Személy- hónapok száma	Esemé- nyek száma				
Életkor												
16–18	53572	67	0,0012	60428	5	0,0001	53572	70	0,0013	60428	42	0,0007
18–20	50289	254	0,0050	60841	73	0,0012	50289	201	0,0040	60841	170	0,0028
20–22	40327	303	0,0075	55864	170	0,0030	40327	132	0,0033	55864	148	0,0026
22–25	40587	414	0,0102	66273	404	0,0061	40587	156	0,0039	66273	215	0,0032
25–28	22952	254	0,0111	42187	372	0,0088	22952	82	0,0036	42187	174	0,0041
28–35	26089	182	0,0070	47246	297	0,0063	26089	76	0,0029	47246	115	0,0024
Periódus												
1980–1989	73708	658	0,0089	99214	541	0,0055	73708	213	0,0029	99214	232	0,0023
1990–1999	83030	424	0,0051	122397	415	0,0034	83030	237	0,0028	122397	289	0,0024
2000–2009	77077	392	0,0051	111228	364	0,0033	77077	268	0,0035	111228	341	0,0031
Édesanyja lakóhelyének településtípusa												
főváros	42950	192	0,0045	50165	148	0,0030	42950	162	0,0038	50165	180	0,0036
megyeszékhely	42581	261	0,0061	53531	202	0,0038	42581	135	0,0032	53531	157	0,0029
egyéb város	39985	221	0,0055	57304	229	0,0040	39985	143	0,0036	57304	162	0,0028
község	108300	799	0,0074	171840	741	0,0043	108300	278	0,0026	171840	364	0,0021
Hány testvérrel nőtt fel												
0	36774	186	0,0050	41894	149	0,0035	36774	88	0,0024	41894	114	0,0027
1	126813	793	0,0063	181468	646	0,0036	126813	381	0,0030	181468	470	0,0026
2 vagy több	70229	495	0,0070	109478	525	0,0048	70229	249	0,0035	109478	279	0,0025
Gyermekkori család összetétele												
két vér szerinti szülő nevelte	188191	1182	0,0063	266442	1076	0,0040	188191	522	0,0028	266442	652	0,0024
egy vér szerinti szülő nevelte	20953	114	0,0054	36554	122	0,0033	20953	80	0,0038	36554	94	0,0026
egy vér szerinti szülő és egy nevelőszülő nevelte	24672	177	0,0072	29844	123	0,0041	24672	116	0,0047	29844	117	0,0039
Szülők iskolai végzettsége												
alapfok, szakmunkásképző, szakiskola	134484	940	0,0070	209943	911	0,0043	134484	366	0,0027	209943	471	0,0022
érettségi vagy felsőfok	99332	533	0,0054	122897	409	0,0033	99332	351	0,0035	122897	392	0,0032
Vallásosság												
az egyház tanításait követi	32780	200	0,0061	32931	138	0,0042	32780	84	0,0025	32931	71	0,0021

	Elköltözés partnerrel						Elköltözés egyedül					
	Nők			Férfiak			Nők			Férfiak		
	Személy- hónapok	Esemé- nyek	Kocká- zati ráta	Személy- hónapok	Esemé- nyek	Kocká- zati ráta	Személy- hónapok	Esemé- nyek	Kocká- zati ráta	Személy- hónapok	Esemé- nyek	Kocká- zati ráta
a maga módján vallásos	127949	856	0,0067	161600	672	0,0042	127949	379	0,0030	161600	396	0,0025
nem vallásos	56800	314	0,0055	114726	416	0,0036	56800	203	0,0036	114726	317	0,0028
nem tudja, nincs válasz	16286	104	0,0064	23582	94	0,0040	16286	52	0,0032	23582	79	0,0034
Tanulmányok és befejezett iskolai végzettség	90079	294	0,0033	98592	132	0,0013	90079	177	0,0020	98592	147	0,0015
tanul, alap- vagy középfokon	44162	186	0,0042	37937	92	0,0024	44162	177	0,0040	37937	137	0,0036
tanul, felsőfokon	21788	164	0,0075	41044	149	0,0036	21788	72	0,0033	41044	91	0,0022
nem tanul, alacsonyabb végzettség	29602	291	0,0098	100777	593	0,0059	29602	69	0,0023	100777	228	0,0023
nem tanul, szakmunkás végzettség	35727	338	0,0095	44568	257	0,0058	35727	126	0,0035	44568	182	0,0041
nem tanul, érettségi	12458	201	0,0161	9921	98	0,0099	12458	95	0,0076	9921	78	0,0079
nem tanul, felsőfokú végzettség												
Gyermekvállalás	195569	878	0,0045	306171	795	0,0026	195569	638	0,0033	306171	812	0,0027
nincs gyermeke	38247	596	0,0156	26669	525	0,0197	38247	79	0,0021	26669	51	0,0019
van gyermeke												
Munkaerő-piaci aktivitás	106928	1004	0,0094	203309	1151	0,0057	106928	441	0,0041	203309	617	0,0030
dolgozik	5107	30	0,0059	9914	39	0,0040	5107	16	0,0032	9914	21	0,0021
munkanélküli	98055	171	0,0017	97294	81	0,0008	98055	207	0,0021	97294	163	0,0017
tanul	-	-	-	11676	31	0,0027	-	-	-	11676	36	0,0031
sorkatona	23726	268	0,0113	10647	17	0,0016	23726	53	0,0022	10647	25	0,0024
egyéb inaktív												
Összesen	233816	1473	0,0063	332840	1320	0,0040	233816	718	0,0031	332840	863	0,0026

7.2. Leíró eredmények

A dolgozat 4.1. alfejezetében megfogalmazott első kutatási kérdés a partnerrel és a partner nélkül történő elköltözések időzítésének változására vonatkozott. Erre a kérdésre kaphatunk választ a szülői ház elhagyásának párkapcsolati környezetét jellemző versengő események – a partnerrel és az egyedül történő elköltözések – időzítésének leíró elemzése segítségével.

Az elköltözés párkapcsolati környezetét jellemző változó egyszerű megoszlása azt mutatja, hogy 35 éves koráig (illetve a kérdezésig) a válaszadók 56%-a költözött el partnerrel a szülői házból; az egyedül elköltözők aránya ennek a fele, 28% volt (8. táblázat). A partnerrel elköltözők több mint fele korábban nem élt együtt a szülői házban házaspár- vagy élettársával, a többiek előzetes együttélés után hoztak létre önálló háztartást, 16% pedig a megfigyelt életszakaszban mindvégig a szülői házban maradt.

A 35 éves korukig a szülőkkel maradó férfiak aránya kétharmaddal nagyobb, mint a nőké. A férfiak gyakrabban hagyják el egyedül a szülői háztartást, a partnerrel történő elköltözés viszont a nők körében a gyakoribb. Abban nem különbözik a két nem, hogy a partnerrel elköltözők milyen arányban éltek korábban közös háztartásban az egyik fél szüleivel. Ez arra utal, hogy nincs arra vonatkozó preferencia, hogy a fiatal pár a nő vagy a férfi szüleihez költözzön. A döntésben valószínűleg egyéb szempontok, például a lakás mérete játsszák a legfontosabb szerepet.

8. táblázat: A szülői házból való elköltözés partnerkapcsolati környezete: a versengő kockázatok előfordulási aránya 16–35 éves kor között nemenként (%)

	Férfiak	Nők	Összesen
Elköltözés partnerrel előzetes együttélés nélkül	27,87	35,52	31,86
Elköltözés partnerrel előzetes együttélés után	21,56	26,33	24,04
Elköltözés egyedül	30,17	26,07	28,03
Maradni	20,40	12,08	16,07
Összesen	100,00	100,00	100,00

A szülői házat partnerrel vagy egyedül elhagyók eltérő arányban és időzítéssel költöznek el otthonról (9. táblázat és 20. ábra). A legnagyobb arányban és a leghamarabb azok a nők alapítanak önálló háztartást, akik a férjükkel vagy az élettársukkal költöznek. 22 éves korra minden harmadik, 25 éves korra minden második, 35 éves korra háromból két nő partnerkapcsolat keretében költözött el a szüleitől. A partnerrel elköltöző férfiak aránya jóval alacsonyabb, mint a nőké: 22 éves korukra 9,5%, 25 éves korra 28%, 35 éves korra pedig 55%. A két nem viselkedése között 22 éves korban a legnagyobb a különbség, amikor a nők eleve több mint kétszer nagyobb arányban élnek a

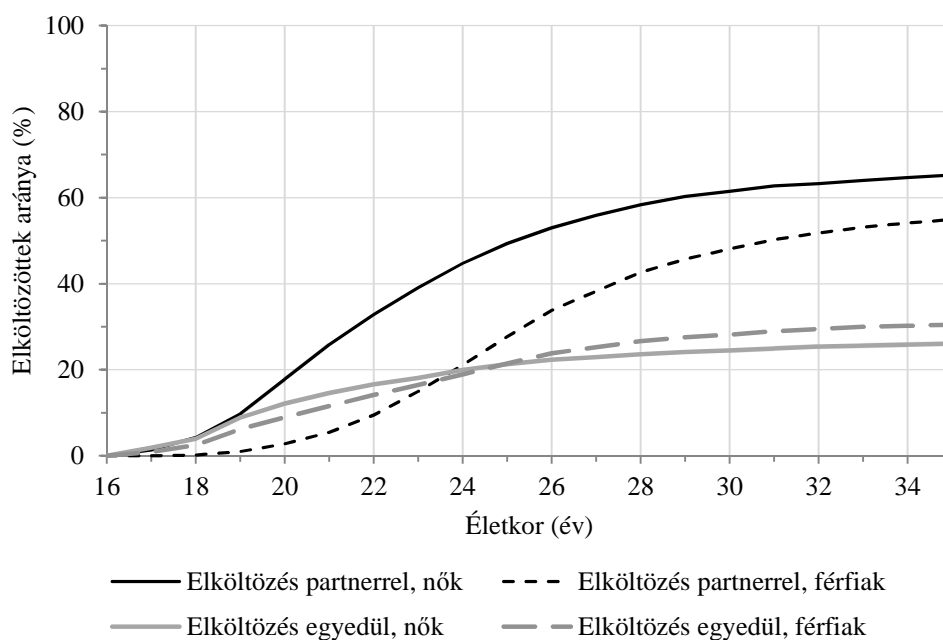
szüleiktől külön, mint a férfiak, és a partnerrel elköltözött nők aránya – a párkapcsolatok és az elköltözés korábbi időzítése miatt – 3,5-szer magasabb, mint a férfiaké. Később a férfiak részben behozzák a „lemaradásukat”, de a partnerrel történő elköltözések aránya az összes elköltözésben végig alacsonyabb marad, mint a nők esetében.

9. táblázat: Adott életkorokra a szülői házból partnerrel és egyedül elköltözöttek kumulatív aránya nemeként (%)

Életkor	Elköltözés partnerrel			Elköltözés egyedül		
	Nők	Férfiak	Összesen	Nők	Férfiak	Összesen
16	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
18	4,24	0,20	3,81	3,93	2,50	3,58
20	17,80	2,78	14,43	12,18	8,93	10,41
22	32,82	9,50	24,19	16,58	14,16	15,22
25	49,32	27,72	37,99	21,26	21,47	21,43
28	58,32	42,64	46,65	23,58	26,65	25,58
35	65,29	54,94	54,94	26,06	30,42	30,42

Megjegyzés: A számítás a kumulált gyakorisági függvény becslésén alapul (lásd Függelék).

20. ábra: A szülői házból partnerrel és egyedül elköltözöttek kumulatív aránya az életkor függvényében nemeként (%)

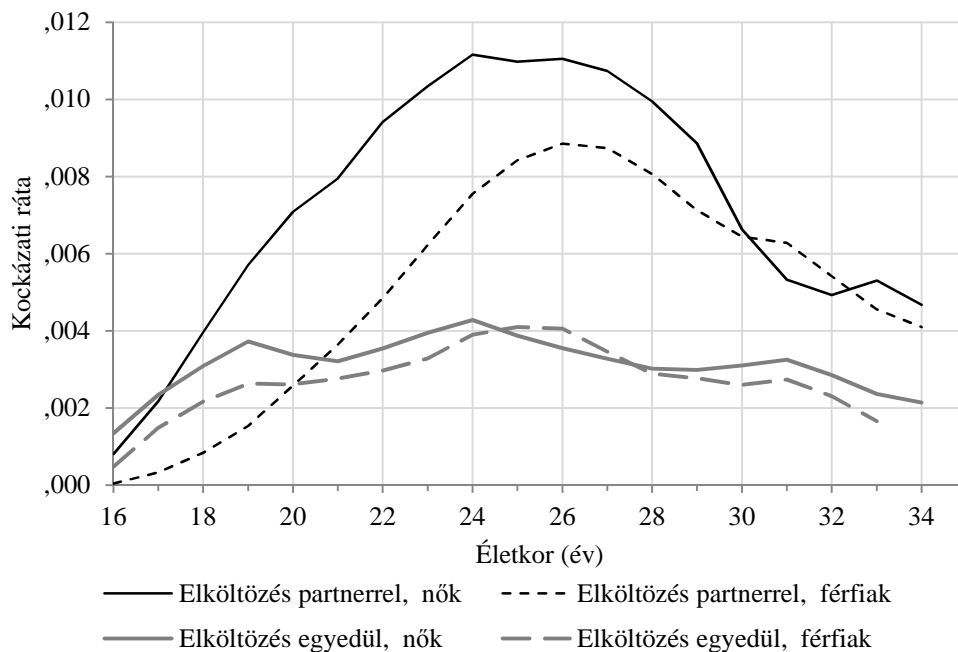
Megjegyzés: A számítás a kumulált gyakorisági függvény becslésén alapul (lásd Függelék).

Az egyedül elköltöző nők sokkal kisebb arányban és később hagyják el a szülői házat, mint partnerrel elköltöző társaik, és ez a különbség az életkor előrehaladtával egyre nő. 22 éves korra a nők 17%-a, 25 éves korra 21%-a, és 35 éves korra 26%-a költözött el egyedül a szülői házból. Az egyedül elköltöző férfiak viselkedése nagyon ha-

sonlít a nőkére, azzal a különbséggel, hogy 25 éves kor alatt a nőkre, fölötté a férfiakra vonatkozó értékek magasabbak néhány százalékponttal. A 23 év alatti férfiak között – a nőkkel ellentétben – nagyobb arányt képviselnek az egyedül, mint a partnerrel költözők. Ez a trend később megfordul, és a férfiak között is többen költöznek el partnerrel, mint egyedül, de a két érték közötti különbség kisebb, mint a nőknél.

Az elköltözés korszpecifikus kockázati rátái is azt mutatják, hogy a partnerrel történő elköltözés bizonyos életkorokra koncentrálódik – a nőknél 24–28, a férfiaknál 25–29 év ez az időszak (21. ábra). Ennél fiatalabb életkorban a nők partnerrel való elköltözési kockázata jelentősen meghaladja a férfiakét, 30 éves kor fölött ellenben ebből a szempontból nincs különbség a két nem között. Az egyedül történő elköltözés sokkal kevésbé nem- és életkorszpecifikus. 19 éves kor alatt és 30 éves kor felett valamivel kisebb az esélye, hogy a nők és a férfiak egyedül költöznek el a szülői házból, mint a húszas éveikben. Bár 24 éves kor alatt a nők egyedül történő elköltözési kockázati rátája magasabb, mint a férfiaké, a különbség nem jelentős.

21. ábra: A partnerrel és az egyedül elköltözők korszpecifikus elköltözési kockázati rátája nemenként

Az eltérő iskolai végzettséggel rendelkező nők és férfiak elköltözési magatartása jelentősen eltér egymástól, akár partnerkapcsolat keretében, akár azon kívül hagyják el a szülői házat (22. és 23. ábra). A magasabb képzettségűek később és kisebb arányban költöznek el a partnerükkel, míg az iskolázottság kapcsolata az egyedül történő elköltö-

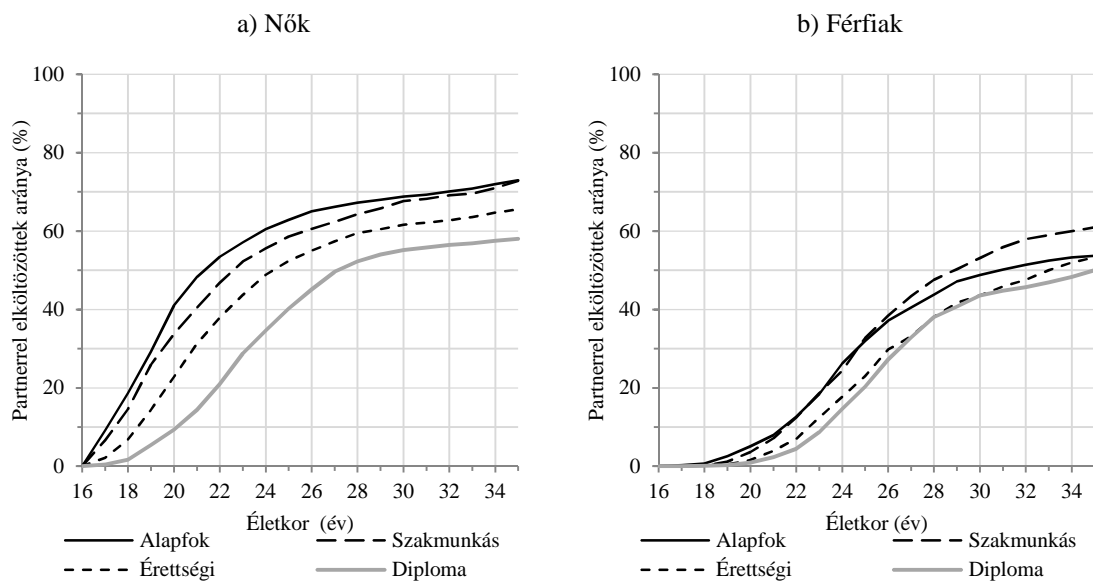
zessel ezzel ellentétes. A legfeljebb alapfokú végzettségűek és a diplomások között a nők esetében 15 százalékpont, a férfiak körében 11 százalékpont a különbség a 35 éves korukig partnerrel elköltözőknél. A diplomás nők jelentősen későbbre időzítik az önálló háztartás kialakítását, amennyiben az egyben összeköltözést is jelent, mint kevésbé képzett társaik. A férfiak esetében leginkább az érettségivel rendelkezők és a nem rendelkezők magatartása tér el egymástól.

Az alapfokú vagy szakmunkás végzettségűekhez képest az érettségit szerzők és még inkább a diplomások jóval nagyobb arányban hagyják el egyedül a szülői házat (23. ábra). A képzettség szerinti különbségek húszas éveik közepétől jelentkeznek, amikor a fiatalok nagy része befejezi a főiskolai, egyetemi tanulmányait. A diplomások mintegy 40%-a partner nélkül költözik el szüleitől, és ez az arány a nők és a férfiak körében alig tér el egymástól.

Ami az időbeli változásokat illeti, a partnerrel és az egyedül történő elköltözés időzítése mind a nők, mind a férfiak körében jelentős átalakuláson ment keresztül az elmúlt évtizedekben. A 24. ábra a partnerrel, a 26. ábra az egyedül elköltözött nők és férfiak kumulatív arányát mutatja az életkor függvényében periódusonként. A 25. ábra és a 27. ábra a változást más módon szemlélteti: azt mutatják meg, hogy az adott életkorokra az egyes időszakokban az 1960-as évekhez képest hány százalékponttal kevesebben (vagy többen) hagyták el a szülői házat partnerkapcsolat keretében vagy anélkül.

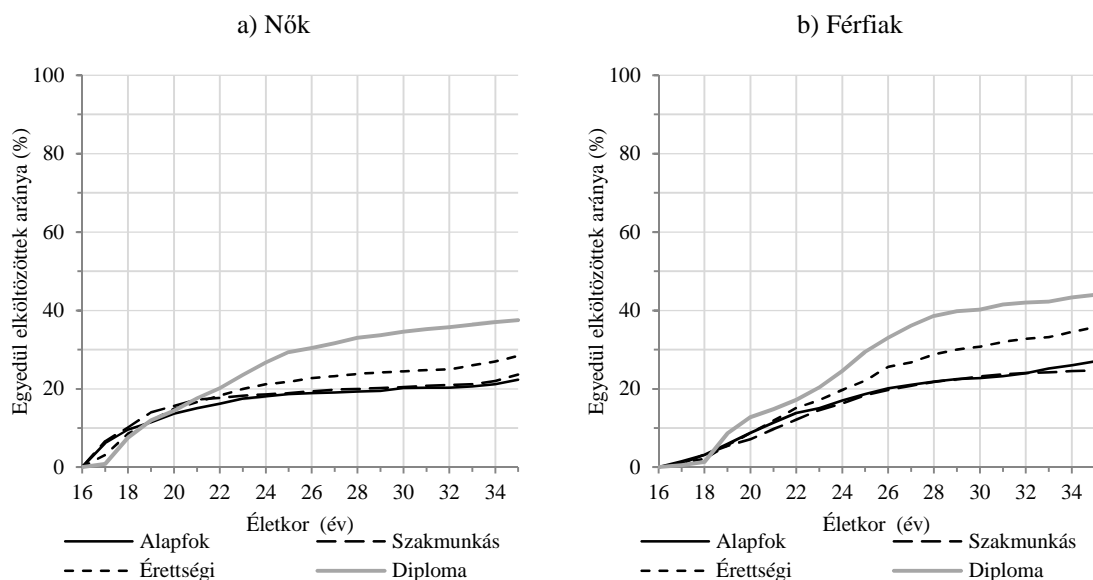
A partnerrel elköltöző nők arányában az 1960-as, majd az 1990-es és a 2000-es években történt visszaesés (24. ábra és 25. ábra). A nők párkapcsolat keretében egyre kisebb arányban és egyre később hagyják el a szülői házat. Az 1990-es években a 22 év fölötti nők mintegy 15 százalékponttal alacsonyabb arányban költöztek el a szülői házból párkapcsolat keretében, mint korábban. A 2000-es évekre a húszas éveik közepén járó nők körében tovább erősödött ez a trend. Míg az 1960-as években 24 éves korra a nők 45%-a alapított párkapcsolat keretében önálló háztartást, az 1990-es évekre ez az arány 30%-ra, az ezredforduló után pedig 17%-ra csökkent. Bár a rendszerváltás után a partnerrel elköltözők aránya jelentősen csökkent, a 2000-es években folytatódó halasztó magatartás ellenére a 35 éves korra partnerrel elköltözött nők aránya nem esett tovább, a nők tehát a fiatalabb életkorban elmaradt elköltözéseket később bepótolták.

22. ábra: A partnerrel elköltözött nők és férfiak kumulatív aránya az életkor függvényében iskolai végzettség szerint (%)

Megjegyzés: Az elköltözés időpontjában még tanulmányokat folytatók esetében „megelőlegeztük” a magasabb iskolai végzettséget. A számítás a kumulált gyakorisági függvény becslésén alapul (lásd Függelék).

23. ábra: Az egyedül elköltözött nők és férfiak kumulatív aránya az életkor függvényében iskolai végzettség szerint (%)

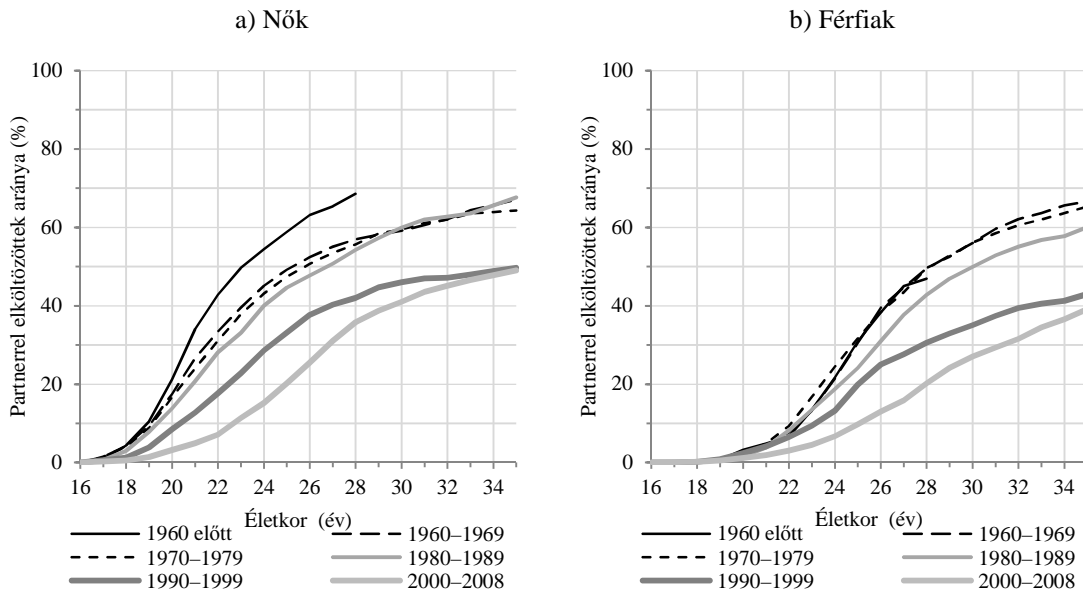
Megjegyzés: Az elköltözés időpontjában még tanulmányokat folytatók esetében „megelőlegeztük” a magasabb iskolai végzettséget. A számítás a kumulált gyakorisági függvény becslésén alapul (lásd Függelék).

A párkapcsolat keretében elköltözők aránya a férfiak körében is látványosan csökkent és időben kitolódott az esemény. A legnagyobb változás esetükben is az 1990-es években, kisebb mértékben az 1980-as és a 2000-es években zajlott. Főként a 25 évesnél idősebb férfiak partnerrel való elköltözési hajlandósága csökkent, és későbbi életkorokban sem mutatkoznak náluk a visszapótlódás jelei (vagy csak 35 éves kor fölött jelentkeznek).

Az egyedül elköltöző nők és férfiak viselkedése – az 1960 előtti időszakot kivéve – nagyon hasonló (26. és 27. ábra), és nincsenek olyan jelentős időbeli változások sem, mint amit a partnerrel történő elköltözés esetében láthattunk. A nőknél 25 év, a férfiaknál 27 év alatti életkorban kismértékben csökkent, fölötte viszont nőtt az egyedül elköltözötték aránya. A 2000-es években 35 éves korukig a nők és a férfiak csaknem harmada költözött el a párkapcsolati életeseményeitől függetlenül a szülői házból. A partnerrel elköltözők aránya fokozatosan csökken, az egyedül elköltözőké pedig nő az összes elköltözésen belül.

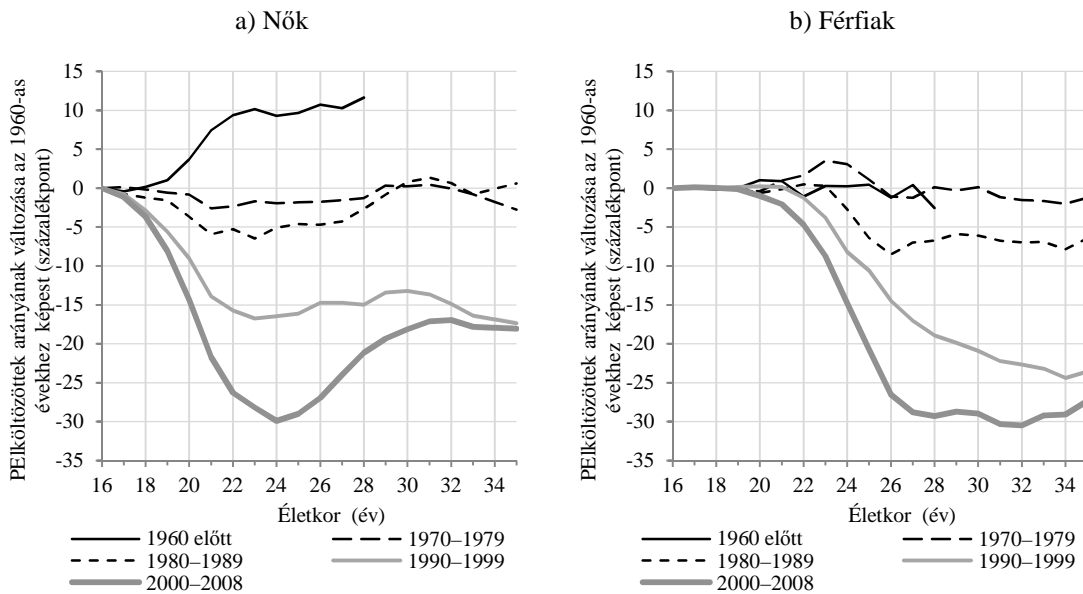
A teljes elköltözés időzítésének változásaival összevetve (vö. 9. ábra és 10. ábra) látható, hogy az 1990-es és 2000-es évek halasztó magatartása elsősorban a partnerrel történő elköltözések jelentős visszaesésének tudható be, amelynek háttérében az első tartós párkapcsolatok kialakításának kitolódása állhat. A vizsgált személyek húszas éveinek második felétől az egyedül elköltözők kismértékben növekvő aránya némiképp kompenzálja a csökkenést. A nők halasztó magatartása a legerősebben épp a korábban legmagasabb elköltözési intenzitással jellemezhető húszas éveik első felében érvényesült, míg a férfiak körében inkább a későbbi elköltözéseknél következett be jelentős csökkenés. Ennek következtében a nők és a férfiak elköltözési szokásai hasonlóbbá váltak egymáshoz. A férfiak esetében az utóbbi évekre a partnerrel és a partner nélkül történő elköltözés majdnem azonos súlyt képvisel az önálló háztartás kialakításának folyamatában, míg a nőknél továbbra is a párkapcsolat maradt a szülői ház elhagyásának főbb útja.

24. ábra: A partnerrel elköltözött nők és férfiak kumulatív aránya az életkor függvényében periódusonként (%)

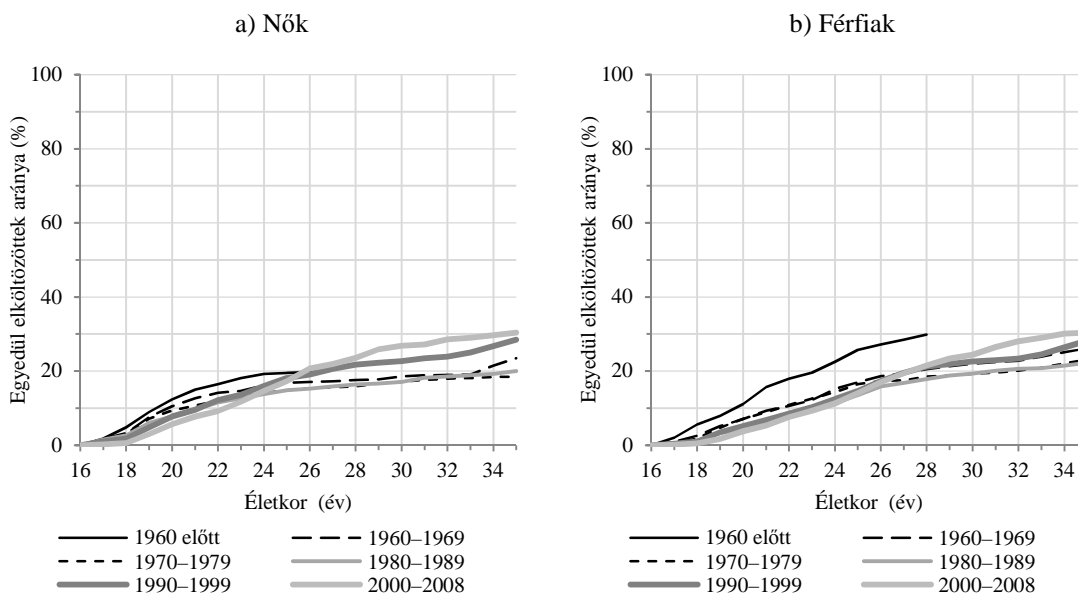
Megjegyzés: A számítás a kumulált gyakorisági függvény becslésén alapul (lásd Függelék).

25. ábra: A partnerrel elköltözött nők és férfiak arányának változása az 1960-1969 közötti időszakhoz viszonyítva az életkor függvényében periódusonként (százalékpont)

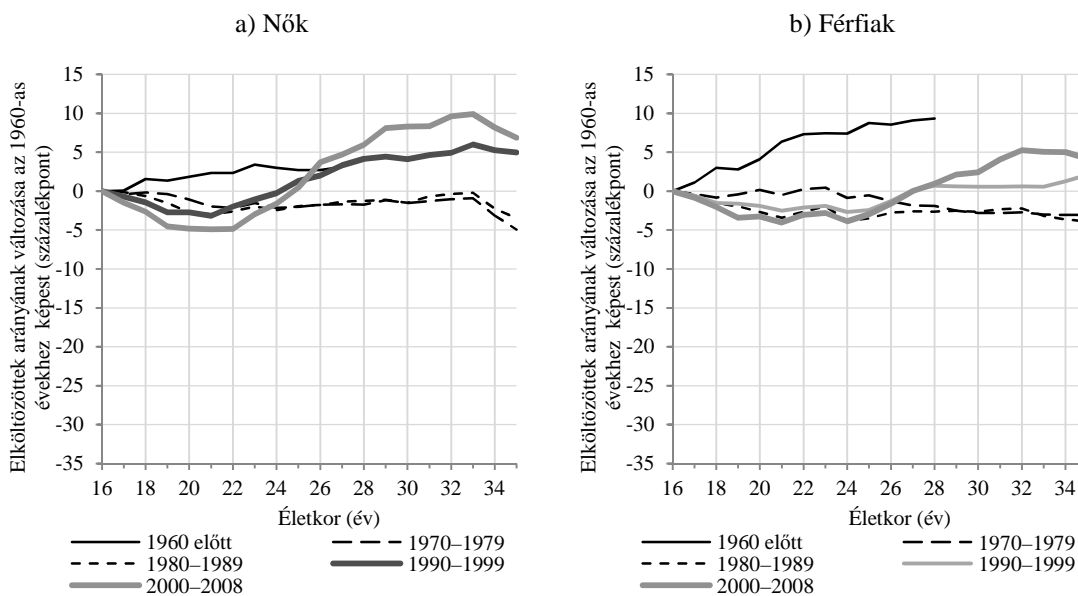
Megjegyzés: A számítás a kumulált gyakorisági függvény becslésén alapul (lásd Függelék).

26. ábra: Az egyedül elköltözött nők és férfiak kumulatív aránya az életkor függvényében periódusonként (%)

Megjegyzés: A számítás a kumulált gyakorisági függvény becslésén alapul (lásd Függelék).

27. ábra: Az egyedül elköltözött nők és férfiak arányának változása az 1960–1969 közötti időszakhoz viszonyítva az életkor függvényében periódusonként (százalékpont)

Megjegyzés: A számítás a kumulált gyakorisági függvény becslésén alapul (lásd Függelék).

7.3. A regresszióelemzés eredményei

A szülői házból történő elköltözés partnerkapcsolati környezetére vonatkozó elemzés következő részében regresszióelemzés segítségével vizsgáljuk, milyen tényezők hatnak az elköltözés két, általunk vizsgált versengő típusára: ha valaki partnerkapcsolat keretében vagy ha attól függetlenül alapít önálló háztartást. Az eredményeket a 10. táblázat tartalmazza, külön-külön a partnerrel és az egyedül történő elköltözésre, a nőkre és a férfiakra. Az eredményeket változócsopontonként haladva elemezzük. A Függelékben található 19. táblázat és 20 táblázat az A és a B modell eredményeit hasonlítja össze.²³

Az eseménytörténeti regressziós modellek közelebb visznek a második és a harmadik kutatási kérdés megválaszolásához: hogyan befolyásolják a szülői ház elhagyásának időzítését a szülői erőforrások (a szülők iskolázottsági szintje) és a gyermekkori családi szerkezet (az együtt felnövő testvérek száma, a kétszülős, az egyszülős család és a nevelőszülő)? A válaszok megfogalmazásában a következő empirikus fejezet is a segítségünkre lesz, amelyben azt vizsgáljuk, kik kezdenek a szülői házból élve párkapcsolatot és mikor tudnak önálló háztartást kialakítani.

10. táblázat: A partnerrel és az egyedül történő elköltözés versengő kockázatainak magyarázó modelljei nemenként (relatív kockázatok)

	Elköltözés partnerrel				Elköltözés egyedül			
	Nők		Férfiak		Nők		Férfiak	
	Exp(β)	p	Exp(β)	p	Exp(β)	p	Exp(β)	p
Hány testvérrel nőtt fel								
0	1	(ref.)	1	(ref.)	1	(ref.)	1	(ref.)
1	1,493	0,000	1,083	0,538	1,107	0,499	1,045	0,770
2 vagy több	1,629	0,000	1,295	0,055	1,366	0,050	1,115	0,510
Gyermekkori család összetétele								
két vér szerinti szülő nevelte	1	(ref.)	1	(ref.)	1	(ref.)	1	(ref.)
egy vér szerinti szülő nevelte	0,857	0,678	0,344	0,010	0,850	0,695	0,968	0,922
egy vér szerinti és egy nevelőszülő nevelte	1,968	0,002	1,167	0,552	1,014	0,964	1,379	0,288
Testvérek száma * gyermekkori család összetétele								
1 testvér + egy vér szerinti szülő	1,088	0,834	2,659	0,029	1,863	0,169	0,864	0,706
1 testvér + egy vér szerinti és egy nevelőszülő	0,739	0,245	0,746	0,384	1,738	0,115	1,405	0,312
2 vagy több testvér + egy vér szerinti szülő	1,278	0,546	3,839	0,003	1,844	0,186	1,589	0,225
2 vagy több testvér + egy vér szerinti és egy nevelőszülő	0,700	0,209	0,967	0,915	2,051	0,042	1,215	0,589
Szülők iskolai végzettsége								
érettségénél alacsonyabb	1	(ref.)	1	(ref.)	1	(ref.)	1	(ref.)
érettségi vagy magasabb	0,884	0,353	0,594	0,013	1,117	0,557	0,735	0,123

²³ Az A és B modellek eredményeit összehasonlító teljes táblázatokat áttekinthetőségi és terjedelmi okok miatt a Függelékben közöljük. Az A modell az időben állandó változókat (valamint az életkort és a periódust), a B modell a dinamikus változókat is tartalmazza. Az A és B modellek eredményeit bizonyos változók esetében a szövegben is összehasonlítjuk és részletesen elemezzük. Erre akkor kerül sok, ha elméleti megfontolások alapján eltéréseket várunk. Ahol azt külön nem jelezzük, a B modell eredményeit közöljük.

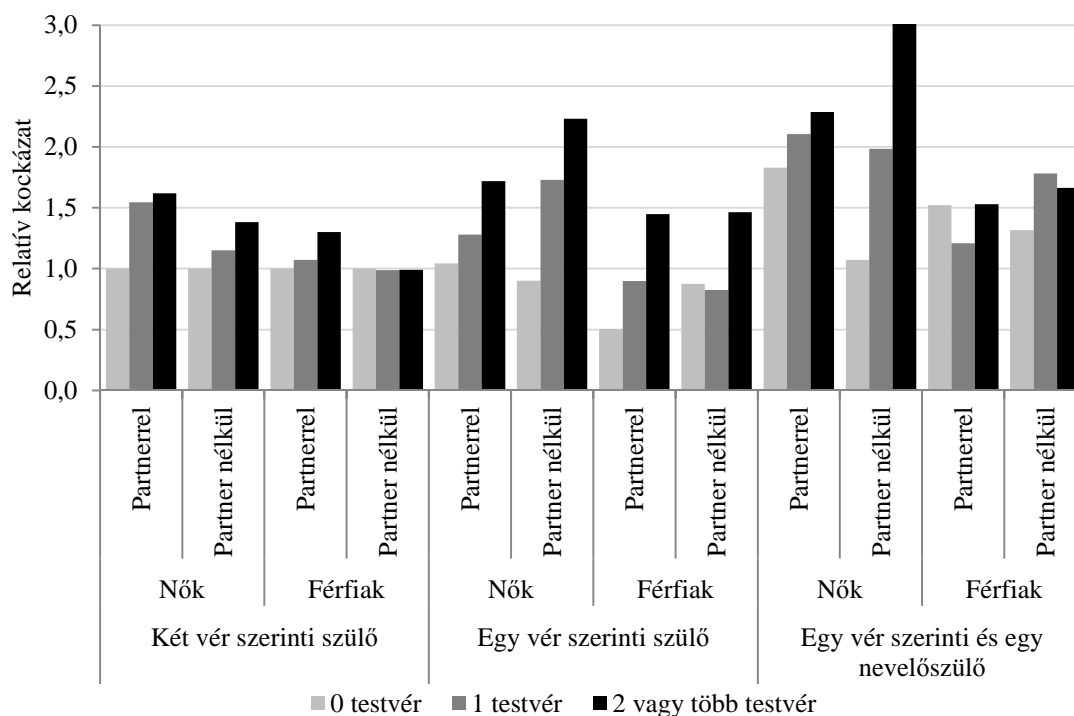
	<i>Elköltözés partnerrel</i>				<i>Elköltözés egyedül</i>			
	<i>Nők</i>		<i>Férfiak</i>		<i>Nők</i>		<i>Férfiak</i>	
	<i>Exp(β)</i>	<i>p</i>	<i>Exp(β)</i>	<i>p</i>	<i>Exp(β)</i>	<i>p</i>	<i>Exp(β)</i>	<i>p</i>
Életkor * szülők iskolai végzettsége								
16–18 + magas	0,198	0,002	-	-	0,384	0,009	0,875	0,761
18–20 + magas	0,723	0,101	1,062	0,870	0,882	0,593	1,801	0,022
22–25 + magas	1,403	0,037	1,669	0,031	1,137	0,610	1,617	0,053
25–28 + magas	1,996	0,000	1,889	0,009	1,408	0,271	1,730	0,039
28–35 + magas	1,417	0,118	2,090	0,007	1,445	0,223	1,752	0,064
Életkor								
16–18 éves	0,416	0,000	0,056	0,000	0,807	0,297	0,389	0,000
18–20 éves	0,928	0,474	0,465	0,000	1,509	0,010	0,958	0,794
20–22 éves	1	(ref.)	1	(ref.)	1	(ref.)	1	(ref.)
22–25 éves	0,831	0,068	1,331	0,019	0,920	0,647	0,935	0,676
25–28 éves	0,573	0,000	1,478	0,003	0,711	0,139	1,094	0,605
28–35 éves	0,369	0,000	0,826	0,180	0,697	0,108	0,730	0,110
Gyermekvállalás								
nincs gyermeke	1	(ref.)	1	(ref.)	1	(ref.)	1	(ref.)
van gyermeke	2,972	0,000	5,096	0,000	0,719	0,038	0,682	0,037
Tanulmányok, iskolai végzettség								
alap- vagy középfokon tanul	0,795	0,013	0,866	0,308	0,810	0,154	0,631	0,003
felsőfokon tanul	1,042	0,711	0,945	0,749	1,446	0,015	1,125	0,461
legfeljebb alapkü végzettség	0,612	0,000	0,531	0,000	1,120	0,512	0,683	0,018
szakmunkás végzettség	0,871	0,122	0,959	0,671	0,705	0,031	0,624	0,000
középfokú végzettség	1	(ref.)	1	(ref.)	1	(ref.)	1	(ref.)
felsőfokú végzettség	1,891	0,000	1,647	0,001	2,230	0,000	1,799	0,001
Dolgozik								
nem	1	(ref.)	1	(ref.)	1	(ref.)	1	(ref.)
igen	1,764	0,000	1,253	0,315	1,624	0,017	1,314	0,263
Dolgozik * periódus								
dolgozik + 1990–1999	2,223	0,000	1,843	0,023	1,113	0,647	1,273	0,337
dolgozik + 2000–2008	3,314	0,000	2,146	0,007	1,356	0,173	1,170	0,546
Periódus								
1980–1989	1	(ref.)	1	(ref.)	1	(ref.)	1	(ref.)
1990–1999	0,309	0,000	0,444	0,001	0,859	0,433	0,786	0,264
2000–2008	0,218	0,000	0,337	0,000	0,798	0,210	0,917	0,698
Munkanélküli								
nem	1	(ref.)	1	(ref.)	1	(ref.)	1	(ref.)
igen	3,859	0,000	2,323	0,001	1,576	0,073	1,113	0,698
Egyéb inaktív								
nem	1	(ref.)	1	(ref.)	1	(ref.)	1	(ref.)
igen	1,224	0,258	0,400	0,301	1,403	0,328	1,361	0,697
Sorkatonai szolgálatát tölti								
nem			1	(ref.)			1	(ref.)
igen			1,119	0,688			1,570	0,072
Édesanya lakhelyének településtípusa								
főváros	1	(ref.)	1	(ref.)	1	(ref.)	1	(ref.)
megyeszékhely	1,598	0,000	1,379	0,019	0,951	0,694	0,915	0,494
egyéb város	1,393	0,005	1,297	0,054	1,079	0,563	0,890	0,373
község	1,587	0,000	1,197	0,143	0,831	0,134	0,711	0,004
Vallásosság								
az egyház tanításait követi	0,898	0,297	1,056	0,639	0,712	0,019	0,817	0,201
a maga módján vallásos	1,060	0,422	1,025	0,757	0,933	0,474	1,002	0,982
nem vallásos	1	(ref.)	1	(ref.)	1	(ref.)	1	(ref.)
nem tudja vagy nincs válasz	1,168	0,205	1,122	0,440	0,959	0,783	1,298	0,067
Konstans (abszolút kockázat)	0,0031		0,0027		0,0021		0,0033	
Modell-statisztikák								
Kiinduló log likelihood	-2591,0		-2494,6		-1965,6		-2285,3	
Log likelihood	-1891,6		-1589,1		-1800,8		-2103,1	
Log likelihood változása (%)	27,0%		36,3%		8,4%		8,0%	
N (személyek)	2867		3274		2867		3274	
N (események)	1473		1320		718		863	
N (személy-hónapok)	19891		21053		19891		21053	

Megjegyzés: A szürke háttér a $p < 0,05$ szinten szignifikáns együttthatókat jelzi.

7.3.1. A családi háttér hatása

Az együtt felnövő testvérek száma és a gyermekkori család szerkezete befolyásolja az elköltözés kockázatát, és a változók közötti szignifikáns interakció jelzi, hogy a két tényező hatása összefügg. A különböző számú testvérrel rendelkező és eltérő összetételű családban felnőtt nők és férfiak interakciós tagokból számított relatív elköltözési kockázatát a 28. ábra szemlélteti.²⁴

28. ábra: A partnerrel és az egyedül történő elköltözés relatív kockázati rátái nemenként a gyermekkori család összetétele és az együtt nevelkedett testvérek száma szerint (regressziós becslések, keresztthatások)

A regresszioelemzés eredményei szerint az együtt felnövekvő testvérek száma és a gyermekkori család összetétele jelentősen befolyásolja az elköltözés időzítését, és a két változó hatása összefügg egymással.

Általában minél több testvére van valakinek, annál korábban költözik külön, az egyedüli gyermekek pedig tovább maradnak a szülői házban. Minél több a testvér, valószínűleg annál kisebb a lehetőség rá, hogy a fiatal önálló életvitelt alakítson ki a szülői

²⁴ Az ábrázolt értékek a gyermekkori család összetételét és a testvérszámot mérő változók megfelelő kategóriáinak, valamint a megfelelő interakciós tagoknak a szorzatai.

házban. Több testvér esetén az egy-egy gyermekre szánt idő, figyelem és szülői erőforrás is kisebb, így a fiatal minél korábban megpróbálhat a kibocsátó családon kívül boldogulni.

Először tekintsük azokat, akik hagyományos összetételű családban, két vér szerinti szülővel nevelkedtek. A nők körében már egy testvér is 1,5-szeresére növeli az esélyt, hogy partnerükkel önálló háztartást alapítsanak, két vagy több testvér pedig 66%-kal növeli ezt a testvér nélkül felnőttekhez képest. A partnerrel elköltöző férfiak esetében csak a két vagy több testvérnek van mérsékelt pozitív hatása. Az egyedül elköltözőknél csak az siettetni az önálló háztartás kialakítását, ha a családban három vagy több gyermek nevelkedett, és ez a hatás csupán a nők esetében érvényesül.

Csak a partnerrel költöző férfiakra bír szignifikáns hatással, ha valakit egyedülálló szülő nevelt fel, és e hatás iránya függ a testvérek számától. Ha a fiatal férfi egyedüli gyermek és az csak egyik szülő, jellemzően az édesanya nevelte, akkor mintegy harmada annak az esélye, hogy partnerkapcsolat keretében elhagyja a szülői házat, mint ha mindkét vér szerinti szülő nevelte volna. Ezzel szemben ha az egyszülős háztartásban felnőtt férfinak van testvére, jelentősen megemelkedik partnerrel történő elköltözésének kockázati rátája. Az, hogy a testvérral nem rendelkező fiúgyermek viszonylag sokáig az édesanyjával marad, mindkét fél számára előnyös lehet. Az anya számára támaszt, segítséget és társaságot jelenthet a gyermeke, miközben elvégzi a házimunkát és gondoskodik a fiáról.²⁵

A nevelőszülő megjelenésére a lánygyermek érzékenyebben reagálnak. Ha egy nevelőszülő is élt a családban, a nők partnerrel történő elköltözésének kockázata a testvérek számától függetlenül nő. A nevelőszülő jelenléte a legalább két testvérral együtt felnőtt fiatal nők körében az egyedül történő elköltözés kockázatát is növeli.

Az elköltözés időzítését a testvérszámon és a gyermekkori család összetételén kívül a családi háttért mérő harmadik tényező, a szülők iskolai végzettsége is jelentősen módosítja.²⁶ A szülők iskolázottsága hatásának vizsgálatok feltételeztük, hogy az közvetlen és közvetett módon is befolyásolja az elköltözési magatartást. A 11. táblázat a szülők iskolai végzettségének és a válaszadó életkorának hatását mutatja a partnerrel és az egyedül történő elköltözésre. Az A és a B modell összehasonlítása lehetővé teszi a direkt és indirekt hatás összevetését, mert az A modellel szemben a B modell kiszűri a

²⁵ Részletesebb elemzést igényel annak tisztázása, hogy egyedülálló fiúkról van-e szó, vagy pedig a partnerükkel együtt élnek az édesanya háztartásában.

²⁶ A leíró eredmények alapján is láttuk, hogy az elköltözés kockázati rátája életkoronként jelentősen eltér. Mivel az életkor és a szülők iskolai végzettsége között szignifikáns az interakció – a szülők iskolai végzettségének a hatása függ a fiatal életkorától –, a két változó hatását együtt elemezzük.

válaszadó saját iskolai végzettsége és a többi életesemény hatását. A 29. ábra grafikusan jeleníti meg a szülők iskolázottságának életkortól függő közvetlen és közvetett hatását a partnerrel és az egyedül történő elköltözésre.

11. táblázat: A szülők iskolai végzettségének és a válaszadó életkorának a partnerrel és az egyedül történő elköltözés kockázataira gyakorolt hatásai (regressziós együtthatók, keresztthatások, A és B modell)

	A modell				B modell			
	Nők		Férfiak		Nők		Férfiak	
	Exp(β)	p	Exp(β)	p	Exp(β)	p	Exp(β)	p
<i>Elköltözés partnerrel</i>								
Szülők iskolai végzettsége érettségénél alacsonyabb érettségi vagy magasabb	1 (ref.) 0,689	0,003	1 (ref.) 0,516	0,001	1 (ref.) 0,884	0,353	1 (ref.) 0,594	0,013
Életkor								
16–18 éves	0,195	0,000	0,034	0,000	0,416	0,000	0,056	0,000
18–20 éves	0,690	0,000	0,381	0,000	0,928	0,474	0,465	0,000
20–22 éves	1 (ref.)		1 (ref.)		1 (ref.)		1 (ref.)	
22–25 éves	1,184	0,082	1,734	0,000	0,831	0,068	1,331	0,019
25–28 éves	0,974	0,823	2,349	0,000	0,573	0,000	1,478	0,003
28–35 éves	0,726	0,009	1,618	0,000	0,369	0,000	0,826	0,180
Életkor * szülők iskolai végzettsége								
16–18 + magas	0,196	0,001	-	-	0,198	0,002	-	-
18–20 + magas	0,732	0,115	1,037	0,921	0,723	0,101	1,062	0,870
22–25 + magas	1,590	0,004	1,805	0,013	1,403	0,037	1,669	0,031
25–28 + magas	2,917	0,000	2,306	0,001	1,996	0,000	1,889	0,009
28–35 + magas	2,076	0,001	2,899	0,000	1,417	0,118	2,090	0,007
<i>Elköltözés egyedül</i>								
Szülők iskolai végzettsége érettségénél alacsonyabb érettségi vagy magasabb	1 (ref.) 1,197	0,335	1 (ref.) 0,800	0,255	1 (ref.) 1,117	0,557	1 (ref.) 0,735	0,123
Életkor								
16–18 éves	0,559	0,002	0,286	0,000	0,807	0,297	0,389	0,000
18–20 éves	1,325	0,072	0,860	0,350	1,509	0,010	0,958	0,794
20–22 éves	1 (ref.)		1 (ref.)		1 (ref.)		1 (ref.)	
22–25 éves	1,021	0,907	0,968	0,835	0,920	0,647	0,935	0,676
25–28 éves	0,744	0,191	1,142	0,438	0,711	0,139	1,094	0,605
28–35 éves	0,692	0,081	0,731	0,096	0,697	0,108	0,730	0,110
Életkor * szülők iskolai végzettsége								
16–18 + magas	0,317	0,002	0,727	0,465	0,384	0,009	0,875	0,761
18–20 + magas	0,809	0,359	1,632	0,056	0,882	0,593	1,801	0,022
22–25 + magas	1,318	0,268	1,780	0,020	1,137	0,610	1,617	0,053
25–28 + magas	2,082	0,016	2,142	0,004	1,408	0,271	1,730	0,039
28–35 + magas	2,013	0,021	2,146	0,011	1,445	0,223	1,752	0,064

Megjegyzések: Az A modell a táblázatban található változókon kívül kontrollálja a periódust, az édesanya lakóhelyének településtípusát, a testvérek számát, a gyermekkori család összetételét és a vallássságot. A B modell az A modell változóin kívül tartalmazza a gyermekvállalást, a tanulmányokat és az iskolai végzettséget, valamint a munkapiaci helyzetet. Az elköltözés két versengő kockázataira vonatkozóan a teljes regressziós táblázatok a Függelékben találhatóak (19. táblázat és 20. táblázat). A szürke háttér a $p < 0,05$ szinten szignifikáns együtthatókat jelzi.

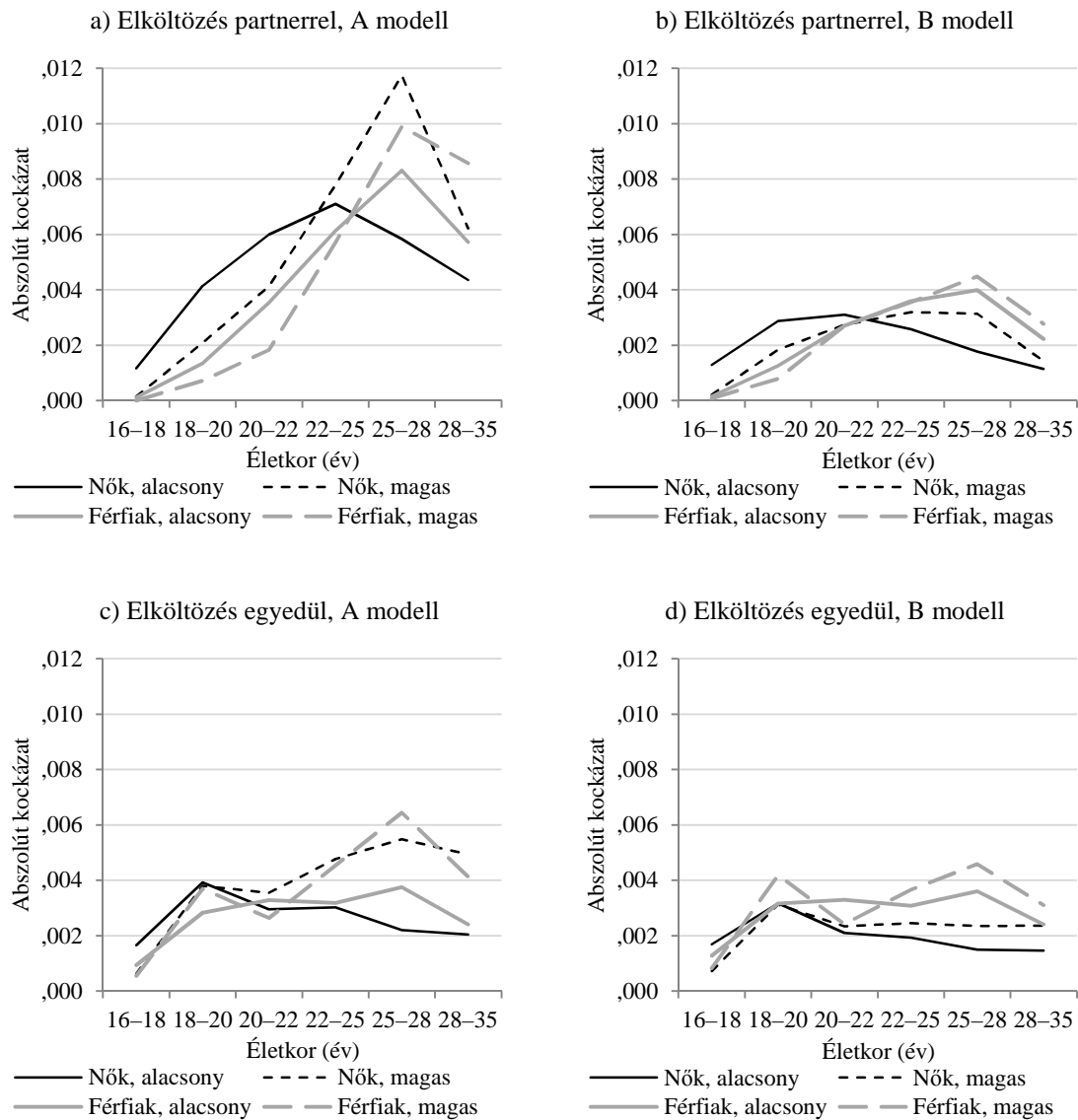
A szülők magasabb iskolai végzettsége csökkenti annak a kockázatát, hogy a fiatal, 18 év alatti lányok és fiúk elköltözzenek a szülői házból. 18 és 20 éves kor között, amikor a leggyakoribb a továbbtanulási vagy munkavállalási célú elköltözés, az iskolázottabb szülők elősegítik, hogy a gyermekük partner nélkül elköltözzön. 22–25 éves kor fölött pedig attól függetlenül is elősegítik még otthon élő gyermekek elköltözését, hogy partnerrel vagy partner nélkül alapítanak önálló háztartást.

Úgy tűnik, az érettségizett vagy diplomás szülők – akiknek a gyermekei maguk is nagyobb eséllyel tanulnak tovább, és valószínűbb, hogy szocializációjuk során az autonómia és a függetlenség értékeit sajátítják el, mint a kevésbé iskolázott szülők utódai – materiális és immateriális erőforrásaikat arra használják, hogy a korai, rizikós függetlenedési kísérletek kockázatát csökkentsék, 18–20 éves korban elősegítsék a tanulással és munkavállalással összefüggő mobilitást, a húszas évek második felében pedig támogatják a fiatalok önállósodását (De Jong Gierveld et al. 1991; Blaauboer–Mulder 2010).

A partnerrel való elköltözés kockázatára az életkor fordított U vagy V alakú összefüggést gyakorol (29. ábra). A szülők magas iskolai végzettsége a nők esetén főként a korai elköltözések kockázatát csökkenti és kismértékben növeli a késői elköltözéseket, míg a férfiak esetében elsősorban a késői elköltözés esélyét növelik a képzetesebb szülők. A nők partnerrel való elköltözési kockázata alacsony végzettségű szülők esetén 20–22, magas végzettségűek esetén 22–25 éves korban a legmagasabb. A férfiak legnagyobb eséllyel 22–28 éves kor között költöznek el partnerkapcsolat keretében a szülői házból. A magasabb iskolai végzettségű szülők fiainak 25 éves korban vagy afölött nagyobb az elköltözési esélye, mint kevésbé iskolázott családi háttérű társaiknak.

Az egyedül történő elköltözés kockázati rátája kevésbé függ az életkortól, a nemtől és a szülők iskolai végzettségétől, mint a partnerrel való elköltözésé (29. ábra). Az alacsony végzettségű szülők gyermekeinek elköltözési kockázata 16–18 évesen magasabb, 18–20 éves korban és 22 év fölött alacsonyabb, mint a képzetesebb szülők gyermekeié. Az iskolázottabb családi háttér 18–20 éves életkorban viszonylag jelentős hatást gyakorol a partnerkapcsolattól független elköltözésének kockázata. Ez az életkor gyakran a tanulmányok befejezésének és a munkába állásnak, vagy a felsőfokú tanulmányok kezdetének az időszaka. A képzett szülők fiainál hasonló intenzív elköltözési periódus a 25–28 éves kor, a felsőfokú tanulmányok befejezése utáni munkába állás időszaka is – legnagyobb eséllyel 22 éves kor fölött hagyják el partner nélkül a szülői házat.

29. ábra: A partnerrel és az egyedül történő elköltözés abszolút kockázatai az életkor és a szülők iskolai végzettségének függvényében nemeként (regressziós becslések, keresztthatások, A és B modell)

Megjegyzések: Az A modell az ábrákon látható változókon kívül kontrollálja a periódust, az édesanya lakóhelyének településtípusát, a testvérek számát, a gyermekkori család összetételét és a vallássságot. A B modell az A modell változóin kívül tartalmazza a gyermekvállalást, a tanulmányokat és az iskolai végzettséget, valamint a munkapiaci helyzetet.

Az A és a B modell összehasonlítása azt mutatja, hogy a B modellben jóval kisebb a szülők iskolai végzettségének hatása, mint az A modellben. Ez arra utal, hogy a szülők végzettségének a saját iskolázottság kiszűrése után is van közvetlen hatása, de a közvetett hatás sem elhanyagolható. Vagyis a képzettebb szülők gyermekei saját maguk is nagyobb eséllyel tanulnak tovább az oktatási rendszer magasabb szintjein és szerez-

nek ott képzettséget, és a szülők, illetve a saját magasabb végzettségük egyaránt hatással van elköltözési magatartásukra.

Mindkét nem és az elköltözés mindkét versengő kockázata esetén elmondható, hogy a szülők magasabb iskolai végzettsége közvetlenül hat 22 évesnél fiatalabb gyermekeikre.²⁷ Ebben az életkorban még nagy részük tanul, nem alapít önálló családot, így elköltözési magatartásukat a saját pozíciójuk és életeseményeik helyett inkább a szülői háttér befolyásolja. 22 és 25 éves kor között továbbra is a közvetlen hatás dominál, 25 éves korban és később azonban a közvetett hatás nagyságrendje megközelíti a közvetlenét. Ebben az életkorban a fiatal felnőttek nagy része már befejezi tanulmányait, ezért a szülők képzettségétől függetlenül a saját iskolázottság és egyéb életesemények is egyre jelentősebb hatást gyakorolnak arra, hogy a vizsgált személyek mikor és milyen formában hagyják el a szülői házat.

7.3.2. Az életesemények hatása

A fiatal felnőttkor során az egyéb életterületek változásai – az iskolai tanulmányok időzítése, a gyermekvállalás és a munkaerő-piaci részvétel – szintén befolyásolják az elköltözési magatartást (10. táblázat). A *gyermekvállalás* pozitív hatással van a partnerrel elköltözők, és negatív hatással az egyedül elköltözők költözési kockázatára. Meg kell jegyezni, hogy itt olyan személyek gyermekvállalásáról van szó, akik a gyermek fogantatásakor nem éltek együtt partnerükkel. Ha a válaszadó úgy dönt, hogy ebben a helyzetben önálló háztartást alapít, az valószínűleg egyben azt is jelenti, hogy összeköltözik addig külön élő partnerével. A férfiak körében a gyermekvállalás hatása több mint másfélszer erősebb, mint a nőknél. A nemek közötti különbség egyik forrását az egyedülálló anyák jelenthetik. Ha a gyermek fogantatásakor a válaszadónak nincs partnere vagy nem költözik vele össze, kevésbé valószínű, hogy elhagyja a szülői házat. Ebben az élethelyzetben fokozottan számít a szülők támogatására.

Az *iskolai életutat és a megszerzett végzettséget* tekintve a partnerrel történő elköltözés esélye akkor a legkisebb, amikor a válaszadók alap- vagy középfokú tanulmányukat végzik (30. ábra). Az egyetemi, főiskolai tanulmányok időszaka ellenben pozitívan hat a nők egyedüli elköltözésére. Gyakori, hogy a továbbtanulás miatt a fiatal más

²⁷ Az A modell együtthatói a szülők iskolai végzettségének közvetlen és közvetett hatását együtt mutatják, a B modell együtthatói a saját iskolázottság kiszűrése után a szülői képzettség közvetett hatását tükrözik. A közvetlen hatás nagyságrendjére az A és a B modell együtthatóinak összehasonlításából következtethetünk.

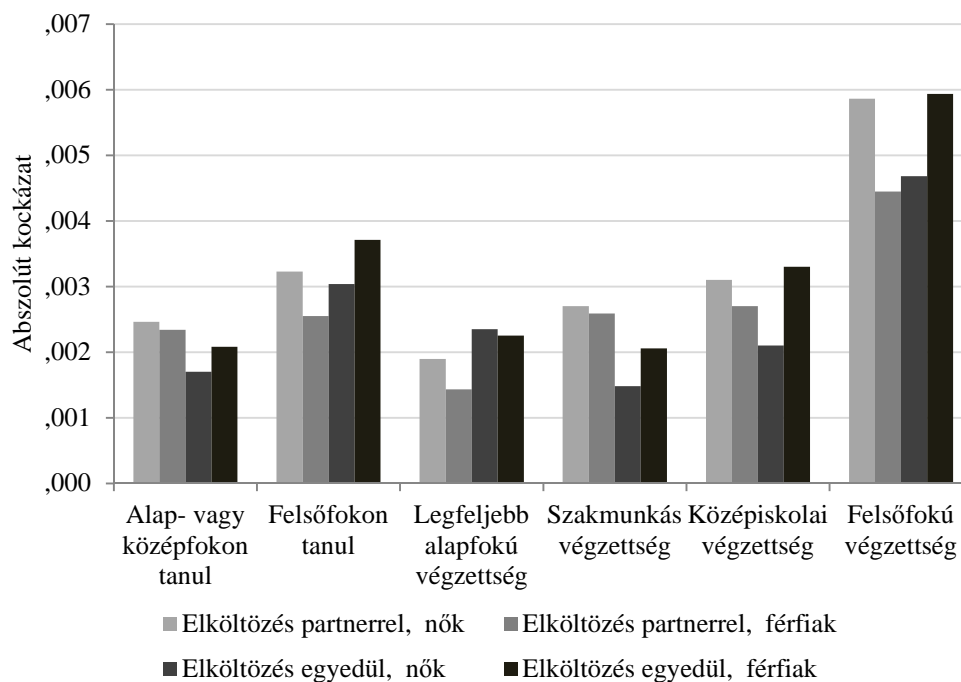
városba költözik, és a szülői házzal való kapcsolat elkerülhetetlenül gyengül. A lánygyermeknél ez a gyengülés olyan mértékű lehet, hogy a főiskolai, egyetemi hallgató nők egy része úgy érzi, már elhagyta a szülői házat. A férfiak körében nem mutatható ki ez a hatás. Ők ebben az időszakban feltehetően kevésbé függetlenednek a szülői háztól, jobban támaszkodnak a szülők által nyújtott erőforrásokra, háztartási munkára. Mivel azonban a férfiak egyedüli elköltözésének kockázati rátája összességében mégis jóval magasabb, mint a nőké, valószínűbb, hogy a főiskolán vagy egyetemen tanuló fiatal férfiak párkapcsolattól függetlenül hamarabb elhagyják a szülői házat, mint a nők.

A tanulmányok végeztével a legfeljebb alapfokú végzettséggel rendelkezők elköltözési kockázata a legalacsonyabb, és nem különbözik azokétól, akik még alap- vagy középfokon tanulnak. A középiskolai vagy felsőfokú végzettség elősegíti az elköltözést, különösen a diplomások és a partner nélkül önálló háztartást alapítók körében. Az egyedül történő elköltözés előtt elsősorban az egyetemi, főiskolai továbbtanulás nyitja meg az utat. A felsőfokú végzettség mindkét nem és mindkét elköltözési típus esetében másfél-kétszeresére növeli az elköltözés kockázatát.

A nők és a férfiak abszolút elköltözési kockázataira eltérően hat az iskolai végzettség, ami nem független a házasság- és párkapcsolati piac működésétől. Valószínűbb, hogy egyedül alapítanak önálló háztartást a legfeljebb általános iskolát végzettek, főként a férfiak. Egyébként is az ő esélyeik a legrosszabbak arra, hogy önálló háztartást alakítsanak ki. 35 éves korukig összességében a férfiak 14%-a egyszer sem költözik el a szülői házból, és ez az arány a legfeljebb alapfokú végzettségűek esetében jóval átlag fölötti (20%), az érettségivel vagy diplomával rendelkezőknél átlag alatti (8, illetve 3%).²⁸ A nők esetében is megfigyelhető némi iskolai végzettség szerinti eltérés a 35 éves korukig a szülői házban élők arányában, de csupán néhány százalékpontos különbségekről van szó. Elképzelhető, hogy az alacsony végzettségű férfiak különösen rossz esélyekkel indulnak a házassági piacon (Utasi 2002), vagy azt a megoldást választják, hogy a szülői háztartásban maradnak és a partnerük költözik oda hozzájuk.

²⁸ A számításnál csak a tanulmányukat már befejezett válaszadókat vettük figyelembe.

30. ábra: A partnerrel és az egyedül történő elköltözés abszolút kockázatai nemenként tanulmányok és iskolai végzettség szerint (regressziós becslések)

A munkaerő-piaci részvétel hatásának vizsgálata során megkülönböztettük a munkavállalással, a munkanélküliként, a sorkatonai szolgálatban és egyéb inaktívként töltött időszakokat. A kétértékű, dummy változók kialakítása során a referenciakategória a tanuló volt. Feltételeztük, hogy a rendszerváltás után a gazdasági és munkaerő-piaci környezet teljes átalakulása következtében megváltozott a munkavállalás jelentősége.²⁹ Az eredmények valóban alátámasztják ezt (31. ábra). A megfigyelési időszakban mindvégig növelte a partnerrel történő elköltözés esélyét, ha egy nő dolgozott; a férfiak körében az 1990-es évek óta figyelhető meg ez a hatás. A munkavállalás egyre nagyobb szerepet játszik abban, hogy a fiatal partnerkapcsolat keretében hagyja el a szülői házat, és a nők körében erősebb ez az összefüggés, mint a férfiaknál. A munkavállalás a nők esetében elősegíti az egyedül történő elköltözést is, a férfiak körében azonban nincs szignifikáns hatása.

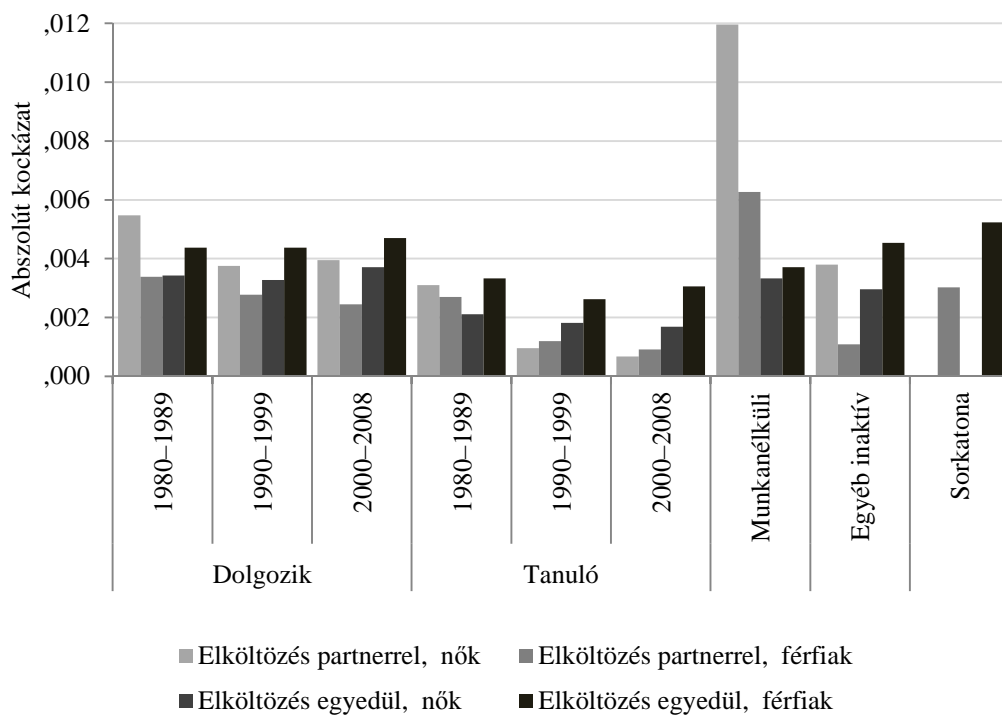
A partnerrel történő elköltözés időben csökkenő valószínűségét csak részben tudta kompenzálni a munkavállalás erősödő hatása. Az 1980-as évek óta egyre kevésbé valószínű, hogy a tanulók és a hallgatók párkapcsolat keretében alapítsanak önálló ház-

²⁹ A munkanélküli és az egyéb inaktív kategóriák esetében a periódussal kialakított interakciós változó nem volt szignifikáns. Mivel a referenciakategória a tanuló volt, a periódus-változó értékei erre a kategóriára vonatkoznak.

tartást. Bár az egyedül történő elköltözés esetében az időbeli változásokra utaló eredmények nem szingifikánsak, de ugyanebbe az irányba mutatnak.

A munkanélküli időszakokban szintén nagyobb a partnerrel való elköltözés kockázata, mint a tanulóként, hallgatóként töltött idő alatt. Itt meg kell jegyezni, hogy gyakran egy viszonylag rövid időszakra van szó, ami a tanulmányok befejezése és az első munkavállalás közé esik. Lehetséges, hogy a munkanélküliként megjelenő fiatal felnőttek arra az időszakra teszik a szülői ház elhagyását, amikor tanulmányaikat befejezve a későbbi munkavállalás reményében – vagy esetleg egy konkrét állásajánlat birtokában – a partnerükkel közösen önálló háztartást alapítanak.

31. ábra: A partnerrel és az egyedül történő elköltözés abszolút kockázatai nemenként munkaerő-piaci aktivitás szerint (regressziós becslések, keresztthatások)

A sorkatonai szolgálatukat töltő férfiak körében 57%-kal nagyobb volt az egyedül történő elköltözés kockázata, mint amikor nem voltak sorkatonák. A partnerrel való elköltözést nem befolyásolta a katonai szolgálat. A férfiak egy része tehát ezt a szülői háztól távol töltött időszakot elköltözésnek tekintette.

Végül az egyéb inaktív időszakok – jellemzően ide sorolható a gyermekgondozási szabadságon, háztartásbeliként, rokkantnyugdíjasként vagy egyéb, közelebről meg nem nevezett inaktív státusban töltött hónapok³⁰ – nem növelték az elköltözés esélyét.

Az A és a B modellben a munkavállalás és a periódus hatásának összehasonlítását a 12. táblázat tartalmazza. Az A modellben – amely az elköltözésen és a párkapcsolat-formálódáson kívül nem szűri ki más életesemények hatását, valamint a periódus-változó nincs interakcióba állítva egyetlen más változóval sem – a partnerrel történő elköltözés intenzitása az 1980-as évekhez képest a következő két évtizedben jelentősen visszaesett, a változás üteme a 2000 utáni időszakra lelassult. A 2000-es években csak mintegy fele volt a valószínűsége annak, hogy egy fiatal nő vagy férfi párkapcsolat keretében elhagyja a szülői házat, mint 1980 és 1989 között. Az egyedül történő elköltözés kockázati rátáiban nem történt szignifikáns változás a vizsgált időszakban. Ezek az eredmények megerősítik a leíró elemzés során tett megfigyeléseinket.

A B modellben már szerepelnek a munkaerő-piaci helyzetre vonatkozó változók, ezen túl a modell a munkavállalással és a diákként töltött időszakok hatásának időbeli változását is vizsgálja. Az egyedüli elköltözésekben gyakorlatilag továbbra sem mutatható ki időbeli változás. A partnerkapcsolattal összefüggő elköltözések esetében az látható, hogy a kockázati ráta fokozatos csökkenése két hatásra bontható. Egyrészt az iskolapadban ülő fiatalok egyre kisebb eséllyel hagyják el párkapcsolat keretében a szülői házat, másrészt a munkavállalók partnerrel történő elköltözési kockázata megnőtt. Míg a tanulói, hallgatói státus egyre kevésbé egyeztethető össze azzal, hogy valaki összeköltözzön az élettársával vagy házasságot kössön, a munkavállalás egyre inkább feltétele ennek. Az egyedül történő elköltözésre vonatkozó kockázatok időbeli változatlansága pedig arra utal, hogy a jelenség a vizsgált szempontból nem változott.

³⁰ Ezen csoportok elemszáma olyan alacsony, hogy részletes elemzésük nem lehetséges.

12. táblázat: A periódusnak és a munkavállalásnak a partnerrel és az egyedül történő elköltözés kockázataira gyakorolt hatásai (regressziós együtthatók, A és B modell)

	A modell				B modell					
	Nők		Férfiak		Nők		Férfiak			
	Exp(β)	p	Exp(β)	p	Exp(β)	p	Exp(β)	p		
Elköltözés partnerrel										
Periódus										
1980–1989	1	(ref.)	1	(ref.)	1	(ref.)	1	(ref.)		
1990–1999	0,571	0,000	0,663	0,000	0,309	0,000	0,444	0,001		
2000–2008	0,454	0,000	0,499	0,000	0,218	0,000	0,337	0,000		
Dolgozik	/		/		1	(ref.)	1	(ref.)		
nem										
igen					1,764	0,000	1,253	0,315		
Dolgozik * periódus	/		/							
dolgozik + 1990–1999							2,223	0,000	1,843	0,023
dolgozik + 2000–2008							3,314	0,000	2,146	0,007
Elköltözés egyedül										
Periódus										
1980–1989	1	(ref.)	1	(ref.)	1	(ref.)	1	(ref.)		
1990–1999	0,881	0,218	0,945	0,587	0,859	0,433	0,786	0,264		
2000–2008	0,943	0,550	1,057	0,582	0,798	0,210	0,917	0,698		
Dolgozik	/		/		1	(ref.)	1	(ref.)		
nem										
igen					1,624	0,017	1,314	0,263		
Dolgozik * periódus	/		/							
dolgozik + 1990–1999							1,113	0,647	1,273	0,337
dolgozik + 2000–2008							1,356	0,173	1,170	0,546

Megjegyzések: Az A modell a táblázatban található változókon kívül kontrollálja az életkort, a szülők iskolai végzettségét, az édesanya lakóhelyének településtípusát, a testvérek számát, a gyermekkorai család összetételét és a vallásosságot. A B modell az A modell változóin kívül tartalmazza a gyermekvállalást, a tanulmányokat és iskolai végzettséget, valamint a munkapiaci helyzet többi dummy változóját: munkanélküliség, egyéb inaktivitás és sorkatonai szolgálat (referencia-kategória: tanuló, hallgató). Az elköltözés két versengő kockázatára vonatkozóan a teljes regressziós táblázatok a Függelékben találhatóak (19. táblázat és 20. táblázat). A szürke háttér a $p < 0,05$ szinten szignifikáns együtthatókat jelzi.

7.3.3. Egyéb hatások

A szülői házból való elköltözés időzítését az is befolyásolja, milyen *településen* lakott az édesanya a válaszadó születésekor.³¹ A fővároshoz képest a kisebb városokban vagy falvakban születettek – és ott valószínűleg a gyermekkorukat vagy annak egy részét eltöltők – nagyobb eséllyel költöznek el otthonról partnerrel, mint a budapestiek. Ez a hatás a nők körében erősebb. Az egyedül történő elköltözés esetében csupán a községi

³¹ Mivel csak arról rendelkezünk információval, hol élt az anya a válaszadó születésekor, nem tudjuk, hogy a család később más lakhelyre költözött-e. A vándorlások következtében valószínűleg alábecsüljük a településtípus elköltözési magatartásra gyakorolt hatását.

származásnak van hatása: csökkenti a férfiak elköltözési kockázatát. Összességében azok költöznek el legkisebb eséllyel a szülői házból, akiknek az édesanyja a születésükkor Budapesten élt, a legnagyobb elköltözési eséllyel pedig a megyeszékhelyeken születettek rendelkeznek.

A településtípus szerinti eltérések valószínűleg az eltérő lakáshoz jutási lehetőségekből származnak. Egészen a 2000-es évekig a fővárosban volt a legnehezebb önálló lakáshoz jutni, a vizsgált időszak nagy részét lakáshiány jellemezte. A megyeszékhelyeken jóval kedvezőbb volt a helyzet, a községekben pedig szinte kizárólag építéssel vagy vásárlással tudtak önálló otthonhoz jutni a fiatalok. Egy ilyen jelentős, hosszú távra szóló anyagi beruházásba valószínűleg kevesen vágtak bele partnerkapcsolat nélkül. A községi származású férfiak hátránya feltehetően nem független az alapfokú vagy alacsonyabb végzettségű férfiak néhány oldallal korábban leírt alacsony elköltözési intenzitásától; a két csoport részben fedi egymást.

Végül, de nem utolsósorban a válaszadók *vallásossága* is hatással van elköltözési magatartásukra. Az egyház tanításainak követése 29%-kal csökkenti annak a valószínűségét, hogy egy nő egyedül hagyja el a szülői házat, és kisebb (de statisztikailag nem szignifikáns) mértékben az egyedül elköltöző férfiak elköltözési kockázatára is negatív hatással van. A maguk módján vallásosak hitbeli meggyőződése nincs hatással az elköltözésekre. Az egyházi előírások követése összekapcsolódhat egy házasságközpontú beállítódással és a szülői tekintély fokozott tiszteletével. Következésképpen a vallásos fiatalok csak egy tartós párkapcsolat, egy házasság keretében válnak le a szülői házról. Ez a hatás a társadalmi és szülői elvárásokra érzékenyebb nők körében erősebb.

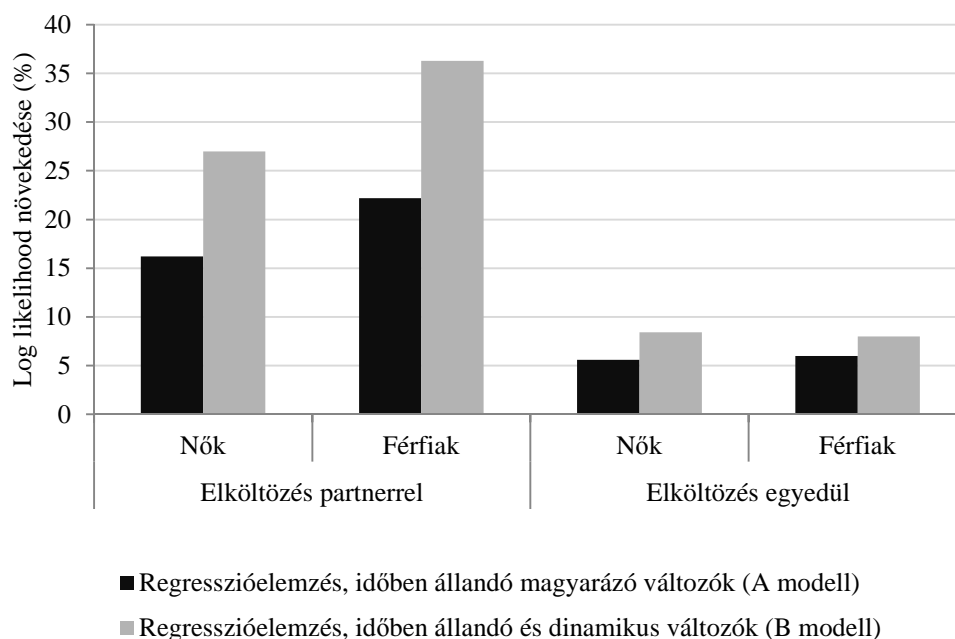
7.3.4. A modellek értékelése

Az eredmények változócsopontonkénti részletes elemzése után megvizsgáljuk, mennyire sikerült megragadni az elköltözés időzítésében található különbségeket a rendelkezésre álló változók segítségével. A magyarázó változókat nem tartalmazó kiinduló modell kiinduló log likelihood értékéhez képest minden modell log likelihood értéke szignifikánsan magasabb. A likelihood ratio χ^2 -eloszlást követő tesztstatisztikája alapján az A modell $p < 0,000$ szinten minden esetben jobban illeszkedik, mint a kiinduló modell, a B modell pedig jobban, mint az A modell. Vagyis a két lépésben bevonott független változók szignifikánsan javították a modellek illeszkedését mindkét nem és az elköltözés mindkét versengő kockázata esetében.

A log likelihood értékének változását százalékban kifejezve durva becslést kapunk arra, hogy az A és a B modell változóinak bevonása révén mennyivel javul az il-

leszkesedés (32. ábra). A szülői házból való elköltözés versengő kockázataira vonatkozó két modell magyarázó ereje jelentősen eltér. A partnerrel való elköltözés log likelihood értéke a magyarázó változók bevonása után 16–36%-kal nőtt; az egyedül elköltözők esetében a megfelelő érték csupán 6–8%. Úgy tűnik, a partnerrel történő elköltözést a rendelkezésre álló eszközeinkkel sokkal jobban meg tudjuk ragadni, mint az egyedüli elköltözést. Ezt jelentheti azt, hogy kimaradtak a modellekből vagy nem rendelkezünk adatokkal olyan változókról, amelyek az egyedül történő elköltözés időzítésének magyarázatában fontos szerepet játszanak. Ilyenek lehetnek például az egyéni értékek, attitűdök, szándékok, az élethelyzetek személyes értékelése vagy a közvetlen környezet véleménye. Az is lehetséges, hogy a partnerrel történő elköltözés időzítése társadalmilag sokkal inkább differenciált, mint az egyedül történő elköltözés, és sokkal nagyobb a tere a társadalmi-demográfiai magyarázatoknak.

32. ábra: A log likelihood értékének növekedése a magyarázó változókat nem tartalmazó kiinduló modellhez képest a szülői házból való elköltözés időzítésének különböző magyarázó modelljeiben nemenként (%)

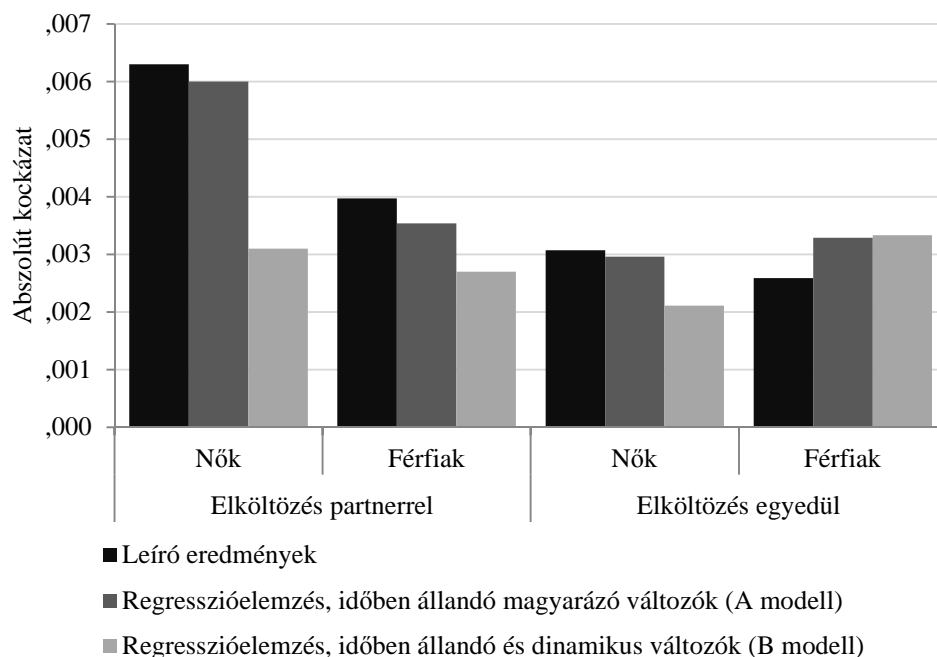
A dinamikus változókat is tartalmazó modellek minden esetben nagyobb magyarázó erővel rendelkeznek, mint a csak időben állandó változókat használók. Ez a különbség az egyedül történő elköltözés esetében csupán 2 százalékpont, a partnerrel történő elköltözés esetében viszont jelentős, 9, illetve 14 százalékpont. Főként a partnerkapcsolat keretében elköltöző férfiak viselkedésének magyarázatához tesznek sokat hozzá a dinamikus változók, a nőknél a log likelihood értéke kisebb mértékben növekszik. Az egyedül történő elköltözés esetében nem figyelhető meg nemek közötti különbség. Az A és B modellek összevetése arra utal, hogy a partnerrel elköltözők körében

mind a gyermekkori családi háttérnek, mind a különféle életeseményeknek, mind az egyéb változóknak nagyobb szerepe van, mint az egyedül elköltözők esetében.

A leíró elemzés során már láttuk, hogy a nők nagyobb arányban hagyják el partnerrel a szülői házat, mint a férfiak, a nők és a férfiak egyedül történő elköltözési kockázati rátája azonban nem tér el egymástól. Az időben állandó magyarázó változók bevonása után az elköltözési kockázatok alig változnak (A modell), a dinamikus változók bevonása után azonban igen (B modell) (33. ábra). A nők magas párkapcsolattal összefüggő elköltözési kockázatát jelentős részben az magyarázza, hogy nagyobb arányban, illetve korábban élnek át olyan életeseményeket, amelyek pozitívan hatnak a vizsgált eseményre. Például a főiskolai, egyetemi hallgatók körében több a nő; a nők korábban vállalnak gyermeket, mint a férfiak; és a regresszióelemzés eredményei szerint a munkaerő-piaci helyzet a nők elköltözési magatartására nagyobb hatást gyakorol, mint a férfiakéra. Ezen hatások kontrollálása után a két nem képviselői közel azonos kockázattal költöznek el párkapcsolat keretében a szülői házból.

Az egyedül elköltöző nők esetében a B modellben alacsonyabb, a férfiak körében ezzel szemben az A és a B modellben is magasabb az elköltözési kockázat, mint amit a leíró eredmények mutatnak. A nőknél a felsőfokú tanulmányok, a diploma megszerzése és a munkavállalás növelik az egyedüli elköltözés esélyét, míg a férfiaknál a dinamikus változók közül csak a sorkatonai szolgálatnak és a felsőfokú végzettségnek van kisebb-nagyobb hatása.

33. ábra: A partnerrel vagy egyedül történő első elköltözés abszolút kockázatai a leíró elemzésben és a regresszióelemzésekben (A és B modell) nemenként

7.4. Részösszegzés

Az 1980 és 2008 közötti időszakban a 16–35 éves fiatalok 56%-a partnerkapcsolat keretében, 28%-a egyedül hagyta el a szülői házat, 16% pedig nem hozott létre önálló háztartást. Az egyedül elköltözők aránya a férfiak körében magasabb, mint a nőknél. A partnerrel elköltöző nők jóval korábban hagyják el a szülők házat, mint a férfiak, az egyedül elköltöző nők, az egyedül történő elköltözés időzítése viszont a két nem esetében nem különbözik egymástól.

A fiatal felnőttek párkapcsolat keretében egyre később hagyják el a szülői házat. A rendszerváltás után jelentkező és jelenleg is tartó halasztó magatartás ellenére a 35 éves korukig partnerkapcsolat keretében elköltözött nők aránya nem csökkent, vagyis a fiatal korban elmaradó elköltözéseket a nők később bepótolják. A férfiak körében főként 25 éves kor fölött költöznek el egyre kevesebben a partnerükkel, és úgy tűnik, ezt későbbi életkorokban sem pótolják be. Az egyedül elköltöző nők és férfiak viselkedése nagyon hasonló, és időbeli változás alig történt, csak a 25 éves kor fölött egyedül elköltözők aránya nőtt kismértékben. Bár a partnerrel elköltözők aránya fokozatosan csökken, az egyedül elköltözőké pedig nő az összes elköltözésen belül, a 2000-es években a fiatalok többsége továbbra is partnerrel alapít önálló háztartást. A nőknél változatlanul a párkapcsolat az önálló háztartás kialakításának főbb útja, a férfiaknál viszont az utóbbi évekre a partnerrel és az egyedül történő elköltözés intenzitása és aránya már majdnem megegyezik.

A családi háttér hatással van az elköltözés időzítésére. A magasabb testvérszám általában siettetni az elköltözést, az egyedüli gyermekek tovább maradnak a szülői házban. Siettetni a nők elköltözését, ha nevelőszülő is él a családban. Az egyszülős család a férfiak esetében hat: a testvér nélküli, egyszülős családban felnőtt férfiak később költöznek el, viszont hamarabb önállósodik az a férfi, akit egy szülő nevelt és vannak testvérei.

A legalább érettségivel rendelkező szülők időben kitolják – 22 éves kor alatt visszafogják, később elősegítik – gyermekük partnerrel történő elköltözését. A szülők magasabb iskolai végzettsége a nőknél inkább a partnerrel való elköltözésre hat és a korai elköltözések valószínűségét csökkenti, a férfiaknál az elköltözés mindkét versengő kockázatára hat és elsősorban a késői elköltözéseket segíti elő. A szülők iskolai végzettsége közvetlen és közvetett módon is (a saját iskolai végzettségen és bizonyos életeseemények időzítésén keresztül) befolyásolja az elköltözési magatartást.

Úgy tűnik, az érettségizett vagy diplomás szülők – akiknek a gyermekei maguk is nagyobb eséllyel tanulnak tovább, és valószínűbb, hogy szocializációjuk során az autonómia és a függetlenség értékeit sajátítják el, mint a kevésbé iskolázott szülők utó-

dai – materiális és immateriális erőforrásait arra használják, hogy csökkentsék a korai, rizikós függetlenedési kísérletek kockázatát, 18–20 éves korban elősegítsék a tanulással és munkavállalással összefüggő mobilitást, a húszas évek második felében pedig támogatják a fiatalok önállósodását.

Minél magasabb valaki iskolai végzettsége, annál valószínűbb, hogy elhagyja a szülői házat. Az egyedül történő elköltözés előtt elsősorban a felsőfokú oktatásban való részvétel és a diploma megszerzése nyitja meg az utat. A gyermekvállalás elősegíti a partnerrel való elköltözést, és negatívan hat az egyedüli elköltözésekre. A munkavégzéssel töltött időszakokban nő az elköltözés valószínűsége, főként a nőknél, és ez a hatás a rendszerváltás után felerősödött. A tanulói, hallgatói státus az elmúlt évtizedekben egyre inkább késlelteti a partnerrel történő elköltözést. Míg a tanulói, hallgatói státus egyre kevésbé egyeztethető össze azzal, hogy valaki összeköltözzön az élettársával vagy házasságot kössön, a munkavállalás egyre inkább feltétele ennek. A férfiaknál a sorkatonai szolgálat, a nőknél a felsőfokú továbbtanulás elősegítette az egyedül történő elköltözést és az önállósodást.

A partnerrel való elköltözést a rendelkezésre álló adatok és módszerek segítségével sokkal jobban meg tudtuk ragadni, a modellek illeszkedése jobb, mint amit az egyedül történő elköltözések vizsgálata során tapasztaltunk.

8. A szülői házban párkapcsolatot kezdők

Az elemzés harmadik, egyben utolsó részében azokra irányítjuk figyelmünket, akik még a szülői házban éltek, amikor megkezdték első élettársi kapcsolatukat vagy először házasságot kötöttek. Ebben az esetben a partner költözött oda a még a szüleivel közös háztartásban élő fiatalhoz. Nagyjából minden harmadik vizsgált személyre jellemző volt, hogy első párkapcsolata kezdetekor rövidebb-hosszabb ideig a szülői háztartásban éltek együtt élettársukkal, férjükkel vagy feleségükkel. Ez az arány jelentősnek mondható. A korábbi kutatási eredmények szerint általában átmeneti kényszermegoldásként választották ezt az együttélési formát, és önálló életvitel kialakítására törekedtek.

A fejezetben a következő kérdésekre keresem a választ: mikor költöztek el a szülői házban párkapcsolatot kezdők; megfigyelhetők-e a szülők iskolai végzettsége és a gyermekkori családi háttér szerinti különbségek. A fejezetben a leíró eredmények ismertetése után megvizsgálom, kik azok, akik az önálló háztartás kialakítása előtt kezdtek tartós párkapcsolatot, mikor alapítottak önálló háztartást, és milyen tényezők segítettek elő az elköltözésüket.

8.1. Adatok és módszerek

A szülői házban megkezdett párkapcsolatok alakulásának megismeréséhez egy második, az előző fejezetben használttól eltérő versengő kockázati változót alakítottam ki. Ez csak az első párkapcsolat és az első elköltözés egymáshoz való viszonyát vizsgálja, a későbbi kapcsolatokat nem veszi figyelembe, és gyakorlatilag megegyezik az első elköltözés és az első párkapcsolat sorrendjét vizsgáló változóval, amelyet a 6.3. alfejezetben alkalmaztunk.

A következő csoportokat különböztettem meg:

1. *Első elköltözés korábban:* a válaszadó a szülői házból való első elköltözés időpontjában (vagy három hónapon belül) nem kezdett együttélésen alapuló párkapcsolatot és nem kötött házasságot. A csoportba tartozók jelentős része később párkapcsolatot kezdett, minden negyedik egyedül elköltöző azonban végig egyedülálló maradt a megfigyelt időszak alatt.

2. *Egyidejű események:* az elköltözés és az első párkapcsolat kezdete egybeesett (+/- 3 hónapos eltérés megengedett). A válaszadó az elköltözés előtt nem élt együtt a partnerével a szülői házban.

3. *Első párkapcsolat korábban*: az első párkapcsolat létesítésekor a válaszadó még a szülői házban élt. A csoport háromnegyed része később elköltözött partnerével a szülőktől, 7% a megfigyelt időszak alatt végig a szülőkkel és a partnerrel maradt, a maradék 18% párkapcsolata pedig még azalatt felbomlott, hogy a szülői házban éltek.

4. *Szülővel egyedül*: a válaszadó a megfigyelt időszak alatt nem hagyta el a szülői házat, nem élt együtt partnerrel és nem kötött házasságot.

Az első és a második versengő kockázati változó közötti kapcsolatot a 13. táblázat mutatja. Látható, hogy a kategóriák az esetek 93%-ában egy az egyben megfeleltethetők egymásnak. Az eltérések abból adódnak, hogy az elköltözést megelőzően néhány válaszadó már partnerrel élt együtt, kapcsolata azonban felbomlott, mielőtt elhagyhatta volna a szülői házat. Ha később partnerkapcsolatban alapította is első önálló háztartását, az nem az első kapcsolata volt.

13. táblázat: A két versengő kockázati változó (az elköltözés párkapcsolati környezete, valamint az első elköltözés és az első párkapcsolat sorrendje) közötti összefüggés (a teljes minta %-ában)

Elköltözés párkapcsolati környezete		Első elköltözés és első párkapcsolat sorrendje				
		Elköltözés korábban	Egyidejű események	Partnerkapcsolat korábban	Szülővel egyedül	Összesen
Elköltözés partnerrel	előzetes együttélés nélkül	0,00	30,93	0,92	0,00	31,86
	előzetes együttélés után	0,00	0,00	24,04	0,00	24,04
Elköltözés egyedül		25,56	0,00	2,47	0,00	28,03
Maradni egyedül		0,00	0,00	3,60	12,47	16,07
Összesen		25,56	30,93	31,03	12,47	100,00

Az elemzés két lépésre bontható: először megvizsgálom, kik azok, akik a szülői házban kezdtek párkapcsolati együttélést, majd azt elemzem, hogy mi történt velük a későbbiekben.³² Az első lépésben a kockázati népességet azok a válaszadók alkotják, akik 16 éves korukban legalább az egyik szülővel együtt éltek, Magyarországon nőttek fel, és korábban még nem költöztek el a szülői házból, nem éltek együtt élettárral és nem kötöttek házasságot (5789 fő). A második lépésben a kockázati népesség azokra szűkül, akik első párkapcsolati együttélésüket a szülőktől független háztartás kialakítása előtt kezdték meg (1916 fő) (lásd még a 2. táblázatot). Az első eseménytörténeti regresszióelemzésben az első elköltözés és az első párkapcsolat versengő kockázatai, a második regresszióelemzés során a szülői házból való elköltözés a vizsgált esemény. Ha a pár-

³² Egy elegánsabb, de módszertanilag jóval bonyolultabb elemzési megközelítés lenne, ha a két részfolyamatot egyszerre modellezném. Erre egyelőre nem nyílt lehetőségem.

kapcsolat az elköltözés előtt (vagy a kérdezett 35 éves koráig, illetve az adatfelvétel időpontjáig) felbomlott, azt cenzorált esetnek tekintjük. Az eseménytörténeti elemzés módszerét részletesen a Függelék ismerteti.

8.2. Leíró eredmények

Az 1930 és 1988 között született válaszadók körében a szülői házból való elköltözés és az első párkapcsolat (élettársi együttélés vagy házasság) egymáshoz viszonyított sorrendjét a 14. táblázat mutatja. 16 és 35 éves koruk között a férfiak 17%-a, a nők 9%-a nem költözött el a szülői házból és sosem élt együtt partnerrel. A két esemény közül legalább az egyiket átélő férfiak körében nagyjából azonos arányt képvisel a másik három versengő esemény: az első elköltözés megelőzte az első párkapcsolatot (vagy 35 éves korukig nem lett élettársuk vagy feleségük); az elköltözés és az első kapcsolat kezdete egybeesett (legfeljebb három hónap eltéréssel); még a szülői házból megkezdődött az együttélés. A férfiakhoz képest a nők körében ritkább, hogy az első párkapcsolat kezdete előtt elköltöztek volna a szülői házból, az pedig gyakoribb, hogy az elköltözéssel egy időben vagy azt megelőzően költöztek össze partnerükkel.

14. táblázat: A szülői házból való elköltözés és az első párkapcsolat versengő kockázatainak előfordulási aránya 16–35 éves kor között nemenként (%)

	<i>Férfiak</i>	<i>Nők</i>	<i>Összesen</i>
Szülővel egyedül	16,66	8,62	12,47
Első elköltözés korábban	27,82	23,49	25,56
Egyidejű események	26,87	34,67	30,93
Első párkapcsolat korábban	28,65	33,22	31,03
Összesen	100,00	100,00	100,00

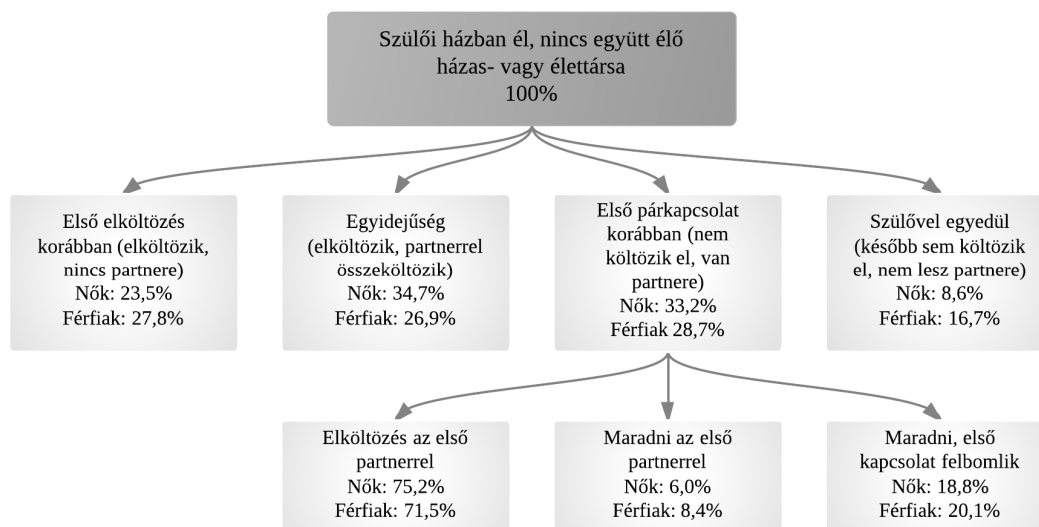
Azok közül, akik a szülői házból élve kezdtek élettársi vagy házastársi együttélést, a többség előbb-utóbb elköltözött (15. táblázat). Csupán 6–8%-ra jellemző, hogy 35 éves koráig (vagy a kérdés időpontjáig) a szülői házból éltek, még hozzá első párkapcsolatában. 19–20%-nak még azelőtt felbomlott az első házassága vagy élettársi kapcsolata, hogy elhagyhatta volna a szülői háztartást. (Később a legtöbben közülük is elköltöztek, vagy egyedül, vagy egy újabb partnerkapcsolatban.)

15. táblázat: A szülői házban élet- vagy házastársi kapcsolatot kezdők elköltözési és párkapcsolati eseményeinek előfordulási aránya 35 éves korig nemenként (%)

	Férfiak	Nők	Összesen
Elköltözni partnerrel	71,52	75,19	73,57
Maradni partnerrel	8,36	5,98	7,04
Maradni, szakítás	20,12	18,83	19,40
Összesen	100,00	100,00	100,00

A 34. ábra egyszerre ábrázolja az előzőekben két lépésre bontott folyamatot: a szülői házból való elköltözés és az első párkapcsolat versengő kockázatainak előfordulási arányait, valamint a szülői házban párkapcsolatot kezdők további elköltözési és partnerkapcsolati eseményeit.

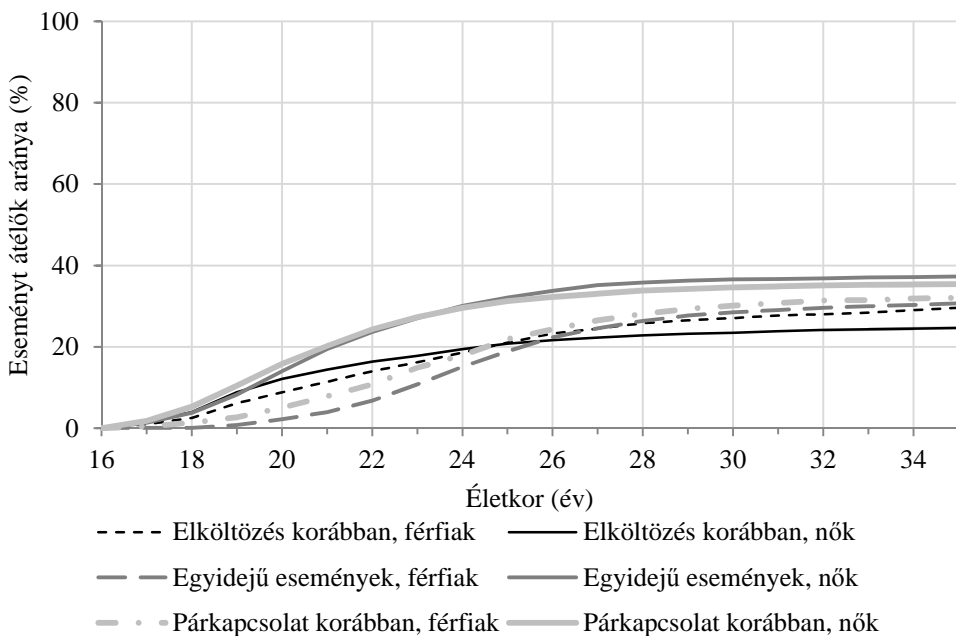
34. ábra: A szülői házból való elköltözés és az első párkapcsolat versengő kockázatai, valamint a szülői házban élet- vagy házastársi kapcsolatot kezdő nők és férfiak elköltözési és párkapcsolati eseményei 16 és 35 éves kor között (%)

Az első elköltözés és az első párkapcsolat versengő eseményeinek időzítését vizsgálva azt láthatjuk, hogy elsősorban a partnerkapcsolat előtt (egyedül) elköltözők és a partnerrel élők (szülői házban kapcsolatot kezdők és a két eseményt egyszerre átélők) térnek el egymástól (35. ábra). Ez megerősíti az előző fejezetben a partnerrel és az egyedül elköltözők időzítésével kapcsolatos eredményeket. A szülői házban párkapcsolatot kezdő férfiak aránya minden életkorban néhány százalékponttal magasabb, mint a kapcsolat kezdetével egy időben elköltözőké; a nőknél hasonló jelenség figyelhető meg 22 éves korig. Az elköltözés előtt és az azzal egy időben kapcsolatot kezdők közötti különbség az időzítés szempontjából egyik nem esetében sem jelentős. Nem állíthatjuk

tehát, hogy a szülői házban élve partnerkapcsolatot létesítők korábban költöznek össze a párjukkal, mint a társadalom többi része, és azért élnek az egyik fél szüleinél, mert fiatalabb életkoruk folytán még nem rendelkeznek önálló lakással. Valószínűleg inkább az a helyzet, hogy az élettárssal, házastárssal összeköltözők egy része viszonylag későn jut saját otthonhoz, és inkább vállalják a pár egyikének a szüleivel való (ideiglenes) együttélést, mint hogy a közös lakás hiánya miatt elodázzák az összeköltözést. Ebben az esetben nem az eltérő párkapcsolati magatartás, hanem egyéb tényezők (például az anyagi, a munkaerő-piaci vagy a lakáshelyzetük, attitűdjeik) következtében él a fiatalok egyik része a szülőkkel, más része önállóan.

35. ábra: A szülői házból elköltözött és/vagy első párkapcsolatot létesített nők és férfiak aránya az életkor függvényében (%)

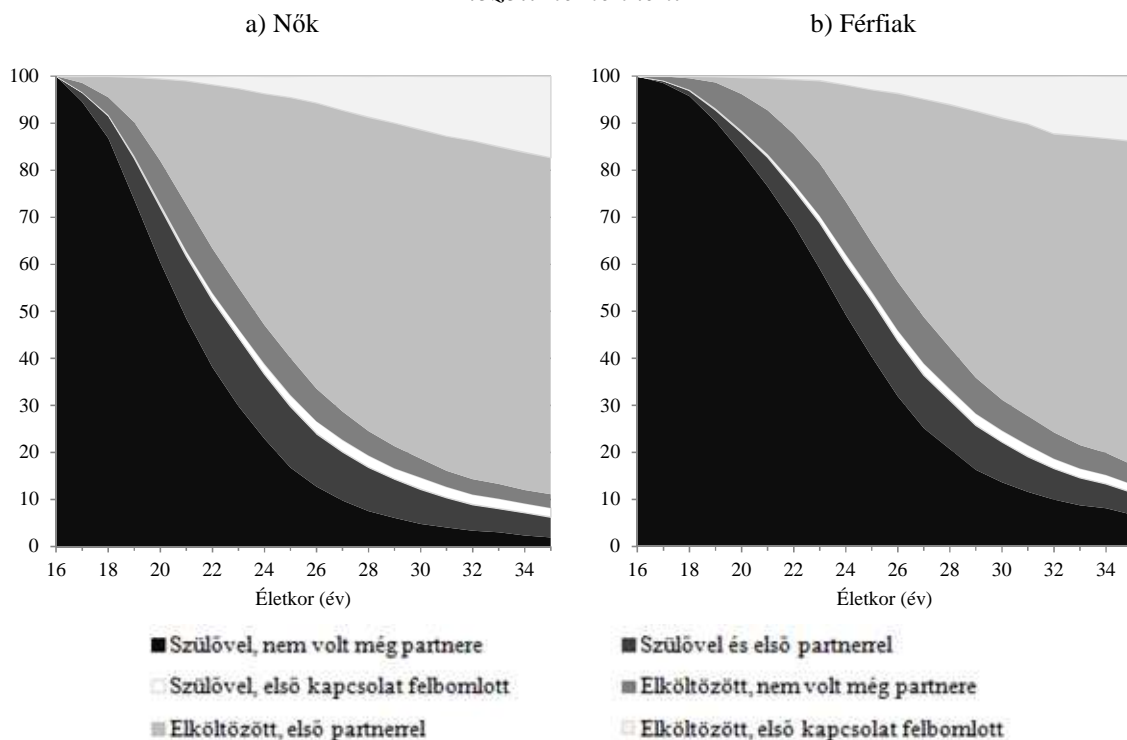

Megjegyzés: A számítás a kumulált gyakorisági függvény becslésén alapul (lásd Függelék).

A 36. ábra azt mutatja meg, hogyan változtak a nők és férfiak együttélési mintái 16 és 35 éves koruk között. Kezdetben mindenki a szülői házban él, és sosem volt még együtt élő partnere. Ez a csoport az életkor előrehaladtával fokozatosan zsugorodik – a nők körében gyorsabban, mint a férfiaknál –, és hamar a szülőktől külön, az első partnerükkel élők válnak a legnépesebb csoporttá. 35 éves korukban a nők 72%-a, a férfiak 69%-a tartozik ebbe a kategóriába. Azok aránya, akik a szülői házban élnek együtt a partnerükkel, a 25–28 éves férfiak (12%) és a 22–25 éves nők (14%) körében a legmagasabb. Viszonylag kis arányt képviselnek azok, akiknek a szülői házban kezdett első kapcsolatuk felbomlott és még nem költöztek el. A férfiaknál 22–28 éves korban, a nőknél 20–25 évesen a leggyakoribb, hogy önállóan élnek és még nem volt élet- vagy

házastársuk (9–10%). És végül az életkor előrehaladtával egyre növekvő csoportok alkotnak azokat, akik már elköltöztek és első párkapcsolatuk felbomlott: 35 éves korig a nők 17%-a, a férfiak 14%-a tapasztalja ezt meg.

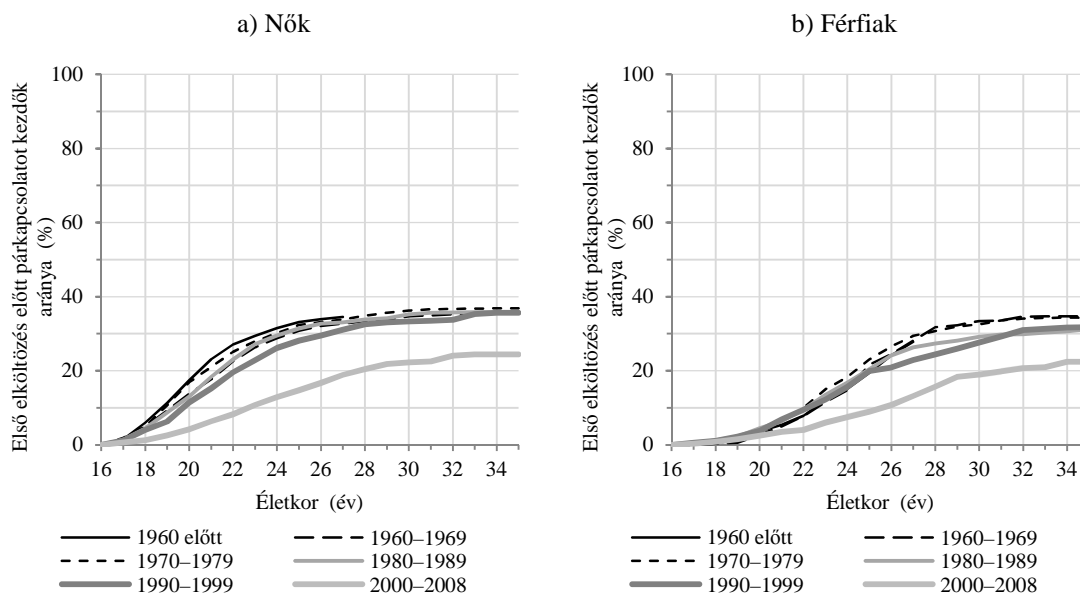
36. ábra: Az együttélési minták változása az életkor függvényében 16 és 35 éves kor között nemenként

Megjegyzés: A számítás a kumulált gyakorisági függvény becslésén alapul (lásd Függelék).

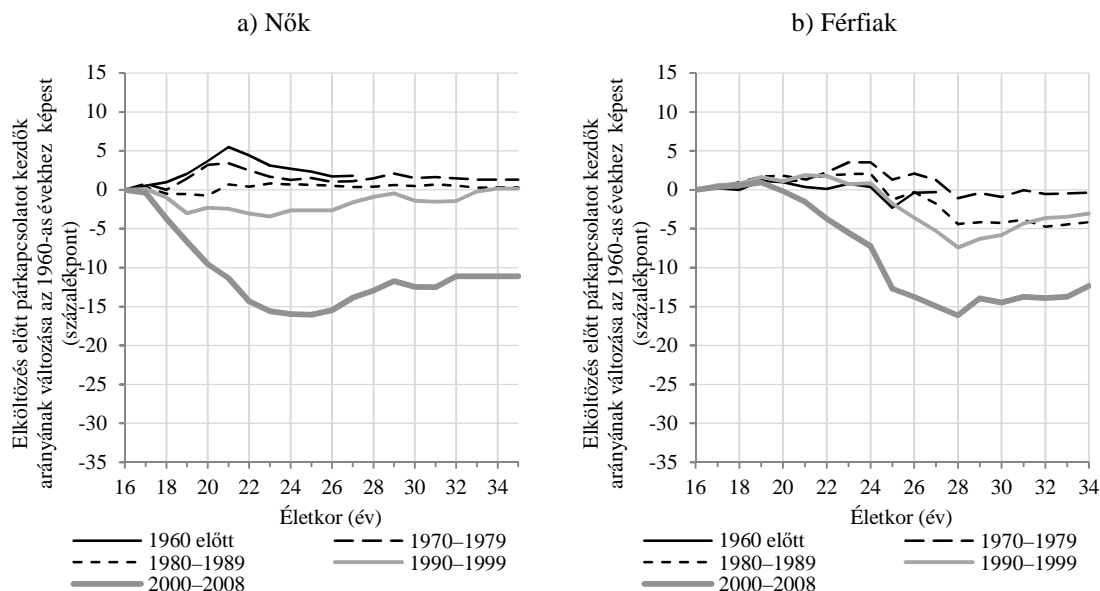
A 37. ábra és a 38. ábra az első elköltözés előtt párkapcsolatot kezdő nők és férfiak arányának időbeli változásait mutatja. A szülői házban párkapcsolatot kezdő nők aránya az ezredfordulóig gyakorlatilag változatlan volt, csupán az időzítés tolódott kissé későbbre. A 2000-es évek jelentős változást hoztak, amikor mintegy 10 százalékponttal visszaesett a szülők háztartásában párkapcsolati együttélést kezdő nők aránya. A férfiak körében már az 1980-as években elkezdődött és az ezredforduló után tovább erősödött az elköltözést megelőző párkapcsolatok arányának csökkenése, és ez főleg a húszas évek második felében és a harmincas évek első felében kötött kapcsolatokra volt jellemző.

37. ábra: Az első elköltözés előtt párkapcsolatot kezdő nők és férfiak aránya az életkor függvényében periódusonként (%)

Megjegyzés: A számítás a kumulált gyakorisági függvény becslésén alapul (lásd Függelék).

38. ábra: Az első elköltözés előtt párkapcsolatot kezdő nők és férfiak arányának változása az 1960–1969 közötti időszakhoz viszonyítva az életkor függvényében periódusonként (százalékpont)

Megjegyzés: A számítás a kumulált gyakorisági függvény becslésén alapul (lásd Függelék).

Érdeemes ezt az eredményt összevetni a párkapcsolattal összefüggő elköltözésekben megfigyelt jelentős visszaeséssel és halasztással, amely már az 1990-es évektől jelentkezett. Ha a szülői házban kezdett párkapcsolati együttélések kezdetének időzítése

az 1990-es években a megelőző évtizedhez képest jelentősen nem változott, viszont a párkapcsolat keretében történő elköltözések aránya drasztikusan lecsökkent, akkor vagy sokkal bomlékonyabbá váltak a szülői házban kezdett együttélések, vagy megnőtt a várakozási idő, amely az önálló otthon megszerzéséig eltelt. (A néhány oldallal később bemutatott eredmények valóban arra utalnak, hogy a második magyarázat helytálló. Ez azonban nem feltétlenül jelenti azt, hogy a kapcsolatok bomlékonysága változatlan volt.) A 2000-es években tovább folytatódott a párkapcsolat formálódásával összefüggő elköltözések visszaszorulása, és ekkor már a szülői házban partnerkapcsolatot kezdők aránya is jelentősen visszaesett. A szülői házban párkapcsolatot kezdők arányának a partnerrel történő elköltözésekhez viszonyított „késleltetett” visszaesése értelmezhető úgy, hogy a társadalom egy része nem akként alkalmazkodott a rendszerváltást követő megváltozott gazdasági és társadalmi körülményekhez, hogy később kezdett tartós párkapcsolatot, hanem a párkapcsolati magatartás változatlansága mellett tovább maradt a szülői házban. A 2000-es évekre azonban a változások abban is jelentkeztek, hogy az elköltözést megelőző párkapcsolatok kezdete is kitolódott.

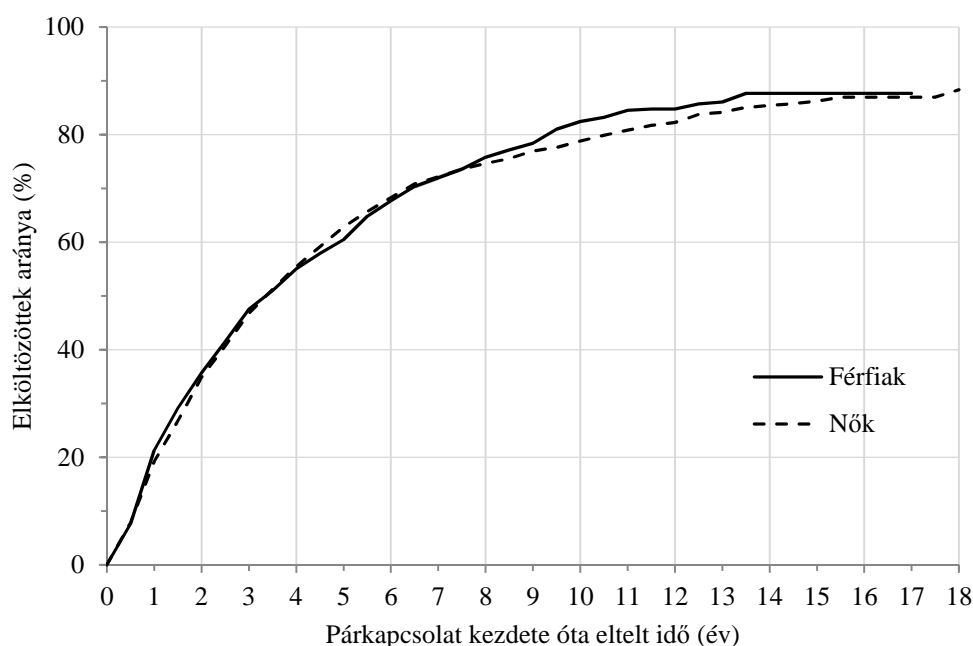
A következő kérdés tehát arra vonatkozik, hogy ki tudtak-e alakítani később önálló háztartást azok, akik párjukkal rövidebb-hosszabb ideig a válaszdó szüleivel közös háztartásban éltek, és ha igen, mikor költöztek el a szülői házból (16. táblázat és 39. ábra). Ebben a csoportban az elköltözés a kapcsolat első éveiben a legvalószínűbb. Ahogy telnek az évek, egyre kevesebben alapítanak partnerükkel önálló háztartást. A nők és a férfiak elköltözési viselkedése gyakorlatilag nem tér el egymástól. 17 hónap eltelte után minden negyedik nő, 14 hónap után minden negyedik férfi elköltözik, és 3 év 4 hónapra van szükség ahhoz, hogy a szülői házban párkapcsolatot kezdők fele önálló háztartást hozzon létre. A szülői háztartásban való élettársi vagy házastársi együttélés a fiatalok egy része számára korántsem rövid átmeneti állapot, hanem állandósul. Ők – egyéb lehetőségek híján – vagy megtanulnak alkalmazkodni a helyzethez, vagy eleve a többgenerációs együttélést preferálták, amely egyaránt nyújthat előnyöket a fiatalabb és az idősebb generációnak, és egy megfelelő méretű házban vagy lakásban a magánélet szükséges szintje is viszonylag könnyen megteremthető.

16. táblázat: A szülői házból elköltözött nők és férfiak aránya az első párkapcsolat kezdete óta eltelt idő függvényében az első párkapcsolat kezdetekor a szülői házban élők körében (%)

A kapcsolat kezdete óta eltelt idő (év)	Férfiak	Nők
0	0,00	0,00
0,5	7,59	7,87
1	21,28	19,23
1,5	29,18	26,80
2	35,73	34,89
3	47,54	46,75
4	55,04	55,48
5	60,47	62,86
6	67,68	68,24
8	75,75	74,61
10	82,44	78,78
15	87,67	86,25

Megjegyzés: A számítás a túlélési függvény Kalpan-Meier becslésén alapul (lásd Függelék).

39. ábra: A szülői házból elköltözött nők és férfiak kumulatív aránya az első párkapcsolat kezdete óta eltelt idő függvényében az első párkapcsolat kezdetekor a szülői házban élők körében (%)

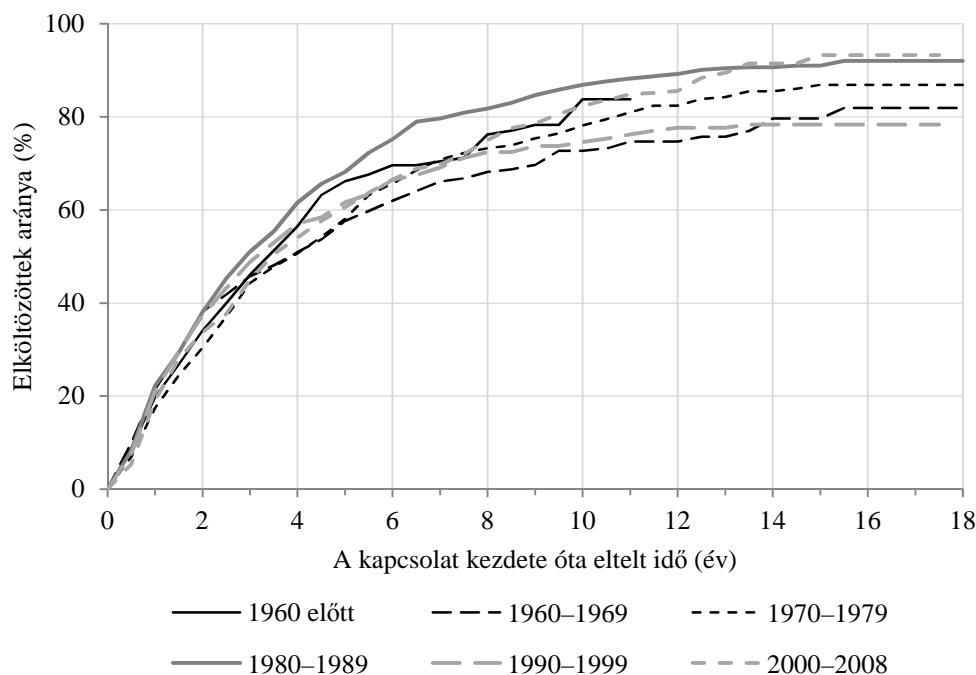

Megjegyzés: A számítás a túlélési függvény Kalpan-Meier becslésén alapul (lásd Függelék).

Ami az időbeli változásokat illeti, a szülői házban párkapcsolatot kezdők a legnagyobb arányban és a legkorábban az 1980-as években költöztek önálló háztartásba (40. ábra). Az 1990-es évek átmeneti visszaesése után az új évezredben hasonló az el-

költözők aránya, mint húsz évvel korábban volt, de az elköltözés jellemzően később történik. A szülőkkel és partnerükkel élők később, de nagyobb arányban tudnak önálló háztartást létrehozni, mint az 1980-as években tették, és megnőtt a tíz vagy még több év után önállósuló párok aránya.

40. ábra: A szülői házból elköltözötték aránya az első párkapcsolat kezdete óta eltelt idő függvényében az első párkapcsolat kezdetekor a szülői házban élők körében periódusonként (%)

Megjegyzés: A számítás a túlélési függvény Kaplan-Meier becslésén alapul (lásd Függelék).

8.3. A regresszioelemzések eredményei

A szülői házban párkapcsolatot kezdők elköltözési és partnerkapcsolati magatartásának rövid jellemzése után eseménytörténeti regressziós modellekkel vizsgáltuk, milyen tényezők növelik annak valószínűségét, hogy egy fiatal a szülői ház elhagyása előtt kezdjen élettársi együttélést vagy kössön házasságot, és milyen tényezők segítik ebben a csoportban a szülői háztartás elhagyását.

8.3.1. Kik kezdenek párkapcsolatot a szülői házban?

A regresszióelemzés első lépésében az első elköltözés és az első párkapcsolat versengő kockázataira ható tényezőket vizsgáljuk (17. táblázat), különös tekintettel az elköltözés előtt kialakított első párkapcsolatra. Érdekes az elköltözés előtt kapcsolatot kezdőket az első párkapcsolat kezdetével egy időben elköltözőkkel összevetni. Mindkét csoport élt legalább egyszer élet- vagy házastársi kapcsolatban – a különbség az, hogy az egyik csoport az elköltözést a partnerkapcsolat kezdetére időzítette, a másik csoport viszont nem várt rá, hogy önálló háztartást tudjon kialakítani (vagy esetleg nem is ez volt a cél), hanem az egyik fél szüleivel közös fedél alatt élve kezdték meg közös életüket.

17. táblázat: A szülői házból történő első elköltözés és az első párkapcsolat versengő kockázatainak magyarázó modelljei nemenként (relatív kockázatok)

	Elköltözés az első párkapcsolat előtt				Elköltözés és első párkapcsolat egy időben				Első párkapcsolat az elköltözés előtt				
	Nők		Férfiak		Nők		Férfiak		Nők		Férfiak		
	Exp(β)	p	Exp(β)	p	Exp(β)	p	Exp(β)	p	Exp(β)	p	Exp(β)	p	
Életkor													
16–18 éves	0,735	0,138	0,376	0,000	0,497	0,000	0,040	0,000	0,641	0,009	0,498	0,002	
18–20 éves	1,409	0,036	0,923	0,626	0,868	0,251	0,439	0,000	0,945	0,653	0,754	0,092	
20–22 éves	1	(ref.)	1	(ref.)	1	(ref.)	1	(ref.)	1	(ref.)	1	(ref.)	
22–25 éves	1,076	0,696	0,928	0,645	0,724	0,022	1,374	0,042	0,905	0,502	1,616	0,001	
25–28 éves	0,808	0,397	1,115	0,550	0,556	0,008	1,676	0,003	0,563	0,007	1,381	0,064	
28–35 éves	0,750	0,299	0,718	0,129	0,226	0,000	1,034	0,870	0,411	0,003	0,962	0,839	
Periódus													
1980–1989	1	(ref.)	1	(ref.)	1	(ref.)	1	(ref.)	1	(ref.)	1	(ref.)	
1990–1999	0,856	0,149	0,967	0,757	0,619	0,000	0,627	0,000	0,836	0,055	0,917	0,400	
2000–2008	0,793	0,035	0,983	0,880	0,534	0,000	0,451	0,000	0,522	0,000	0,638	0,000	
Hány testvérral nőtt fel													
0	1	(ref.)	1	(ref.)	1	(ref.)	1	(ref.)	1	(ref.)	1	(ref.)	
1	1,046	0,776	1,009	0,952	1,609	0,005	1,174	0,375	0,912	0,488	1,107	0,532	
2 vagy több	1,254	0,177	1,109	0,537	1,536	0,016	1,289	0,185	0,763	0,077	1,252	0,185	
Gyermekkori család összetétele													
két vér szerinti szülő nevelte	1	(ref.)	1	(ref.)	1	(ref.)	1	(ref.)	1	(ref.)	1	(ref.)	
egy vér szerinti szülő nevelte	0,729	0,563	0,885	0,743	1,805	0,099	0,735	0,000	1,116	0,778	1,481	0,316	
egy vér szerinti és egy nevelőszülő	0,951	0,874	1,341	0,351	2,638	0,001	1,057	0,901	1,310	0,248	0,620	0,327	
Testvérek száma * gyermekkori család összetétele													
1 testvér + egy vér szerinti szülő	2,240	0,161	1,064	0,885	0,482	0,084	1,321	0,000	0,487	0,124	0,820	0,648	
1 testvér + egy vér szerinti és egy nevelőszülő	1,815	0,100	1,480	0,261	0,514	0,068	1,175	0,749	0,892	0,698	1,942	0,219	
2 vagy több testvér + egy vér szerinti szülő	2,393	0,136	1,552	0,307	0,741	0,470	1,804	0,000	1,241	0,624	0,556	0,220	
2 vagy több testvér + egy vér szerinti és egy nevelőszülő	2,170	0,037	1,163	0,692	0,561	0,130	1,028	0,959	0,834	0,600	1,810	0,269	
Szülők iskolai végzettsége érettségénél alacsonyabb érettségi vagy magasabb													
1	1	(ref.)	1	(ref.)	1	(ref.)	1	(ref.)	1	(ref.)	1	(ref.)	
1,118	0,567	0,710	0,089	0,778	0,138	0,583	0,040	1,137	0,420	0,920	0,697		
Életkor * szülők iskolai végzettsége													
16–18 + magas	0,394	0,012	0,896	0,801	0,298	0,021	-	-	0,432	0,004	0,292	0,021	
18–20 + magas	0,904	0,671	1,778	0,026	0,726	0,199	1,308	0,534	0,648	0,041	0,784	0,457	
22–25 + magas	1,049	0,853	1,630	0,052	1,726	0,013	2,224	0,008	0,924	0,724	1,017	0,947	
25–28 + magas	1,362	0,364	1,915	0,017	2,248	0,007	2,484	0,005	1,408	0,270	1,297	0,375	
28–35 + magas	1,358	0,402	1,868	0,062	2,148	0,090	2,476	0,022	1,129	0,781	1,536	0,217	

	Elköltözés az első párkapcsolat előtt				Elköltözés és első párkapcsolat egy időben				Első párkapcsolat az elköltözés előtt			
	Nők		Férfiak		Nők		Férfiak		Nők		Férfiak	
	Exp(β)	p	Exp(β)	p	Exp(β)	p	Exp(β)	p	Exp(β)	p	Exp(β)	p
Tanulmányok, iskolai végzettség												
alap- vagy középfokon tanul	0,728	0,035	0,623	0,003	0,626	0,000	0,797	0,247	0,908	0,457	1,220	0,211
felsőfokon tanul	1,274	0,123	1,166	0,344	0,811	0,180	0,688	0,139	0,988	0,934	1,029	0,887
legfeljebb alacsony végzettség	0,993	0,971	0,662	0,015	0,484	0,000	0,455	0,000	0,920	0,654	1,201	0,251
szakmunkás végzettség	0,595	0,005	0,567	0,000	0,866	0,279	1,103	0,476	1,184	0,215	1,069	0,609
középfokon végzettség	1	(ref.)	1	(ref.)	1	(ref.)	1	(ref.)	1	(ref.)	1	(ref.)
felsőfokon végzettség	2,197	0,000	1,804	0,001	2,085	0,000	1,959	0,001	1,341	0,138	1,299	0,217
Gyermekvállalás												
nincs gyermeke	1	(ref.)	1	(ref.)	1	(ref.)	1	(ref.)	1	(ref.)	1	(ref.)
van gyermeke	2,567	0,000	2,403	0,000	8,105	0,000	17,656	0,000	7,890	0,000	12,257	0,000
Munkaerő-piaci aktivitás												
dolgozik	1,793	0,000	1,647	0,001	3,448	0,000	1,199	0,446	1,992	0,000	1,869	0,000
munkanélküli	1,400	0,207	0,971	0,923	3,378	0,000	1,193	0,625	1,699	0,030	1,946	0,013
tanuló	1	(ref.)	1	(ref.)	1	(ref.)	1	(ref.)	1	(ref.)	1	(ref.)
egyéb inaktív	1,758	0,008	1,329	0,315	2,257	0,001	0,604	0,254	1,641	0,016	2,338	0,001
sorkatonai szolgálatát tölti	-		1,608	0,044	-		0,767	0,435	-		1,473	0,153
Édesanya lakhelyének településtípusa												
főváros	1	(ref.)	1	(ref.)	1	(ref.)	1	(ref.)	1	(ref.)	1	(ref.)
megyeszékhely	0,975	0,854	0,983	0,899	2,037	0,000	1,533	0,056	1,300	0,063	1,096	0,581
egyéb város	1,084	0,562	0,920	0,545	1,762	0,001	1,731	0,009	1,066	0,671	0,888	0,481
község	0,844	0,202	0,724	0,010	2,097	0,000	1,615	0,016	1,180	0,223	0,887	0,436
Vallásosság												
az egyház tanításait követi	0,717	0,028	0,833	0,262	1,108	0,516	0,926	0,691	0,881	0,394	0,733	0,073
a maga módján vallásos	0,982	0,860	1,062	0,515	1,210	0,087	1,077	0,483	1,216	0,053	1,205	0,049
nem vallásos	1	(ref.)	1	(ref.)	1	(ref.)	1	(ref.)	1	(ref.)	1	(ref.)
nem tudja / nincs válasz	1,026	0,869	1,316	0,074	1,187	0,378	1,041	0,851	0,945	0,770	0,898	0,596
Konstans (abszolút kockázat)	0,0026		0,0030		0,0012		0,0016		0,0037		0,0014	
<i>Modell-statisztikák</i>												
Kiinduló log likelihood	-1728,6		-2093,7		-1795,2		-1705,5		-1990,5		-2064,3	
Log likelihood	-1553,2		-1894,9		-1242,3		-1023,7		-1635,9		-1651,2	
Log likelihood változása (%)	10,1		9,5		30,8		40,0		17,8		20,0	
N (személyek)	2657		3132		2657		3132		2657		3132	
N (események)	654		800		754		686		800		811	
N (személy-hónapok)	16 565		19 419		16 565		19 419		16 565		19 419	

Megjegyzés: A szürke háttér a $p < 0,05$ szinten szignifikáns együtthatókat jelzi.

A 20–25 éves nők és a 22–25 éves férfiak esetében legnagyobb annak az esélye, hogy a szülői házból való elköltözés előtt kezdjék meg első élet- vagy házastársi együttélésüket. Fiatalabb életkorban valószínűbb, hogy a férfiak a szülői házban kezdjenek párkapcsolatot, mint hogy az elköltözéssel egy időben költözzenek össze partnerükkel. Ez a tendencia a 16–18 éves nők esetében is megfigyelhető, bár a különbség jóval kisebb, mint a férfiaknál.

A nők körében már az 1990-es években csökkent annak a valószínűsége, hogy a szülői házban kezdjenek párkapcsolatot, és a kockázati ráta a 2000-es évekre a két évtizeddel korábbi értékhez képest majdnem a felére esett vissza. A férfiak körében a csökkenés csak az ezredforduló után figyelhető meg és kisebb mértékű, mint a nőknél (36%-os). A másik két versengő esemény közül az első párkapcsolatot megelőző elköltözés kockázati rátája alig változott, csupán a nők esetében figyelhető meg a 2000-es években

egy 21%-os visszaesés. Az időbeli változás az időben összehangolt elköltözés és összeköltözés esetében a legnagyobb: főként az 1990-es években ment végbe jelentős csökkenés, amely kisebb mértékben az új évezredben is folytatódott. A 2000-es években nagyjából fele akkora a valószínűsége, hogy egy fiatal felnőtt egy időben hagyja el a szülői házat és költözzön össze partnerével, mint az 1980-as években volt.

A gyermekkori családi háttér hatása nagyon korlátozott. A két vagy több testvér hatása enyhén negatív, de csak a nők körében érvényesül. A háztartások aktuális létszámának valószínűleg erőteljesebb hatása lenne, erre vonatkozóan azonban nincs információnk.

A képzetesebb – legalább érettségizett – szülők csökkentik az esélyt, hogy még a szülői házban élő tizenéves gyermekeikhez odaköltözzön a partnerük. A későbbiekben a szülők képzettségi szintjének csak a másik két versengő eseményre van hatása. Vagyis a magasabb iskolai végzettségű szülők leginkább azt segítik elő, hogy huszoneves gyermekeik a partnerükkel való összeköltözéskor vagy az előtt hagyják el a szülői házat.

Az életesemények közül a tanulmányoknak és a válaszadók megszerzett iskolai végzettségének nincsen a szülők iskolázottságától független hatása. A gyermekvállalás hatása nagyon erős és pozitív, nemcsak a szülői házban megkezdett együttélésre vonatkozóan, hanem az elköltözéssel egyidejű összeköltözés esetében is. Vagyis ha az együtt nem élő párok gyermekáldás elé néznek, akkor törekednek rá, hogy valamilyen módon együtt éljenek, akár önálló háztartásban, akár az egyik fél szüleinél. A munkaerő-piaci helyzet szintén hatással van a vizsgált jelenségre. A diákokhoz, hallgatókhoz képest az összes többi élethelyzet elősegíti, hogy a fiatal nők és férfiak a szülői házban élve párkapcsolatot létesítsenek. A versengő kockázatok nem különülnek el aszerint, hogy az egyiket inkább a dolgozó, a másikat inkább az inaktív személyek választják.

Összességében az általunk vizsgált tényezők közül meglehetősen kevés játszik szerepet a szülői házban történő összeköltözés magyarázatában. Elsősorban az alacsony képzettségű szülők relatíve fiatal, már nem tanuló, gyermekes lányai és fiai választják ezt a megoldást, az 1980-as évekhez képest csökkenő mértékben.

8.3.2. Mikor költöznek el a szülői házban párkapcsolatot kezdők?

A regresszióelemzés második lépésében a szülői házban párkapcsolatot kezdők csoportjának elköltözési magatartására ható tényezőket vizsgáljuk. Az eseménytörténeti regresszióelemzés eredményeit a 18. táblázat tartalmazza. A modellbe néhány speciális változót is bevonunk: ilyen az első kapcsolat kezdete óta eltelt idő és az életkor az első kapcsolat kezdetekor, valamint a házasságkötés az első partnerrel (élettárssal). Összes-

ségében a modell magyarázó ereje a nők és a férfiak esetében is igen alacsony, a log likelihood értéke a bevont magyarázó változók hatására csupán 6–7%-kal csökkent.

18. táblázat: A szülői házban párkapcsolatot kezdők elköltözésének magyarázó modelljei nemenként (relatív kockázatok)

	Nők		Férfiak	
	Exp(β)	p	Exp(β)	p
Az első kapcsolat kezdete óta eltelt idő				
0–5 hónap	1	(ref.)	1	(ref.)
6–11 hónap	1,987	0,000	2,154	0,000
12–17 hónap	1,393	0,080	1,598	0,023
18–23 hónap	1,671	0,006	1,460	0,077
24–35 hónap	1,255	0,211	1,496	0,037
36 vagy több hónap	1,075	0,658	0,898	0,558
Életkor az első kapcsolat kezdetekor				
16–18 év	0,997	0,986	0,872	0,572
18–20 év	0,962	0,722	1,079	0,630
20–22 év	1	(ref.)	1	(ref.)
22–25 év	0,862	0,231	1,076	0,591
25–35 év	0,710	0,045	0,875	0,397
Periódus				
1980–1989	1	(ref.)	1	(ref.)
1990–1999	0,778	0,009	0,961	0,750
2000–2008	0,993	0,945	1,097	0,486
Az édesanya lakhelyének településtípusa				
főváros	1	(ref.)	1	(ref.)
megyeszékhely	1,269	0,121	1,527	0,034
egyéb város	1,151	0,411	1,147	0,487
község	1,130	0,387	1,224	0,251
Hány testvérrel nőtt fel				
0	1	(ref.)	1	(ref.)
1	1,591	0,000	1,023	0,884
2 vagy több	1,834	0,000	1,180	0,312
Gyermekkori család összetétele				
két vér szerinti szülő nevelte	1	(ref.)	1	(ref.)
egy vér szerinti szülő nevelte	0,724	0,100	0,856	0,382
egy vér szerinti és egy nevelőszülő	1,266	0,093	0,898	0,516
Szülők iskolai végzettsége				
érettséginel alacsonyabb	1	(ref.)	1	(ref.)
érettségi vagy magasabb	1,212	0,074	0,966	0,789
Vallásosság				
az egyház tanításait követi	0,669	0,012	0,961	0,817
a maga módján vallásos	0,816	0,057	0,922	0,466
nem vallásos	1	(ref.)	1	(ref.)
nem tudja / nincs válasz	0,885	0,503	0,909	0,646
Tanulmányok, iskolai végzettség				
alap- vagy középfokon tanul	1,214	0,171	0,958	0,842
felsőfokon tanul	1,296	0,138	1,129	0,659
legfeljebb alapfokú végzettség	0,706	0,044	0,654	0,025
szakmunkás végzettség	0,901	0,417	0,869	0,327
középiskolai végzettség	1	(ref.)	1	(ref.)
felsőfokú végzettség	1,946	0,000	1,628	0,032
Gyermekvállalás				
nincs gyermeke	1	(ref.)	1	(ref.)

	<i>Nők</i>		<i>Férfiak</i>	
	<i>Exp(β)</i>	<i>p</i>	<i>Exp(β)</i>	<i>p</i>
van gyermeke	0,958	0,726	1,096	0,462
Házasságkötés az első partnerrel nem kötöttek házasságot vagy eleve házasok voltak	1	(ref.)	1	(ref.)
házasságot kötöttek	1,545	0,001	1,603	0,001
Munkaerő-piaci aktivitás				
dolgozik	1,471	0,023	1,166	0,544
munkanélküli	0,877	0,762	1,243	0,558
tanuló	1	(ref.)	1	(ref.)
egyéb inaktív	1,314	0,147	0,644	0,361
Konstans (abszolút kockázat)	0,0048		0,0070	
<i>Modell-statisztikák</i>				
Kiinduló log likelihood	-1223,4		-1136,9	
Log likelihood	-1141,4		-1071,4	
Log likelihood változása (%)	6,7		5,8	
N (személyek)	979		937	
N (események)	649		576	
N (személy-hónapok)	6127		3854	

Megjegyzés: A szürke háttér a $p < 0,05$ szinten szignifikáns együtthatókat jelzi.

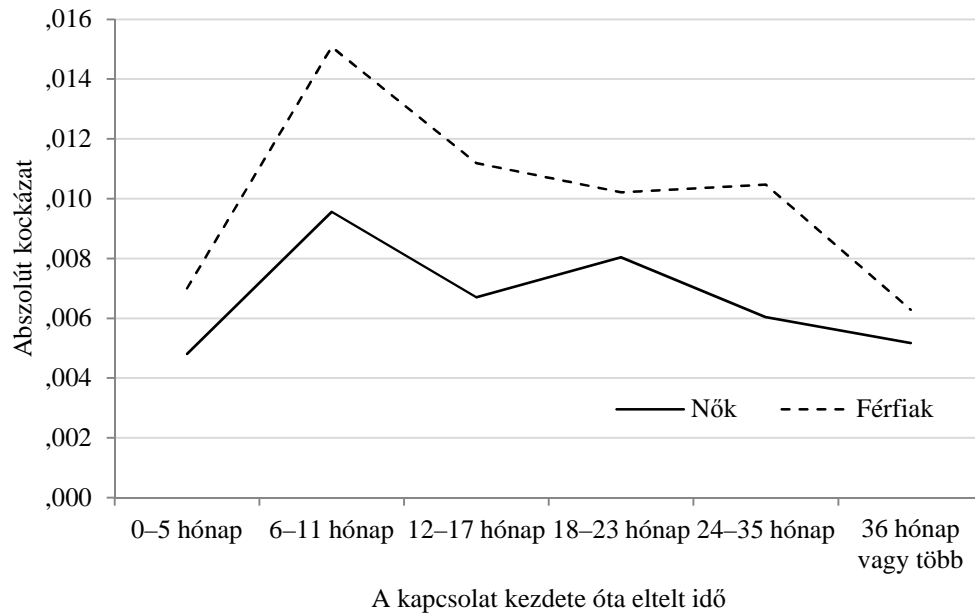
A szülői házban párkapcsolatot kezdők elköltözési kockázata függ a kapcsolat kezdete óta eltelt időtől (41. ábra). Az elköltözési kockázat az első fél évben alacsony, a második fél évben a legmagasabb, utána pedig fokozatosan, kisebb megtorpanásokkal csökken, és három év elteltével nagyjából az első hat hónap szintjére esik vissza. Míg a leíró eredmények nem mutattak nemek közötti eltérést, a regresszióelemzés alapján a férfiak elköltözésének kockázati rátája magasabb, mint a nőké, és a kapcsolat kezdetétől számított első másfél évben intenzívebben hagyják el a szülői házat.

Annak, hogy az első párkapcsolat kezdetekor hány éves volt a válaszadó, csupán egy esetben van hatása. Ha egy szüleivel élő nőhöz viszonylag későn, 25–35 éves korában költözött oda az első élet- vagy házastársa, az csökkenti az önálló háztartás kialakításának esélyét.

A férfiak körében az egymást követő évtizedekben a vizsgált szempontból nem történt változás. A nők esetében az 1990-es években tapasztalható visszaesést követően az ezredforduló után az elköltözés kockázati rátája visszatért az 1980-as években mért szintre.

A gyermekkori családi háttér hatása igen alacsony. A nőknél a testvérek siettetik az elköltözést, valószínűleg a nagyobb laksűrűség miatt, és ilyenkor az esetleg rászoruló szülőről való gondoskodás felelőssége is megoszlik. Az egyház tanításait követő, vallásos nők – és kisebb mértékben a maguk módján vallásosak is – elköltözési kockázata alacsonyabb, mint a nem vallásosaké, vagyis inkább a szülői háztartásban maradnak.

41. ábra: A szülői házban párkapcsolatot kezdett nők és férfiak elköltözési kockázata a kapcsolat kezdete óta eltelt idő függvényében (regressziós becslések)

Bár a válaszadó iskolai végzettsége nem befolyásolja, hogy ki kezd a szülői házban élve párkapcsolatot, a későbbi elköltözésre már hatást gyakorol. Az érettségizettekhez képest a legfeljebb általános iskolát végzettek kisebb, a diplomások viszont nagyobb eséllyel tudnak a szülői házat elhagyva önálló háztartást létrehozni. Ez valószínűleg összefügg a képzettek előnyösebb munkaerő-piaci és lakáshelyzetével.

Az életesemények közül a gyermekvállalásnak nincs hatása.³³ A munkaerő-piaci aktivitás szempontjából csak a munkavállalásnak van (pozitív) hatása, és csak a nők körében. Amennyiben a partnerek élettársként éltek együtt, a házasságkötés elősegíti, hogy elköltözzenek. Itt valószínűleg összekapcsolódik, egymáshoz igazodik a két esemény: a fiatal pár akkor házasodik össze és költözik önálló háztartásba, amikor a kapcsolatuk mindkét döntésre megérett, vagy amikor azt megengedhetik maguknak.

³³ Ugyanezt az eredményt kaptuk a gyermekvállalás kétértékű változója helyett a gyermekszámot használva is, azaz a gyermekek esetében a további gyermek(ek) megszületése sem siettetí a szülői házból való elköltözést.

8.4. Részösszegzés

A 16–35 éves kor közötti időszakban a nők 33%-a, a férfiak 29%-a a szülői ház elhagyása előtt megkezdte első élettársi kapcsolatát vagy megkötötte első házasságát. Közülük legtöbbször előbb-utóbb önálló háztartást alakítottak ki. Akik párkapcsolati együttélést kezdtek a szülői házban vagy azon kívül, nagyon hasonlóan időzítették azt. Az élettárssal, házastárssal összeköltözők egy része valószínűleg viszonylag későn jut saját otthonhoz, és inkább vállalják a pár egyikének szüleivel való (ideiglenes) együttélést, mint hogy a közös lakás hiánya miatt elodázzák az összeköltözést.

Az ezredforduló után jelentősen visszaesett az elköltözést megelőző párkapcsolatok aránya, és ez főleg a húszas évek második felében és a harmincas évek első felében kötött kapcsolatokra volt jellemző. A párkapcsolat keretében történő elköltözések aránya már az 1990-es években drasztikusan lecsökkent, és megnőtt a várakozási idő, amely az önálló otthon megszerzéséig eltelt. A társadalom egy része nem úgy alkalmazkodott a rendszerváltást követő megváltozott gazdasági és társadalmi körülményekhez, hogy később kezdett tartós párkapcsolatot, hanem a párkapcsolati magatartás változatlansága mellett tovább maradt a szülői házban. A 2000-es években folytatódott a párkapcsolat-formálódással összefüggő elköltözések visszaszorulása, és ekkor már a szülői házban partnerkapcsolatot kezdők aránya is jelentősen visszaesett.

A szülői házban párkapcsolatot kezdők körében az elköltözés a kapcsolat első éveiben a legvalószínűbb. Ahogy telnek az évek, egyre kevesebben alapítanak partnerükkel önálló háztartást. A szülői háztartásban való élet- vagy házastársi együttélés a fiatalok egy része számára korántsem rövid, átmeneti állapot, hanem állandósul. A regresszióelemzés azt mutatja, hogy a férfiak elköltözési kockázata magasabb, és a kapcsolat kezdetétől számított első másfél évben intenzívebben hagyják el a szülői házat, mint a nők.

Összességében a szülői házban történő összeköltözés magyarázatában meglehetősen kevés tényező játszik szerepet az általunk vizsgáltak közül. A gyermekkori családi háttér hatása nagyon korlátozott a szülői házban megkezdett párkapcsolatok valószínűségének magyarázatában. Elsősorban az alacsony képzettségű szülők relatíve fiatal, már nem tanuló, gyermekes lányai és fiai választják ezt a megoldást, az 1980-as évekhez képest csökkenő mértékben.

A képzetlenebb – legalább érettségizett – szülők csökkentik annak kockázatát, hogy a még a szülői házban élő tizenéves gyermekeikhez odaköltözzön a partnerük. Ha az együtt nem élő párok gyermekáldás elé néznek, akkor törekednek rá, hogy valamilyen módon együtt éljenek, akár önálló háztartásban, akár az egyik fél szüleinél. A diákokhoz, hallgatókhoz képest az összes többi élethelyzet elősegíti, hogy a fiatal nők és

férfiak a szülői házban élve párkapcsolatot létesítsenek. Az első párkapcsolat és az elköltözés versengő kockázatai nem különülnek el aszerint, hogy az egyiket inkább a dolgozó, a másikat inkább az inaktív személyek választják.

A szülői házban párkapcsolatot kezdők elköltözését sietteti, ha a válaszadónak vannak testvérei, ha diplomás, ha dolgozik, és ha az élettársként együtt élő pár házasságot köt. Bár az iskolai végzettségnek nincs hatása arra, hogy ki kezd a szülői házban élve párkapcsolatot, a későbbi elköltözést azonban befolyásolja. Kevésbé valószínű, hogy a legfeljebb alacsony végzettségűek önállóan tudnak, mint az érettségizettek. Ez valószínűleg összefügg a képzettek előnyösebb munkaerő-piaci és lakáshelyzetével.

9. Összegzés és következtetések

A dolgozatban a szülői házból való elköltözés időzítésében bekövetkező változásokat, a párokapsolat keretében és az egyedül elköltözőket, a nők és a férfiak közötti különbségeket vizsgáltam. Elemeztem a gyermekkori családi háttér elköltözési magatartásra gyakorolt hatását is, ebben az esetben szintén megkülönböztetve egymástól a párokapsolat keretében és a partner nélkül elköltözőket. Az *Életünk fordulópontjai* kövétés panelvizsgálat harmadik hullámának (2008–2009) adatait felhasználva először áttekintettem a partnerrel és a partner nélkül történő elköltözés nemek közötti különbségeit és időbeli változását. Ezután versengő eseménytörténeti elemzés segítségével vizsgáltam, hogy a szülők iskolai végzettsége, a család összetétele és a testvérszám milyen módon hat az önálló háztartás kialakításának időzítésére.

9.1. A dolgozat főbb megállapításai

Az eredményeink szerint a férfiak átlagosan három évvel később alapítanak önálló háztartást, mint a nők, és első párokapsolatukat is később létesítik. Az elmúlt három évtizedben a két nem elköltözési magatartása közeledett egymáshoz, mivel a szülői ház elhagyásának fokozatos kitolódásával a nők körében a viszonylag fiatal korban történő elköltözések aránya esett a leginkább vissza. A rendszerváltást követően az oktatási expanzió, a változó párokapsolati viselkedés, a munkaerőpiacra való belépés és a lakáshoz jutás nehézségei miatt az elköltözés életkora jelentősen kitolódott, a még 35 éves korukban is a szülőkkel élők aránya pedig megnőtt.

Legtöbben húszas éveik elején hagyják el egyedülállóként a szülői házat, leggyakrabban valószínűleg továbbtanulás vagy munkavállalás miatt, a későbbi életkorokban ez igen ritka. Ezzel szemben a párokapsolat-formálódással összefüggő elköltözések intenzitása csak a válaszadók húszas éveinek végén csökken le. A nőkre jellemző korábbi elköltözés elsősorban abból adódik, hogy nagyobb arányban és korábban költöznek össze partnerükkel, mint a férfiak. A szülői házból egyedül elköltözők arányában és időzítésében nincs jelentős különbség a két nem között.

A 4. fejezetben megfogalmazott *1. kutatási kérdés* az elköltözés versengő kockázatainak időzítésében bekövetkezett változásokra vonatkozott. Az eredmények igazolták azt a feltételezést, hogy a partnerrel történő elköltözések egyre inkább kitolódnak az egyéni életútban (1a hipotézis). Szintén igaznak bizonyult az a várakozás, hogy az egyedül történő elköltözések aránya az összes elköltözésen belül nőtt (1b hipotézis). Az

1c hipotézist viszont nem igazolták az eredmények, mert a 25 éves kor fölött egyedül elköltözők aránya kismértékben emelkedett. Elsősorban a felsőfokon továbbtanulók és a diplomások költöznek el partner nélkül.

A partnerrel és az egyedül történő elköltözés időzítésében mutatkozó időbeli változások elsősorban a rendszerváltás utáni gazdasági és társadalmi átalakulás hatására utalnak. A partnerrel történő elköltözések halasztása már az 1980-as években megkezdődött, ami arra enged következtetni, hogy az elköltözési magatartás változását értékváltozások is befolyásolták. Ez a hatás közvetlenül, a párkapcsolatok változó népszerűsége és a kapcsolatformálódás kitolódása révén is érvényesülhetett.

Az eredmények szerint Magyarországon is jellemző, hogy a fiatal felnőttkor két fontos életeseménye, a szülői házból való elköltözés és az első párkapcsolat kialakítása szétválik. A társadalom egy növekvő csoportja számára az élettársi vagy házastársi együttélés létesítését megelőzi az önálló háztartás kialakítása, és életük hosszabb-rövidebb időszakában már a szülőktől külön, de együtt élő partner nélkül élnek. Azonban az anyagi és lakhatási kényszerek miatt egyrészt nem ez lesz az általános, másrészt nem szűnt meg az a gyakorlat sem, hogy a fiatal pár az egyik fél szüleinél kezdi a közös életét, és csak később hoz létre önálló háztartást. Mindebből az következik, hogy gyengül a kapcsolat az elköltözés és a párkapcsolati életút között, de azért továbbra is ez marad a szülői házból kivezető legfontosabb út. Bár a nők fokozott felsőoktatási részvétele miatt körükben növekszik a partner nélkül történő elköltözések aránya, de korábban kötnek házasságot, élettársi kapcsolatot, ezért továbbra is inkább a férfiakra jellemző, hogy párkapcsolati életútjuktól függetlenül hagyják el a szülői házat. A partnerrel elköltöző nők jóval korábban hagyják el a szülői házat, mint a férfiak és a partner nélkül elköltöző nők, a partner nélkül történő elköltözés időzítése viszont a két nem esetében nem különbözik egymástól.

A fiatal felnőttek párkapcsolat keretében egyre később hagyják el a szülői házat. A rendszerváltás után jelentkező és jelenleg is tartó halasztó magatartás ellenére a 35 éves korukig partnerkapcsolat keretében elköltözött nők aránya nem csökkent, vagyis a fiatal korban elmaradó elköltözéseket a nők később bepótolják. A férfiak körében főként 25 éves kor fölött költöznek el kevesebben a partnerükkel, és úgy tűnik, ezt későbbi életkorokban sem pótolják be. A partner nélkül elköltöző nők és férfiak viselkedése nagyon hasonló, és időbeli változás alig történt, a 25 éves kor fölött egyedül elköltözők aránya kismértékben nőtt. Bár a partnerrel elköltözők aránya az 1980-as évek óta fokozatosan csökken, a partner nélkül elköltözőké pedig nő az összes elköltözésen belül, a 2000-es években a fiatalok többsége továbbra is partnerrel alapít önálló háztartást. A 2000-es években a nőknél továbbra is a párkapcsolat az önálló háztartás kialakításának

főbb útja, a férfiaknál pedig az utóbbi évekre a partnerrel és a partner nélkül történő elköltözés intenzitása és aránya már majdnem megegyezik

A párkapcsolat létesítése és a szülői házból való elköltözés sorrendjében a kilencvenes években kezdődtek a változások. Megnőtt azok aránya, akik nem partnerkapcsolati okok miatt költöztek el a szülői házból, és csak később kezdték meg első együttélésüket. Minden harmadik nő és férfi, aki már élt élettársi kapcsolatban vagy házasságban, a szülőkkel egy háztartásban élve költözött össze a partnerével. Ez az arány az 1990-es évekig lassan, de fokozatosan nőtt, majd az új évezred első éveiben jelentősen visszaesett.

Az első párkapcsolatot élettársként kezdők növekvő arányával párhuzamosan az 1980-as évektől kezdve egyre ritkábbá vált, hogy a fiatal pár a szülőktől való elköltözés előtt kötött házasságot. Az új évezred első évtizedében csak minden tízedik fiatal költözik el a házasságkötéssel egy időben és ugyanakkora a szülői házból való elköltözés aránya. A változások ellenére azonban továbbra is a partnerkapcsolat létesítése esik egybe a leggyakrabban a szülői házból való elköltözéssel, valószínűleg ez az elköltözés legfontosabb mozgatója.

A 2. *kutatási kérdés* a szülői erőforrások, a szülői iskolai végzettség elköltözésre gyakorolt hatására vonatkozott. Az eredmények igazolták azt a hipotézist, hogy a magasan iskolázott szülők késleltetik a partnerrel történő elköltözést, egy bizonyos életkor fölött pedig elősegítik, hogy a felnőtt gyermek önálló háztartást hozzon létre (2a hipotézis). Ez a hatás közvetlenül és a gyermek saját iskolázottságán és egyéb életeseményeinek időzítésén keresztül, közvetett módon is érvényesül (2b hipotézis).

Az eredmények szerint a szülők magasabb iskolai végzettsége csökkenti annak a kockázatát, hogy a fiatal, 18 év alatti lányok és fiúk partnerkapcsolatra lépve költözzenek el a szülői házból. 18 és 20 éves kor között, amikor a továbbtanulási vagy munkavállalási célú elköltözés a leggyakoribb, az iskolázottabb szülők elősegítik, hogy a gyermekük partner nélkül elköltözzön. 22–25 éves kor fölött pedig a még otthon élő gyermekek elköltözését attól függetlenül elősegítik, hogy az partnerrel vagy egyedül történik. Úgy tűnik, az érettségizett vagy diplomás szülők materiális és immateriális erőforrásaikat arra használják, hogy csökkentsék a korai, rizikós függetlenedési kísérletek kockázatát, 18–20 éves korban elősegítsék a tanulással és munkavállalással összefüggő mobilitást, a húszas évek második felében pedig támogatják a fiatalok önállósdását.

Az elemzésben a szülők iskolázottságának vizsgálatakor csupán két kategóriát különböztettem meg: rendelkezik-e legalább érettségivel vagy sem. A két csoport közötti különbségek jelentősen voltak. A szülői háttér hatása valószínűleg még erőteljesebben jelentkezik, ha részletesebb iskolázottsági kategóriákat használnánk.

A gyermekkori család összetételének hatásával a 3. kérdés foglalkozott. Mind a négy előzetes feltételezés beigazolódott.

Sikerült kimutatni a gyerekkorban megtapasztalt nem hagyományos családi együttélések hatását (egyszülős család, nevelőszülő jelenléte), azonban az a vártnál kisebb mértékű (3a hipotézis).

A magasabb testvérszám általában sietteti az elköltözést, főként a nők körében, az egyedüli gyermekek pedig tovább maradnak a szülői házban (3b hipotézis). Minél több a testvér, valószínűleg annál kisebb a lehetőség rá, hogy a fiatal önálló életvitelt alakítson ki a szülői házban. Több testvér esetén az egy-egy gyermekre szánt idő, figyelem és szülői erőforrás is kisebb, így a fiatal minél korábban megpróbálhat a kibocsátó családon kívül boldogulni. Erre legkönnyebben egy partnerrel együtt van lehetősége.

A nevelőszülő inkább a nők, az egyszülős család inkább a férfiak esetében hat (3d hipotézis). Sietteti a nők elköltözését, ha nevelőszülő is él a családban. Az egyszülős családokban leggyakrabban az édesanya neveli a gyermekeket, a nevelőszülő pedig nevelőapát jelent. Ez eltérően hat a fiú- és a lánygyermekekre. A nők általában érzékenyebben reagálnak a családban bekövetkező változásokra, a feszültségre és a konfliktusokra, a szülői házban szorosabb felügyelet alatt élnek és több házimunka hárul rájuk, mint fiútestvéreikre.

A testvér nélkül, egyszülős családban (leggyakrabban az édesanyjával) élő felnőtt férfiak esetében a családi háttér késlelteti a partnerrel való elköltözést (3c hipotézis), viszont az férfi, akit egy szülő nevelt és vannak testvérei hamarabb elköltözik. Az, hogy a testvérral nem rendelkező fiúgyermek viszonylag sokáig az édesanyjával marad, mindkét fél számára előnyös lehet. Az anya számára támaszt, segítséget és társaságot jelenthet a gyermeke, miközben elvégzi a házimunkát és gondoskodik a fiáról. Részletesebb elemzést igényel annak tisztázása, hogy egyedülálló fiúkról van-e szó, vagy pedig a partnerükkel együtt élnek az édesanya háztartásában.

A dolgozat külön foglalkozott azzal a jelenséggel, hogy a fiatal felnőttek egy jelentős, bár az utóbbi tíz-húsz évben egyre csökkenő része még a szülői házban él, amikor összeköltözik első partnerével vagy amikor házasságot köt. Itt nem arról van szó, hogy ők az átlagosnál korábban kezdenének párkapcsolatot. Valószínűleg az élettárssal, házastárral összeköltözők egy része viszonylag későn jut saját otthonhoz, és inkább vállalják a pár egyikének a szüleivel való (ideiglenes) együttélést, mint hogy a közös lakás hiánya miatt elodázzák az összeköltözést. Az 1990-es évekre volt jellemző, hogy a társadalom egy része nem úgy alkalmazkodott a megváltozott gazdasági és társadalmi körülményekhez, hogy később kezdett tartós párkapcsolatot, hanem a párkapcsolati magatartás változatlansága mellett tovább maradt a szülői házban. A 2000-es években foly-

tatódott a párkapcsolat-formálódással összefüggő elköltözések visszaszorulása, és ekkor már a szülői házban partnerkapcsolatot kezdők aránya is jelentősen visszaesett.

A szülői házban párkapcsolatot kezdők körében az elköltözés a kapcsolat első éveiben a legvalószínűbb, és a férfiak elköltözési esélye magasabb, mint a nőké. A szülői háztartásban való élet- vagy házastársi együttélés azonban a fiatalok egy része számára korántsem rövid, átmeneti állapot, hanem állandósul. Az előnyösebb társadalmi helyzet nem csökkenti lényegesen az esélyt, hogy valaki még a szülőkkel élve kezdjen párkapcsolatot, azt viszont elősegíti, hogy a pár minél előbb elköltözzön.

Az elemzés további fontos tanulsága, hogy az elköltözés időzítése, dinamikája, intenzitása és meghatározói lényegesen eltérnek az egyedül és a partnerrel elköltözők esetében. Bizonyos esetekben ellentétes tendenciák játszódnak le a két csoportban: például a partnerrel elköltözők egyre inkább halasztják az önállósodást, a partner nélkül elköltözők viszont előbbre hozzák azt. Az aggregált elköltözési számok elfedik az eltérő irányú változásokat. A szülői ház elhagyásának elemzésekor ezért célszerű megkülönböztetni az elköltözésnek ezt a két altípusát.

Az elemzés arra is rávilágított, hogy a rendelkezésünkre álló adatok és módszerek segítségével is betekintést kaphatunk az elköltözés összetett folyamatának világába. A sorkatonai szolgálatukat töltő férfiak és az egyetemi, főiskolai hallgatók egyedül történő elköltözési kockázata magasabb volt, mint a társaiké. Ez arra utal, hogy a válaszadók nemcsak az új magánháztartás létrehozásával járó tartós elköltözést tekintik elköltözésnek. Az életút utólagos megkonstruálása során volt, aki a katonai szolgálattal és a felsőfokú tanulmányokkal járó, csak részben önálló „living away” időszakát már úgy tekintette, hogy elköltözött a szülői házból. Az adatbázis panel jellege és információgazdagsága lehetőséget ad rá, hogy a későbbiekben részletesebben elemezzük ezeket az átmeneti élethelyzeteket.

9.2. A további kutatás lehetséges irányai

A dolgozathoz választott *Életünk fordulópontjai* adatbázis mintanagysága és az életútra vonatkozó kérdéseinek gazdagsága számtalan elemzési lehetőséget rejt a fiatal felnőttek életével foglalkozó kutatók számára. Szép számmal akadnak azonban olyan kérdések, amelyekre az ilyen kvantitatív adatok nem adhatnak választ. A szülői házból való elköltözés mélyebb megismerését szolgálhatja egy kvalitatív elemzés. Vizsgálható, mit jelent a szülői ház elhagyása a fiatalok és szüleik számára, milyen szempontokat mérlegelnek a döntés előtt, sikerül-e megvalósítaniuk az elköltözés időpontjára vagy körülményeire vonatkozó előzetes elképzeléseiket, hogyan alakulnak a családi kapcsolatok a felnőtt

gyermekük önállóvá válása után, kik és miért nem alapítanak önálló háztartást, milyen körülmények között él együtt a fiatal a partnerével a szülői házban stb. A kérdések hosszan sorolhatók.

Egy célzott kvantitatív vizsgálat is segíthetne részletesebben megismerni azt a folyamatot, amelynek révén a fiatalok leválnak a szülői házról. Ehhez egy részletes lakhatási történetre lenne szükség, amely dokumentálja az összes elköltözést és visszaköltözést, azt, hogy az önállóan élők kikkel éltek egy háztartásban, milyen lakáskörülmények és tulajdonviszonyok között, milyen távolságban a szülőtől. A már nem teljesen a szülőikkel, de még nem teljesen függetlenül élők élethelyzetét az önállóság és a függőség különböző dimenzióiban lehetne vizsgálni (például anyagiak, házimunka, szabadidő-eltöltés, érzelmi támogatás, a találkozások gyakorisága) (Mitchell 2000).

A dolgozatban felhasznált adatbázis egy követéses panelvizsgálat harmadik hullámán alapul. Az adatok panel jellege is kínál további elemzési lehetőségeket. Például vizsgálható, hogy az egyes hullámok között kik hagyták el a szülői házat, megvalósultak-e a korábbi elköltözési intenciók. A magyarázó változók köre ebben az esetben szélesebb lehet, mint egy retrospektív elemzésnél (például részletesen mérhető a szülők és felnőtt gyermekek jövedelmi, anyagi és lakáshelyzete, egészségi állapota). Bizonyos átmeneti élethelyzeteket is meg lehetne különböztetni, például amikor a fiatal ideiglenesen távol van a szülői háztól. Ezen elemzési lehetőségek egy részét a későbbiekben tervezem megvalósítani.

Mind a retrospektív, mind a keresztmetszeti elemzésnek megvannak a maga előnyei és hátrányai, szépségei és buktatói; más-más kérdéscsoportot tesznek lehetővé és eltérő felépítésű adatbázisokat igényelnek. Jelenleg nem áll rendelkezésre olyan adatbázis, amelynek segítségével akár az eseménytörténeti, akár a keresztmetszeti elemzés minden előnyét kihasználhatnánk és a lehető legrészletesebb, legmélyebb elemzését adhatnánk a fiatal felnőttek elköltözési viselkedésének, együttélési mintázatainak. Ezért a dolgozatban arra törekedtem, hogy a rendelkezésre álló adatforrás felhasználásával próbáljam bemutatni az alapvető trendeket és választ adjak az elköltözéssel kapcsolatos néhány fontos kérdésekre.

10. Függelék

10.1. Módszertani függelék: az eseménytörténeti elemzés

A dolgozatban található empirikus elemzés nagy része az eseménytörténeti elemzés (*event history analysis*) módszerét alkalmazza. A módszertani függelékben röviden ismertetem az eseménytörténeti elemzés alapfogalmait és a dolgozatban előforduló mutatókat, módszereket, modelleket.³⁴

10.1.1. Alapfogalmak

Az eseménytörténeti elemzés az események előfordulásának és időzítésének vizsgálatára használt statisztikai módszerek összefoglaló elnevezése (Allison 1984). Az *esemény* olyan minőségi változásként, az egyik állapotból a másikba történő átmenetként határozható meg, amelynek meg lehet állapítani az időpontját. Megkülönböztethetjük egymástól az egyszeri (*absorbing*) és a visszatérő (*recurrent*) eseményeket. Az előbbi csoportba tartozók egy adott személy életében csak egyszer következhetnek be (például az első gyermek megszületése, az iskolarendszerű tanulmányok befejezése, halál), a második típusú események pedig többször, ismétlődően előfordulhatnak (házasságkötés, munkanélkülivé válás stb.).

A *kockázati idő* vagy megfigyelési időszak azt az időtartamot jelöli, mialatt a vizsgált személy átélheti a kérdéses eseményt. Például a második házasság kockázati ideje az első házasság felbomlásával, a válás kimondásával kezdődik, és egészen addig tart, amíg az illető másodszor házasságot nem köt. A *kockázati népességet* azok alkotják, akik potenciálisan átélhetik az eseményt. Például a második házasságkötés kockázati népességébe azok tartoznak, akiknek (válás vagy özvegyülés miatt) felbomlott az első házassága.

³⁴ Az eseménytörténeti elemzés statisztikai alapjaival, szociológiai alkalmazásával és az elemzés gyakorlati kérdéseivel kapcsolatban az alábbi könyvek szolgálnak bővebb információval: Blossfeld – Rohwer 2002; Blossfeld et al. 2007; Box-Steffensmeier – Jones 2004; Cleves et al. 2008; Kleinbaum – Klein 2012; Yamaguchi 1991.

A kockázati népesség nem minden tagja tapasztalja meg a vizsgált eseményt. Előfordul, hogy az esemény nem következik be a megfigyelési időszak során. Ebben az esetben a megfigyelést *cenzoráltnak* nevezzük. A leggyakoribb az ún. jobbról cenzorált megfigyelés, amikor a személy megfigyelése még azelőtt véget ér, hogy az esemény bekövetkezett volna, és nem tudjuk, hogy később bekövetkezik-e, s ha igen, mikor. A cenzorálás leggyakoribb oka, hogy a kockázati népesség egy részével az adatfelvétel idejéig nem történik meg a kérdéses esemény, esetleg a követéses vizsgálatok többszöri adatfelvétele során a kérdezett valamilyen okból a kutatás vége előtt kiesik a mintából (ismeretlen helyre költözik, meghal vagy megtagadja a vizsgálatban való további részvételt). Az eseménytörténeti elemzés jól tudja kezelni ezt a fajta adathiányt.

Az eseménytörténeti modellek egy változókészlet hatását vizsgálják egy esemény előfordulásának kockázati rátájára. Megkülönböztetjük egymástól az időben állandó (*fixed*) és a dinamikus (*dynamic*) független változókat. Az *időben állandó változók* értéke a teljes kockázati idő alatt változatlan. Vagy olyan változóról van szó, amelyek a kockázati periódus kezdetét megelőző időpontra vonatkoznak (például a születési hely, az apa foglalkozási státusa a vizsgált személy tízéves korában), vagy amelyek az egyén élete során változatlanok (például nem, anyanyelv). A *dinamikus változók* értéke a megfigyelési időszak alatt változhat (például jövedelem, családi állapot). Azok a tényezők, amelyek természetük szerint dinamikusak, nem vonhatók be az elemzésbe, ha csak időben állandó változók állnak róluk rendelkezésre. Például hiába ismerjük a válaszadó munkaerő-piaci helyzetét, lakásviszonyait vagy a háztartáson belüli munkamegosztással való elégedettségét a kérdéses időpontjában, abból nem tudunk teljes bizonyossággal az évekkel, akár évtizedekkel korábbi viszonyokra következtetni, és nem magyarázhatunk korábbi eseményeket egy későbbi időpontra jellemző állapottal. Ezért a retrospektív adatfelvételek kihívása, hogy lehetővé tegyék, hogy minél több dinamikus változó bekerülhessen az elemzésbe.

Az eseménytörténeti elemzéshez át kell alakítani az adatokat. A kockázati periódus kezdetétől a végéig terjedő időszakot minden megfigyelés esetében változó mennyiségű *epizódra* bontjuk (így egy személyhez a létrejövő adatbázisban több sor is tartozhat). Minden epizód legalább egy változó értékében (egy állapotban) eltér a többitől: például bekövetkezett-e a vizsgált esemény vagy sem, mi a személy iskolai végzettsége, hány gyermeke van. Ha az időegység a hónap, akkor az adatbázis *személy-hónapokra* bomlik. Elvileg lehetséges, hogy minden időpontban történt valami változás, ebben az esetben minden válaszadó esetében annyi sorból áll az adatbázis, ahány időegységből (például hónapból vagy évből) áll a megfigyelési időszak.

10.1.2. Nem parametrikus módszerek

Az eseménytörténeti elemzés nem parametrikus, leíró elemzési módszerei közé tartoznak a halálozási táblák és a Kaplan-Meier becslés, melyek segítségével többek között meghatározhatók a kockázati népesség egészére és annak alcsoportjaira vonatkozó túlélési függvények és kockázati ráták.

A *túlélési függvény* (*survival function*) egy népességben belül azok részarányát adja meg, akik egy adott t időpontig nem éltek át a vizsgált eseményt. A T az esemény bekövetkezési ideje a kockázati idő kezdetétől, t_0 -tól számítva.

$$S(t) = P(T \geq t)$$

A túlélési függvény értéke 0 és 1 között lehet. A kockázati periódus kezdetén az értéke 1, azaz $S(t_0) = 1$, és az idő függvényében csökken vagy nem növekszik.

A túlélési függvény komplementere a *kumulatív eloszlásfüggvény* (*cumulative distribution function*), azaz az esemény bekövetkezési valószínűsége a T időpont előtt.

Egy adott esemény időzítése a túlélési függvény segítségével vizsgálható. A *medián* azt az időpontot (vagy életkort) jelenti, amikor a kockázati népesség fele már átélte az eseményt. A *kvartilis életkorok* azt mutatják meg, mikor tapasztalta meg az eseményt a kockázati népesség 25%-a, 50%-a (medián), illetve 75%-a. A viselkedés heterogenitásának, az egyének közötti különbség mértékének mutatója az *interkvartilis terjedelem*, vagyis a 75% és a 25% elérési életkorának a különbsége.

A túlélési függvény kiszámításának két eltérő módja a *halálozási tábla* (*life table*) és a Kaplan-Meier becslés. A halálozási tábla alapvető célja, hogy a népesség különböző életkorokra vonatkozó halálozási adatait egyetlen statisztikai modell segítségével előre meghatározott intervallumokra vonatkozóan összegezze (Kintner 2004). Bár a mortalitás vizsgálatára fejlesztették ki, más események elemzésére is használható.

A túlélési függvény meghatározása a halálozási tábla módszere alapján, ahol d az események, m a cenzorált esetek, n pedig a kockázati népesség száma minden j időintervallumra:

$$S(t_j) = \prod_{k=1}^j \frac{\left(n_k - \frac{m_k}{2}\right) - d_k}{\left(n_k - \frac{m_k}{2}\right)}$$

Ha az adatok tartalmazzák cenzorált megfigyeléseket, a halálozási tábla módszerre azt feltételezi, hogy azok nem különböznek a nem cenzorált esetektől, vagyis a cenzorálás nem szelektív. A számítást előre meghatározott, azonos hosszúságú időinter-

vallumokra végzi el. Az eseményeket (és a cenzorálásokat) úgy tekinti, hogy azok az intervallumok közepén történtek.

A túlélési függvény *Kaplan-Meier becslése* ezzel szemben nem előre meghatározott, azonos hosszúságú intervallumokkal dolgozik, hanem minden időpontra elvégzi a számítást, amikor cenzoráció vagy esemény történt. A cenzorált eseteket az utolsó intervallum végéig figyelembe veszi, amelyben az esetet még megfigyelték (Kaplan-Meier 1958). Ha éves bontásban állnak rendelkezésre az adatok, a halálzási tábla ad pontosabb becslést, a havi vagy részletesebb adatok esetén pedig a Kaplan-Meier becslés használata a célravezetőbb.

A túlélési függvény Kaplan-Meier becslése:

$$S(t_j) = \prod_{i=1}^j \frac{n_i - d_i}{n_i}$$

A *kockázati ráta (hazard rate)* a vizsgált esemény bekövetkeztének becsült valószínűsége Δt időtartam alatt, feltéve, hogy a t időpont előtt még nem következett be:

$$P(t \leq T < t + \Delta t \mid T \geq t)$$

A kockázati ráta megadja egy esemény egy időegységre eső bekövetkezési intenzitását, az értéke nulla vagy nagyobb lehet. A kockázati ráta a kockázati népességben bekövetkezett események számának és a kockázati időtartamnak a hányadosa. A kockázati ráta kiszámítható a halálzási tábla módszerének segítségével (ebben az esetben az időt diszkrétnek tekinti):

$$h(t_j) = \frac{d_j}{\left(n_j - \left(\frac{d_j}{2} + \frac{m_j}{2}\right)\right) \Delta t_j}$$

Folytonos időváltozó esetén a *kockázati függvény (hazard function)* a következő:

$$h(t) = \lim_{\Delta t \rightarrow 0} \frac{P(t \leq T < t + \Delta t \mid T \geq t)}{\Delta t}$$

10.1.3. Parametrikus módszerek: a piecewise exponential modell

Az eseménytörténeti modellek függő változója az esemény bekövetkeztének kockázata, vagyis a kockázati ráta, amely függ t -től és X független változóktól. A kockázati függvény értéke nem lehet negatív, ezért szükséges a logaritmikus átalakítás.

$$\ln(h(t|X)) = \ln(h_0(t)) + \beta X$$

Ezzel a formulával egyenértékű egyenletet kapunk, ha mindkét oldalát az e -edik hatványra emeljük:

$$h(t | x) = h_0(t) \times \exp(\beta x)$$

Az egyenlet $h_0(t)$ része csak a t idő függvénye, a többi változótól független. Ezt nevezik *alapkockázatnak* (*baseline hazard*). Az eseménytörténeti modellek csoportosíthatók aszerint, hogy milyen feltételezéssel élnek az alapkockázat alakjával kapcsolatban. Az a feltevés általában nem állja meg a helyét, hogy a kérdéses esemény bekövetkezésének valószínűsége időben állandó. A feltevések közül a legrugalmasabb a *lépésenként konstans* (*piecewise constant* vagy *piecewise exponential*) alapkockázat, amely meghatároz olyan időintervallumokat, amelyek között az alapkockázat változhat, az intervallumokon belül viszont állandó. A modellt úgy is tekinthetjük, hogy dinamikus változóként tartalmazza az időt.

A modellekben teljesülnie kell az arányossági feltevésnek (*proportionality assumption*), amely szerint a független változók hatása minden időintervallumban azonos. Amennyiben ez nem áll fenn, az adott független változót interakcióba kell állítani az idő-változóval.

Az eseménytörténeti elemzések eredményeként kapott együtthatók relatív kockázatokként értelmezhetők, azaz azt mutatják meg, hogy hányszorosára nő a kockázat az alapkockázathoz képest. Az egynél nagyobb együtthatók pozitív, a nulla és egy közé eső együtthatók negatív irányú összefüggést jeleznek.

A $h(t | x) = h_0(t) \times \exp(\beta x)$ regressziós modell együtthatóit *maximum likelihood* módszerrel becsüljük, amely az együttes valószínűségi sűrűségfüggvényt maximalizálja. Az első lépésben létrehozuk a valószínűségi függvényt (*LF*), majd kiszámítjuk annak természetes alapú logaritmusát (*LLF*) (ez leegyszerűsíti a maximalizációt). Végül maximalizáljuk a log likelihood függvényt. A statisztikai szoftverek általában numerikus iterációt alkalmaznak.

$$LF(p) = [p^x (1 - p)^{n-x}]$$

$$LLF(p) = x \ln(p) + (n - x) \ln(1 - p)$$

$$LLF'(p) = \frac{x}{p} - \frac{(n - x)}{(1 - p)} \rightarrow \hat{p} = \frac{x}{n}$$

ahol p a valószínűség, n az esetszám és x az események száma.

A β együtthatók szignifikanciájának tesztelésére a $z = \hat{\beta} / (se(\hat{\beta}))$ statisztikát alkalmazzuk. Két modell illeszkedését a *log likelihood ratio teszt* segítségével hasonlíthatjuk össze. Minél nagyobb egy modell log likelihood értéke (minél közelebb van a nullához), annál jobban illeszkedik a modell. A null modellhez (amely nem tartalmaz független változókat) hasonlíthatjuk az adott modellt a log likelihood ratio teszt segítségével.

gével, vagy megállapíthatjuk, hogy egy vagy több változó hozzáadása szignifikánsan javítja-e modellünk illeszkedését. A teszt standardizált log likelihood értékeket hasonlít össze, mert a nyers értékek függenek az esetszámtól. A teszt-statisztika a két modell log likelihood értékének különbsége szorozva -2 -vel. A null hipotézis azt állítja, hogy a két modell nem különbözik egymástól. A teszt statisztika khi-négyzet eloszlást követ, a szabadságfok a modell paramétereinek számában történt növekedés.

Az eseménytörténeti modellek egy speciális típusát jelenti a *versengő kockázatok* modellezése. Ilyenkor a kockázati népesség minden tagja esetén egynél több esemény is bekövetkezhet. A versengő események kölcsönösen kizárják egymást: amint az egyik bekövetkezett, a többi már nem történhet meg, az epizód véget ér. Például az első gyermek vagy fiú, vagy lány, az első tartós párkapcsolat élettársi, házastársi vagy LAT viszony, a szülői házat párkapcsolat keretében vagy azon kívül lehet elhagyni.

Versengő kockázatok esetén a szokásos Kaplan-Meier túlélési függvény nem alkalmazható az események időbeli dinamikájának leírására. A cenzorált eseteket a Kaplan-Meier becslés úgy kezeli, hogy az esemény valamikor, a megfigyelési időszakot követően be fog következni. Versengő kockázatok esetében azokat a megfigyeléseket, akikkel nem az érdeklődésre számot tartó, hanem valamely versengő esemény történt meg, a vizsgált esemény szempontjából cenzorálnak tekintjük. Ez az eset azonban eltér a „tényleges” cenzorálástól, mert az esemény már semmiképpen nem következhet be. Így a Kaplan-Meier módszer túlbecsüli a versengő események előfordulási rátáját.

Versengő kockázatok esetén a Kaplan-Meier túlélési függvény helyett a *kumulált gyakorisági függvény (cumulative incidence function)* használatos (Gooley et al. 1999; Coviello–Boggess 2004). A kumulált gyakorisági függvény egy eseménycsoport (például a bármilyen okból bekövetkező halál) valószínűségét felbontja az egyes versengő kockázatok (például az egyes halálokok) valószínűségeire.

Egy e esemény bekövetkezésének valószínűsége versengő kockázat(ok) esetén:

$$P_e(t_j) = \sum_{i=1}^j \frac{d_{ei}}{n_i} S(t_{i-1})$$

ahol $S(t_{i-1})$ a teljes túlélési függvény Kaplan-Meier becslése, $\frac{d_{ei}}{n_i}$ pedig az e esemény kockázatára vonatkozó becslés.

A versengő kockázatok modellezésének több módja létezik. A leggyakrabban alkalmazott módszer külön-külön modelleket futtat az egyes versengő kockázatokra, amelyeknek függő változója az adott kockázati esemény bekövetkeztének valószínűsége, a többi kockázatot átélő személyt pedig cenzorálnak tekintik (Fine–Gray 1999; Putter et al. 2006).

10.2. Táblázatok

19. táblázat: A partnerrel történő elköltözés versengő kockázatainak magyarázó modelljei nemenként (relatív kockázatok)

	A modell				B modell			
	Nők		Férfiak		Nők		Férfiak	
	Exp(β)	p	Exp(β)	p	Exp(β)	p	Exp(β)	p
Hány testvérrel nőtt fel								
0	1	(ref.)	1	(ref.)	1	(ref.)	1	(ref.)
1	1,512	0,000	1,058	0,635	1,493	0,000	1,083	0,538
2 vagy több	1,578	0,000	1,269	0,054	1,629	0,000	1,295	0,055
Gyermekkori család összetétele								
két vér szerinti szülő nevelte	1	(ref.)	1	(ref.)	1	(ref.)	1	(ref.)
egy vér szerinti szülő nevelte	1,031	0,921	0,515	0,091	0,857	0,678	0,344	0,010
egy vér szerinti és egy nevelőszülő	1,939	0,001	1,550	0,029	1,968	0,002	1,167	0,552
Testvérek száma * gyermekkori család összetétele								
1 testvér + egy vér szerinti szülő	0,825	0,568	1,614	0,258	1,088	0,834	2,659	0,029
1 testvér + egy vér szerinti és egy nevelőszülő	0,754	0,248	0,733	0,253	0,739	0,245	0,746	0,384
2 vagy több testvér + egy vér szerinti szülő	1,066	0,854	2,151	0,072	1,278	0,546	3,839	0,003
2 vagy több testvér + egy vér szerinti és egy nevelőszülő	0,743	0,269	0,762	0,304	0,700	0,209	0,967	0,915
Szülők iskolai végzettsége érettségénél alacsonyabb érettségi vagy magasabb	1	(ref.)	1	(ref.)	1	(ref.)	1	(ref.)
	0,689	0,003	0,516	0,001	0,884	0,353	0,594	0,013
Életkor * szülők iskolai végzettsége								
16–18 + magas	0,196	0,001	-	-	0,198	0,002	-	-
18–20 + magas	0,732	0,115	1,037	0,921	0,723	0,101	1,062	0,870
22–25 + magas	1,590	0,004	1,805	0,013	1,403	0,037	1,669	0,031
25–28 + magas	2,917	0,000	2,306	0,001	1,996	0,000	1,889	0,009
28–35 + magas	2,076	0,001	2,899	0,000	1,417	0,118	2,090	0,007
Életkor								
16–18 éves	0,195	0,000	0,034	0,000	0,416	0,000	0,056	0,000
18–20 éves	0,690	0,000	0,381	0,000	0,928	0,474	0,465	0,000
20–22 éves	1	(ref.)	1	(ref.)	1	(ref.)	1	(ref.)
22–25 éves	1,184	0,082	1,734	0,000	0,831	0,068	1,331	0,019
25–28 éves	0,974	0,823	2,349	0,000	0,573	0,000	1,478	0,003
28–35 éves	0,726	0,009	1,618	0,000	0,369	0,000	0,826	0,180
Gyermekvállalás								
nincs gyermeke					1	(ref.)	1	(ref.)
van gyermeke					2,972	0,000	5,096	0,000
Tanulmányok, iskolai végzettség								
alap- vagy középfokon tanul					0,795	0,013	0,866	0,308
felsőfokon tanul					1,042	0,711	0,945	0,749
legfeljebb alacsonyabb középfokú végzettség					0,612	0,000	0,531	0,000
szakmunkás végzettség					0,871	0,122	0,959	0,671
középiskolai végzettség					1	(ref.)	1	(ref.)
felsőfokú végzettség					1,891	0,000	1,647	0,001
Dolgozik								
nem					1	(ref.)	1	(ref.)
igen					1,764	0,000	1,253	0,315
Dolgozik * periódus								
dolgozik + 1990–1999					2,223	0,000	1,843	0,023
dolgozik + 2000–2008					3,314	0,000	2,146	0,007

	<i>A modell</i>				<i>B modell</i>			
	<i>Nők</i>		<i>Férfiak</i>		<i>Nők</i>		<i>Férfiak</i>	
	<i>Exp(β)</i>	<i>p</i>	<i>Exp(β)</i>	<i>p</i>	<i>Exp(β)</i>	<i>p</i>	<i>Exp(β)</i>	<i>p</i>
Periódus								
1980–1989	1	(ref.)	1	(ref.)	1	(ref.)	1	(ref.)
1990–1999	0,571	0,000	0,663	0,000	0,309	0,000	0,444	0,001
2000–2008	0,454	0,000	0,499	0,000	0,218	0,000	0,337	0,000
Munkanélküli								
nem					1	(ref.)	1	(ref.)
igen					3,859	0,000	2,323	0,001
Egyéb inaktív								
nem					1	(ref.)	1	(ref.)
igen					1,224	0,258	0,400	0,301
Sorkatonai szolgálatát tölti								
nem							1	(ref.)
igen							1,119	0,688
Édesanya lakhelyének településtípusa								
főváros	1	(ref.)	1	(ref.)	1	(ref.)	1	(ref.)
megyeszékhely	1,453	0,000	1,318	0,033	1,598	0,000	1,379	0,019
egyéb város	1,295	0,017	1,318	0,026	1,393	0,005	1,297	0,054
község	1,559	0,000	1,209	0,092	1,587	0,000	1,197	0,143
Vallásosság								
az egyház tanításait követi	0,947	0,580	1,067	0,540	0,898	0,297	1,056	0,639
a maga módján vallásos	1,075	0,306	1,088	0,255	1,060	0,422	1,025	0,757
nem vallásos	1	(ref.)	1	(ref.)	1	(ref.)	1	(ref.)
nem tudja / nincs válasz	1,101	0,430	1,133	0,360	1,168	0,205	1,122	0,440
Konstans (abszolút kockázat)	0,0060		0,0035		0,0031		0,0027	
<i>Modell-statisztikák</i>								
Kiinduló log likelihood	-2591,0		-2494,6		-2591,0		-2494,6	
Log likelihood	-2170,0		-1941,2		-1891,6		-1589,1	
Log likelihood változása (%)	16,2%		22,2%		27,0%		36,3%	
N (személyek)	2867		3274		2867		3274	
N (események)	1473		1320		1473		1320	
N (személy-hónapok)	19891		21053		19891		21053	

20. táblázat: Az egyedül történő elköltözés versengő kockázatainak magyarázó modelljei nemenként (relatív kockázatok)

	A modell				B modell			
	Nők		Férfiak		Nők		Férfiak	
	Exp(β)	p	Exp(β)	p	Exp(β)	p	Exp(β)	p
Hány testvérral nőtt fel								
0	1	(ref.)	1	(ref.)	1	(ref.)	1	(ref.)
1	1,158	0,325	1,025	0,866	1,107	0,499	1,045	0,770
2 vagy több	1,433	0,022	1,047	0,778	1,366	0,050	1,115	0,510
Gyermekkori család összetétele								
két vér szerinti szülő nevelte	1	(ref.)	1	(ref.)	1	(ref.)	1	(ref.)
egy vér szerinti szülő nevelte	0,891	0,770	0,827	0,572	0,850	0,695	0,968	0,922
egy vér szerinti és egy nevelőszülő	1,024	0,937	1,298	0,381	1,014	0,964	1,379	0,288
Testvérek száma * gyermekkori család összetétele								
1 testvér + egy vér szerinti szülő	1,656	0,243	0,993	0,986	1,863	0,169	0,864	0,706
1 testvér + egy vér szerinti és egy nevelőszülő	1,602	0,177	1,368	0,348	1,738	0,115	1,405	0,312
2 vagy több testvér + egy vér szerinti szülő	1,775	0,196	1,815	0,120	1,844	0,186	1,589	0,225
2 vagy több testvér + egy vér szerinti és egy nevelőszülő	2,034	0,043	1,266	0,505	2,051	0,042	1,215	0,589
Szülők iskolai végzettsége								
érettségénél alacsonyabb	1	(ref.)	1	(ref.)	1	(ref.)	1	(ref.)
érettségi vagy magasabb	1,197	0,335	0,800	0,255	1,117	0,557	0,735	0,123
Életkor * szülők iskolai végzettsége								
16–18 + magas	0,317	0,002	0,727	0,465	0,384	0,009	0,875	0,761
18–20 + magas	0,809	0,359	1,632	0,056	0,882	0,593	1,801	0,022
22–25 + magas	1,318	0,268	1,780	0,020	1,137	0,610	1,617	0,053
25–28 + magas	2,082	0,016	2,142	0,004	1,408	0,271	1,730	0,039
28–35 + magas	2,013	0,021	2,146	0,011	1,445	0,223	1,752	0,064
Életkor								
16–18 éves	0,559	0,002	0,286	0,000	0,807	0,297	0,389	0,000
18–20 éves	1,325	0,072	0,860	0,350	1,509	0,010	0,958	0,794
20–22 éves	1	(ref.)	1	(ref.)	1	(ref.)	1	(ref.)
22–25 éves	1,021	0,907	0,968	0,835	0,920	0,647	0,935	0,676
25–28 éves	0,744	0,191	1,142	0,438	0,711	0,139	1,094	0,605
28–35 éves	0,692	0,081	0,731	0,096	0,697	0,108	0,730	0,110
Gyermekvállalás								
nincs gyermeke					1	(ref.)	1	(ref.)
van gyermeke					0,719	0,038	0,682	0,037
Tanulmányok, iskolai végzettség								
alap- vagy középfokon tanul					0,810	0,154	0,631	0,003
felsőfokon tanul					1,446	0,015	1,125	0,461
legfeljebb alapfokú végzettség					1,120	0,512	0,683	0,018
szakmunkás végzettség					0,705	0,031	0,624	0,000
középiskolai végzettség					1	(ref.)	1	(ref.)
felsőfokú végzettség					2,230	0,000	1,799	0,001
Dolgozik								
nem					1	(ref.)	1	(ref.)
igen					1,624	0,017	1,314	0,263
Dolgozik * periódus								
dolgozik + 1990–1999					1,113	0,647	1,273	0,337
dolgozik + 2000–2008					1,356	0,173	1,170	0,546
Periódus								
1980–1989	1	(ref.)	1	(ref.)	1	(ref.)	1	(ref.)
1990–1999	0,881	0,218	0,945	0,587	0,859	0,433	0,786	0,264
2000–2008	0,943	0,550	1,057	0,582	0,798	0,210	0,917	0,698

	<i>A modell</i>				<i>B modell</i>			
	<i>Nők</i>		<i>Férfiak</i>		<i>Nők</i>		<i>Férfiak</i>	
	<i>Exp(β)</i>	<i>p</i>	<i>Exp(β)</i>	<i>p</i>	<i>Exp(β)</i>	<i>p</i>	<i>Exp(β)</i>	<i>p</i>
Munkánélküli								
nem					1	(ref.)	1	(ref.)
igen					1,576	0,073	1,113	0,698
Egyéb inaktív								
nem					1	(ref.)	1	(ref.)
igen					1,403	0,328	1,361	0,697
Sorkatonai szolgálatát tölti								
nem							1	(ref.)
igen							1,570	0,072
Édesanya lakhelyének településtípusa								
főváros	1	(ref.)	1	(ref.)	1	(ref.)	1	(ref.)
megyeszékhely	0,865	0,249	0,901	0,418	0,951	0,694	0,915	0,494
egyéb város	1,012	0,924	0,867	0,273	1,079	0,563	0,890	0,373
község	0,781	0,040	0,673	0,001	0,831	0,134	0,711	0,004
Vallásosság								
az egyház tanításait követi	0,742	0,036	0,867	0,358	0,712	0,019	0,817	0,201
a maga módján vallásos	0,922	0,397	0,986	0,872	0,933	0,474	1,002	0,982
nem vallásos	1	(ref.)	1	(ref.)	1	(ref.)	1	(ref.)
nem tudja / nincs válasz	0,965	0,816	1,269	0,094	0,959	0,783	1,298	0,067
Konstans (abszolút kockázat)	0,0030		0,0033		0,0021		0,0033	
<i>Modell-statisztikák</i>								
Kiinduló log likelihood	-1965,6		-2285,3		-1965,6		-2285,3	
Log likelihood	-1856,3		-2148,7		-1800,8		-2103,1	
Log likelihood változása (%)	5,6%		6%		8,4%		8,0%	
N (személyek)	2867		3274		2867		3274	
N (események)	718		863		718		863	
N (személy-hónapok)	19891		21053		19891		21053	

Irodalom

- Aassve, Arnstein–Francesco C. Billari–Fausta Ongaro (2001): *The Impact of Income and Employment Status on Leaving Home: Evidence from the Italian ECHP Sample*. MPIDR Working Paper 2000–012.
- Aassve, Arnstein–Francesco C. Billari–Stefano Mazzucco–Fausta Ongaro (2002a): Leaving Home: A Comparative Analysis of ECHP Data. *Journal of European Social Policy* 12(4), 259–275.
- Aassve, Arnstein–Simon Burgess–Andrew Chesher–Carol Popper (2002b): Transitions from Home to Marriage of Young Americans. *Journal of Applied Econometrics* 17, 1–23.
- Aassve, Arnstein–Francesco C. Billari–Spéder Zsolt (2006): Societal Transition, Policy Changes and Family Formation: Evidence from Hungary. *European Journal of Population* 22, 127–152.
- Aassve, Arnstein–Bruno Arpino–Francesco C. Billari (2010): *Age Norms on Leaving Home: Multilevel Evidence from the European Social Survey*. Dondena Working Paper 32, 2010. szeptember.
- Allison, Paul D. (1984): *Event History Analysis: Regression for Longitudinal Event Data*. Sage, California.
- Amato, Paul R. (2000): The Consequences of Divorce for Adults and Children. *Journal of Marriage and the Family* 62, 1269–1287.
- Ambert, Anne Marie (2005): *Changing Families: Relationships in Context*. Pearson Education, Toronto.
- Andics Jenő–Gazsó Ferenc–Harcza István (1984): Az ifjúság önálló élet- és pályakezdésének főbb jellemzői, konfliktusai. In: Dús Ágnes–Ancsel Éva (szerk.): *A magyar ifjúság a nyolcvanas években*. Kossuth, Budapest, 225–264.
- Anxo, Dominique–Gerhard Bosch–Jill Rubery (2010): Shaping the Life Course: A European Perspective. In: Dominique Anxo–Gerhard Bosch–Jill Rubery (eds.): *The Welfare State and Life Transitions: A European Perspective*. Edward Elgar, Cheltenham, 1–77.
- Aquilino, William S. (1990): The Likelihood of Parent-Adult Child Coresidence: Effects of Family Structure and Parental Characteristics. *Journal of Marriage and the Family* 52(2), 405–419.
- Aquilino, William S. (1991a): Predicting Parents' Experiences with Coresident Adult Children. *Journal of Family Issues* 12, 323–342.
- Aquilino, William S. (1991b): Family Structure and Home-Leaving: A Further Specification of the Relationship. *Journal of Marriage and the Family* 53(4), 999–1010.
- Arnett, Jeffrey Jensen (2000): Emerging Adulthood: A Theory of Development from the Late Teens through the Twenties. *American Psychologist* 55(5), 469–480.
- Avery, Roger–Frances Goldscheider–Alden Speare Jr. (1992): Feathered Nest/Gilded Cage: Parental Income and Leaving Home in the Transition to Adulthood. *Demography* 29(3), 375–388.
- Baanders, Arianne N. (1996): Considerations in the Decision to Leave the Parental Home: Anticipated Consequences and Normative Expectations. *Family and Consumer Sciences Research Journal* 24(3), 272–292.
- Bálint Lajos (2012): Belföldi vándorlás. In: Öri Péter–Spéder Zsolt (szerk.): *Demográfiai portré 2012: jelentés a magyar népesség helyzetéről*. KSH NKI, Budapest, 125–136.

- Beck, Ulrich–Elisabeth Beck-Gernsheim (2002): *Individualization: Institutionalized Individualism and its Social and Political Consequences*. Sage, Thousand Oaks.
- Becker, Gary S. (1981): *A Treatise on the Family*. Harvard University Press, Cambridge.
- Bernhardt, Eva–Michael Gähler–Frances Goldscheider (2005): Childhood Family Structure and Routes Out of the Parental Home in Sweden. *Acta Sociologica* 48(2), 99–115.
- Billari, Francesco C. (2001): The Analysis of Early Life Courses: Complex Descriptions of the Transition to Adulthood. *Journal of Population Research* 18(2), 119–142.
- Billari, Francesco C. (2004): Becoming an Adult in Europe: A Macro(/Micro)-Demographic Perspective. *Demographic Research* Special Collection 3, Article 2.
- Billari, Francesco C.–Dimitar Philipov–Pau Baizán (2001): *Leaving Home in Europe: The Experience of Cohorts Born around 1960*. MPIDR Working Paper 014.
- Billari, Francesco C.–Chris Wilson (2001): *Convergence towards Diversity? Cohort Dynamics in the Transition to Adulthood in Contemporary Western Europe*. MPIDR Working Paper 039.
- Billari, Francesco C.–Alessandro Rosina–Rita Ranaldi–Maria Clelia Romano (2008): Young Adults Living Apart and Together (LAT) with Parents: A Three-Level Analysis of the Italian Case. *Regional Studies* 42(5), 625–639.
- Billari, Francesco C.–Aart C. Liefbroer (2010): Towards a New Pattern of Transition to Adulthood. *Advances in Life Course Research* 15(2–3), 59–75.
- Blaauboer, Marjolein–Clara H. Mulder (2010): Gender Differences in the Impact of Family Background on Leaving the Parental Home. *Journal of Housing and the Built Environment* 25, 53–71.
- Blossfeld, Hans-Peter (2000): Globalization, Social Inequality, and the Role of Country-Specific Institutions: Open Research Questions in a Learning Society. *Globalife Working Paper* 11. University of Bielefeld, Germany.
- Blossfeld, Hans-Peter–Katrin Golsch–Götz Rohwer (2007): *Event History Analysis with Stata*. Lawrence Erlbaum, Mahwah/London.
- Blossfeld, Hans-Peter–Erik Klijzing–Melinda Mills–Karin Kurz (ed.) (2005): *Globalization, Uncertainty and Youth in Society*. Routledge, London/New York.
- Blossfeld, Hans-Peter–Götz Rohwer (2002): *Techniques of Event History Modelling: New Approaches to Causal Analysis*. 2nd Edition. Lawrence Erlbaum, Mahwah/London.
- Bognár Virág (2007): Első elszakadás a szülői háztól: a felnőtté válás kezdete? In: Somlai Péter (szerk.): *Új Ifjúság: Szociológiai tanulmányok a posztadolescencekről*. Napvilág, Budapest, 45–80.
- Box-Steffensmeier, Janet M.–Bradford S. Jones (2004): *Event History Modelling: A Guide for Social Scientists*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Breen, Richard–Marlis Buchmann (2002): Institutional Variation and the Position of Young People: A Comparative Perspective. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science* 580(1), 288–305.
- Brückner, Hannah–Karl Ulrich Mayer (2005): The Destandardization of the Life Course: What it Might Mean? And if it Means Anything, Weather it Actually Took Place? In: Ross Macmillan (ed.): *Structure of the Life Course: Standardized? Individualized? Differentiated?* Series Advances in Life Course Research Vol. 9. Elsevier, Amsterdam, 27–53.
- Buchmann, Marlis C. (1989): *The Script of Life in Modern Society: Entry into Adulthood in a Changing World*. University of Chicago Press, Chicago.
- Buchmann, Marlis C.–Irene Kriesi (2011): Transition to Adulthood in Europe. *The Annual Review of Sociology* 37, 481–503.

- Buck, Nicholas–Jacqueline Scott (1993): She's Leaving Home, But Why? An Analysis of Young People Leaving the Parental Home. *Journal of Marriage and the Family* 55, 863–874.
- Bukodi Erzsébet–Róbert Péter (2005): The Effect of the Globalization Process on the Transition to Adulthood in Hungary. In: Hans-Peter Blossfeld–Erik Klijzing–Melinda Mills–Karin Kurz (eds.): *Globalization, Uncertainty and Youth in Society*. Routledge, London/New York, 177–213.
- Bzostek, Sharon H. (2008): Social Fathers and Child Well-Being. *Journal of Marriage and the Family* 70, 950–961.
- Carlson, Marcia J.–Mary E. Corcoran (2001): Family Structure and Children's Behavioral and Cognitive Outcomes. *Journal of Marriage and the Family* 63, 779–792.
- Cavalli, Alessandro–Olivier Galland (1993): *L'allongement de la Jeunesse*. Actes Sud, Paris.
- Cleves, Mario A.–William W. Gould–Roberto G. Gutierrez–Yulia U. Marchenko (2008): *An Introduction to Survival Analysis Using Stata*. 2nd Edition. College Station, Stata Press.
- Coleman, James S. (1988): Social Capital in the Creation of Human Capital. *American Journal of Sociology* 94 Supplement, S95–S120.
- Corijn, Martine–Erik Klijzing (2001): Transitions to Adulthood in Europe: Conclusions and Discussions. In: Martine Corijn–Erik Klijzing (eds.) *Transitions to Adulthood in Europe*. Kluwer, Dordrecht, 313–340.
- Côté, James E. (2000): *Arrested Adulthood: The Changing Nature of Maturity and Identity*. New York University Press, New York.
- Courgeau, Daniel–Éva Lelièvre (1992): *Event History Analysis in Demography*. Clarendon Press, Oxford.
- Coviello, Vincenzo–May Bogges (2004): Cumulative incidence estimation in the presence of competing risks. *The Stata Journal* 4(2), 103–112.
- DaVanzo, Julie–Frances Kobrin Goldscheider (1990): Coming Home Again: Returns to the Parental Home of Young Adults. *Population Studies* 44(2), 241–255.
- De Jong Gierveld, Jenny–Aart C. Liefbroer–Erik Beekink (1991): The Effect of Parental Resources on Patterns of Leaving Home among Young Adults in the Netherlands. *European Sociological Review* 7, 55–71.
- Domanski, Henryk–Antonina Ostrowska–Dariusz Przybysz–Agata Romaniuk–Hubert Krieger (2006): *First European Quality of Life Survey: Social Dimensions of Housing*. European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, Dublin.
- Domokos Tamás (2010): A felnőtt korba való átmenet demográfiája a poszt-szocialista Magyarországon. *Új Ifjúsági Szemle* 8(3), 64–84.
- Dóra Ilona (1997): A fiatalok lakásproblémái. In: Falussy Béla (szerk.): *A gyermekek és az ifjúság helyzete: Tanulmányok*. KSH NKI Kutatási Jelentései, Társadalom-statisztikai füzetek 20, 204–215.
- Downey, Douglas B. (1995): When Bigger is not Better: Family Size, Parental Resources and Children's Educational Performance. *American Sociological Review* 60, 746–761.
- Easterlin, Richard A. (1987a): *Birth and fortune: the impact of numbers on personal welfare*. 2nd ed. University of Chicago Press. Chicago, London.
- Easterlin, Richard A. (1978b): What will 1984 be like? Socioeconomic implications of recent twists in age structure. *Demography* 15(4), 397–432.
- Elder, Glen H.–Monica Kirkpatrick Johnson–Robert Crosnoe (2004): The Emergence and Development of Life Course Theory. In: Jeylan T. Mortimer–Michael J. Shanahan (eds.): *Handbook of the Life Course*. Springer, New York, 3–19.

- Faragó Tamás (2000): Nemek, nemzedékek, rokonság, család. In: Paládi-Kovács Attila–Sárkány Mihály–Szilágyi Miklós (szerk.): *Magyar néprajz: nyolc kötetben. VIII. Társadalom*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 391–483.
- Faragó Tamás (2001): Különböző háztartás-keletkezési rendszerek egy országon belül-változatok John Hajnal téziseire. In: Faragó Tamás–Öri Péter (szerk.): *Történeti demográfiai évkönyv 2001*. KSH NKI, Budapest, 19–63.
- Fine, Jason P.–Robert J. Gray (1999): A Proportional Hazards Model for the Subdistribution of a Competing Risk. *Journal of the American Statistical Association* 94(446), 496–509.
- Földházi Erzsébet (2006): Új párkapcsolatok az első válás után: eseménytörténeti elemzés. *Demográfia* 2–3, 173–196.
- Földházi Erzsébet (2012): Válás. In: Öri Péter–Spéder Zsolt (szerk.): *Demográfiai portré 2012. Jelentés a magyar népesség helyzetéről*. KSH NKI, Budapest, 21–30.
- Furstenberg, Frank F.–Sheela Kennedy–Vonnice C. McLoyd–Rubén G. Rumbaut–Richard A. Settersten (2003): *Between Adolescence and Adulthood: Expectations about the Timing of Adulthood*. Network on the Transitions to Adulthood, Research Network Working Paper 1.
- Furstenberg, Frank F.–Sheela Kennedy–Vonnice C. McLoyd–Rubén G. Rumbaut–Richard A. Settersten (2004): Growing Up is Harder to Do. *Contexts* 3: 33–41.
- Gábor Kálmán (2000): *A középosztály szigete*. Belvedere Meridionale, Szeged.
- Gábor András–Szivós Péter (2008): A gyermekkori háttér és az iskolázottság. In: Kolosi Tamás–Tóth István György (szerk.): *Újratervezés: életutak és alkalmazkodás a rendszer-váltás évtizedeiben*. TÁRKI, Budapest, 121–134.
- Gaiser, Wolfgang (1999): Young People and Housing: A Challenge for Individuals and the Welfare State. In: René Bendit–Wolfgang Gaiser–Jan H. Marbach (eds.): *Youth and Housing in Germany and the European Union*. Leske, Budrich, Opladen, 51–79.
- The Gallup Organization (2007): *Young Europeans: A survey among young people aged between 15-30 in the European Union: Analytical report*. Flash Eurobarometer Series 202.
- Gazsó Ferenc–Laki László (2004): *Fiatalok az újkapitalizmusban*. Napvilág, Budapest.
- Gennep, Arnold Van (2007 (1908)): *Átmeneti rítusok*. L'Harmattan, Budapest.
- George, Linda K. (1993): Sociological Perspectives in Life Transitions. *Annual Review of Sociology* 19, 353–373.
- Giles-Sims, Jean (1997): Current Knowledge about Child Abuse in Stepfamilies. *Marriage and Family Review* 26, 215–230.
- Goldscheider, Frances Kobrin (2000): Why Study Young Adult Living Arrangements? A View of the Second Demographic Transition. Kézirat. Az előadás elhangzott: *Leaving Home: A European Focus* műhelykonferencián. Rostock, 2000. szeptember 6–8.
- Goldscheider, Frances Kobrin–Julie DaVanzo (1985): Living Arrangements and the Transition to Adulthood. *Demography* 22(4), 545–563.
- Goldscheider, Frances Kobrin–Calvin Goldscheider (1998): The effects of childhood family structure on leaving and returning home. *Journal of Marriage and the Family* 60(3), 745–756.
- Goldscheider, Frances Kobrin–Calvin Goldscheider (1999): *The Changing Transition to Adulthood: Leaving and Returning Home*. Sage, Thousand Oaks.
- Gooley, Ted A.–Wendy Leisenring–John Crowley–Barry E. Storer (1999): Estimation of Failure Probabilities in the Presence of Competing Risks: New Representations of Old Estimators. *Statistics in Medicine* 18, 695–706.
- H. Sas Judit (1978): A nagycsalád jellegzetességei a mai magyar falusi társadalomban. In: Cseh-Szombathy László (szerk.): *A változó család*. Kossuth, Budapest, 66–84.

- Hajnal, John (1965): European Marriage Patterns in Perspective. In: David Victor Glass–David E. C. Eversley (eds.): *Population in History: Essays in Historical Demography*. Edward Arnold, London, 101–143.
- Hajnal, John (1982): Two Kinds of Pre-industrial Household Formation System. *Population and Development Review* 8(3), 449–494.
- Harcza István–Monostori Judit (2012): Családi struktúrák az életciklusban. In: Kolosi Tamás–Tóth István György (szerk.): *Társadalmi riport 2012*. TÁRKI, Budapest, 65–90.
- Hardie, Jessica Halliday–Christine E. Stanik (2012): The Role of Family Context in Early Adulthood: Where We’ve Been and Where We’re Going. In: Alan Booth –Susan L. Brown–Nancy S. Landale–Wendy D. Manning–Susan M. McHale (eds.): *Early Adulthood in a Family Context*. Springer, New York, 245–258.
- Hegedűs József–Tosics Iván (1998): A közép-kelet-európai lakásrendszerek átalakulása. *Szociológiai Szemle* 2, 5–31.
- Hegedűs Róbert–Kovács Róbert–Tosics Iván (1994): Lakáshelyzet az 1990-es években. In: Andorka Rudolf–Kolosi Tamás–Vukovich György (szerk.): *Társadalmi riport 1994*. TÁRKI, Budapest, 137–164.
- Hermes-Bohnhoff, Elke (1993): *Hotel Mama: Warum erwachsene Kinder heute nicht mehr ausziehen*. Kreuz Verlag, Zurich/Stuttgart.
- Hoffmann Istvánné (1981): *Lakáskörülmények*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest.
- Hogan, Dennis P.–Nan Marie Astone (1986): The Transition to Adulthood. *American Review of Sociology* 12, 109–130.
- Holdsworth, Clare (2009): 'Going away to Uni': Mobility, Modernity, and Independence of English Higher Education Students. *Environment and Planning A* 41(8), 1849–1864.
- Huinink, Johannes–Dirk Konietzka (2000): Leaving Parental Home in the Federal Republic of Germany and the GDR: The Changing Interrelation of Leaving Home and Other Transition Events to Adulthood. Az előadás elhangzott: *Workshop on "Leaving Home–A European Focus"*, Max Planck Institute for Demographic Research, Rostock, Németország.
- Husz Ildikó (2002): *Csalás és társadalmi reprodukció a 19. században*. Osiris, Budapest.
- Iacovou, Maria (2010): Leaving Home: Independence, Togetherness and Income. *Advances in Life Course Research* 15(4), 147–160.
- Iacovou, Maria–Alexandra J. Skew (2011): Household Composition across the New Europe: Where do the New Member States Fit in? *Demographic Research* 25(14), 465–490.
- Illés Sándor (1998): Vándorlási egységek (együtt költöző személyek). In: Illés Sándor–Tóth Pál Péter (szerk.): *Migráció (tanulmánygyűjtemény). I. kötet*. KSH NKI, Budapest, 273–288.
- Illés Sándor (2003): A belföldi vándormozgalom jellegzetességei Európában. In: Spéder Zsolt (szerk.): *Család és népesség–itthon és Európában*. KSH NKI, Századvég, Budapest, 472–492.
- Johnson, Monica Kirkpatrick–Janel Benson (2012): The Implications of Family Context for the Transition to Adulthood. In: Booth Alan Booth –Susan L. Brown–Nancy S. Landale–Wendy D. Manning–Susan M. McHale (eds.): *Early Adulthood in a Family Context*. Springer, New York, 87–103.
- Kamarás Ferenc (1997): *The Long Term Impact of Divorce on Adult Children*. Paper prepared for the General Population Conference, Beijing, China, 11–17 October 1997.
- Kamarás Ferenc–Kapitány Balázs–Vaskovics László (2005): *Fiatal házaspárok életútja Németországban és Magyarországon: Két házassági longitudinális vizsgálat összehasonlító elemzése*. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet Kutatási Jelentések 81. KSH NKI, Budapest.

- Kapitány Balázs (szerk.) (2003): *Módszertan és dokumentáció: Az adatfelvétel ismertetése*. KSH NKI Műhelytanulmányok 2. KSH NKI, Budapest.
- Kapitány Balázs (2006): Objektív és szubjektív tényezők a felnőtté válás átalakuló folyamatában. Az előadás elhangzott: *Andorka Rudolf Emlékkonferencia*, Budapest. 2006. október. 9–10.
- Kapitány Balázs–Spéder Zsolt (2012): Gyermekvállalás. In: Őri Péter–Spéder Zsolt (szerk.): *Demográfiai portré 2012: Jelentés a magyar népesség helyzetéről*. KSH NKI, Budapest, 31–43.
- Kaplan, Edward L.–Paul Meier (1958): Nonparametric Estimation from Incomplete Observations. *Journal of the American Statistical Association* 53, 457–481.
- Keniston, Kenneth (1968). *Young Radicals*. Harcourt, Brace & World, New York.
- Kertzner, David I. (1989): Age Structuring in Comparative and Historical Perspective. In: David I. Kertzner–K. Warner Schaie (eds.): *Age Structuring in Comparative and Historical Perspective*. Lawrence Erlbaum, Hillsdale, NJ, 3–20.
- Kiernan, Kathleen (1997): *The Legacy of Parental Divorce: Social, Economic and Demographic Experiences in Adulthood*. Centre for the Analysis of Social Exclusion, CASE Paper No. 1. London School of Economics, London.
- Kintner, Hallie J. (2004): The Life Table. In: J. S. Siegel–D. A. Swanson (eds.): *The Methods and Materials of Demography*. Elsevier, Boston, 301–340.
- Klein, Hugh (1990): Adolescence, Youth and Young Adulthood. *Youth and Society* 21(4), 446–471.
- Kleinbaum, David G.–Mitchel Klein (2012): *Survival Analysis: A Self-Learning Text*. Third Edition. Springer, New York.
- Kobrin, Frances E. (1976): The Primary Individual and the Family: Changes in Living Arrangements in the United States since 1940. *Journal of Marriage and the Family* 38, 233–239.
- Kohli, Martin (1986): The World We Forgot: A Historical Review of the Life Course. In: Victor W. Marshall (ed.): *Later Life: The Social Psychology of Ageing*. Sage, Beverly Hills, CA, 271–303.
- Kohli, Martin (2007): The Institutionalization of the Life Course: Looking Back to Look Ahead. *Research in Human Development* 4(3–4), 253–271.
- Kozma Tamás (2010): Expanzió: Tények és előrejelzések, 1983–2020. *Educatio* 1, 7–18.
- KSH (2005): *Lakásviszonyok az ezredfordulón*. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.
- Laki László (2006): Az ifjúság a magyar társadalomban. In: Kovách Imre (szerk.): *Társadalmi metszetek: Érdekek és hatalmi viszonyok, individualizáció és egyenlőtlenség a mai Magyarországon*. Napvilág, Budapest, 177–205.
- Laslett, Peter (1983): Family and Household as Work Group and Kin Group: Areas of Traditional Europe Compared. In: Richard Wall–Jean Robin–Peter Laslett (szerk.): *Family Forms in Historic Europe*. Cambridge University Press, Cambridge, 513–563.
- Lesthaeghe, Ron (1983): A Century of Demographic and Cultural Change in Western Europe: An Exploration of Underlying Dimensions. *Population and Development Review* 9(3), 411–435.
- Lesthaeghe, Ron (1995): The Second Demographic Transition in Western Countries: An Interpretation. In: Karen Oppenheim Mason–An-Magritt Jensen (szerk.): *Gender and Family Change in Industrialized Countries*. Clarendon, Oxford, 17–62.
- Lesthaeghe, Ron (2010): The Unfolding Story of the Second Demographic Transition. *Population and Development Review* 36(2), 211–251.
- Lesthaeghe, Ron–Guy Moors (2000): Recent Trends in Fertility and Household Formation in the Industrialized World. *Review of Population and Social Policy* 9, 121–170.

- Liefbroer, Aart C. (1999): From Youth to Adulthood: Understanding Changing Patterns of Family Formation from a Life Course Perspective. In: Leo J.G. van Wissen–Pearl A. Dykstra (eds.): *Population Issues: An Interdisciplinary Focus*. Kluwer, New York, 53–85.
- MacMillan, Ross–Ronda Copher (2005): Families in the Life Course: Interdependency of Roles, Role Configurations, and Pathways. *Journal of Marriage and the Family* 67, 858–879.
- Macura, Milos– A. Kadri–Yumiko Mochizuki–Sternberg–Jose Lara Garcia (2000): Fertility Decline in the Transition Economies, 1982–1997: Political, Economic and Social Factors. *Economic Survey of Europe* no. 1. UNECE, New York/Genf, 181–194.
- Mandič, Srna (2007): Entry to Autonomous Housing as an Outcome of Housing Policy: A Comparative Analysis Among Groups of EU Member States. Az előadás elhangzott: *ENHR Comparative Housing Policy Working Group Workshop*, Dublin, 2007. április 20–21.
- Marshall, Victor W.–Margaret M. Mueller (2003): Theoretical Roots of the Life-Course Perspective. In: Walter R. Heinz–Victor W. Marshall (eds.): *Social Dynamics of the Life Course: Transitions, Institutions, and Interrelations*. Aldine de Gruyter, New York, 3–32.
- Mayer, Karl Ulrich (2001): The Paradox of Global Social Change and National Path Dependencies: Life Course Patterns in Advanced Societies. In: Alison E. Woodward–Martin Kohli (szerk.): *Inclusions and Exclusions in European Societies*. Routledge, London, 89–110.
- Mayer, Karl Ulrich–Walter Müller (1986): The State and the Structure of the Life Course. In: Aage B. Sørensen–Franz E. Weinert–Lonnie R. Sherrod (eds.): *Human Development and the Life Course: Multidisciplinary Perspectives*. Lawrence Erlbaum Associates, Hillsdale, NJ, 217–245.
- Mayer, Karl Ulrich–Urs Schoepflin (1989): The State and the Life Course. *Annual Review of Sociology* 15, 187–209.
- McLanahan, Sara S.–Larry L. Bumpass (1988): Intergenerational Consequences of Family Disruption. *American Journal of Sociology* 94(1), 130–152.
- McLanahan, Sara S.–Gary D. Sandefur (1994): *Growing up with a Single Parent: What Hurts, What Helps*. Harvard University Press, Cambridge.
- McLanahan, Sara–Julien Teitler (1999): The Consequences of Father Absence. In: Michael E. Lamb (ed.): *Parenting and Child Development in “Nontraditional” Families*. Lawrence Erlbaum, Mahwah, 83–102.
- Medgyesi Márton (2003): Családon belüli jövedelem és vagyonáramlás: kutatási eredmények magyar adatokon. In: Gál Róbert Iván (szerk.): *Apák és fiúk és unokák: jövedelemáramlás együtt élő korosztályok között*. Osiris, Budapest, 173–197.
- Melegh Attila–Öri Péter (2003): A második demográfiai átmenet elmélete. In: Spéder Zsolt (szerk.): *Család és népesség – itthon és Európában*. KSH NKI / Századvég, Budapest, 495–523.
- Mencarini, Letizia–Elena Meroni–Chiara Pronzato (2012): Leaving Mum Alone? The Effect of Parental Separation on Children’s Decision to Leave Home. *European Journal of Population* 28, 337–357.
- Micheli, Giuseppe A. (2000): Kinship, Family and Social Network: The Anthropological Embedment of Fertility Change in Southern Europe. *Demographic Research* 3(13).
- Mitchell, Barbara A. (1994): Family Structure and Leaving the Nest: A Social Resource Perspective. *Sociological Perspectives* 37(4), 651–671.
- Mitchell, Barbara A. (2000): Integrating Conceptual, Theoretical and Methodological Developments in Homeleaving Research. Kézirat. Az előadás elhangzott: *Leaving Home: A European Focus* műhelykonferencián. Rostock, 2000. szeptember 6–8.

- Mitchell, Barbara A.–Andrew V. Wister–Thomas K. Burch (1989): The Family Environment and Leaving the Parental Home. *Journal of Marriage and the Family* 51(3), 605–613.
- Modell, John–Frank F. Furstenberg, Jr.–Theodore Herschberg (1976): Social Change and Transitions to Adulthood in Historical Perspective. *Journal of Family History* 1(1), 7–32.
- Morrison, Donna Ruane–Amy Ritualo (2000): Routes to Children’s Economic Recovery after Divorce: Are Cohabitation and Remarriage Equivalent? *American Sociological Review* 65, 560–580.
- Mortimer, Jeylan T.–Michael Shanahan (2004): Preface. In: Jeylan T. Mortimer–Michael J. Shanahan (eds.): *Handbook of the Life Course*. Springer, New York, xi–xvi.
- Mulder, Clara H. (2006): Population and Housing: A Two-Sided Relationship. *Demographic Research* 15, 401–412.
- Mulder, Clara H. (2009): Leaving the Parental Home in Young Adulthood. In: Andy Furlong (szerk.): *Handbook of Youth and Young Adulthood: New Perspectives and Agendas*. Routledge, London, 203–210.
- Mulder, Clara H.–Michael Wagner (1998): First-Time Home-Ownership in the Family Life Course: A West-German–Dutch Comparison. *Urban Studies* 35(4), 687–713.
- Mulder, Clara H.–William A. V. Clark (2002): Leaving Home for College and Gaining Independence. *Environment and Planning A* 34(6), 981–999.
- Mulder, Clara H.–William A. V. Clark–Michael Wagner (2002): A Comparative Analysis of Leaving Home in the United States, the Netherlands and West Germany. *Demographic Research* 7, 565–592.
- Mulder, Clara H.–Francesco C. Billari (2006): Home-Ownership Regimes and Lowest-Low Fertility. Paper for the Workshop ‘Home ownership in Europe: policy and research issues’, Delft, 23–24 November 2006.
- Murinkó Livia (2009): Első elköltözés a szülői házból. In: Spéder Zsolt (szerk.): *Párhuzamok: Anyaországi és erdélyi magyarok a századfordulón*. KSH NKI Kutatási Jelentések 86. KSH NKI, Budapest, 107–131.
- Murinkó Livia (2010a): Mitől lesz valaki felnőtt? A családi szerepek és az önállóvá válás szerepe a felnőtté válás megítélésében Magyarországon. *Demográfia* 1, 7–37.
- Murinkó Livia (2010b): Az első párkapcsolat szerepe a szülői házból való elköltözésben. In: Jancsák Csaba–Nagy Gábor Dániel–Pászka Imre (szerk.): *Állandó párbeszédben: A szegedi műhely tisztelgése Utasi Ágnesnek*. Belvedere Meridionale–DARTKE, Szeged, 145–165.
- OECD (2000): *Education at a Glance: OECD Indicators*. OECD, Paris.
- OECD (2010): *Education at a Glance: OECD Indicators*. OECD, Paris.
- Ongaro, Fausta–Stefano Mazzuco (2009): Parental Separation and Family Formation in Early Adulthood: Evidence from Italy. *Advances in Life Course Research* 14(3), 119–130.
- Paksi Veronika–Szalma Ivett (2009): Mikor vállaljunk gyermeket? A túl korai, az ideális, és a túl késői gyermekvállalás életkori normái európai összehasonlításban. *Szociológiai Szemle* 19(3), 92–115.
- Pongrácz Tiborné (2012): Párkapcsolatok. In: Óri Péter–Spéder Zsolt (szerk.): *Demográfiai portré 2012: Jelentés a magyar népesség helyzetéről*. KSH NKI, Budapest, 11–20.
- Putter, H.–M. Fiocco–R. B. Geskus (2007): Tutorial in Biostatistics: Competing Risks and Multi-state Models. *Statistics in Medicine* 26, 2389–2430.
- Reher, David Sven (1998): Family Ties in Western Europe: Persistent Contrasts. *Population and Development Review* 24(2), 203–234.
- Remes, Hanna–Pekka Martikainen (2012): Social Determinants of Mortality after Leaving the Parental Home: Childhood and Current Factors. *Advances in Life Course Research* 17, 199–209.

- Rindfuss, Ronald R. (1991): The Young Adult Years: Diversity, Structural Change and Fertility. *Demography* 28(4), 493–512.
- Rogers, Andrei–Luis J. Castro (1981): *Model Migration Schedules*. International Institute for Applied Systems Analysis, Laxenburg, 1–13.
- Rusconi, Alessandra (2004): Different Pathways out of the Parental Home: A Comparison of West-Germany and Italy. *Journal of Comparative Family Studies* 35(5), 627–649.
- Saraceno, Chiara–Manuela Olganero (2004): Household structure and family relations. In: *Quality of life in Europe: First European Quality of Life Survey 2003*. European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, Dublin, 33–44.
- Sárosi Annamária (2004): Belső vándorlás. In: Kacsuk Zoltán (szerk.): *Fiatalok a felnőtté válás külszöbén*. KSH, Budapest, 73–76.
- Schwartz, Teresa Toguchi (2009): Intergenerational Family Relations in Adulthood: Patterns, Variations, and Implications in the Contemporary United States. *Annual Review of Sociology* 35, 191–212.
- Scott, Jacqueline–Duane Alwin (1998): Retrospective versus Prospective Measurement of Life Histories in Longitudinal Research. In: Janet Z. Giele–Glen H. Elder Jr. (eds.): *Methods of Life Course Research: Qualitative and Quantitative Approaches*. Sage, Thousand Oaks, 98–127.
- Settersten, Richard A. Jr. (2003): Propositions and Controversies in Life-Course Scholarship. In: Richard A. Settersten, Jr. (ed.): *Invitation to the Life Course: Toward New Understandings of Later Life*. Baywood, Amityville, 15–45.
- Settersten, Richard A. Jr. (2006): *Becoming Adult: Meanings and Markers for Young Americans*. Network on the Transitions to Adulthood, Research Network Working Paper, March.
- Settersten, Richard A. (2012): The Contemporary Context of Young Adulthood in the USA: From Demography to Development, from Private Troubles to Public Issues. In: Booth Alan Booth–Susan L. Brown–Nancy S. Landale–Wendy D. Manning–Susan M. McHale (eds.): *Early Adulthood in a Family Context*. Springer, New York, 3–26.
- Shanahan, Michael J. (2000): Pathways to Adulthood in Changing Societies: Variability and Mechanisms in Life Course Perspective. *Annual Review of Sociology* 26, 667–692.
- S. Molnár Edit (2010): Párkapcsolat létesítését/megszűnését érintő magatartási normák változásának megfigyelése. *Demográfia* 53(2–3), 234–275.
- Somlai Péter (1999): A sokféleség zavara: a családi életformák pluralizációja Magyarországon. *Demográfia* 42(1–2), 38–47.
- Somlai Péter (2007): A posztadolescensek kora: Bevezetés. In: Somlai Péter (szerk.): *Új Ifjúság: Szociológiai tanulmányok a posztadolescensekről*. Napvilág, Budapest, 9–43.
- Somlai Péter–Tóth Olga (2002): A házasság és család változásai az ezredforduló Magyarországon. *Educatio* 10(3), 339–348.
- Spéder Zsolt (2005): Az európai családformák változatossága: Párkapcsolatok, szülői és gyermeki szerepek az európai országokban az ezredfordulón. *Századvég* (10)37, 3–47.
- Spéder Zsolt–Kapitány Balázs (2007): *Gyermekek: vágyak és tények. Dinamikus termékenység elemzések*. KSH NKI Műhelytanulmányok 6. KSH NKI, Budapest.
- Spéder Zsolt–Kamarás Ferenc (2008): Hungary: Secular Fertility Decline with Distinct Period Fluctuations. *Demographic Research* 19, 599–664.
- Spéder Zsolt–Kapitány Balázs–Neumann László (2010): Life-Course Transitions and the Hungarian Employment Model before and after the Societal transformation. In: Dominique Anxo–Gerhard Bosch–Jill Rubery (eds.): *The Welfare State and Life Transitions: A European Perspective*. Edward Elgar, Cheltenham, 287–327.

- Spéder Zsolt–Murinkó Livia (2012): Gyermekdemográfia: párkapcsolati választások és gyermeki életpályák. Az előadás elhangzott: *Hazai népesedési problémák és európai perspektívák*, Budapest, 2012. nov. 26.
- Steelman, Lala Carr (1985): A Tale of Two Variables: A Review of the Intellectual Consequences of Sibship Size and Birth Order. *Review of Educational Research* 55, 353–386.
- Székely Gáborné (2002): A fiatalok lakásviszonyai. In: Szabó Andrea–Bauer Béla–Laki László (szerk.): *Ifjúság 2000: Tanulmányok I.* Nemzeti Ifjúságkutató Intézet, Budapest, 116–130.
- Tomka Béla (2000): *Családfejlődés a 20. századi Magyarországon és Nyugat-Európában: konvergencia vagy divergencia?* Osiris, Budapest.
- Tóth Olga (1990): Az életút (life-course) kutatásokról. *Társadalomkutatás* 8(3–4), 57–63.
- Tóth Olga (1999): *Erőszak a családban.* TÁRKI Társadalompolitikai Tanulmányok 12. TÁRKI, Budapest.
- Tóth Olga (2007): Fiatalok párkapcsolatai történelmi háttérrel. In: Somlai Péter (szerk.): *Új Ifjúság: Szociológiai tanulmányok a posztadoleszcenszéről.* Napvilág, Budapest, 81–109.
- Utasi Ágnes (2002): Fiatal egyedülálló nők párkapcsolati esélyei. In: Nagy Ildikó–Pongrácz Tiborné–Tóth István György (szerk.): *Szerepváltozások: jelentés a nők és férfiak helyzetéről 2001.* TÁRKI és Szociális és Családügyi Minisztérium, Budapest, 113–133.
- Vajda Ágnes–Zelenay Anna (1984): *Lakáshelyzet '80.* KSH, Budapest.
- Van de Kaa, Dirk J. (1987): Europe's Second Demographic Transition. *Population Bulletin* 42(1), 1–59.
- Vaskovics László (2000): A posztadoleszcencia szociológiai elmélete. *Szociológiai Szemle* 10(4), 3–20.
- Vikat, Andres–Spéder Zsolt–Gijs Beets–Francesco C. Billari–Christoph Bühler–Aline Désesquelles–Tineke Fokkema–Jan M. Hoem–Alphonse MacDonald–Gerda Neyer–Ariane Pailhé–Antonella Pinelli–Anne Solaz (2007): Generations and Gender Survey (GGG): Towards a better understanding of relationships and processes in the life course. *Demographic Research* 17(14), 389–440.
- Wallace, Claire–Sijka Kovatcheva (1998): *Youth in Society: The Construction and Deconstruction of Youth in East and West Europe.* MacMillan, London.
- White, Lynn (1994): Coresidence and Leaving Home: Young Adults and Their Parents. *Annual Review of Sociology* 20, 81–102.
- Wolbers, Maarten H. J. (2007): Employment Insecurity at Labour Market Entry and Its Impact on Parental Home Leaving and Family Formation: A Comparative Study among Recent Graduates in Eight European Countries. *International Journal of Comparative Sociology* 48(6), 481–507.
- Yamaguchi, Kazuo (1991): *Event History Analysis.* Sage, Newbury Park, CA.
- Zajonc, Robert B.–Gregory B. Markus (1975): Birth Order and Intellectual Development. *Psychological Review* 82(1), 74–88.

A NÉPESSÉGTUDOMÁNYI KUTATÓINTÉZET KUTATÁSI JELENTÉSEI

1982.

1. (Előszót írta: *Monigl István*)
Népesedés és népesedéspolitikai tárcaszintű középtávú kiemelt kutatási főirány (1982–1985).
A KSH Népeségtudományi Kutatóintézet távlati tevékenységének irányelvei (1982–1990).
2. *S. Molnár Edit*: Érték-orientációk a népesedési magatartásban.
3. Összeállította: *Nemeskéri János, Juhász Attila*: Sorköteles fiatalok testi fejlettsége, biológiai, egészségi állapota (Előzetes tájékoztató).
4. *Szabó Kálmán*: A népességelőreszámítások néhány módszertani kérdése (Előterjesztés az MTA Demográfiai Bizottságának).
5. *Valkovics Emil*: A demográfiai átmenet elemzésének néhány gyakorlati nehézségéről.
6. *Bies Klára*: A területi népességprognózisok előkészítése.
7. Készítette az MTA Gazdaság és Jogtudományok Osztályának megbízásából az MTA Demográfiai Bizottsága: A demográfiai tudomány helyzete Magyarországon.

1983.

8. *S. Molnár Edit – Pataki Judit*: Vélemények és előítéletek az öregségről.
9. *Mádai Lajos*: Az utolsó nagy kolerajárvány demográfiai képe Európában és az Egyesült Államokban (1872–1873).
10. *Vukovich Gabriella*: A népesedéspolitikai tartalma, jellege, céljai, eszközei, hatékonysága. Nyugat-európai tapasztalatok.
11. *Hoóz István*: Társadalompolitika, gazdaságpolitika, szociálpolitika, valamint a népesedéspolitikai kapcsolatai a szocialista országokban.
12. *Joubert Kálmán*: Születési súly és születési hossz standard az 1973–78 évben élveszületett újszülöttek adatai alapján (angol és orosz nyelven).
13. *Pongrácz Tiborné*: Fiatalkori terhességek társadalmi, demográfiai vizsgálata.
14. *Hoóz István*: A népesedéspolitikai eszközei, különös tekintettel a gazdasági jellegű eszközök alkalmazásának gyakorlatára és az ezekkel összefüggő nézetekre a szocialista országokban.

1984.

15. Készítették: *Bies Klára, Hablicsek László*: Területi népességelőreszámítás 1981–2001.
16. *Szabó Kálmán*: Családok és háztartások néhány jellemzőjének alakulása, 1981–2001. (Előzetes változat.)
17. Szerkesztette: *Hablicsek László, Monigl István*: Társadalmi-demográfiai prognózisok. A Népeségtudományi Kutatóintézet tudományos szemináriuma Budapest, 1983. május 17–18.
18. *Klinger András*: A családtervezési programokon kívüli népesedéspolitikai intézkedések hatása a termékenységre (angol nyelven).

19. *Moksony Ferenc*: Települési tényezők és az öngyilkosság. Az öngyilkosság egyes demográfiai összefüggései egy összetételhatást vizsgáló elemzés eredményei.
20. *Csernák Józsefné*: A 18 éven aluli nők házasságkötésének néhány demográfiai jellemzője Magyarországon.
21. Összeállította: *Cseh-Szombathy László, Klinger András, Monigl István, Vukovich György*: A népesedéssel összefüggő tudományos kutatások főbb eredményei, a jövőbeni kutatás fő irányai.
22. *Szukicsné Serfőző Klára*: Budapest és Pest megye népességfejlődése, az ezredfordulóig várható tendenciák.
- 1985.**
23. *Rátay Csaba – Tusnád Gábor*: Veszélyeztetett gyermekek szocializációjának vizsgálata a családtípusok kialakításával.
24. *Terestényi Tamás*: Népesedéspolitikai tartalmak a sajtóban.
25. Szerkesztette: *Káposztás Ferenc*: A népesség területi elhelyezkedése és mozgása. Pécs, 1984. április 25–26.
26. *Hablicsek László – Monigl István – Vukovich Gabriella*: A magyarországi népességfejlődés keretei és jövőbeni lehetséges irányai 1880–2050.
27. *Munkácsy Ferenc – Szentgáli Tamás – Szívós Péter*: A népesség gazdasági aktivitásának demográfiai tényezői.
- 1986.**
28. *Szukicsné Serfőző Klára*: A termékenység és az iskolai végzettség néhány összefüggése Magyarországon az elmúlt negyedszázadban.
29. Szerkesztette: *S. Molnár Edit*: Népesedési folyamatokat befolyásoló kulturális–tudati tényezők. A KSH Népeségtudományi Kutatóintézet tudományos szemináriuma Budapest, 1985. november 12–13.
30. *Munkácsy Ferenc*: Népesedés és foglalkoztatás.
- 1987.**
31. Szerkesztette: *Káposztás Ferenc, Monigl István*: A népesedéspolitika; tudományos kutatás és társadalmi cselekvés. A KSH Népeségtudományi Kutatóintézet nemzetközi szemináriuma Budapest, 1986. október 14–15.
32. *Pongrácz Tiborné*: Serdülőkori terhességek társadalmi–demográfiai vonatkozása.
33. Szerkesztette: *Barabás Miklós*: Az erősen fogyó népességű települések demográfiai jellemzői.
- 1988.**
34. Szerkesztette: *Hablicsek Lászlók, Monigl István*: Az 1986–2021 közötti időszakra szóló népességprognózisok. A KSH Népeségtudományi Kutatóintézet tudományos szemináriuma Budapest, 1987. január 28.
35. *Csernák Józsefné – Szabó Kálmán*: A családok és háztartások előreszámítása, 1986–2021.
- 1989.**
36. *Fóti János*: A magyar népesség gazdasági aktivitásának távlati alakulása.

1990.

37. Szerkesztette: *Monigl István*: Népesedési viták Magyarországon, 1960–1986. A KSH Népeségtudományi Kutatóintézet tudományos vitatülése Budapest, 1988. június 2.
38. *S. Molnár Edit – Virágh Eszter*: Közvélemény–kutatás népesedési kérdésekről – 1989.

1991.

39. *Pongrácz Tiborné – S. Molnár Edit*: Abortuszkérdés Magyarországon – 1991.
40. *Joubert Kálmán – Gárdos Éva*: Terhesek és csecsemők egészségügyi és demográfiai vizsgálata. (A kutatási program általános ismertetése.)
41. *Pongrácz Tiborné – S. Molnár Edit*: Sokgyermekes családok.

1992.

42. *Hablicsek László*: A magyarországi hosszú távú népességfejlődés vizsgálata.
43. *Fóti János – Illés Sándor*: A munkanélküliség demográfiai vonatkozásai.
44. *Falussy Béla – Miltényi Károly – Mórítz Pálné – Paksy András*: Az egészségi állapot összefüggései az életmóddal és az időfelhasználással.
45. *Pongrácz Tiborné – S. Molnár Edit*: Összefoglaló a terhességmegszakításról tartott 1992. júliusi közvélemény-kutatás főbb eredményeiről.
46. *Csernák Józsefné – Pongrácz Tiborné – S. Molnár Edit*: Élettársi kapcsolatok Magyarországon.

1993.

47. *Pongrácz Tiborné – S. Molnár Edit*: Kisgyermekes szülők. (Egy nemzetközi összehasonlító vizsgálat főbb magyarországi eredményei.)
48. *Szukicsné Serfőző Klára*: Iskolázottságunk alakulása a népszámlálási adatok tükrében.
49. *Tóth Pál Péter*: Nemzetközi vándorlás – Magyarország.

1994.

50. *Illés Sándor*: Miért költöztek az emberek Pásztóra 1989–91-ben?
51. *Szukicsné Serfőző Klára*: A szülők és gyermekeik iskolázottsága.
52. *Pongrácz Tiborné – S. Molnár Edit*: Kisgyermekes anyák és apák szülői, családi attitűdjei négy európai országban.
53. *Pongrácz Tiborné – S. Molnár Edit*: Serdülőkorban szült anyák társadalmi, demográfiai jellemzőinek longitudinális vizsgálata.

1995.

54. *Hablicsek László*: Az első és második demográfiai átmenet Magyarországon és Közép-Kelet-Európában.
55. *Szukicsné Serfőző Klára*: Az egyszülős családok társadalmi–demográfiai jellemzői.

1996.

56. *Szűcs Zoltán*: Az élettársi kapcsolatban élő családok társadalmi–demográfiai jellemzői.

57. *S. Molnár Edit – Pongrácz Tiborné*: Változások a gyermeknevelési támogatások rendszerében és azok megítélése a közgondolkodásban
58. *Illés Sándor – Hablicsek László*: A külső vándorlások népesség hatásai Magyarországon 1955–1995 között.
59. *Szukicsné Serfőző Klára*: Az egyszülős családok az állandó és a lakónépesség alapján.
- 1997.**
60. *Daróczi Etelka*: A halandóság területi eltérései Magyarországon 1959/60–1992.
- 1998.**
61. *S. Molnár Edit – Pongrácz Tiborné – Kamarás Ferenc – Hablicsek László*: Házasságon kívüli szülések.
- 2000.**
62. *Pongrácz Tiborné – S. Molnár Edit – Dobossy Imre*: Család és munka – értékek és aggodalmak a rendszerváltozás után.
63. *Illés Sándor*: Belföldi vándormozgalom a XX. század utolsó évtizedeiben.
64. *Daróczi Etelka – Spéder Zsolt (szerk.)*: A korfa tetején. Az idősök helyzete Magyarországon.
65. *Melegh Attila*: Kiskunhalas népesedéstörténete a 17. század végétől a 20. század elejéig.
- 2001.**
66. *Gödri Irén*: A házassági kapcsolatok minősége és stabilitása.
67. *Tárkányi Ákos*: A családdal kapcsolatos jogszabályok Magyarországon 1980–98-ig.
68. *Hablicsek László*: A népességreprodukció alakulása a 20–21. században.
69. *Spéder Zsolt – Monostori Judit*: Mozaikok a gyermekszegénységről.
70. *Joubert Kálmán – Gyenis Gyula*: A 18 éves sorköteles ifjak egészségi állapota, testfelettsége I.
- 2002.**
71. *Illés Sándor – Lukács Éva*: Migráció és statisztika.
72. *Tóth Pál Péter – Valkovics Emil*: Népesedési helyzetünk.
73. *Pongrácz Tiborné – Spéder Zsolt (szerk.)*: Népesség – értékek – vélemények
- 2003.**
74. *Daróczi Etelka (szerk.)*: Kettős szorításban.
75. *Őri Péter*: A demográfiai viselkedés mintái a 18. században.
- 2004.**
76. *Tóth Pál Péter*: Külföldiekkel vagy idegenekkel...
77. *Daróczi Etelka – Kovács Katalin*: Halálozási viszonyok az ezredfordulón: társadalmi és földrajzi választóvonalak.
- 2005.**
78. *Hablicsek László*: A Kárpát-medencei magyarság demográfiai helyzete és előreszámítása, 1991–2021.

79. *Gellérné Lukács Éva – Illés Sándor*: Migrációs politikák és jogharmonizáció.
80. *Gödri Irén – Tóth Pál Péter*: Bevándorlás és beilleszkedés.
81. *Kamarás Ferenc – Kapitány Balázs – Vaskovics László*: Fiatal házaspárok életútja Németországban és Magyarországon.
- 2006.**
82. *Blaskó Zsuzsa*: Nők és férfiak – keresőmunka, házimunka.
83. *Joubert Kálmán (szerk.)*: Az Országos Longitudinális Gyermeknövekedés-vizsgálat eredményei születéstől 18 éves korig I.
- 2007.**
84. *Hablicsek László – Kovács Katalin*: Az életkilátások differenciálódása iskolázottság szerint, 1986–2005.
- 2009.**
85. *Illés Sándor (szerk.)*: Magyarország vonzásában.
86. *Spéder Zsolt (szerk.)*: Párhuzamok. Anyaországi és erdélyi magyarok a századfordulón.
87. *Kovács Katalin*: Munkapiac, munkakörülmények és egészség.
- 2010.**
88. *Melegh Attila–Kovács Éva–Gödri Irén*: „Azt hittem célt tévesztettem.” A bevándorló nők élettörténeti perspektívái, integrációja és a bevándorlókkal kapcsolatos attitűdök nyolc európai országban.
89. *Gödri Irén*: Migráció a kapcsolatok hálójában. A kapcsolati tőke és kapcsolatháló jelenléte és szerepe az ezredvégi magyarországi bevándorlásban.
90. *Bálint Lajos*: A területi halandósági különbségek alakulása Magyarországon, 1980–2006.
- 2011.**
91. *Pongrácz Tiborné (szerk.)*: A családi értékek és a demográfiai magatartás változásai.
92. *Kovács Katalin*: Társadalmi egyenlőtlenségek a mortalitásban Magyarországon (1971–2008) és az epidemiológiai átmenet elmélete.
93. *Németh Zsolt*: Az urbanizáció és a térbeli társadalomszerkezet változása Magyarországon 1990 és 2001 között

MŰHELYTANULMÁNYOK

2002.

1. *Spéder Zsolt*: Demográfiai folyamatok és társadalmi környezet. Gyorsjelentés.

2003.

2. *Kapitány Balázs (szerk.)*: Módszertan és dokumentáció. Az adatfelvétel ismertetése.
3. *Dobossy Imre – S. Molnár Edit – Virágh Eszter*: Öregedés és társadalmi környezet.

2004.

4. *Kapitány Balázs – Spéder Zsolt*: Szegénység és depriváció. Társadalmi összefüggések nyomában.

2006.

5. *Kovács Katalin*: Egészség-esélyek.

2007.

6. *Spéder Zsolt – Kapitány Balázs*: Gyermek: vágyak és tények. Dinamikus termékenység elemzések.

2008.

7. *Monostori Judit*: Korai nyugdíjba vonulás. Okok és következmények.